

Міністерство освіти і науки України.
Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Коломийський інститут

Лаппо Віолетта Валеріївна

ПЕДАГОГІКА ДОШКІЛЬНА

Навчально-методичний посібник для студентів
вищих педагогічних навчальних закладів

Івано-Франківськ
НАІР
2016

УДК
ББК
Л

Лаппо В.В. Педагогіка дошкільна: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. освіти напряму підготовки «Початкова освіта» спеціалізації «Дошкільна освіта» [текст] / Віолетта Валеріївна Лаппо. – Івано-Франківськ: НАІР, 2013. – 310 с.

У посібнику систематизовано навчальний матеріал з профільюючої дисципліни «Педагогіка дошкільна» яку опановують студенти напряму підготовки «Початкова освіта» за спеціалізацією «Дошкільна освіта». Структура і зміст посібника покликані сприяти у вивченні наукових здобутків у царині дошкільної освіти задля їх практичного застосування у майбутній професійній діяльності.

Посібник орієнтований на студентів закладів педагогічної освіти III-IV рівнів акредитації, викладачів педагогічних дисциплін, вихователів і методистів дошкільних навчальних закладів, батьків та усіх хто цікавиться проблемами оновлення системи вітчизняної дошкільної освіти.

Рецензенти:

Миропольська Н.Є. – доктор педагогічних наук, професор, головний співробітник Інституту проблем виховання НАПН України.

Потапчук Т.В. – доктор педагогічних наук, професор Рівненського державного гуманітарного університету.

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (протокол № 12 від 29.12.2015 року)

ББК
© Лаппо В. В.

ЗМІСТ

Передмова

Навчально-тематичний план

Навчальна програма курсу

Пояснювальна записка.

Змістовний модуль № 1. Дошкільна педагогіка – галузь наукового знання

Змістовний модуль № 2. Історичні витоки сучасної дошкільної педагогіки

Змістовний модуль № 3. Теоретичні засади дошкільної освіти

Змістовний модуль № 4. Основні напрями виховання дітей дошкільного віку

Змістовний модуль № 5. Національна парадигма дошкільної освіти в Україні

Змістовний модуль № 6. Значення ігрової діяльності у розвитку дітей дошкільного віку

Змістовний модуль № 7. Особливості педагогічного процесу сучасного дошкільного навчального закладу

Змістовний модуль № 8. Шляхи співпраці сім'ї та ДНЗ у підготовці дитини до школи

Вимоги до знань і умінь студентів.

Орієнтовний конспект лекцій

Тема № 1. Загальні засади дошкільної педагогіки

Тема № 2. Особистість дитини як об'єкт і суб'єкт виховання

Тема № 3. Значення наукових досліджень в галузі дошкільної педагогіки

Тема № 4. Становлення і розвиток науки про дошкільне виховання

Тема № 5. Практика дошкільного виховання в Україні

Тема № 6. Розвиток педагогічної теорії українського дошкільня

Тема № 7. Організація суспільного дошкільного виховання закордоном

Тема № 8. Сучасна система дошкільної освіти

Тема № 9. Мета виховання дітей дошкільного віку

Тема № 10. Фізичне виховання дітей дошкільного віку

Тема № 11. Розумове виховання дітей дошкільного віку

Тема № 12. Моральне виховання дітей дошкільного віку

Тема № 13. Трудове виховання дошкільників

Тема № 14. Естетичне виховання дошкільників

Тема № 15. Екологічне виховання дітей дошкільного віку

Тема № 16. Формування патріотичних почуттів дошкільників в умовах ДНЗ

Тема № 17. Виховання початків національної свідомості у дітей дошкільного віку

Тема № 18. Виховання дітей у грі

Тема № 19. Виховна сутність іграшок

Тема № 20. Особливості творчих ігор

Тема № 21. Дидактичні ігри

Тема № 22. Планування і організація педагогічного процесу ДНЗ

Тема № 23. Загальні основи дошкільної дидактики

Тема № 24. Взаємодія сім'ї і дошкільного закладу

Тема № 25. Підготовка дитини до навчання в школі

Плани семінарських занять

Тематика доповідей і рефератів

Плани лабораторних робіт

Програмові вимоги з навчальної дисципліни «Педагогіка дошкільна»

Рекомендована література

Інформаційні ресурси

Критерії оцінювання знань студента

Методичні рекомендації для підвищення ефективності засвоєння навчального матеріалу

Список використаної літератури

Передмова

Удосконалення системи дошкільної освіти – важлива складова духовного та інтелектуального поступу українського суспільства. Адже виховання в душі загальнолюдських ідеалів і національних традицій починається з дошкільного дитинства – вирішального етапу становлення особистості. У цьому віковому періоді формуються суто людські здібності: сприймати світ, думати, спілкуватися з іншими людьми, усвідомлювати самого себе. У законі України «Про освіту» наголошено, що метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості і найвищої цінності. Досягнення означеної мети передбачає підготовку нового покоління педагогів наділених високими моральними чеснотами, творчим потенціалом та повсякчасним прагненням до професійного самовдосконалення.

Педагогічна освіта спрямовується на розвиток у майбутніх спеціалістів у галузі дошкільної освіти педагогічного мислення, оволодіння надбаннями світової педагогічної науки та педагогічних традицій українського народу; формування здатності до педагогічного осмислення явищ виховання, навчання й розвитку дитини в умовах родинно-суспільного виховання; розвиток умінь педагогічного прогнозування; формування креативного підходу до педагогічної діяльності; підготовку до практичного здійснення завдань педагога в умовах сучасної дошкільної освіти.

У пропонованому навчально-методичному посібнику узагальнено провідні аспекти сучасної дошкільної педагогіки. Відображено завдання та зміст виховання дітей дошкільного віку, педагогічні явища, та закономірності процесів виховання та розвитку особистості дитини. Окреслено визначальні етапи історії розвитку зарубіжної та української дошкільної педагогіки, актуальні проблеми функціонування дошкільних освітніх установ в Україні, їх нормативно-правове забезпечення.

Значну увагу приділено питанням фізичного, розумового, морального, естетичного, трудового, екологічного виховання дошкільників. Розкрито загальні особливості патріотичного і національного виховання в умовах

сучасного ДНЗ. Охарактеризовано специфіку організації життя та виховання дитини певних вікових груп, підготовки її до навчання у школі. Представлено

№ М	№ теми	Тематика занять	Кількість академ. годин
--------	-----------	-----------------	----------------------------

інформацію про планування та облік педагогічної роботи та питання співпраці дитячого садка з родинами вихованців.

Зміст посібника охоплює навчальну програму курсу «Педагогіка дошкільна», орієнтовний конспект лекцій, плани семінарських та лабораторних занять, тематику доповідей та рефератів, програмові вимоги, перелік рекомендованої літератури й інформаційних ресурсів мережі Інтернет, присвячених питанням дошкільної освіти. Автор надає низку методичних рекомендацій для підвищення ефективності засвоєння навчального матеріалу.

			Лекц-і	Сем-і	Лаб-ні	Сам-на Робота
I	1.	Загальні засади дошкільна педагогіки	2	2		6
	2.	Особистість дитини як об'єкт і суб'єкт виховання	2	2		6
	3.	Значення наукових досліджень в галузі дошкільної педагогіки	2	2		6
II	4.	Становлення і розвиток науки про дошкільне виховання	2	2		6
	5.	Практика дошкільного виховання в Україні	2	2		6
	6.	Розвиток педагогічні теорії українського дошкілля	2			8
	7.	Організація суспільного дошкільного виховання закордоном	2			8
III	8.	Сучасна система дошкільної освіти	2	2	2	6
	9.	Мета і завдання виховання дітей дошкільного віку	2		2	6
IV	10.	Фізичне виховання дітей дошкільного віку	2	2	2	6
	11.	Розумове виховання дітей дошкільного віку	2			8
	12.	Моральне виховання дітей дошкільного віку	2			8
	13.	Трудове виховання дітей дошкільного віку	2			8
	14.	Естетичне виховання дітей дошкільного віку	2			8
	15.	Екологічне виховання дітей дошкільного віку	2			8
V	16.	Формування патріотичних почуттів дошкільників в умовах ДНЗ	2	2		6
	17.	Виховання початків національної свідомості у дітей дошкільного віку	2			8
VI	18.	Виховання дітей у грі	2	2	2	6
	19.	Виховна сутність іграшок	2	2		6
	20.	Особливості творчих ігор	2			6
	21.	Дидактичні ігри	2			6
VII	22.	Загальні основи дошкільної дидактики	2	2	2	6
	23.	Методи і форми організації навчання	2	2		6
VIII	24.	Взаємодія сім'ї і дошкільного закладу у вихованні дітей	2	2		6
	25.	Підготовка дитини до навчання в школі	2	2	2	6
РАЗОМ			50	28	12	166
			256			

Навчальна програма курсу Пояснювальна записка

Курс «Педагогіка дошкільна» – один з профільюючих для напряму підготовки «Початкова освіта» за спеціалізацією «Дошкільна освіта». Він забезпечує основну теоретичну і практичну підготовку студентів до виконання професійних обов'язків вихователів дошкільного закладу і покликаний максимально використати творчий потенціал, активність, самостійність і відповідальність кожного студента в опануванні профільюючою навчальною дисципліною і професійними вміннями.

Зміст курсу поділено на 8 логічних, послідовних, взаємопов'язаних змістових модулів, які ґрунтуються на класичних педагогічних теоріях видатних вітчизняних і зарубіжних вчених, сучасних концепціях дошкільної освіти, даних наукових досліджень у галузі дошкільної педагогіки та дитячої психології, передовому і новаторському педагогічному досвіді.

В I та II змістових модулях розкриваються загальні засади дошкільної педагогіки. Значна увага приділяється історичному поступу суспільного дошкільного виховання як галузі педагогічних знань і досвіду українського народу й вивченню джерел української дошкільної педагогіки.

III змістовний модуль розкриває теоретичні засади сучасної системи дошкільної освіти задля визначення узагальненої мети і завдань виховання дітей дошкільного віку.

IV змістовний модуль орієнтований на поглиблене вивчення провідних завдань, форм, методів і засобів фізичного, розумового, морального, естетичного, трудового та екологічного виховання дошкільників.

У V змістовому модулі наголошено на патріотичній та національній спрямованості виховання дошкільників у сучасних українських ДНЗ.

VI змістовий модуль має на меті сформувати в студентів знання про розвиток особистості в дошкільному віці та особливості виховання дітей в грі та трудовій діяльності.

VII модуль охоплює низку питань щодо педагогічної доцільності функціонування сучасних українських дошкільних навчальних закладів. На особливостях дошкільної дидактики.

Останній VIII змістовий модуль присвячено вивченню шляхів активізації взаємодії дошкільного закладу, сім'ї та школи задля успішного вирішення завдань дошкільної освіти.

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1.

Дошкільна педагогіка – галузь наукового знання

Тема 1. Загальні засади дошкільної педагогіки

Дошкільна педагогіка – наука про закономірності виховання і навчання дітей від народження до вступу в школу. Основні поняття (категорії) дошкільної педагогіки: виховання, навчання, розвиток особистості в дошкільному віці, дошкільна освіта.

Зміст дошкільної педагогіки як науки, її місце в системі педагогічних дисциплін. Зв'язок дошкільної педагогіки з практикою навчання і виховання дітей до школи.

Джерела наукової дошкільної педагогіки.

Українська етнопедагогіка як основа наукової педагогіки.

Виховання як суспільне і природне явище. Закони розвитку в дошкільній педагогіці. Соціальна обумовленість і гуманістична спрямованість виховання.

Природничонаукові основи дошкільної педагогіки. Дошкільна педагогіка і дитяча психологія.

Впровадження результатів наукових досліджень у практику дошкільного виховання. Значення передового педагогічного досвіду, його види.

Тема 2. Особистість дитини як об'єкт і суб'єкт виховання

Характеристика понять «виховання» і «розвиток». Засвоєння суспільного досвіду, оволодіння матеріальною духовною культурою в процесі виховання і навчання. Формування у ході засвоєння суспільного досвіду загальних здібностей і якостей особистості. Роль діяльності, спілкування і активності. Роль дорослого в соціалізації особистості дитини.

Роль виховання в розвитку дитини. Фактори становлення особистості. Особистість як об'єкт виховання.

Українська етнопедагогіка про рушійні сили формування дитини як особистості (народне дитинознавство).

Розвивальний характер виховання і навчання (О.Запорожець, Г.Костюк). Поняття про зону найближчого розвитку (Л.С.Виготський) і сензитивні періоди розвитку.

Педагогічна вікова періодизація дошкільного дитинства індивідуальні особливості дітей і врахування їх у вихованні. Явище акселерації. Обдаровані діти і особливості їх виховання. Виховання дітей з проблемами розвитку.

Проблеми взаємозв'язку розвитку і виховання в сучасних концепціях дошкільного виховання.

Тема 3. Значення наукових досліджень в галузі дошкільної педагогіки

Актуальні проблеми дошкільної педагогіки. Поняття про педагогічне дослідження та його елементи. Методологія дошкільної педагогіки. Визначальні етапи педагогічного дослідження.

Методологія і методика наукового дослідження. Предмет, мета, гіпотеза і етапи педагогічного дослідження. Методи наукового дослідження: спостереження, педагогічний експеримент, бесіда, вивчення продуктів діяльності дітей, анкетування дошкільних працівників і батьків, аналіз документації дошкільних закладів, соціометричні методи, тести, обробка даних статистичними методами та ін. Комплексне використання методів на різних етапах наукового дослідження. Значення теоретичного аналізу роботи з літературними джерелами.

Змістовий модуль II.

Історичні витoki сучасної дошкільної педагогіки

Тема 4. Становлення і розвиток науки про дошкільне виховання

Проблеми дошкільного виховання у педагогічній думці давнього світу. Платон про суспільне і сімейне виховання до школи. «Материнська школа» Я.-А. Коменського. Теорія дошкільного дитинства Ж.-Ж. Руссо. Принципи виховання дітей дошкільного віку в сім'ї у педагогіці Й.-Г. Песталоцці. Перші спроби організації дошкільних закладів Р. Оуена.

Ф. Фребель – засновник дитячого садка. Теорія і практика виховання дітей дошкільного віку у системах С. Холла, М. Монтесорі, Д. Дьюї.

Принцип народності і природовідповідності виховання у педагогіці К. Ушинського, Є. Водовозової, А. Симонович, К. Вентцеля. Теорія і практика роботи перших дошкільних закладів в Україні. Перша концепція національного садка в Україні С. Русової. Вплив ідей педології на дошкільну педагогіку (20 - 30 р.р.). Розвиток дошкільної педагогіки у 50 - 80-х р.р.

Сучасні проблеми дошкільної педагогіки у вітчизняній і зарубіжній педагогічній науці.

Тема 5. Практика дошкільного виховання в Україні

Виховні традиції українського народу. Становлення системи дошкільного виховання в нашій країні. Розвиток теорії і практики вітчизняної дошкільної освіти наприкінці ХІХ - у першій половині ХХ ст.

Поняття і чинники національного виховання дітей в діяльності жіночого руху і жіночих товариств України наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Н. Кобринська – сподвижниця й організатор жіночого руху в Галичині. Ідеї

національного виховання в літературній і видавничій діяльності Н.Кобринської. Організація перших дошкільних установ, особливості матеріального й методичного оснащення навчально-виховної роботи.

Педагогічна діяльність П.Лесгафта, Н.Лубенець, С.Русової, С.Шацького, Л.Шлегер, Є.Тихеєвої, Ю.Фаусек та Ін. Роль з'їздів з дошкільного виховання в розвитку суспільного дошкільного виховання.

Розвиток вітчизняної дошкільної педагогіки у другій половині ХХ ст. Ясла-садки – новий тип дошкільного закладу (1959 р.) і «Програма виховання в дитячому садку» для виховання дітей перших семи років життя.

Тема 6. Розвиток педагогічної теорії українського дошкілля

Теоретичні засади дошкільної педагогіки у спадщині К.Ушинського. Погляди К.Ушинського на особливості розвитку дітей дошкільного віку. К.Ушинський про провідні чинники виховання і навчання дитини-дошкільника.

Концепція національного дошкілля С.Русової. Роль С. Русової в розвитку педагогічної освіти Західної України, її погляди на теорію і практику дошкільного виховання. Популяризація національного дошкільного виховання у працях «Націоналізація дошкільного виховання», «Дошкільне виховання», «Теорія і практика дошкільного виховання», «Нові методи дошкільного виховання».

Погляди С. Русової на дошкільний ступінь навчання і виховання, значення дошкільного виховання для педагогічної корекції особистості дитини. Внесок у розвиток практики дошкільного виховання крізь призму синтезу здобутків вітчизняної та зарубіжної педагогіки у галузі індивідуалізації та диференціації навчання. Головні принципи організації і керівництва українським національним дитячим садком. Напрями зближення суспільного й родинного виховання у спадщині С. Русової.

А. Животко – організатор дошкільного виховання в Україні. Теоретичне обґрунтування доцільності створення дошкільних закладів різного типу у працях «Освітнє діло на Україні» та «Два моменти, які характеризують освітнє діло». Ідея єдності й неподільності процесів навчання й виховання. Види і зміст спеціально організованої діяльності дітей у закладах дошкільного виховання.

Ідеї духовного становлення дошкільників о.Ю.Дзеровича. Принципи народності, демократичності, гуманізації та етнізації в педагогіці Ю. Дзеровича. Популяризація ідей національного дошкілля у праці «Педагогіка» (Л.,1937).Ю.Дзерович про особу педагога: професіограма спеціаліста дошкільного виховання та головні вимоги до підготовки кадрів для українського національного дошкілля.

Тема 7. Організація суспільного дошкільного виховання закордоном

Зарубіжні педагогічні концепції дошкільної освіти ХХ сторіччя. Спільні пріоритети функціонування дошкільної освіти в різних країнах. Декларація прав дитини прийнята Генеральною Асамблеєю ООН – визначальний документ розвитку дошкільної освіти в міжнародній практиці.

Визначальні складові дошкільної освіти у США. Особливості виховної роботи в американських дошкільних закладах. Виховання дітей з особливими потребами в умовах американської освіти. Досвід інклюзивної освіти у дошкільних закладах США.

Стратегія розвитку дошкільної освіти у Європейських країнах (Болгарія, Великобританія, Данія, Німеччина, Франція).

Особливості японської дошкільної системи. Різновиди дошкільних навчальних закладів у Японії. Виховні стратегії японської дошкільної педагогіки.

Змістовий модуль III.

Теоретичні засади дошкільної освіти

Тема 8. Сучасна система дошкільної освіти

Сучасний дошкільний виховний заклад, його значення відповідно до Закону України «Про освіту» та Закону «Про дошкільну освіту». Типи і види дошкільних закладів загального і спеціального призначення: дитячі ясла, дитячі садки, дитячі ясла-садки, сімейні, прогулянкові, компенсуючі (для дітей, які потребують корекції фізичного і психічного розвитку) та комбіновані з короткотривалим, денним, цілодобовим перебуванням дітей, садки інтернатного типу: дитячі будинки, школи-садки; державні, колективні, індивідуальні (особисті і приватні) форми власності дошкільних закладів.

Дошкільні заклади як родинно-громадські установи. Нові форми суспільного дошкільного виховання (центри дитинства, ПВО «дитячий садок – школа» та ін.). Необхідність забезпечення якості дошкільної освіти в обсязі державних вимог дошкільними закладами незалежно від їх статусу.

Базова програма розвитку дитини дошкільного віку.

Характеристика комплексу варіативних програм виховання і навчання дітей, затверджених Міністерством освіти і науки України. Право вибору дошкільним закладом програми виховання дітей і розробки та впровадження власних програм і методик, у погодженні з МОН України.

Теорія і практика суспільного та родинного виховання у різних країнах світу. Міжнародні наукові та громадські педагогічні зв'язки з проблем соціального захисту сім'ї і дитинства.

Педагогічні кадри для системи дошкільного виховання. Видатні педагоги про вимоги до особистості вихователя маленьких дітей. Суть і функції професійної діяльності спеціалістів з дошкільного виховання, гуманізм, педагогічна майстерність дошкільного педагога, здатність до особистісно-орієнтованого спілкування з дітьми. Система підготовки фахівців з дошкільної освіти в Україні та закордоном.

Тема 9. Мета виховання дітей дошкільного віку

Виховний ідеал і мета виховання. Поняття про мету виховання, її об'єктивний характер і обумовленість національними та загальнолюдськими цінностями. Своєрідність мети виховання на різних етапах дошкільного дитинства. Українська народна педагогіка про всебічний розвиток особистості й особливості виховання дитини у різні періоди дошкільного дитинства.

Завдання виховання дітей дошкільного віку. Значення фізичного, розумового, морального, естетичного, трудового виховання. Необхідність їх здійснення у єдності та взаємозв'язку.

Змістовий модуль IV.

Основні напрями виховання дітей дошкільного віку

Тема 10. Фізичне виховання дітей дошкільного віку

Фізичне виховання і фізичний розвиток, єдність фізичного і психічного розвитку дитини. Завдання фізичного виховання дітей: охорона і зміцнення здоров'я, фізичний розвиток, загартування організму, розвиток рухів, засвоєння гігієнічних навичок.

Розвиток теорії та практики фізичного виховання дітей дошкільного віку (П.Лесгафт, В.Горинський, Л.Чулицька, М.Щеловапов, М.Кистяковська, Т.Осокіна, Ю.Змагювський). Сучасні дослідження (О.Богініч, Е.Вільчковський, Н.Денісенкота ін.).

Зміст фізичного виховання. Основні засоби фізичного виховання. Народна педагогіка про фізичне виховання, його засоби і методи.

Гігієнічні фактори фізичного розвитку дітей. Вимоги до приміщення дошкільного закладу, його обладнання, освітлення, вентиляції, температури повітря, обладнання території дитячого садка. Значення правильного харчування, сну, одягу дітей (прим. Детально вивчається у курсі «Основи гігієни і педіатрії дітей дошкільного віку»).

Руховий режим дитини, шляхи його вдосконалення. Загартування дітей. Завдання і методи формування навичок гігієнічної поведінки в різних вікових групах.

Режим дня дитини, його значення для розвитку. Фізіологічні основи режиму. Педагогічні вимоги до режиму дня. Врахування індивідуальних особливостей дитини в організації режиму в умовах дитячого садка та сім'ї.

Тема 11. Розумове виховання дітей дошкільного віку

Розумове виховання і розумовий розвиток. Психологічні і фізіологічні основи розумового виховання.

Завдання розумового виховання дітей: формування сенсорної культури, розвиток мислення, мови, уваги, пам'яті, уяви; формування системи знань про природу, речі, людей, суспільство; розвиток основ пізнавальної діяльності, пізнавальних інтересів.

Народна дидактика про розумове виховання дітей дошкільного віку: значення рідної мови, народна дидактична гра, усні жанри фольклору, народна повчальна творчість та ін. Методи народної дидактики.

Сенсорне виховання як основа розумового виховання. Сенсорне виховання і сенсорний розвиток у різних вікових групах. Розвиток теорії розумового виховання (Я.Коменський, Й.-Г.Песталоцці, К.Ушинський, Є.Водовозова та ін.). Системи сенсорного виховання Ф.Фребеля, М.Монтессорі, О.Декролі. Дослідження О.Усової, О.Запорожця, Г.Леушиної, В.Логінової, М.Поддякова, Л.Венгера та ін.

Знання у розумовому вихованні і розвитку дитини. Формування у дошкільників системних знань про явища навколишнього життя, їх роль у розумовому розвитку дитини і оволодінні різними видами діяльності. Формування умінь і навичок розумової діяльності дітей (А.Богуш, О.Дяченко, О.Кравцова, В.Логінова, Л.Парамонова, О.Проскура та ін.). Елементи ТРВЗ у дитячому садку. Засоби розумового виховання, роль різних видів діяльності у розумовому вихованні. Групи методів розумового виховання: методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності дітей; методи організації і здійснення навчально-пізнавальних дій; методи організації контролю і самоконтролю ефективності навчально-пізнавальної діяльності дітей.

Тема 12. Моральне виховання дітей дошкільного віку

Моральне виховання і моральний розвиток. Мета морально-трудового виховання з огляду загальнолюдських цінностей. Народна мораль, засвоєння її в процесі морального виховання.

Особливості формування моральних уявлень, виховання моральних почуттів і навичок моральної поведінки у дітей дошкільного віку. Зміст морального виховання.

Завдання морального виховання: формування моральної спрямованості особистості, виховання моральних почуттів, формування навичок моральної поведінки.

Теорії морального виховання дітей (Я.Коменський, Ж.Руссо, С.Холл, М.Монтессорі, Ж.Піаже). Принцип наочності у моральному вихованні в працях К.Ушинського, С.Русової. Дослідження змісту і засобів морального виховання (О.Усова, Є.Радіна, В.Нечаєва, Р.Жуковська, Т.Маркова, Р.Буре, Л.Артемова, З.Борисова, С.Козлова, З.Плохій, В.Павленчик та ін.).

Засоби і методи морального виховання, їх взаємозв'язок. Спілкування з дорослими та дітьми як умова і засіб морального виховання. Роль художньої літератури, етичних бесід у моральному вихованні дошкільників. Педагогічна оцінка вчинків дітей як засіб морального виховання. Організація практики моральної поведінки дітей в різних видах діяльності.

Тема 13. Трудове виховання дошкільників

Мета трудового виховання з огляду загальнолюдських цінностей. Народна педагогіка про значення трудового виховання у процесі становлення особистості. Особливості формування працелюбності і господарності у дітей дошкільного віку. Завдання трудового виховання: формування трудової спрямованості особистості, розцінок уявлень про працю дорослих.

Дослідження проблеми трудового виховання дітей дошкільного віку (В.Нечаєва, З.Борисова, Р.Буре, Г.Годіна, А.Шатова, С.Теплюк, Г.Беленька, М.Машовець та ін.).

Умови трудового виховання дітей в сім'ї, дошкільному закладі. Засоби трудового виховання: ознайомлення з працею дорослих, праця дітей, навчання трудових навичок і вмінь.

Засоби і методи трудового виховання, їх взаємозв'язок. Спілкування з дорослими та дітьми як умова трудового виховання. Роль художньої літератури, етичних бесід у трудовому вихованні дошкільників. Педагогічна оцінка практичної діяльності дітей як засіб трудового виховання. Організація трудової діяльності в умовах дошкільного закладу.

Тема 14. Естетичне виховання дошкільників

Естетичне виховання і естетичний розвиток. Уявлення українського народу про прекрасне і спотворене у природі, суспільстві, людині. Використання елементів народної культури в естетичному вихованні дітей.

Теоретичні основи естетичного і художнього виховання дошкільників. Особливості і закономірності естетичного розвитку дошкільника. Розвиток естетичних сприймань і почуттів, формування основ художньої діяльності, розвиток творчих здібностей, емоційного відгуку на прекрасне, формування початкових знань про мистецтво в процесі естетичного виховання (Л.Виготський, В.Теплов, О.Запорожець, В.Мухіна та ін.).

Принципи і методи естетичного виховання дітей дошкільного віку. Художня творчість дітей і педагогічне керівництво різними видами діяльності (Є.Фльоріна, Н.Сакуліна, Н.Ветлугіна, Т.Казакова, І.Держинська, Л.Трусова, Е.Белкіна та ін.).

Використання у естетичному вихованні дітей народного мистецтва: усна народна творчість, народне декоративно-прикладне мистецтво, музика, художня праця, ознайомлення з творами народних майстрів. Значення спільної художньої діяльності дорослих і дитини в сім'ї і дошкільному закладі.

Тема 15. Екологічне виховання дітей дошкільного віку

Поняття екологічної культури особистості. Мета екологічного виховання дітей дошкільного віку. Народна педагогіка про прищеплення любові до природи. Провідні завдання екологічного виховання: формування відповідальності й спрямованості особистості, розвиток уявлень про важливість раціонального використання природних ресурсів.

Дослідження проблеми трудового виховання дітей дошкільного віку (В.Нечаєва, З.Борисова, Р.Буре, Г.Годіна, З.Плохій, А.Шатова, С.Теплюк, Г.Беленька, М.Машовець та ін.).

Педагогічні передумови екологічного виховання дітей в сім'ї дошкільному закладі. Засоби екологічного виховання. Засоби і методи екологічного виховання, їх взаємозв'язок. Роль художньої літератури, художнього мистецтва, тематичних бесід у екологічному вихованні дошкільників. Педагогічна оцінка практичної діяльності дітей як засіб екологічного виховання. Організація природоохоронної діяльності в умовах дошкільного закладу.

Змістовий модуль V.

Національна парадигма дошкільної освіти в Україні

Тема 16. Формування патріотичних почуттів дошкільників в умовах ДНЗ

Своєрідність прояву патріотизму у дітей дошкільного віку. Програма ознайомлення дітей з навколишнім середовищем – основа виховання у дітей почуття любові до батьків, рідної домівки, України. Принципи поєднання загальнолюдських ідеалів і національних традицій, зв'язку історичних явищ, з якими знайомлять дітей, з сучасністю.

Виховання у дітей любові до найближчих людей, поваги до праці. Формування уявлень про найближче оточення, дитячий садок, рідне місто (село).

Формування поняття про сім'ю, обов'язки членів сім'ї, працю дорослих людей. Введення поняття «Батьківщина» через усвідомлення слова «батьки».

Формування у старших дошкільників уявлень про рід і родовід, ознайомлення з географією та історією України, державними символами, походженням географічних назв і пам'ятними місцями рідного краю.

Тема 17. Виховання початків національної свідомості у дітей дошкільного віку

Провідні завдання національного виховання у системі українського дошкілля.

Особливості прояву національної свідомості у дітей дошкільного віку. Знання про нації та народи.

Визначальні форми і методи національного виховання в осередку дошкільного навчального закладу. Ознайомлення дітей зпочатками народознавства – традиціями українського народу, його пам'ятками, народною творчістю, символами і оберегами. Використання спілкування з членами родин вихованців, зустрічей з майстрами народного декоративно-прикладного мистецтва, композиторами, поетами. Народні свята в дитячому садку.

Методи та засоби виховання у дітей доброзичливого ставлення до людей різних національностей та споріднених культур. Виховання у дітей усвідомленого миролюбства.

Значення розвивального середовища у системі національного виховання дошкільників. Співпраця ДНЗ з батьками – запорука ефективності у становленні національної самосвідомості дитини дошкільного віку.

Змістовий модуль VI.

Значення ігрової діяльності у розвитку дітей дошкільного віку

Тема 18. Виховання дітей у грі

Історичне походження гри як діяльності. Видатні педагоги про гру як засіб виховання (К.Ушинський, П.Лесгафт та ін.).

Гра – провідна діяльність дошкільника у психологічних і педагогічних теоріях К.Гросса, З.Фрейда, С.Холла, М.Монтесорі, І.Виготського, Д.Ельконіна, В.Запорожця, О.Леонтєва). Дослідження проблеми розвитку гри у ранньому віці (Ф.Фрадкіна і С. Новосьолова); розвитку гри як діяльності (Н.Пантіна, П. Михайленко, Н.Короткова); формування дитячих взаємин (Л.Артемова, Р.Іванкова, В.Воронова, Т.Маркова, І.Щербакова), виховання моральних

якостей у грі (Р.Жуковська, О.Булатова, А.Матусик, Г.Григоренко та ін.). Класифікація ігор. Відмінності різних класифікацій дитячих ігор.

Значення гри у всебічному розвитку дитини. Народні ігри – важливий чинник виховання в українській етнопедагогіці; їх види, відповідність віковому періоду, виховна цінність.

Тема 19. Виховна сутність іграшок

Історія виникнення іграшки. Різновиди іграшок. Вимоги до іграшок. Значення іграшки у розвитку дитини, її освітня і виховна цінність. Народна іграшка, її різноманітність і значення. Українська народна іграшка. Регіональні особливості української народної іграшки. Дослідження проблеми залучення іграшок у педагогічний процес (Є.Фльоріна та ін.). Методика залучення іграшок у навчально-виховну роботу з дітьми різного віку.

Тема 20. Особливості творчих ігор

Характерні риси творчої гри. Виникнення і розвиток гри у ранньому віці в зв'язку з загальними закономірностями розвитку дитини.

Предметна діяльність, сюжетно-рольові ігри. Розвиток ігрової творчості, збагачення змісту, розширення мотивів вибору гри з віком дітей. Ігрові і реальні взаємини між дітьми, їх розвиток. Педагогічне керівництво розвитком сюжетно-рольових ігор і взаємин дітей у них. Особливості театралізації і драматизації в умовах ДНЗ.

Характерні особливості, етапи розвитку будівельно-конструктивних ігор, педагогічне керівництво розвитком цих ігор (З. Ліштван, В.Нечаєва, Е.Гульянц та ін.). Ігри-драматизації, їх характеристика, види, етапи розвитку, педагогічне керівництво (П.Карпінська, Л.Фурміна, Л.Артемова). Елементи українського народного театру в іграх дітей.

Тема 21. Дидактичні ігри

Дидактична гра як вид ігрової діяльності та форма навчання дошкільників. Народна дидактична гра, її характеристика, різновиди за навчально-виховною метою і змістом.

Сенсорний розвиток, формування пізнавальних інтересів, виховання розумової активності, кмітливості, взаємин дітей у дидактичній грі (дослідження Є.Тихеевої, Ф.Блехер, В.Авансової, Л.Венієра, Б.Хачапулідзе, З.Богуславської).

Зміст, структура, види дидактичних ігор і методика педагогічного керівництва ними у різних вікових групах. Виховання моральних якостей у дидактичній грі, індивідуальний підхід до дітей.

Змістовий модуль VII.

Особливості педагогічного процесу сучасного дошкільного навчального закладу

Тема 22. Планування і організація педагогічного процесу ДНЗ

Значення освітніх програм в забезпеченні різнобічного розвитку вихованців дошкільних навчальних закладів. Врахування принципів демократизації суспільних відносин, державного суверенітету, потреби в гуманізації цілей і принципів педагогічної роботи з дітьми, необхідності диференційованого підходу до виховання дітей у науково створених сучасних програмових документах для дитячого закладу. Державні, регіональні та авторські програми виховання й навчання дітей дошкільного віку. Варіативність і альтернативність у підготовці та використанні програм.

Специфіка педагогічної діяльності у дошкільному навчальному закладі. Фахові вимоги до педагогічних працівників ДНЗ. Вимоги до матеріально-технічної бази сучасного дитячого садка.

Закономірності педагогічного процесу у ДНЗ.

Структура педагогічного процесу. Поняття про навчальне заняття, виховний захід, дозвільневу діяльність дошкільників.

Розвивальне середовище як складова педагогічного процесу. Планування педагогічного процесу. Особливості планування у різних групах ДНЗ. Специфіка планування у різновікових групах.

Тема 23. Загальні основи дошкільної дидактики

Особливості пізнавального розвитку дошкільника. Діагностика рівня пізнавальної діяльності дітей (Л. Венгер, О. Дьяченко, І. Проскура, В. Котирло, С. Ладивір та ін.).

Навчання як головний засіб формування навчальної діяльності дітей (Є. Фльоріна, Н. Сакуліна, Є. Тихеєва та ін.). Дослідження проблем дошкільної дидактики О. Усовою.

Форми організації навчальної діяльності: заняття, ігри, повсякденне життя. Заняття – засіб повідомлення знань і виховання розумової активності дітей, допитливості, пізнавальних інтересів, розвитку творчих здібностей, ініціативи. Заняття за задумом вихователя і за бажанням дітей. Структурні компоненти заняття і їх функції.

Групи методів навчання дітей на заняттях: наочні (спостереження, демонстрація, використання ТЗН), словесні (пояснення, розповідь, читання, бесіда); практичні (гра, вправи); пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемний, частково-пошуковий, дослідницький; методи самостійної роботи по засвоєнню нового матеріалу, методи застосування знань на практиці, повторення, систематизації, методи перевірки, оцінки знань. Значення ігрових методів і прийомів у навчанні дітей дошкільного віку.

Види занять за змістом, метою, формою організації, методикою проведення (О. Усова, А. Богущ, Г. Леушина, Є. Тихеєва, Е. Вільчковський, Т. Комарова, Ф. Сохін, К. Тарасова та ін.)

Новаторство в організації навчальної діяльності дітей (П. Гавриш, Н. Дернович, Л. Блудова та ін.). Зростання питомої ваги гри, індивідуального особистісно-орієнтованого спілкування у розвитку навчальної діяльності.

Шляхи співпраці сім'ї та ДНЗ у підготовці дитини до школи.

Тема 24. Взаємодія сім'ї і дошкільного закладу

Українська етнопедagogіка про сімейне виховання (народна фаміліогія). Виховання в сім'ї – першооснова розвитку особистості. Народні педагогічні традиції сімейного виховання: вшанування новонародженої дитини та її рідних; народні педагогічні засоби виховання дитини від народження (колискові пісні, потішки, пестівки, забавлянки; рухливі, сюжетні, дидактичні ігри; загадки, скоромовки, прислів'я, приказки та ін.); роль прикладу батьків, інших членів сім'ї; родинні свята; вшанування пам'яті предків, загиблих чи померлих родичів.

Проблема виховання дітей в сім'ї в історії педагогіки (Я.Коменський, Й.-Г. Песталоцці, К.Ушинський, А.Макаренко, В.Сухомлинський). Наукові дослідження з питань сімейного виховання в зарубіжній (Боулбі, Рейнгольд, Шпіц, Олпорт, Гелфор, Селлівен) та вітчизняній педагогіці (Е.Аркін, Г.Маркова, Т.Репіна, Л. Островська, Л.Загик, В.Іванова та ін.). Новаторський досвід сімейного виховання дітей (Б. і Л.Нікітіни, практика сімейних дитячих будинків).

Сучасні проблеми родинного виховання дітей дошкільного віку: всебічний розвиток дитини; виховання взаємин дітей і дорослих; спільна діяльність всіх членів сім'ї по забезпеченню її добробуту; методи виховання, засновані на особистісно-орієнтованій взаємодії з дитиною. Організація життя і різних видів діяльності дітей в сім'ї. Попередження педагогічної занедбаності дітей. Умови забезпечення емоційного комфорту дитини в сім'ї.

Відповідальність батьків за виховання дітей. Участь громадськості дошкільних закладів у допомозі батькам, діти яких не виховуються в дитячому садку. Педагогічна освіта батьків: зміст, форми і методи. Вивчення і поширення передового досвіду сімейного виховання. Форми спільної роботи дошкільного закладу з родиною у вихованні дітей. Участь батьків у роботі дошкільного закладу.

Тема 25. Підготовка дитини до навчання в школі

Поняття про готовність дитини до шкільного навчання. Я.А.Коменський, Й.-Г.Песталоцці, Ф.Фребель, М.Монтессорі, К.Ушинський про підготовку дитини до школи. Дослідження проблеми готовності до шкільного навчання (О.Запорожець, Г.Люблінська, В.Давидов, Л.Венгер, Г.Леушина, Л.Журова, О.Проскура, В.Ликова та ін.). Вступ до школи – якісно новий етап в житті дитини, його особливості.

Умови підготовки дітей до школи в сім'ї і дошкільному закладі. Досвід В.Сухомлинського з підготовки дітей до школи. Теорія і досвід підготовки дітей до школи закордоном. Роль дорослих у підготовці дітей до школи. Особливості навчально-виховної роботи у старшій групі.

Методика виявлення готовності дитини до школи. Виховання у дошкільників бажання навчатись у школі. Ознайомлення дітей зі школою. Організація спілкування старших дошкільників зі школярами. Знайомство з майбутнім вчителем.

Спільна робота дитячого садка і сім'ї у підготовці дитини до школи.

Специфіка підготовки до школи дітей у нових типах дошкільних закладів (сімейний дитячий садок, центр дитинства, міні-ліцей тощо).

Значення наступності у системі безперервної освіти України. Поняття наступності, головні завдання наступності.

Встановлення наступності між дошкільним закладом і школою, змісті, формах і методах навчально-виховної роботи.

Порівняльний аналіз програм старшої (підготовчої) групи і першого класу шестиліток, методи і прийоми навчання й виховання, організації життя дітей в підготовчій групі дитячого садка і першому класі шестиліток.

Зміст і форми зв'язку дошкільного закладу і школи.

Вимоги до знань і умінь студентів

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **знати:**

- особливості дошкільної педагогіки як однієї з наукових галузей педагогічного знання;
- основні періоди розвитку теорії і практики дошкільного виховання;
- характерні ознаки виховання дітей дошкільного віку;
- вікову періодизацію дитинства;
- провідні складові системи дошкільного виховання;
- історичні етапи становлення і розвитку системи дошкільного виховання;
- внесок видатних українських педагогів у розвиток вітчизняної дошкільної освіти;
- різновиди сучасних дошкільних навчальних закладів в системі національної освіти;
- особливості фізичного виховання і фізичного розвитку дошкільників;
- особливості розумового виховання й інтелектуального розвитку дошкільників;
- особливості морального виховання дошкільників;
- особливості естетичного виховання і розвитку естетичного смаку в період дошкільного дитинства;
- особливості трудового виховання і формування працелюбності;
- особливості екологічного виховання і формування екологічної культури;
- національні пріоритети дошкільної освіти;
- теоретичні засади ігрової діяльності;
- творчі можливості гри;
- передумови розвитку сюжетно-рольової гри в дошкільному віці;
- характерні ознаки дидактичних ігор;
- виховну та освітню вартість іграшки;
- загальні основи дошкільної дидактики;
- зміст навчання дітей дошкільного віку;
- єдність цілей і завдань суспільного і сімейного виховання;

- поняття готовності дітей до шкільного навчання.

вміти:

- залучати здобутки педагогічної теорії у практику сучасного ДНЗ;
- визначати основні етапи становлення і розвитку дошкільної педагогіки як наукової галузі;
- узагальнювати провідні засади розвитку особистості у період дошкільного дитинства;
- здійснювати різні напрями виховання;
- передбачати результати виховного процесу;
- виокремлювати основні складові системи дошкільної освіти;
- проектувати та реалізовувати педагогічний процес з дітьми дошкільного віку в ДНЗ на засадах особистісно орієнтованої моделі навчання, виховання і розвитку дітей;
- залучати різноманітні ігри у навчально-виховну роботу з дошкільниками;
- використовувати різні форми роботи з педагогічної просвіти батьків;
- забезпечувати наступність в роботі дошкільного навчального закладу та загальноосвітньої школи.

Орієнтовний конспект лекцій

Тема № 1.

Загальні засади дошкільної педагогіки

Мета лекції: ознайомити студентів з дошкільною педагогікою як цариною наукового знання.

План лекції

1. Дошкільна педагогіка як галузь педагогічних знань.
2. Значення дитинства у становленні особистості.
3. Дитинство як соціально-педагогічне явище.

Література до теми

1. Вільчковський Е.С., Курок О.І. Теорія і методика виховання дітей дошкільного віку: Навч. посібник для студентів дошкільних факультетів вищих педагогічних навчальних закладів / Е.С. Вільчковський, О.І. Курок – 2-е вид., перераб. та доповн. – Суми: Універс. кн., 2004.– 428 с.
2. Козлова С. А. Дошкольная педагогика : учеб. пособие для студентов сред. пед. учеб. заведений / С. А. Козлова, Т. А. Куликова. – 3-е изд. испр. и доп. – М. : Издат. центр «Академия», 2001. – 416 с.
3. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.– К.: «Академвидав», 2004.– 456 с.
4. Теорія і практика дошкільної освіти в Україні / [Борисова З. Н. та ін.; заг. ред. Беленька Г. В., Машовець М. А.]; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Пед. ін-т. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. – 230 с.

Дошкільна педагогіка є самостійною галуззю науково-педагогічних знань, яка вивчає процес виховання і навчання дітей дошкільного віку. Використовуючи загальнонаукові, загальнопедагогічні методи дослідження, залучаючи наукові здобутки психології, анатомії та фізіології людини, дошкільна педагогіка досліджує закономірності й особливості розвитку, навчання та виховання дитини від її народження до вступу до школи. На основі теоретичних пошуків, аналізу реальної практики вона розробляє, вдосконалює засоби, методи і прийоми виховання дітей у сім'ї, дошкільних установах, прогнозує тенденції їх розвитку, певною мірою впливає і на політику держави у цій сфері.

Дошкільна педагогіка– наука про закономірності виховання і навчання дітей від народження до вступу до школи.

Ядром наукового інтересу дошкільної педагогіки є дитина віком до 6 років і чинники, що впливають на її розвиток у сім'ї, дошкільних закладах й суспільстві загалом. Значущість її досліджень, прогнозів і рекомендацій обумовлена тим, що саме в цьому віці найстрімкіше розвиваються фізичні та психічні якості дитини, формуються основні риси її особистості. Саме у прилученні дитини до людської спільноти полягає найважливіше завдання дошкільної педагогіки, реалізація якого на кожному історичному етапі, у різних соціальних, етнічних, культурних середовищах має свої особливості. У цьому процесі беруть участь батьки, педагоги, засоби масової інформації, суспільство загалом.

Об'єктом дошкільної педагогіки є виховання дітей дошкільного віку як цілеспрямований процес, а її предметом – закономірності, суперечності стосунків, технології організації та здійснення виховного процесу, що визначають розвиток особистості. Дошкільна педагогіка вивчає педагогічні факти (відомості про педагогічну діяльність, які засвідчують зміни у розвитку, вихованні та навчанні дитини) та педагогічні явища (те, що відбувається в процесі взаємодії педагогів і вихованців, відображає розв'язання певних педагогічних завдань).

Дошкільна педагогіка відстежує особливості впливу соціального середовища, зокрема засобів масової інформації, на формування особистості дошкільника. Цим спричинена її активна роль у *педагогізації суспільства* – посиленні впливу педагогіки на змістові, виховні параметри соціальних взаємозв'язків людей, якість інформаційного матеріалу, яким послуговуються ЗМІ.

Подібно до інших педагогічних наук, дошкільна педагогіка розглядає виховання як спеціально організований процес, взаємодію дорослої людини і дитини, спрямовану на формування у неї необхідних уявлень, навичок, якостей. У цій взаємодії дитина є не тільки об'єктом, а й суб'єктом виховання, що означає рівноцінність особистісних якостей дитини і педагога, визнання їх рівноправними учасниками виховного процесу.

Актуальними проблемами дошкільної педагогіки є визначення мети, завдань, змісту, методів виховання дітей у сім'ї та дошкільних закладах, а також підготовка їх до школи.

Дошкільна педагогіка синтезує у собі теорію і практику. Теоретична її частина досліджує, обґрунтовує закони виховання, навчання і розвитку дитини, а практична забезпечує організацію цих процесів на практиці. Обидві вони реалізуються в єдності, збагачуючи одна одну. Гармонійна взаємодія теоретичних і практичних аспектів є передумовою належного функціонування всіх ланок і чинників дошкільного виховання.

Джерелами дошкільної педагогіки як науки є:

- народна педагогіка, тобто педагогічні знання, педагогічний досвід народу. У ній закумуляовані виховний досвід, культура народу, його ідеал досконалої людини. Народна педагогіка увібрала у себе і зберегла унікальний досвід виховання і навчання дітей дошкільного віку, який витримав багатовікову перевірку на дієвість і дотепер не втратив своєї актуальності;
- ідеї видатних педагогів минулого. До них належать пам'ятки вітчизняної педагогічної культури, класична спадщина педагогів-гуманістів;
- експериментальні дослідження проблем розвитку і виховання. Їх результати є базою сучасної дошкільної педагогіки як експериментальної науки. Головним критерієм наукових досліджень є їх актуальність для практики виховання і навчання дітей;
- передовий педагогічний досвід. Це діяльність педагогів-новаторів та колективів дошкільних закладів. Найважливіше значення має пошук

вихователів у галузі *педагогічної інноватики* – розробка та впровадження нових педагогічних технологій.

У своїх пошуках дошкільна педагогіка керується науковим розумінням того, як відбувається розвиток дитини, що є рушійними силами цього процесу, які чинники впливають на формування людини. Як зауважував український педагог В.О. Сухомлинський (1918-1970), дитинство – це не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя. Від того, яким воно було, хто супроводжував дитину в дитячі роки, що увібрали її розум і серце з навколишнього світу, залежать якості її як особистості. Бо кожному людському рису природа закладає, а не відшліфовує. Відшліфовувати їх належить батькам, педагогам, суспільству.

За твердженням психологів, у період дитинства людина оволодіває необхідними для життя формами поведінки, досягає високого рівня розвитку порівняно з іншими істотами, у яких період дитинства відсутній або дуже короткий. Адаже людина відрізняється від інших істот наявністю засобів накопичення і передавання колективного досвіду виду, до якого вона належить. Цей досвід людина набуває у процесі соціалізації й виховання.

Упродовж тисячоліть відбулися незначні морфологічні й функціональні зміни людського організму, але надзвичайно розширився обсяг соціального наслідування, для сприймання якого потрібен певний час виховання і навчання. Тому розвиток людини в дитинстві є наслідком не лише біологічної еволюції, а й впливу різноманітних надбань людства. Кожна конкретна людина, за спостереженнями психологів, вчиться бути людиною. Для життя в суспільстві їй недостатньо того, що дає природа. Вона повинна оволодіти ще й досвідом, здобутим людством у процесі свого історичного розвитку. У зв'язку з цим період «фізичного» дитинства загалом залишається незмінним, а тривалість «соціального» дитинства зростає залежно від зрілості суспільства: чим вищий рівень суспільного розвитку, тим повноцінніше дитинство людини.

Людська природа у дітей виявляється інакше, ніж у дорослих: дитина чутливіша до природних явищ, максимально активна в освоєнні навколишнього і створенні власного внутрішнього світу, її організм наділений високою здатністю до змін, динамічністю. Діти вразливіші, безпосередніші, емоційніші, ніж дорослі. Усі вияви людського у дитині пов'язані не лише з особливостями її внутрішнього потенціалу, а й з зовнішніми умовами: визнанням дорослих, сприятливим становищем у стосунках з значущими людьми, насиченістю її життєвого простору спілкуванням, враженнями, можливостями творчої діяльності. Отже, природа дитини робить її надзвичайно чутливою до впливів виховання.

Протягом перших шести-семи років життя дитина розвивається надзвичайно стрімко, наслідком чого є грандіозні зміни у її фізичному і психічному розвитку: дитина з безпорадної істоти перетворюється на свідому людину, набуває певних якостей, які в подальшому житті лише розвиваються і вдосконалюються.

Роль дошкільного дитинства полягає в оволодінні загальними людськими знаннями, уміннями, у набутті психічних якостей, необхідних для життя

(оволодіння мовою, орієнтація у просторі й часі, сприймання, мислення, уява, прилучення до творів мистецтва, формування стосунків з людьми тощо). Пізнаючи навколишній світ, розвиваючись розумово, дитина вчиться спостерігати, робити висновки, порівнювати, узагальнювати, у неї виникає інтерес до пізнання причини явищ, відкриття суттєвих зв'язків між речами.

Дошкільне дитинство забезпечує загальний розвиток, який слугує фундаментом для набуття спеціальних знань і навичок з різних видів діяльності. Усі новоутворення дошкільного віку є не сумою знань, а певним рівнем пізнавальної активності, самостійності, творчості, ставлення до себе і до інших. Сформовані у цей період якості визначають загальний характер поведінки дитини, її ставлення до світу, значною мірою є основою її життєдіяльності у майбутньому.

Дитинство як інтегративне соціальне явище є предметом вивчення не лише педагогіки, психології, а й багатьох інших наук. Загалом з розвитком суспільства змінюється і ставлення до дітей.

Американський психолог Л. Демоз головною проблемою виховання вважав ставлення батьків до дітей, а провідною силою історії – психогенні зміни в особистості, що відбуваються внаслідок взаємодії поколінь батьків і дітей. Він описав шість послідовних періодів трансформації ставлення людства до дитинства.

1. Від давніх часів до IV ст. – «інфантицидний» стиль, для якого характерне насильство над дитиною.
2. IV-XIII ст. – «покидаючий» стиль, для якого було характерне запровадження виховання дітей у чужих сім'ях, монастирях. У сім'ях побутовувала сувора атмосфера.
3. XIV-XVII ст. – «амбівалентний» стиль, який поєднував увагу до дітей і впливи, спрямовані на подолання «злої» сутності волі, на заперечення самостійного духовного життя дитини.
4. XVIII ст. – «нав'язливий» стиль, особливістю якого був суворий контроль дорослих над поведінкою та внутрішнім світом дитини.
5. XIX – середина XX ст. – «соціалізуючий» стиль, що ознаменував зародження інтересу до внутрішнього світу дитини, створення умов для підготовки дітей до самостійного життя.
6. Друга половина XX ст. – «допомагаючий» стиль, якому властиве прагнення батьків до емоційного контакту з дітьми, увага до їхнього індивідуального розвитку.

Кожна суспільно-економічна формація породжує відповідну стратегію виховання, яка ґрунтується на моральних, релігійних, соціальних засадах суспільства, що зумовлюють пріоритетність дисциплінуючого чи активізуючого педагогічного впливу на дитину. За цим критерієм виокремлюють кілька типів суспільств:

- суспільства, яким властива слабка дисципліна в ранньому і пізньому дитинстві;
- суспільства, що відзначаються суворою дисципліною у ранньому і пізньому дитинстві;

- суспільства, в яких на етапі раннього дитинства дисципліна сувора, пізнього – слабка;
- суспільства, в яких раннє дитинство характеризує слабка дисципліна, пізнє – сувора.

Європейська модель виховання належить до третього типу, якому властиве суворе дисциплінуюче виховання у ранньому дитинстві та поступове послаблення контролю. У первісному суспільстві невеликі племена, будучи змушені протистояти грізним силам природи, турбувалися про те, щоб діти володіли необхідними для виживання навичками і формами поведінки. Не практикувалися тоді фізичні покарання дітей, їх поведінку регламентували спільні з дорослими табу, а виховувались вони на безпосередніх реакціях дорослих на їхні вчинки.

Сучасна концепція дитинства ґрунтується на визнанні провідної ролі у психічному розвитку і становленні особистості. Щодо розуміння соціально-історичної природи психічного розвитку окреслилися традиційний і нетрадиційний погляди. Представники *традиційного погляду* наголошують на залежності закономірностей, механізмів і темпів психічного розвитку дитини від суспільно-історичних умов її життя. Дитинство вони розглядають як «соціальний винахід».

Нетрадиційний погляд ґрунтується на спробах тлумачити дитинство і розвиток дитини передусім як історичний феномен, що передбачає виявлення унікальної й самобутньої функції дитинства у соціокультурних процесах. Його теоретики розглядають дитинство як особливу форму культурної творчості, механізм, що реалізує наступність і поступальність історичного розвитку культури. Цей підхід відповідає реальному статусу розвиненого дитинства наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Історія не раз підтверджувала влучність вислову чеського мислителя-гуманіста й педагога Яна-Амоса Коменського (1592–1670): «Діти приносять батькам правила». Не є винятком і сучасний етап буття людства, на якому особливого прискорення набули темпи саморозвитку дитини, і цей процес впливає на розвиток світу дорослих. Ілюстрацією цього є дитяча ініціатива у пізнанні світу, складні питання, які діти щодня ставлять дорослим, змушуючи їх по-новому бачити, осмислювати явища дійсності. Така загальна тенденція впливу дитинства на світ дорослих.

Отже, формування методології полідисциплінарного вивчення проблематики дитинства забезпечує вдосконалення практики навчання і виховання дітей. Зрушення у цій сфері зумовлені визнанням самоцінності дитинства, гуманістичною спрямованістю виховання на розвиток особистості дитини.

Тема № 2.

Особистість дитини як об'єкт і суб'єкт виховання

Мета лекції: спрямувати увагу студентів на норми й відхилення у фізичному та психічному розвитку дітей дошкільного віку.

План лекції

1. Характеристика понять «виховання» і «розвиток».
2. Вікова періодизація дитинства.
3. Вікові й індивідуальні особливості дітей.
4. Обдаровані діти.
5. Діти з проблемами розвитку.

Література до теми

1. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с. можно Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – СПб. [и др.] : Питер, 2008. – 398 с.
2. Гайдай І. В. Термінологічний словник для студентів спеціальностей «Початкова освіта», «Дошкільна освіта» / І. В. Гайдай; М-во освіти і науки України, Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2010. – 191 с.
3. Герасимова А.С. и др. Энциклопедия развития и обучения дошкольника / А.С.Герасимова, О.С. В.Г. Кузнецова.– С.Пб.: Нева, 2001.– 352 с.
4. Голубева Л.Г. и др. Развитие и воспитание детей раннего возраста: Учебное пос. для студ. высш. пед. заведений /Л.Г.Голубева, М.В.Лещенко, К.Л.Печора).– М.: Академия, 2002.– 192 с.
5. Дошкільна педагогіка / За ред. В.І. Ядешко, Ф.А. Сохіна. – К.: Вища школа, 1981.– 365 с.
6. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід) / О. Л. Кононко ; Ін-т проблем виховання АПН України ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К. : Стилос, 2000. – 336 с.
7. Пантина Н.С. Становление интеллекта в дошкольном детстве / Н.С. Пантина. – Ин-т пед. инноваций Рос. акад. образования. – М.: РОССПЭН, 1996. – 272 с.

Виховна діяльність спрямована на сприяння індивідуальному становленню особистості, формування її рис і якостей. Виховання неефективне без знання процесу індивідуального розвитку, його рушійних сил і закономірностей.

Виховання є головним чинником формування особистості дитини, завдяки якому реалізується програма її соціалізації, розвиваються природні задатки і здібності.

У розвитку людини взаємодіють біологічний і соціальний аспекти. Адже, народившись з певними задатками і якостями, людина впродовж життя вдосконалюється: розвивається її організм, збагачуються зв'язки з навколишнім світом. Як індивіда її характеризують передусім біологічні особливості, які є передумовами соціального розвитку. Знання законів біологічних і фізіологічних змін, що відбуваються з людиною, допомагає педагогу здійснювати *природовідповідну освіту дитини* – забезпечення відповідних до її розвитку змісту, форм і методів навчання і виховання.

Процес розвитку є безперервним. Він пов'язаний з набуттям соціальних особливостей, що характеризують людину як суспільну істоту. Однією з

перших її соціальних дій є те, що півторамісячний малюк усмішкою вітає близьких людей. Далі він оволодіває мовою, нормами спілкування, знаннями, уміннями та навичками трудових дій; розвивається його самосвідомість, формується моральна спрямованість поведінки, прагнення до самовдосконалення. У цьому процесі дитина як біологічний індивід перетворюється на людину як особистість.

Отже, поняття «людина» має біологічні й соціальні характеристики; поняття «особистість» визначає соціальну сутність людини, сукупність її соціальних особливостей; «індивідуальність» – відображає сукупність фізичних і психічних рис, життєвий досвід, що відрізняють одну людину від іншої, роблять її неповторною. Встановлення зв'язку між ними є неодмінною умовою правильного виховання, спрямованого на формування у дитини важливих загальнолюдських якостей з урахуванням можливостей її розвитку та індивідуальних особливостей.

З-поміж біологічних факторів, які впливають на розвиток людини, є *спадковість* – відтворення у нащадків біологічної схожості з батьками. Успадковує вона анатомо-фізіологічну структуру організму: колір шкіри, очей, волосся, особливості нервової системи, тип обміну речовин, здатність до певної діяльності.

Вивчаючи вплив середовища на розвиток людини, сучасна педагогіка наголошує на ролі соціальних контактів у становленні особистості, розвитку людських задатків, на основі яких формуються мовлення, мислення, уміння ходити (малюків, які опинялися серед тварин, після повернення у людське середовище важко було навчити формам спілкування з людьми). Вплив соціальних факторів може бути навмисним і ненавмисним, керованим і некерованим, об'єктивним і суб'єктивним, довгочасним і короткочасним, сприятливим і несприятливим, запрограмованим і випадковим, необхідним і можливим.

Отже, розвиток – це не просто кількісні зміни успадкованих і закладених від народження ознак. Передусім він засвідчує якісні зміни в організмі та психіці під впливом навколишнього середовища. У процесі розвитку спадково обумовлена організація людини реалізується лише у відповідному природному і соціальному середовищі під впливом різноманітних біологічних, соціальних і виховних чинників, найсуттєвішими серед яких є виховання і навчання, що спрямовують вплив біологічних і соціальних чинників розвитку. При цьому важливо брати до уваги внутрішні і зовнішні рушійні сили розвитку дитини як неперервної взаємодії вродженого (діяльність нервової та усіх інших систем організму) і набутого (досвід, виховання, умови життя), що визначає співвідношення між рівнем досягнутого і новим змістом життя дитини, її інтересами, потребами.

Виховання покликане правильно організувати діяльність дітей, збагатити її зміст і надати цінні у педагогічному значенні спрямування. Від того, наскільки педагог розуміє необхідність певного виду діяльності дитини, залежать результати її розвитку. У різні вікові періоди співвідношення значущих для розвитку видів діяльності змінюється. Той з них, який у певний період

забезпечує головні досягнення в розвитку дитини, є провідним. У дошкільному дитинстві це:

- емоційне та емоційно-предметне спілкування з дорослими, яке збагачує дитину новими враженнями, формує перші уявлення про найближче оточення;
- предметна діяльність, яка істотно впливає на розвиток усіх пізнавальних процесів, сприяє формуванню цілей та мотивів поведінки, засвоєнню початкових знань про предмети та дії з ними;
- гра, в якій динамічно розвивається соціальна, пізнавальна активність дошкільника, засвоюються різні способи дій, знання про властивості й ознаки предметів, зв'язки між предметами і явищами, набуваються соціальні навички міжособистісних стосунків, розвивається творча уява;
- продуктивні види діяльності (малювання, ліплення, конструювання), які дають багатий матеріал для розвитку конструктивного мислення, уяви, художніх здібностей, вміння ставити мету і досягати її, обирати засоби здійснення задуму;
- праця як чинник розвитку наполегливості, суспільної спрямованості особистості, почуття власної гідності та обов'язку, вміння аналізувати корисність своєї роботи;
- навчальна діяльність, у процесі якої збагачуються розумові та практичні вміння.

Участь у провідних видах діяльності сприяє формуванню найважливіших для кожного віку психічних якостей і особливостей особистості. Комплекс різних видів діяльності на кожному віковому етапі дошкільного періоду забезпечує повноцінний розвиток дитини. Слід так їх поєднати, щоб забезпечити активність дитини. Розвиток активності досягається створенням ситуації, яка вимагає самостійного пошуку шляхів задоволення інтересів і потреб. Дитина повинна розуміти корисність і доцільність своєї діяльності, бачити її результати.

У розвитку дитини провідна роль належить дорослим. Дитина є соціальною істотою. Потреба у співробітництві з дорослими виникає ще в ранньому дитинстві, коли дорослий цілком забезпечує усі життєві потреби дитини. Він вводить її у навколишній світ, задовольняє одну з головних потреб психічного розвитку – появу нових вражень, передає виховні функції спеціально організованим структурам (дитячий садок, школа, засоби масової інформації), порушує глибинні зв'язки дорослого світу і світу дітей, поглиблює розрив між ними.

У процесі взаємодії з дорослим формується особиста свідомість дитини. У дошкільному віці вона долає шлях від відокремлення себе від дорослого («Я сам») до відкриття свого внутрішнього життя, тісно пов'язаного з зовнішньою діяльністю.

Особистість є багаторівневою системою, яка поетапно формується впродовж усього життя. Кожен вік є якісно особливим етапом і характеризується багатьма змінами. У житті людини виокремлюють дошкільний, шкільний вікові періоди і період соціальної зрілості – дорослість. Кожен з них

складається з відповідних вікових етапів, які характеризуються певними особливостями.

Критеріями розвитку дитини є анатомічні, фізіологічні, психологічні, педагогічні, фізичні показники стану організму. До *анатомічних* належать розвиток кісткової, м'язової, серцево-судинної та статеві систем. *Фізіологічні* охоплюють показники діяльності органів дихання, кровообігу, залоз внутрішньої секреції, нервової системи. *Психологічні показники* відображають особливості сприйняття, пам'яті, уваги, мислення, мовлення, темпераменту, характеру. Показниками *фізичного* розвитку є зріст, вага, обсяг грудної клітки, стан м'язів. *Педагогічні критерії* визначають можливості розумового, морального, трудового, естетичного, фізичного виховання дитини.

Згідно з концепціями періодизації дошкільного дитинства виокремлюють три головні періоди розвитку протягом перших шести років життя дитини, кожен з яких є кроком до загальнолюдських цінностей, нових можливостей пізнавати, емоційно освоювати і перетворювати світ. Ці періоди відмежовані один від одного рівнем психічного розвитку дитини. Кожен попередній створює умови для наступного, їх послідовність не може бути штучно «змінена» у часі: немовлячий період (перший рік життя), раннє дитинство (від 1-го до 3-х років), дошкільне дитинство (від 3-х до 6 років).

Педагогічна вікова періодизація, що виходить з завдань виховання дітей на різних етапах дошкільного дитинства і відображає практику їхнього навчання і виховання у дошкільних закладах, зумовлює поділ дитинства на ранній вік (від народження до 2 років), молодший дошкільний вік (від 2 до 4 років), середній дошкільний вік (від 4 до 5 років), старший дошкільний вік (від 5 до 6 років). Особливо важливий останній рік дошкільного дитинства, який передуює навчанню в школі. Програми виховання дітей у дошкільних закладах складені за окремими роками життя або віковими періодами для конкретизації завдань, змісту і методів виховання і навчання.

У психічному розвитку дитини простежуються періоди відносно помірних, поступових змін (дитина упродовж тривалого часу зберігає однакові психологічні риси) і різких, стрибкоподібних змін, пов'язаних із зникненням попередніх, появою нових психологічних рис. Л. Виготський назвав їх *віковими кризами*.

У стабільному періоді розвиток відбувається поступово, шляхом малопомітних змін, які, відповідно до закону переходу кількісних змін у якісні, реалізуються стрибкоподібно — як новоутворення в організмі та психіці людини. Відносно коротким у часі критичним періодам властиві відчутні зміни фізичного і психічного розвитку. Вікові кризи виникають при переході від одного вікового періоду до іншого в результаті якісних перетворень у сфері соціальних відносин, діяльності та свідомості. У дитячому віці відокремлюють кризу першого року життя, кризу трьох років, кризу шести-семи років, підліткову кризу. Кризові періоди часто пов'язані з труднощами в налагодженні контакту з дитиною, оскільки новий етап розвитку вимагає зміни ставлення до неї, а дорослі здебільшого практикують звичний стиль виховання.

Оскільки психічні якості не виникають самі по собі, а формуються в процесі виховання, яке спирається на розвиток, то охарактеризувати дитину певного віку неможливо без урахування умов її виховання і навчання. Тому психологічна характеристика віку виявляє передусім ті психічні якості, які можна і необхідно сформувати у дитини.

Виховання дітей дошкільного віку ґрунтується на його загальних особливостях. Головними напрямками виховання є:

- а) фізичний розвиток дитини, охорона і зміцнення її здоров'я;
- б) розвиток діяльності, пізнавальної активності, формування різних видів мислення, пам'яті, уваги;
- в) вироблення моральної спрямованості особистості; навчання спілкуванню і стосунків з людьми;
- г) формування готовності до систематичного шкільного навчання.

У ранньому і дошкільному періодах життя виховання справляє великий розвивальний вплив за умови максимального використання активності дитини, залучення її до діяльності, яка найповніше відображає її інтереси, ставлення до навколишнього світу.

Виховання дитини дошкільного віку має орієнтуватися на особливості її розвитку в молодшому, середньому і старшому дошкільному віці.

Загальні вікові особливості розвитку по-різному реалізуються в кожній дитини. Індивідуально-психологічні відмінності – стійкі особливості психічних процесів, за якими люди відрізняються один від одного.

Індивідуальність характеризують природні задатки, темперамент, особливості перебігу психічних процесів (сприймання, пам'ять, увага, мислення), інтереси і потреби, воля і почуття, здобутий у процесі розвитку досвід. Дітей однакового віку розрізняють за типологічними особливостями вищої нервової діяльності, фізичного і духовного розвитку, здібностями та інтересами. Знання педагогом темпу індивідуального розвитку дитини, її «психологічного портрета» на кожному етапі дошкільного дитинства допомагає йому в конкретизації, спрямуванні педагогічних умов розвитку. Дитину з збудливим типом нервової системи необхідно підтримувати і спрямовувати на корисні справи; виключити з навколишнього оточення все, що збуджує, суворо дотримуватися режиму дня, розвивати і закріплювати процеси гальмування за допомогою організації спокійної діяльності, навчання самоконтролю. Дитині з сильною, рухливою, врівноваженою нервовою системою потрібно допомогти стабілізувати її інтереси, пред'являти постійні вимоги до поведінки, контролювати, чи ретельно доводить вона до кінця розпочату справу. У вихованні малорухливої дитини важливо розвивати інтерес до діяльності, заохочувати до роботи цікавим результатом, схвалювати вияви активності, ініціативи.

В індивідуалізації виховання важливо враховувати особливості психічного розвитку дітей різних статей. Згідно з дослідженнями у хлопчиків і дівчаток дошкільного віку різна «стратегія мозку», їхні емоції мають різну генетичну основу. Дівчатка частіше і яскравіше виражають співчуття іншій людині, у них вища опірність стресовим ситуаціям, гнучкість в адаптації до нових умов. Дещо

раніше за хлопчиків вони починають говорити, мають більший запас слів, вживають більше іменників і прикметників, використовують складніші граматичні конструкції. Дівчатка надають перевагу процесу міжособистісного спілкування, а не результату, виразніше виявляють ставлення до дорослих і емоційніше реагують на їхні оцінки, охоче запрошують до гри хлопчиків.

Творчий, інтелектуальний потенціал людей є рушієм прогресу суспільства, тому обдарованість необхідно своєчасно виявити і розвивати. Дослідники стверджують, що багато надзвичайно обдарованих людей не реалізували своїх можливостей через несприятливе виховання в дитинстві. Американські психологи, вивчивши життєвий шлях 400 видатних людей, виявили, що 60 % з них мали в школі значні труднощі, важко пристосовувалися до умов навчання, орієнтованого на середній рівень знань. Нерідко інтелектуально обдарована дитина не знаходить розуміння ні педагогів, ні однолітків.

До ранніх виявів обдарованості дитини належать: потужна енергійність, значна фізична, розумова і пізнавальна активність, порівняно низькі втомлюваність і потреба у відпочинку; раннє навчання ходьби та інших рухів; інтенсивний розвиток мовлення; допитливість, прагнення до експериментування; легке і швидке засвоєння та використання нової інформації; ранній інтерес до читання, часто – самостійне опанування його.

Обдаровані діти наділені високим творчим потенціалом і високим рівнем розвитку здібностей. Здебільшого найважливішими характеристиками обдарованих дітей вважають:

- надзвичайно ранній вияв високої пізнавальної активності й допитливості;
- швидкість і точність виконання розумових операцій, що зумовлене стійкістю уваги та оперативною пам'яттю;
- сформованість навичок логічного мислення;
- багатство активного словника;
- швидкість і оригінальність вербальних (словесних) асоціацій;
- виражена установка на творче виконання завдань;
- розвиток логічного мислення й уяви;
- володіння основними компонентами уміння вчитися.

Обдаровані діти є оригінальними у поведінці та спілкуванні. Вони використовують особливі способи спілкування з дорослими й однолітками, чутливі до ситуації спілкування, виявляють уміння спілкуватися не лише словесно, а й за допомогою невербальних засобів (міміки, жестів, інтонації тощо), легко вступають у контакт з однолітками, прагнуть до лідерства у спільній діяльності.

Обдарованість може розвиватися за сприятливих умов (турбота батьків, спеціальні програми і засоби навчання, гуманне ставлення до дитини тощо). Розвитку творчого потенціалу дитини сприяють допомога дорослих, багате культурне середовище, послідовна і цілеспрямована індивідуальна програма виховання і навчання.

Покликання педагога полягає у створенні умов для розвитку кожної дитини з урахуванням її можливостей. У сучасному світі значно зросла кількість дітей з порушеннями нормального розвитку. До них належать діти з

порушеннями інтелекту (розумово відсталі); з відхиленнями у пізнавальному розвитку (із затриманням психічного розвитку); з порушеннями слуху; з порушеннями зору; з порушенням опорно-рухового апарату; з порушенням мовлення; з емоційними розладами, у тому числі з раннім дитячим аутизмом (хворобливим станом психіки); з порушеннями поведінки і діяльності; з важкими комплексними порушеннями. Дітям із вродженими і набутими вадами розвитку потрібні спеціальні умови виховання і навчання, спрямовані на коригування їхніх недоліків, просування у загальному розвитку і соціалізації. Працюють з ними педагоги, спеціалісти у галузі корекційної педагогіки, яка раніше мала назву дефектологія.

Систему спеціального навчання застосовують щодо дітей таких категорій: з порушеннями у розвитку. Вони відстають у психофізичному розвитку внаслідок порушення діяльності одного або кількох аналізаторів (зорового, слухового, рухового, мовного) та внаслідок органічного ураження центральної нервової системи;

з відхиленнями у психофізичному розвитку. Мають відхилення у розвитку аналізаторів, вираженість яких не так різко обмежує їхні можливості, як у дітей з порушеннями у психофізичному розвитку;

з обмеженими можливостями здоров'я. Порушення у розвитку цих дітей надають їм особливий статус, тобто певні пільги (за традиційною термінологією – діти-інваліди);

з особливими освітніми потребами. Для цієї категорії дітей необхідні спеціальна корекційна підтримка і специфічні методи навчання, які можуть бути забезпечені і в звичайному дошкільному закладі, і в дошкільних закладах компенсуючого типу.

Діти з порушеннями розвитку мають спільні та спеціальні труднощі, пов'язані з характером і вираженістю первинних порушень, особливостями вторинних. Первинні порушення обумовлені безпосередньо хворобою, вторинні виникають унаслідок первинних порушень, піддаються впливу ранньої корекційної допомоги. Специфічні труднощі, з якими стикаються хворі діти, обумовлені характером і мірою вираженості відхилень, умовами соціально-педагогічного оточення на ранніх етапах розвитку. Спільними проблемами цих дітей є соціальна дезадаптованість: низький рівень психічних процесів (уваги, сприймання, мислення, пам'яті); несформованість мотиваційної та емоційно-вольової сфер; знижена довільність психічних процесів, діяльності та поведінки; труднощі оволодіння мовою; відхилення у сприйманні, осмисленні та використанні інформації з навколишнього середовища.

Корекційна педагогіка вивчає особливості фізичного і психічного розвитку, закономірності організації корекційного навчально-виховного процесу, розробляє спеціальні засоби навчання і виховання дітей з особливими потребами. Актуальною проблемою виховання є їхня інтеграція в суспільство відповідно до визначених міжнародними законодавчими документами прав кожної дитини на життя, захист, освіту тощо.

Багато дітей із серйозними і стійкими патологіями розвитку перебувають під постійним наглядом і опікою лікарів, психологів, дефектологів у

спеціальних дошкільних викладах компенсуючого або корекційного типу. Діти з неясково вираженими відхиленнями у розвитку за бажанням батьків можуть виховуватися у дитячих садках загально-розвивального типу. Інтегроване виховання (спільне виховання з дітьми з нормальним розвитком) можливе в таких формах:

- 1) комбінована інтеграція (виховання у масових групах одного-двох дітей з наближеним до вікової норми рівнем психофізичного і мовного розвитку, здатних до самообслуговування та психологічно готових до спільного зі здоровими ровесниками навчання);
- 2) часткова інтеграція (діти, які не можуть разом зі здоровими ровесниками оволодіти передбаченим програмою навчальним і виховним матеріалом, перебувають у їхній групі лише частину дня);
- 3) тимчасова інтеграція (дітей із проблемами розвитку об'єднують зі здоровими дітьми один-два рази на місяць для загальних форм виховної роботи).

Інтегроване виховання в будь-якій формі передбачає обов'язкове керівництво вихователя-дефектолога, участь психолога.

Включення неповносправних дітей у групи здорових однолітків потребує ранньої діагностики, спеціального навчання, максимальної корекційної психолого-педагогічної підтримки, допомоги батьків, а також відповідного обладнання, спеціальних засобів реабілітації. Дорослі (батьки, члени сім'ї, педагоги) мають володіти вичерпною інформацією про стан здоров'я дитини, її психофізичні особливості, темпи і рівень загального розвитку. Педагогічна діагностика має проаналізувати особливості розвитку дитини, визначити її потенційні можливості, задатки та інтереси, які можуть бути використані як опорні ланки у розробленні та здійсненні корекційно-розвивальних впливів. Застосування методів педагогічної діагностики у навчанні й вихованні дітей сприяє своєчасному виявленню їхніх труднощів, цілеспрямованому аналізу поведінки й діяльності, встановленню причин відхилень у розвитку, добору засобів корекційних впливів.

Актуальність і значущість цієї роботи є дуже важливою, оскільки педагогічна підтримка і реабілітація дітей з особливими потребами розвитку, створення умов для їхньої успішної соціальної і психофізіологічної адаптації, розвиток їх життєвої компетентності є принциповою ознакою демократичної освіти і суспільного життя.

Тема № 3.

Значення наукових досліджень в галузі дошкільної педагогіки

Мета лекції: ознайомити студентів з методологічними й методичними особливостями наукових досліджень у царині дошкільної педагогіки.

План лекції

1. Методологія педагогічного дослідження.
2. Методи наукового дослідження в галузі дошкільної педагогіки.
3. Упровадження результатів наукових досліджень у практику дошкільної освіти.

Література до теми

1. Волощук І. С. Основи наукових досліджень. Педагогіка: Навч. посібник / І.С.Волощук.– К.: основа, 2006. – 107с.
2. Кожухова Т.В., Кайдалова Л.Г., Шпалінський В.В. Основи психолого-педагогічного дослідження: Навч. Посібник / Т.В. Кожухова, Л.Г. Кайдалова – Х. : Видавництво НФаУ; Золоті сторінки, 2002. – 240 с.
3. Крутій К.Л. Експериментальна робота в дошкільному закладі освіти : проблеми і досвід / К.Л. Крутій – Запоріжжя, ІЗМАЇЛ 1999. – 56с.
4. Лаврентьєва Г.П., Шишкіна М.П. Методичні рекомендації з організації та проведення науково-педагогічного експерименту Г.П. Лаврентьєва, М.П. Шишкіна. – К.: ПТЗН, 2007. – 72 с.
5. Лаппо В. В. Основи науково-педагогічних досліджень: Навчальний посібник / В.В. Лаппо – Івано-Франківськ: НАІР, 2012. – 230 с.
6. Науково-дослідна робота в закладах освіти: Метод. посібник / Укл. Ю.О. Туранов, В.І. Уруський. – Тернопіль: Астон, 2001. – 138 с.

Дошкільна педагогіка, як і кожна наука, може успішно розвиватися за умови постійного поповнення новими фактами. Для нагромадження, пізнання та їх інтерпретації потрібен добір науково обґрунтованих методів дослідження, що залежать від сукупності *методологічних принципів* – основних положень, на яких ґрунтується дослідницьке і практичне перетворення педагогічних систем. Вони повинні бути обґрунтованими, узагальненими і обов'язковими для виконання. Система вихідних положень, принципів, способів пізнання, перетворення дійсності утворює методологію науки, яка репрезентує компоненти наукового дослідження, об'єкт, предмет, завдання аналізу, сукупність необхідних для їх вирішення дослідницьких засобів, а також формує уявлення про послідовність дій дослідника у процесі розв'язання поставлених завдань. З огляду на це *методологія педагогіки* як науки є сукупністю положень про педагогічне пізнання і перетворення дійсності.

Основою методології педагогіки є вчення про структуру і функції педагогічного знання; вихідні, фундаментальні педагогічні положення (теорії, концепції, гіпотези), які мають загальнонаукове наповнення; вчення про логіку і методи педагогічного дослідження, способи використання здобутих знань для вдосконалення педагогічної практики.

Педагогічне дослідження – процес наукового визначення, вивчення та аналізу результатів актуальної педагогічної проблеми.

Структурними елементами науково-педагогічного дослідження є вибір об'єкта і предмета дослідження, формулювання його мети, завдань і гіпотези, вибір і застосування методів, аналіз одержаних результатів, формулювання висновків та науково-практичних рекомендацій.

Необхідною умовою успіху педагогічного дослідження є його зв'язок із практикою. Специфіка його зумовлена нерівномірністю перебігу процесів виховання і розвитку, непередбачуваністю їх результатів. Дослідження покликане здобути різнобічні дані про динаміку розвитку педагогічного явища з огляду на умови, в яких воно функціонує. Результати педагогічного

дослідження, як правило, потребують тривалої перевірки, бо виявляються не відразу. Головним критерієм ефективності науково-педагогічного дослідження є здобуття нового наукового результату, що є передумовою вдосконалення процесу виховання і навчання дітей.

Відповідно до логіки наукового пошуку реалізується *методика дослідження* – комплекс теоретичних та емпіричних (практичних) способів дослідження, поєднання яких забезпечує достовірний результат.

Методи педагогічного дослідження – сукупність прийомів, операцій, спрямованих на вивчення педагогічних явищ і розв'язання різноманітних педагогічних проблем.

Для дослідження у сфері дошкільної педагогіки важливо використовувати методи, які допомагають одержати якомога більше нових різнобічних даних про розвиток і виховання дитини. За природою методи педагогічного дослідження поділяють на теоретичні (порівняльно-історичний аналіз, методи моделювання, методи причинно-наслідкового аналізу) і практичні (вивчення реального педагогічного процесу в природних умовах за допомогою спостереження, бесіди, анкетування, аналізу документів; вивчення педагогічного процесу в змінених умовах під час проведення експерименту).

Дослідження починають з формулювання та обґрунтування проблеми. Цю роботу здійснюють, застосовуючи теоретичні методи дослідження, що забезпечує новизну поставленої проблеми, проникнення в закономірності процесів виховання і розвитку. Використання теоретичних методів передбачає опрацювання літературних джерел: державних документів про освіту, історико-педагогічної та наукової літератури з суміжних наук, архівних документів, педагогічної періодичної преси, фольклорних творів.

Теоретичне дослідження значно складніше, ніж просто вивчення спеціальної літератури. Воно передбачає постійний причинно-наслідковий аналіз педагогічних явищ, зіставлення, порівняння, перехід від абстрактного до конкретного, узагальнення, продукування висновків.

Для успішного використання всіх методів необхідні дані емпіричного рівня пізнання. Це означає, що теоретичний та емпіричний способи нерозривно пов'язані, у конкретному педагогічному дослідженні вони існують у єдності та взаємодії.

До практичних методів педагогічного дослідження належать педагогічне спостереження, педагогічний експеримент, бесіда, вивчення продуктів діяльності дитини, соціометрія, незалежні характеристики (педагогічний консилиум), тестування, аналіз документів виховного процесу, математична статистика, моделювання та ін.

Педагогічне спостереження – спеціально організоване, цілеспрямоване, систематичне та планомірне споглядання досліджуваного об'єкта в умовах повсякденного життя.

Головним завданням спостереження є збір фактів, детальна фіксація їх суттєвих ознак. Наукова його цінність полягає в тому, що воно є безпосереднім способом одержання дослідних даних, оскільки дитина, не знаючи, що вона є об'єктом дослідження, поводить себе невимушено, природно, а дослідник може

простежити явище, яке його цікавить, у всій повноті. Спостереження як метод наукового педагогічного дослідження використовують щодо дітей будь-якого віку.

Однак спостереження не дає змоги оперативно зібрати матеріал, оскільки дослідник не може спровокувати явище, яке його цікавить, а мусить вичікувати його. Крім того, факти, що є об'єктом спостереження, пов'язані з багатьма супутніми явищами: за дитиною необхідно спостерігати довго і неодноразово; при повторному спостереженні неможливо побачити точно ідентичне явище, що унеможливило перевірку раніше отриманих даних.

Успіх дослідника залежатиме від того, наскільки чітко визначено мету, об'єкт, план і спосіб систематизації даних. Результати будуть об'єктивними і достовірними за систематичних і багаторазових спостережень у різний час і за різних умов, використання різних засобів фіксації (відеозапис, фотографування, хронометраж, протокольні записи та ін.) мовлення, емоційних реакцій, поведінки і діяльності.

Педагогічне спостереження може бути *безпосереднім* (здійснюване безпосередньо дослідником) і *опосередкованим* (здійснюване особами, які працюють за програмою дослідника); *безперервним* (педагогічне явище спостерігають у розвитку від його початку до кінця) і *дискретним* (лат. – поділений, перервний) – якщо є неодноразове спостереження тривалого процесу.

Педагогічний експеримент – комплексний дослідницький метод, суть якого полягає в дослідженні педагогічного явища у спеціально створених умовах, організованих ситуаціях.

Педагогічний експеримент використовують з метою:

- встановлення причинно-наслідкових зв'язків між певними педагогічними впливами і досягнутими результатами;
- порівняння ефективності двох або кількох варіантів впливів, умов і вибору з них оптимального з огляду на певний критерій (ефективність, затрачений час, засоби та ін.);
- виявлення необхідних умов для реалізації конкретних завдань відомими засобами;
- дослідження особливостей перебігу певного процесу в нових умовах тощо.

Залежно від завдань і умов проведення розрізняють *природний експеримент* (здійснюється у межах педагогічного процесу і є поширеним) і *лабораторний* (відбувається у спеціально створених умовах). Залежно від часу проведення педагогічний експеримент може бути *короткочасним* і *тривалим*. За метою дослідження розрізняють *констатуючий* (виявлення стану досліджуваного явища), *формулюючий* (перетворення досліджуваного явища) і *контрольний* (аналіз ефективності запропонованої системи педагогічних впливів) *експерименти*.

Ефективність використання експериментальних методів у педагогічному дослідженні залежить від якості теоретичного аналізу і вивчення масової практики, чіткого формулювання дослідницького апарату: мети, завдання, гіпотези та ін. Не менш важливо заздалегідь визначити конкретну кількість

експериментальних об'єктів, тривалість експерименту та способи одержання необхідної інформації на кожному його етапі. Цінність даних залежить від ретельності виконання програми експериментальної роботи, від поєднання його з іншими методами. Дбаючи про достовірність експериментальних даних, дослідник повинен дотримуватися інструкції експерименту, послідовності виконання завдань, уважно фіксувати особливості реакцій дітей і вихователя, уміти налагодити з ними контакт, володіти способами статистичної обробки фактів тощо.

Бесіда – метод педагогічного дослідження, за якого відбувається цілеспрямована розмова дослідника з досліджуваними.

Ефективність бесіди як методу вивчення особистості дитини залежить від усвідомлення дослідником її мети, глибокого обміркування головних і допоміжних питань, які слід добирати з урахуванням можливих варіантів спілкування, наявності необхідного матеріалу. Питання для бесіди мають бути чіткими, стислими, конкретними, вони не повинні містити підказки. Слід уникати слів із подвійним значенням або незрозумілих дитині. Бесіду завжди проводять індивідуально в окремому приміщенні. Вона не повинна перевищувати 10-15 хв. За тривалішої бесіди малюк може втомитися і втратити до неї інтерес.

Заздалегідь необхідно продумати способи фіксації даних, використання технічних засобів (магнітофона, диктофона). У бесіді, як і в експерименті, функції дослідника і протоколіста можуть бути розмежовані. Відповіді дитини, її поведінку, емоційні реакції детально фіксують у протоколі.

Вивчення продуктів діяльності дитини. Діяльність дитини дошкільного віку є різноманітною. Вона стосується різних аспектів реалізації власного творчого потенціалу, взаємодії її зі світом (довкіллям) і його предметами, спілкування з ровесниками, дорослими. Дослідники аналізують продукти зображувальної і конструктивної діяльності дитини (малюнки, аплікації, ліплення, об'ємні зображення, конструкції), музичної діяльності (виконавство і творчість у пісні, грі на музичних інструментах), мовленнєво-творчої діяльності (творчі розповіді, переказування літературних творів, складання казок тощо). Цей метод традиційно використовують у вивченні індивідуальних особливостей дітей, їхніх інтересів і нахилів, ставлення до продуктивних видів діяльності.

Використання методу вивчення продуктів діяльності дає змогу дослідникові зібрати за короткий час багатий фактичний матеріал, який характеризує особливості світосприйняття, емоційних станів, стилю самореалізації дитини чи групи дітей. Неодноразово повторюючи його, дослідник наблизиться до об'єктивних висновків щодо закономірності отриманих даних, природності виявів стану дитини тощо.

Однак, незважаючи на безперечну ефективність цього методу, його використання пов'язане з певними обмеженнями: він придатний на етапі оволодіння дитиною певними видами діяльності. Аналіз даних іноді потребує спеціально розроблених схем, що залежить від уміння дослідника виокремити всі педагогічні особливості створеного продукту. Не завжди досліднику

вдається уникнути суб'єктивізму, наприклад, при оцінюванні оригінальності дитячого витвору.

Соціометрія – метод вивчення особливостей міжособистісних взаємин у колективі.

Головним вимірювальним прийомом соціометрії є питання, відповідаючи на яке, дитина виявляє своє ставлення до інших. Результати заносять у *соціограму* – графік, на якому стрілками вказані вибори членів групи, або у *соціоматрицю* – таблицю, яка фіксує кількість одержаних кожним членом групи виборів. Наприклад, для вивчення групової диференціації кожній дитині пропонують визначити, з ким вона хоче разом гратися передусім; з ким, якщо дитина, обрана першою, відсутня у дитячому садку або зайнята іншою справою; з ким, якщо обидві відсутні. Виявлений у такий спосіб позитивний статус характеризує лідерську позицію дитини в групі, а негативний – непопулярність її в колективі.

Анкетування – письмове опитування з теми дослідження.

Під час дослідження дошкільників відповіді по анкеті фіксуються дорослим, або за допомогою відео-аудіозапису.

Надійність даних анкетного опитування перевіряють повторним опитуванням тих самих осіб за попередньою процедурою (дає змогу оцінити стійкість інформації), а також перевіркою даних анкетного опитування іншими методами – опитуванням третіх осіб, спостереженням, аналізом документів.

Анкета може бути використана і як засіб вимірювання *рейтингових* (англ. rating – оцінка, клас, розряд) *оцінок* — визначення популярності, авторитету особи, групи, організації, їх планів, програм тощо. Відповіді у процесі оцінювання розташовують у порядку збільшення чи зменшення певної ознаки.

Методи математичної статистики використовують для кількісного аналізу одержаного матеріалу та обробки даних експерименту. Вони допомагають установити якісну залежність між явищами, що вивчаються, оцінити результати експерименту, підвищують надійність висновків, є фактологічною основою теоретичних узагальнень. Статистичні методи застосовують при обробці значного масиву даних для визначення середніх величин одержаних показників шляхом підрахунків за відповідними формулами, довідковими таблицями. Результатам дослідження надають форми графіків, діаграм, таблиць.

Метод моделювання полягає в імітуванні реально існуючої педагогічної системи шляхом створення спеціальних моделей, у яких відтворено принципи її організації і роботи. Головною перевагою моделювання є цілісність, синтетичність, різнобічність інформації.

Глибина, достовірність будь-якого педагогічного дослідження обумовлюються комплексним використанням різноманітних його методів. Конкретна їх комбінація залежить від специфіки об'єкта, мети і завдань дослідження, кваліфікації дослідника та матеріально-технічної бази.

Педагогові недостатньо просто поповнювати теоретичні знання, він повинен уміти впроваджувати результати наукових досліджень у повсякденну діяльність. Упровадження результатів наукових досліджень у практику є

цілеспрямованим процесом, який забезпечує організацію педагогічної діяльності на основі наукових закономірностей, висновків і рекомендацій.

Впровадження наукових ідей у педагогічну практику охоплює такі етапи:

- початковий (наявність спільних для теорії і практики методичних основ виховання та навчання);
- головний (створення на основі раніше отриманих висновків нормативних, методичних матеріалів, які визначають діяльність педагога);
- завершальний (розроблення документів, що відображають загальні основи виховання і навчання, їх окремі методичні положення, враховують нормативні вимоги до діяльності педагога).

Для ефективної взаємодії педагогічної теорії і практики недостатньо знати вихователям дитячих садків методи і прийоми виховання. Необхідно, щоб вони оволоділи і їх теоретичними засадами, усвідомили їх новаторську сутність.

Тісне співробітництво вчених і педагогів-практиків є важливою умовою успішного розвитку дошкільної педагогіки. Вихователі дошкільних закладів, володіючи основними методами педагогічних досліджень, мають можливість більш цілеспрямовано вивчати й аналізувати свій досвід і досвід інших педагогів.

Тема № 4.

Становлення і розвиток науки про дошкільне виховання

Мета лекції: сформувані у студентів уявлення про етапи становлення й розвитку наукової системдошкільного виховання.

План лекції

1. Проблеми дошкільного виховання у педагогічній думці Давнього світу.
2. Погляд на проблеми виховання дітей дошкільного віку в епоху Середньовіччя.
3. Розвиток ідей дошкільного виховання в епоху Відродження.
4. Педагогіка дошкільного віку епохи Просвітництва.
5. Педагогічні теорії та практика дошкільного виховання ХІХ ст.

Література до теми

1. Егоров С.Ф. Введение в историю дошкольной педагогики: Учеб. пособие для студентов пед. вузов / С.Ф. Егоров, С.В. Лыков, Л.М. Волобуева; Под ред. С.Ф. Егорова. – М.: Academia, 2001. – 317 с.
2. Джурицкий А. Н. История педагогики / А. Н. Джурицкий. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 432 с.
3. История дошкольной педагогики / Под ред. Л.Н. Литвина. – Изд. 2-е. – М.: Просвещение, 1989. – 351 с.
4. История зарубежной дошкольной педагогики: Хрестоматия / Сост. Н.Б. Мчедлидзе и др. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1986. – 460 с.
5. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца ХХ века: Учебн. пос. для пед. учебн. заведений / Под ред. акад. РАО А.И. Пискунова. – 2-е изд., испр., доп. – М.: ТЦ Сфера, 2001. – 512 с.

6. Історія дошкільної педагогіки: Хрестоматія / Упор. З.Н.Борисова, В.З.Смаль. – 2-е вид., доп. – К.: Вища шк., 1990.– 423 с.

Як самостійна галузь науково-педагогічних знань дошкільна педагогіка визрівала у лоні загальної педагогічної науки й виокремилась у першій половині XIX століття. Проте питання догляду і виховання дітей дошкільного віку завжди були у проблемному полі педагогічних пошуків.

Виховання як феномен виникло на етапі освоєння людиною знарядь праці. Тоді життя дітей чи не з перших днів було включене у життя дорослих, які намагались передати їм свої навички виживання: використання знарядь праці, добування їжі, захисту від ворогів і хижаків, взаємодії з іншими людьми. Саме потреби реального буття давньої людини зумовили необхідність вироблення відповідних способів, прийомів передачі знань і вмінь нащадкам. Виховання і навчання були невід'ємною частиною буденного життя і не розглядалися як підготовка до майбутнього. Із запровадженням парних шлюбів, що прийшли на зміну статевій полігамії, пов'язане зародження сімейного виховання дітей, яким стали перейматися батьки і родичі.

У первісному суспільстві традиційні засоби й способи виховання, які передавалися від покоління до покоління, були першою історичною формою педагогічного знання. Традиції виховання і навчання, що зберігалися у колективній свідомості громади, містили у собі певні уявлення про способи досягнення педагогічних цілей.

Розпад первісного ладу зумовив становлення нового історичного типу освіти. Умови, мета, засоби виховання почали орієнтуватися на забезпечення соціально диференційованого засвоєння культури. Освіта розвивалася відповідно до соціального та майнового становища. Виховання і навчання перестали бути складниками реальної життєдіяльності дітей, сутністю їх поступово ставала підготовка до майбутнього дорослого життя.

У рабовласницьку епоху зародилися елементи розподілу виховання на дошкільне і шкільне, що було зумовлене виникненням шкіл – спершу у країнах Давнього Сходу (Ассірія, Вавилон, Єгипет, Індія, Китай), дещо пізніше (VII-VI ст. до н. е.) – на європейських теренах (Греція, Рим).

До проблем освіти звертались мислителі античного світу, яким належать перші спроби вікової періодизації навчання і виховання, відповідного добору змісту, застосування форм і методів виховного впливу. У Давній Греції у середині I тис. до н.е. вперше проблема освіти була сформульована як проблема самостійної сфери діяльності людини.

На цю пору припадають перші спроби системного погляду на виховання дітей у дошкільному віці з урахуванням його значущості для всього подальшого життя людини. Йшлося про фізичний розвиток дитини, формування навичок мовлення, підготовку до системного навчання у школі.

Наприклад, давньогрецький філософ Платон (427-347 до н. е.) витлумачив поняття «навчання» і «виховання», розмежував фізичне, моральне, статеве виховання та окреслив особливості виховної справи. Учневі Платона Арістотелю (384-322 до н. е.) належить вікова періодизація виховання, яка

передбачає три вікові періоди – по сім років у кожному. У дошкільному періоді він виокремив вік до п'яти років, визначаючи головними у цей час гру та розвиток мовлення, а з п'яти до семи років — підготовку до школи. Виховання дитини у цьому віці повинно відбуватись у сім'ї під контролем держави.

Щодо проблем дошкільного виховання висловлював свої міркування видатний давньоримський педагог, теоретик ораторського мистецтва Марк Фабій Квінтіліан (35-96), наголошував на особливому значенні виховного впливу дорослих (батьків, годувальниці, педагога) на дитину. Педагоги, на його думку, повинні бути глибоко обізнаними в науках, бо немає нічого гіршого для виховання, як малограмотні люди, котрі вважають себе неабиякими знавцями і намагаються нав'язати своє неучтво дітям. Квінтіліан вважав, що готуючи дітей до школи, їм можна замість іграшок давати вирізані зі слонової кості букви. Пропоновані дітям висловлювання у прописах повинні містити не беззмістовні сентенції, а високоморальні настанови.

Загалом дошкільне виховання в античному світі виявлялося у двох виховних системах: спартанській (спрямованій на виховання волі, сили, витривалості) й афінській (метою її було формування гармонійно розвиненої особистості). У підготовці дітей до школи враховувалась і специфіка предметів, які невдовзі їм доведеться вивчати: грамота, математика, етика, ритуальні церемонії, логіка, а також фізична підготовка.

Середньовіччя як культурно-історична епоха прийшла на зміну античній цивілізації. Це зумовлено падінням у 476 р. Римської імперії. Оскільки за середньовіччя особа не могла реалізуватися як суб'єкт соціуму, вона утверджувалася під впливом християнства як *духовна особа, яка* заглиблюється у світ своїх почувань. Усе це культивувало у світогляді *геоцентризм, коли* Бог проголошується началом і центром Всесвіту. Під впливом цієї світоглядної традиції перебувало навчання, яке зводилося до читання і запам'ятовування біблійних текстів, прищеплення дітям основних засад християнської поведінки.

У західноєвропейських країнах, релігійно-духовне життя яких розгорталося в католицькій традиції, зміст і форми виховання дітей обумовлювалися становим принципом з конкретною специфікою щодо дітей лицарів, духовенства, мирян.

Поряд із церковним у цей час розвивалося лицарське виховання, за якого діти впродовж перших семи років перебували в сім'ї під опікою матері, годувальниці та няні. На цьому етапі метою виховання було засвоєння дитиною дару слова і шляхетних манер. Виховання дітей селян, на відміну від лицарських дітей, було зорієнтоване на особливості їхнього буденного життя і здійснювалося через залучення дітей до праці дорослих.

Один із видатних діячів християнської церкви Ієронім Євсевій (340-420) доводив, що основними чинниками християнського виховання є віра, молитва, праця, цнотливість. Душа людини має стати храмом Господнім. Тому дитину слід відгородити від дурних слів, розбещених людей, світських пісень, щоб вона не переймала нічого непристойного. Натомість хай її життя сповнюється псалмоспівами. А випробувана у вірі, благопристойна вихователька повинна привчати дитину до молитви, читання релігійних книг.

Християнський проповідник Іоанн Златоуст (прибл. 347-407) головним вважав виховання душі дитини, чим часто, за його словами, нехтують батьки, дбаючи здебільшого про матеріальні статки. Батьки повинні виховувати у дітях передусім благочестивість, оберігати їх від легкодумства. Дитина вже з двомісячного віку запам'ятовує, засвоює. Тому і при немовлятах не можна нічого поганого ні робити, ні говорити. Тогочасні виховні ідеали здебільшого відображалися у життях святих.

Культурно-історична епоха Відродження припадає на XVI-XVII ст. Її соціально-економічною сутністю є зародження капіталізму, духовне пробудження, розкріпачення особи, яка отримала змогу реалізуватися у соціальній діяльності, у різноманітних видах творчості. Саме тоді розпочалося зародження гуманізму – системи ідей, поглядів на людину як на найвищу цінність. У цей період заявили про себе принципово нові тенденції у розвитку педагогічної думки, багато ідей якої торкалися проблем виховання дитини у найраннішому віці. Теологію (богослов'я) у вихованні і навчанні почали витісняти світські заняття і дисципліни, ідею абсолютного послуху — ідея свободи гармонійно розвиненої, діяльної особистості. Щоправда, ця ідея стосувалася лише дітей заможних верств населення.

Один з перших виразників цих ідей у педагогіці італійський педагог-гуманіст Вікторіно де Фельтре (1378-1446), названий «першим учителем нового типу», організував школу, що на відміну від аскетичної середньовічної, вважалася «будинком радості». Гуманістичні погляди мислителів епохи Відродження сприяли розвитку освіти і посиленню уваги тогочасної громадськості до проблем виховання, справили відчутний вплив на розгортання процесів у цій сфері.

Символом нового часу в педагогіці став видатний чеський педагог-гуманіст, засновник дидактики Ян-Амос Коменський. Основою його педагогіки є принцип єдності людства, свободи і братерства. За Коменським людина є найдосконалішим творінням, «дивовижним мікрокосмом». Усе, що у ній закладене природою, має розвинути освіта.

В системі освіти Коменського першою ланкою є *«материнська школа»* – виховання дітей від народження до 6 років, коли закладаються основи фізичного, розумового і морального розвитку особистості. Цій проблемі присвячена його окрема книга *«Материнська школа»*. Коменський обґрунтував зміст дошкільної освіти, в якій важливу роль відводив програмі розвитку розумових сил дитини, органів чуття, системі ознайомлення її з навколишнім світом. Впродовж перших шести років життя дитини можна виховати у неї, на його думку, поміркованість, охайність, повагу до старших, ввічливість, правдивість, справедливість, благочинність, готовність до праці, стриманість, терпіння, делікатність, вишуканість манер, гідність.

Виховання покликане передбачити міру позитивних емоцій і тверезого обмеження, вчити дітей стриманості у словах, бажаннях і вчинках. Розвиток добродійностей з раннього віку пов'язаний з необхідністю попередження недоліків поведінки. Для цього Я.-А. Коменський рекомендував такі методи виховання, як роз'яснення і вправляння у моральних вчинках, завдяки чому

дитина усвідомлює необхідність правильної поведінки, оцінює свої вчинки з точки зору загальноприйнятих вимог та очікувань оточуючих. Важливо, щоб діти усвідомлювали обов'язковість дотримання моральних норм усіма людьми і не вбачали у вимогах дорослих насильства.

Я.-А. Коменський першим у педагогіці обґрунтував головний принцип гуманістичного виховання, суть якого зводиться до твердження, що «повага людини починається з поваги до дитини».

У тогочасній Західній Європі окреслилися перспективи капіталістичного розвитку, християнство стало основою духовного життя. Людина поступово здобувала право на індивідуальність, свободу вибору. На тлі домінування в освіті традиційних механізмів соціалізації формувалися можливості переорієнтації їх на формування активної, самостійної, критично мислячої особистості.

Після епохи Відродження Просвітництво стало третім духовним переворотом, який остаточно зруйнував середньовічну систему цінностей. Воно збіглося у часі з зародженням капіталістичних відносин, які потребували духовно розкріпаченої, ініціативної особистості. Саме тоді було проголошено ідею природовідповідності розвитку людини, суспільства, держави. У цьому контексті особливої пріоритетності набула педагогічна проблематика у суспільній свідомості, більш активною стала увага до питань освіти. Стрижнем педагогіки Просвітництва є ідея цільної, самостійної особистості, яка керується здоровим глуздом, тобто може організовувати своє життя і життя суспільства на раціональних засадах.

Одним з перших обґрунтував цю ідею автор емпірико-сенсуалістської концепції виховання англійський філософ Дж. Локк, який послідовно обстоював необхідність спеціальної підготовки дитини до щасливого і розумного життя, щоб вона була вільна сама і не зазіхала на свободу інших. Багато уваги він приділяв розвитку вроджених інстинктів людини, а основою освітньої діяльності вважав прагнення дитини до знань у дошкільному віці. Дев'ятеро з десяти людей, на думку Локка, є тими, ким вони стали завдяки вихованню. Він розробив програму виховання джентльмена (систему формування характеру) для дітей аристократичного походження. Для дітей простолюдинів віком 3-14 років пропонував організовувати школи при церковних приходах, де вони опановували б ремесла за рахунок того, що самі заробили.

Ж.-Ж. Руссо обґрунтував у книзі "Еміль, або Про виховання» ідеал природовідповідного виховання. Згідно із запропонованою ним віковою періодизацією, від народження дитини до 2 років головну увагу слід зосереджувати на фізичному вихованні, а від 2 до 12 років – на вихованні органів чуття, засвоєнні дитиною мови, її сенсорному розвитку. Набуття дитиною досвіду має відбуватися у процесі безпосереднього спостереження, прогулянок, вправ та ігор. Саме таким зображено у книзі формування Емілія. З двох років, після закінчення годування молоком матері, його виховує наставник, який бережно ставиться до дитячої натури, непомітно і ненав'язливо допомагає хлопцеві опанувати «науку життя».

Важливим внеском у теорію гуманістичного виховання є положення Ж-Ж. Руссо щодо визнання дитинства як самоцінного періоду особистісного розвитку. Він вважав, що природа хоче, щоб діти були дітьми, перш ніж бути дорослими. У дітей своя власна манера бачити, думати і почувати, і немає нічого нерозважливішого, ніж бажання замінити її дорослою.

Епоха Просвітництва не лише проголосила загальне право на навчання, а й запропонувала прогресивні форми виховання людини. У Німеччині, наприклад, у другій половині XVII ст. сформувалася педагогічна течія філантропізму (грец. – людинолюбство), яку заснував Йоганн-Бергард Базедов (1724–1790). Філантропісти оновлення системи освіти вбачали у створенні практичних методик дошкільної і початкової освіти, а також в обов'язковій підготовці майбутніх матерів і виховательок до виховання дітей дошкільного віку в сім'ї. У своїх навчально-виховних закладах (філантропіах) запроваджували демократичну взаємодію вчителів з учнями.

Видатний швейцарський педагог Йоганн-Генріх Песталоцці (1746–1827) все своє життя присвятив вдосконаленню виховання і навчання дітей з народу, організовуючи навчальні заклади для бідних, сирітські притулки. Обстоюючи принцип природовідповідності навчання і виховання, він вважав необхідним забезпечити всебічний розвиток здібностей кожної дитини. При цьому більшого значення він надавав сімейному вихованню, ніж суспільному. Песталоцці написав «Книгу для матерів», у якій запропонував спеціальні вправи, спрямовані на систематизацію елементарних уявлень про світ, центром якого є людина, її відносини з навколишнім середовищем. Життя дитини, на думку Песталоцці, є найприроднішим способом її виховання. Центром виховної роботи з дітьми Песталоцці вважав моральне виховання, метою якого є формування «діяльної любові до людей», що починається з любові до матері, інших членів сім'ї. Моральне виховання в сім'ї та виховному закладі, в якому також повинен панувати дух сім'ї, передбачає формування моральних нахилів дитини шляхом збудження чистих почуттів, спонукання до моральних вчинків, самовладання, витримки, прагнення до доброго і справедливого, розвитку моральних переконань.

Отже, світський, гуманістичний дух епохи Відродження зорієнтував педагогічну теорію і практику на реальні можливості дитини, задля гармонійного розвитку якої має працювати освітньо-виховна система.

Розвиток капіталізму наприкінці XVIII ст. спричинив загострення соціальних протиріч, спроби осмислення яких прислужилися формуванню різноманітних теорій соціального розвитку. У цей період остаточно сформувалася класична педагогіка Нового часу, утвердилася в науці ідея про невичерпні можливості людини, неповторність особистості.

Проблемами суспільного виховання дітей займався англійський фабрикант, соціаліст-утопіст Роберт Оуен (1771-1858). У Нью-Ланарку він організував Інститут виховання характеру, який об'єднував ясла для дітей від 1 до 3 років, дошкільний заклад для 4-6-літніх дітей, початкову школу та майданчики для ігор. Саме ясла та дошкільний заклад, у якому виховувалося майже 300 дітей, на думку Оуена, призначені для формування досконалих

людей завдяки правильному вихованню. Зусилля педагогів він орієнтував на виховання у дітей чесності, ввічливості, гуманних якостей та суспільно спрямованих інтересів. Значну увагу приділяв він розвитку фізичних якостей та зміцненню здоров'я (ігри, вправи), формуванню естетичних якостей (співу), мовлення, ознайомленню з природою. У цій справі важлива роль відводилася особі вихователя, його любові до дітей.

Багато однодумців знайшов у цей час німецький педагог Фрідріх-Вільгельм Фребель (1782-1852), який звернувся до батьків і вихователів зі словами: «Будемо жити для наших дітей». Вважаючи надзвичайно важливими етапами розвитку дитини немовлячий та дошкільний вік, Фребель обґрунтував необхідність взаємодії сімейного та дошкільного виховання і роль дитячого садка як продовжувача лінії виховання дитини в сім'ї, яке має оберігати, творити особистість. За його переконаннями, дитячий садок дає дитині те, чого сім'я дати не може – спільне з однолітками життя.

У 1837 р. у м. Бланкенбург (Тюрінгія) Фребель заснував заклад для дітей дошкільного віку, якому в 1840 р. дає назву «Дитячий садок». Проіснувавши 7 років, заклад було закрито через брак коштів. Однак Фребель продовжував втілювати цю ідею, займаючись підготовкою педагогів «дитячих садівниць», яких нині називають вихователями.

Значну увагу приділяв Ф.-В. Фребель засобам і методам дошкільної освіти, догляду за тілом, різним видам фізичної діяльності дитини. Основою педагогіки дитячого розвитку, на його думку, має бути гра, завдяки якій дитина, наслідуючи дорослих, вправляється у правилах і нормах поведінки, тренує волю, розвиває фантазію і творчість. Він розробив дидактичний матеріал для розвитку сенсорики і пізнання навколишнього світу – так звані «дари». Перший з них – невеликі за розміром різнокольорові кулі з м'якої шерсті, щоб дитина могла взяти в руку їх. Ця куля – символізує нескінченість, рух. Другий дар – невеликі дерев'яні куля, куб і циліндр з однаковим діаметром – мають знайомити дитину з цінними формами предметів. Третій — куб, поділений на вісім кубиків – ілюструє уявлення про ціле і його складові частини. Четвертий, п'ятий і шостий дари – кулі, поділені відповідно на вісім плиток, двадцять сім маленьких кубиків, також поділених на дрібніші частини. Завдяки «дарам» діти отримують елементарні уявлення про найрізноманітніші геометричні тіла, необхідні елементи будівельних ігор, та про форму, величину, просторові відношення, числа. Методика («система Фребеля») набула поширення в багатьох країнах, а виховательок дитячих садків називали «фребеличками».

Тема № 5.

Практика дошкільного виховання в Україні

***Мета лекції:** сприяти вивченню студентами передумов функціонування дошкільних навчальних закладів на українських теренах.*

План лекції

1. Виховні традиції українського народу
2. Розвиток теорії і практики вітчизняної дошкільної освіти наприкінці ХІХ - у першій половині ХХ ст.

3. Роль українських громадських товариств у становленні суспільного дошкільного виховання.
4. Історія становлення українського дошкілля на Галичині.
5. Розвиток вітчизняної дошкільної педагогіки у другій половині ХХ ст.

Література до теми

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України: Підручник для студ. вищих пед. навч. Закл./Л.В.Артемова. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.
2. Завгородня Т.К., Лисенко Н.В., Мажец Д.-К., Ступарик Б.М. Опіка над дітьми в добу трансформації суспільного устрою: монографія/ Заг. редакція Б.М.Ступарика. – Івано-Франківськ-Ужгород: «Мистецька лінія», 2002.– 153 с.
3. Нагачевська З. І. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина ХІХ ст.-1939р.) / З.І.Нагачевська. – Івано-Франківськ: Плай, 2002.– 136 с.
4. Попиченко С.С. Розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні (кінець ХІХ - початок ХХ ст.): Монографія / С.С. Попиченко. – К.: Наук. світ, 2001.– 255 с.
5. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка: Навч. посібн. / М. Г. Стельмахович.– К.: ІЗМН, 1996. –285 с.
6. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навчальний посібник / За заг. ред. З.Н.Борисової. – К.: Вища школа, 2004. – 511 с.

Етнопедагогіка (грец. *ethnos* – народ, *paidagogike* – наука про виховання і навчання людини) – наука про досвід народу у вихованні підростаючих поколінь, відображений у морально-етичних ідеалах, поглядах на мету і засоби формування людини, у сукупності народних засобів, умінь і навичок виховання дітей.

Етнопедагогіка створила специфічні виховні засоби, що відповідають періодам розвитку дитини: колискові пісні, завдяки яким дитина вперше прилучається до рідної мови; пестушки, якими супроводять перші рухи дитини; потішки – елементарні словесно-рухові ігри малюка з пальчиками, ручками, ніжками («ладки», «сорока», «тосі-тосі» та ін.); забавлянки – маленькі віршики, пісеньки, казочки у віршах, сюжет яких передає важливий для виховання і цікавий для дитини епізод. Предмети і явища, що оточують дитину, також є засобами народної дидактики.

Підростаючи, дитина бере участь у народних іграх, опановуючи етичні норми. Вона ознайомлюється із загадками, прислів'ями і приказками. У цей час її починають залучати до посильної праці. Дітей інформують про рід і родовід, що сприяє усвідомленому ставленню до власного життя, життя своїх рідних і предків, формуванню людської гідності й честі, поваги до старших, турботи про молодших.

В Україні становлення дошкільної педагогіки на суспільному рівні відбулось наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. В цей час у Європі набули розвитку і конкретного використання на практиці в дошкільних установах теоретичні напрацювання гуманістичної педагогіки. Насамперед, було реформовано та оновлено запропоновану Ф. Фребелем систему дитячого садка.

У Києві було засновано Фребелівський інститут з ініціативи голови Київського Фребелівського товариства, доктора медицини, психолога, педагога, дослідника основних етапів нервово-психічного розвитку дитини І.Сікорського (1842-1919). Його праця «Виховання у віці першого дитинства» (1884) започаткувала систематичні дослідження вітчизняною педагогічною наукою розвитку психіки дитини у перші роки життя.

Один із перших спеціальних дошкільних закладів в Україні було засновано у 1858 р. з ініціативи дружини редактора газети «Киевские губернские новости» О. Чернишової. У 1882-1889 рр. у Києві діяв приватний садок К. Безменової. За змістом роботи він був подібним до елементарної школи, в якій корисне і серйозне поєднувалося з приємним і цікавим для дітей. Особливо популярним серед української інтелігенції був дитячий садок, відкритий на початку 70-х років XIX ст. сестрами Марією і Софією Ліндфорс (Русовою), в якому вперше було втілено ідеї національного дошкільного виховання.

З-поміж тогочасних учених, практиків, які займалися проблемами дошкільного виховання, особлива роль належить С.Ф.Русовій, яка, обґрунтовуючи значення національної системи дошкільного виховання, виявила неабиякий талант психолога і материнське розуміння неповторності дитячої особистості. Головне завдання виховної системи вона вбачала у формуванні людського в дитині, створенні можливостей для виявлення її творчих сил, діяльного ставлення до життя. Її праця «Дошкільне виховання» стала першим українським підручником з дошкільної педагогіки (за основу було взято лекції, прочитані слухачкам Фребелівського педагогічного інституту в Києві).

На початку XX ст. активізувався рух за об'єднання вчених, педагогів-практиків, які займалися вихованням дітей дошкільного віку: у 1901 р. було організовано Київське товариство сприяння вихованню і захисту дітей, у 1902 р. – Київське товариство народних дитячих садків, які на благодійних засадах здійснювали масштабну організаторську, науково-методичну, консультативну роботу.

У цей час розгорнула активну діяльність Наталія Лубенець (1877-1943), яка очолювала Київське товариство народних дитячих садків, видавала журнал «Дошкольное воспитание», читала лекції у Фребелівському педагогічному інституті, працювала в Колегії дошкільного виховання при Департаменті народної освіти. Її праці «Педагогічна система Ф. Фребеля», «Народний дитячий садок», «Дошкільне виховання і народна школа», «Фребель і Монтессорі» містять цінні спостереження і міркування щодо виховання дітей у перші роки життя, організації педагогічного процесу в дошкільних закладах.

Завдяки діяльності благодійних товариств до 1917 р. у Києві працювало 11 народних дитячих садків, діяло також 13 приватних садків. Дошкільні заклади було відкрито у Житомирі, Севастополі, Харкові, Черкасах, Чернігові. Всього в Україні їх було 38.

Значну роботу з розбудови суспільного дошкільного виховання було розгорнуто в Українській Народній Республіці (1917-1919). У серпні 1917 р. Центральна Рада утворила Генеральний секретаріат освіти (із січня 1918 р.-

Міністерство народної освіти), у структурі якого був відділ позашкільної освіти і дошкільного виховання. Очолювала його автор концепції національних дитячих закладів в Україні С.Ф. Русова. За її участі тривала робота над підготовкою закону про загальність, обов'язковість, безкоштовність дошкільного виховання, підготовлено проект «Регламенту дитячих садків». У 1919 р. було прийнято Закон «Про надання прав державної служби працівникам позашкільної освіти і дошкільного виховання», впровадження якого мало залучити до справи дошкільного виховання кваліфікованих спеціалістів.

Зусилля науковців було зосереджено на конкретизації проблем дошкільного виховання у нових історичних умовах. У 1922 р. видруковано пройняту ідеєю природовідповідності у вихованні книгу лектора Київського вищого інституту народної освіти О.Дорошенкової «Дитячий садок», яку працівники дошкільних закладів використовували як методичний посібник.

Становленню суспільного дошкільного виховання на західноукраїнських землях у 20-30-ті роки ХХ ст. сприяли громадські товариства «Просвіта», «Українська захоронка», «Рідна школа» та ін. У великих містах Галичини в 30-ті роки працювало до 20 постійно діючих закладів – «захоронок». У повітових містах і сільській місцевості влітку функціонували сезонні «діточні садки» для дітей віком 3-10 років. «Просвіта» організувала так звані «діточні пописи» – свята для дітей і їх батьків, свята матері. Зібрані на них кошти використовували на матеріальне забезпечення садків, утримання сиріт.

Підготовка педагогічних кадрів здійснювалась на педагогічних курсах коштом товариства «Рідна школа». У 1929 р. при ньому було сформовано Комісію з дошкільного виховання і постійно діючі курси, на яких майбутні «садівнички» вивчали психологію дошкільного виховання, методику релігійного і фізичного виховання, гігієну, ручну працю. У 1938-1939 рр. вийшов друком перший у Західній Україні часопис «Українське дошкільля», присвячений організаційним і методичним питанням виховання дітей дошкільного віку.

Особливо плідними для розвитку й утвердження гуманістичних ідей у сфері навчання і виховання були 20-ті роки ХХ ст., оскільки широкі кола наукової, педагогічної громадськості вбачали великі можливості щодо демократичного розвитку суспільства через оновлення освіти. Однак уже тоді в освітній політиці радянського уряду намітилася і постійно зміцнювалася тенденція уніфікації її змісту, а з утворенням СРСР вона набувала все більшої ідеологічної заангажованості.

У 20-30-ті роки було немало спроб створити оригінальні системи дошкільного виховання за різноманітними авторськими моделями.

Один з авторів нової трудової школи, російський психолог С. Шацький (1878-1934) переконував, що дитяче життя повинно охоплювати фізичний розвиток і працю, мистецтво, гру, розумову і соціальну діяльність. На його думку, ефективна модель дошкільної освіти має переймати все найкраще із зарубіжного досвіду, але не повторювати його.

У цей час непоодинокими були спроби реалізувати теоретичні моделі на практиці. До таких спроб належать моделі дитячих садків. Дитячий садок за

методом Є.Тихеевої (1867-1943) був заснований на системі комплексного підходу до вирішення завдань мовленнєвого, розумового і морального розвитку дітей. Вона розробила систему спеціальних розвивальних занять, дидактичний матеріал для розвитку органів чуття і мовлення дітей, оригінальні ігрові прийоми роботи вихователя.

Дитячий садок за методом Л. Шлегер (1863-1942) ґрунтувався на твердженні, що кожен вік має свої особливості розвитку, тому дошкільний заклад повинен створити такі умови, за яких дитина могла б нормально розвиватися фізично, розумово і морально, відчувати себе вільною, знаходити відгук своїм запитам та інтересам. Дитині перед усім потрібна програма життя, а не програма занять.

На розвиток дошкільної педагогіки впливали дискусії на Всеросійських з'їздах працівників дошкільного виховання. Вони розгорталися навколо таких важливих проблем, як мета і місце дошкільного виховання у системі народної освіти; завдання розумового, морального, фізичного виховання дітей; роль гри, праці і навчання у розвитку дошкільника; програмне забезпечення виховання в дошкільних закладах тощо.

Впродовж 30-40-х років у колишньому СРСР було сформовано єдину систему народної освіти. Зростала кількість дошкільних закладів. Було затверджено Статут і програму дитячого садка (1934), а в 1938 р. запроваджено "Керівництво для вихователя дитячого садка". Під час Другої світової війни розпочали роботу нові типи дошкільних закладів – дошкільні інтернати, санаторні дитячі садки. У 1947 р. Народний комісаріат освіти УРСР затверднув новий Статут дитячого садка. Організацію, утримання і керівництво дошкільними закладами здійснювали державні органи.

Отже, у першій половині ХХ ст. було сформовано теоретичні, організаційні та методичні основи діяльності дошкільних закладів в Україні. Суспільне дошкільне виховання розглядалося як початкова ланка системи народної освіти, спрямована на всебічний і гармонійний розвиток дітей.

Подальший розвиток вітчизняної дошкільної педагогіки пов'язаний із широким використанням надбань психології, науковими дослідженнями та узагальненням педагогічного досвіду дошкільних закладів, створенням програм удосконалення методик у дошкільних закладах.

У 1959 р. було створено новий тип дошкільного закладу – ясла-садок, що забезпечував виховання дитини від народження до 7-ми років. Відповідно до цього була розроблена нова єдина програма виховання дітей переддошкільного і дошкільного віку (1962).

У 1960 р. у системі Академії педагогічних наук СРСР було засновано Науково-дослідний інститут дошкільного виховання, який очолив український психолог О. Запорожець (1905-1981). НДІ дошкільного виховання став центром полідисциплінарних досліджень проблем виховання, навчання, психічного, психофізіологічного і фізичного розвитку дитини. Тут було створено оригінальні наукові, методичні розробки, які отримали широке визнання не лише в країні, а й за кордоном.

У 60-80-ті роки в Україні постійно зростала кількість дошкільних закладів: у 1970 р. їх було 16,5 тис, 1987 р. – 23,1 тис, 1990 р.– 24 тис. У 1975 р. впроваджено нову «Програму та методичні настанови виховання дітей у дошкільних закладах», яку в 1986 р. було змінено «Програмою навчання і виховання в дитячому садку».

На дошкільній педагогіці, яка завжди розвивалася в руслі загальних педагогічних напрямів, але завдяки специфічному об'єкту вивчення мала певну самостійність, менше позначилася криза школи й офіційної педагогічної науки в період соціально-економічного застою.

На початку 90-х років ХХ ст. у системі дошкільної освіти відбулися значні зміни: скорочено кількість дошкільних закладів, засновано нові їх типи, розроблено альтернативні програми виховання дітей. Нові соціально-політичні реалії потребували внесення суттєвих коректив у концепцію дошкільного виховання в Україні, розгортання її на суверенному праві кожного народу дбати про своє майбутнє. Ця концепція передбачає:

- формування гармонійно розвиненої особистості, наділеної національною свідомістю, гідністю, прагненням зберігати і примножувати національну культуру;
- прищеплення загальнолюдських морально-етичних цінностей;
- незалежність навчально-виховного процесу від партійного, релігійного спрямування;
- гармонійне поєднання родинного і суспільного виховання;
- відповідність організації, структури і змісту виховної системи досягненням етнопедагогіки;
- збереження національної психології, генотипу нації;
- відродження національної культури;
- оволодіння рідною мовою;
- ознайомлення з історією рідного народу як джерелом духовності й мудрості;
- розкриття географічних особливостей як багатства рідного краю.

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. характеризується створенням новітніх концепцій дошкільного виховання – своєрідних орієнтирів для науковців і практиків у вивченні актуальних проблем розвитку особистості дитини.

Тема № 6.

Розвиток педагогічної теорії українського дошкілля

***Мета лекції:** ознайомити студентів з творчим доробком видатних українських педагогів з питань дошкільного виховання.*

План лекції

1. Теоретичні засади дошкільної педагогіки у спадщині К.Д.Ушинського.
2. Концепція національного дошкілля С.Русової.
3. Внесок А.Животка у розвиток суспільної дошкільної освіти України.
4. Ідеї духовного становлення дошкільників о. Ю.Дзеровича.

Література до теми

1. Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагоги: підруч. для студ. вищих навч. закл. / А. М. Бойко, В. Д. Бардінова, Л. Л. Безобразова та ін. ; під заг. ред. А. М. Бойко – К. : ВД „Професіонал”, 2004. – 576 с.
2. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т.І. Поніманська – К.: «Академвидав», 2004.– 456 с.
3. Попиченко С.С. Розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні (кінець ХІХ - початок ХХ ст.): Монографія / С.С. Попиченко. – К.: Наук. світ, 2001.– 255 с.
4. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори / упоряд., передм., комент. О. В. Проскура. – К. : Освіта, 1996. – 304 с.
5. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навчальний посібник / За загальною редакцією З.Н.Борисової. – К.: Вища школа, 2004.– 511 с.

Система виховання й освіти праукраїнців уже в 4-3 тис. до н. е. мала гуманістичне спрямування і була прогресивнішою порівняно з багатьма країнами тогочасного світу. Відображаючи й узагальнюючи народну мудрість, вона стала підвалиною національного виховання дітей дошкільного віку.

Нині особливо зріс інтерес до української народної педагогіки, до витоків національного дошкілля, праць тих учених, життя й діяльність яких довго замовчувались, а педагогічні здобутки висвітлювалися спотворено або відкидалися.

Своєрідним етапом у розвитку дошкільної педагогіки була педагогічна діяльність К.Д.Ушинського, який підняв педагогіку на високий науковий рівень. Метою виховання він вважав формування гармонійно розвинених людей, а засобом досягнення цієї мети – створення народної системи освіти, яка відповідала б потребам народу, його особливостям і виховувала б духовну, творчу особистість. Незважаючи на схожість педагогічних форм усіх слов'янських народів, він вважав, що у кожного з них своя єдина національна система виховання, своя особлива мета і свої особливі засоби досягнення цієї мети. Послугуючись принципом народності у вихованні,

Ушинський розробив методики розвитку мовлення дітей дошкільного віку, ознайомлення їх із природою, організації ігрової діяльності, художнього читання, написав багато літературних творів для дітей. Великого значення він надавав іграм, закличкам, називаючи їх першими і блискучими спробами народної педагогіки, стверджуючи, що ніхто тут не зможе змагатися з педагогічним генієм народу. Особливу увагу він звертав на підготовку дітей до школи в сім'ї, водночас підтримував ідею дитячих садків, з роботою яких ознайомився під час відрядження за кордон. За його твердженням, предметом дослідження педагогіки як науки є «людина як предмет виховання». Це означає, що педагогіка вивчає людину у всіх виявах її природи із спеціальним застосуванням до мистецтва виховання».

Ніхто не може нав'язувати педагогу готових методичних рецептів, він повинен приймати рішення самостійно, а рішення для свідомого їх прийняття

дає наукова педагогіка. З огляду на це потрібно якомога ретельніше досліджувати фізичну і душевну природу людини, вивчати своїх вихованців та обставини, в яких вони перебувають.

Дитина в педагогіці К.Д. Ушинського фігурує як джерело і результат педагогічної діяльності. Вихователь ніколи не повинен забувати, що він виховує «не раба собі та іншим», а вільну, самостійну людину, яка з часом керувалася б своїм розумом і совістю та мала достатньо енергії для того, щоб виконувати вимоги і взагалі досягати того, чого прагне. Для цього потрібно розглядати особистість дитини не лише як елемент (нехай і центральний) навчального процесу, а як самостійне педагогічне явище.

У будь-якому заснованому на демократичних засадах суспільстві людину слід виховувати так, щоб вона мала певні цілі життя, які усвідомлює як цінності і втілення яких прагне. Формування високих цілей життя є єдиним шляхом до щастя. Намагаючись зробити людину нещасною, зазначав Ушинський, «задовольняйте миттєво всі її бажання і позбавте її власних цілей у житті». Завдання педагога полягає в тому, щоб підготувати дитину до вибору, спрямувати її душевні потяги на досягнення високих цілей.

Особистість педагога Ушинський порівнював із променем сонця, животворним джерелом, необхідним для успішного розвитку дитини, а майстерність педагогічної діяльності – з творчістю художника і скульптора. «Але, якщо художник і скульптор відображають життя у фарбах, на полотні, в мармурі, композитор – в музичних образах, то мистецтво учителя формує духовне обличчя самої людини». У зв'язку з цим народне виховання потребує народних учителів не тільки тому, що вони навчають народ в народних школах, а тому, що вони вийшли справді з середовища народу, винесли «кращі характерні властивості і найчистіші прив'язаності і просвітили їх європейською освітою». Слід дбати про те, вважав Ушинський, щоб у себе на батьківщині готувати справді народних наставників, тобто таких, «які б не вносили розладу в народне життя і зневіри в народне серце».

Авторами перших підручників з дошкільної педагогіки були С. Русова, Ю. Дзерович, А. Животко. Їх праці кінця – першої половини ХХ ст. не тільки увібрали те найкраще, що створила світова педагогічна думка на межі ХІХ - ХХ ст., а й окреслили нові, ширші обрії національного виховання з урахуванням самобутності української національної системи виховання, її культурно-історичних традицій. Ці підручники сприяли виробленню оригінальних ознак навчально-виховного процесу з дітьми дошкільного віку.

Роки, що минули з часу проголошення незалежності Української держави, позначені інтенсивною розробкою та утвердженням законодавчо-концептуальних засад відродження і забезпечення життєдіяльності національної системи освіти, спрямуванням її на нові соціально-культурні орієнтири, переосмисленням та об'єктивним висвітленням українського історико-педагогічного процесу, усвідомленням сутності внеску у його розвиток незаслужено забутих освітніх діячів і педагогів минулого. Лише після проголошення суверенності України предметом наукового аналізу стала багатогранна педагогічно-просвітницька діяльність Софії Федорівни Русової

(1856-1940) – педагога європейського рівня, визначного громадського діяча, літературного критика, мемуариста, життя якої було і залишається прикладом служіння українському народові в його прагненні до волі, до утвердження державності, національної системи освіти й виховання.

С. Русова глибоко усвідомлювала важливість чіткого визнання мети і завдань виховання як для розробки теоретичних основ педагогіки, так і для практичної діяльності кожного педагога. У своїх працях «Теорія і практика дошкільного виховання», «Дошкільне виховання», «Нова школа соціального виховання», «Єдина діяльна (трудова) школа», «Нові методи дошкільного виховання», «Моральні завдання сучасної школи», «Ідейні підвалини школи», «Нова школа» та низці інших вона приділила значну увагу аналізу цієї проблеми. Мету і завдання виховання Софія Федорівна намагалася визначити згідно глибокого і всебічного вивчення об'єктивно діючих законів і закономірностей розвитку людини, природи, суспільства, людського мислення, враховуючи історичні й соціально-економічні чинники, спираючись на передові педагогічні ідеї, висновки й положення класиків європейської та світової педагогічної думки, цінний вітчизняний та зарубіжний педагогічний досвід.

Проаналізувавши погляди на цю проблему філософів й педагогів, зокрема Я. А. Коменського, Ж. Ж. Руссо, Дж. Локка, й. Г. Песталоцці, Й. Гербарта, Ф. Фребеля, Г. Спенсера, М. Монтеня та ін., український науковець дійшла висновку про те, що в педагогіці історично утвердилися дві парадигми у визначенні мети виховання: перша — це надання переваги розвитку розуму, думки, мислення (Сократ, Жілль, Монтень та ін.); другий – надання переваги розвитку волі, характеру, почуття (Кант, Руссо, Герцен). Відтак С. Русова сформулювала власне бачення мети виховного процесу: «Тільки найпильніша увага до всіх виявів фізичного та духовного складу дитини може забезпечити досконалий розвиток духу й тіла».

Національний дитячий садок С. Русова розглядала як виховний заклад, у якому дитина прилучається до культури свого народу. Виховання «на рідному ґрунті» активізує її творчу діяльність, розворушує її думки, її цікавість». Тому навчання повинно здійснюватися рідною мовою: «Бо як узяти дитину 3-5 літ, то вона, звісно, знає, розуміє тільки ту мову, якою до неї балакає мати, яку вона повсякчас чує від перших хвилин свого життя навкруги себе. Тільки з цією мовою – з цими згуками, словами, виразами – в зв'язку й працює її душа, тільки до неї озивається, ледве ще розпочинаючи працювати, розум дитини». Ці вимоги до виховання і навчання дошкільників, на думку Русової, повинні підсилюватися психологічними умовами, серед яких першорядною є вимога індивідуалізації виховних впливів, врахування того, «що найближче духовному складу» дитини.

Характерною ознакою гуманістичної педагогіки С. Русової є толерантність і повага до світогляду кожного народу і кожної конкретної особистості. Метою виховання дітей дошкільного віку мають бути не знання, а збудження в дитині її духовних сил, розвиток пізнавальних здібностей, виховання почуттів. Крім рідної мови, важлива роль у цьому належить природознавству як засобу виховання духовності дитини з перших років життя. Допмагаючи

вихователям, вона збирала вірші, народні казки, залучала до цієї роботи виховательок, слухачок курсів, писала оповідання про природу, в яких розповідь розгортається від особи дитини. Для навчання грамоти створила «Український буквар».

Моральне виховання дошкільників Русова розглядала як гармонію індивідуальної волі і колективного порядку: «Українська дитина не дуже експансивна, вона занадто вразлива й часто-густо ховається від інших зі своїми переживаннями; до неї треба підходити з ласкою, привернути її до себе повагою до її індивідуальності, треба збудити її цікавість, тоді виявиться її талановита вдача й озветься глибока чулість». На таку працю здатні гуманістично налаштовані педагоги.

Яскравою сторінкою в історії національної педагогіки, яка, однак, на сьогодні майже не включена в процес розвитку педагогічної думки, є теоретико-педагогічна та просвітницька діяльність українського педагога першої половини ХХ століття Юліяна Дзеровича (1871-1943). Необхідність повернення до його педагогічної спадщини зумовлена також пошуками нової парадигми освіти, які вимагають глибокого аналізу наявних моделей педагогічних систем за критеріями гуманізму.

Книга Ю.Дзеровича «Педагогіка» (1937) належить до визначних творів педагогічної літератури і має велике значення у становленні національного дошкільця. Формулюючи свої думки щодо виховання, його основних чинників, тих, хто може виховувати, Ю. Дзерович однозначно стверджує: «Виховання – це практична чинність, але воно повинно опиратися на теорію і тому вимагає великого теоретичного знання від людини, що хоче їй віддатися».

Метою виховання педагог вважав тілесну і духовно-моральну довершеність вихованця або його самостійність, розуміючи під самостійністю такий рівень сформованості особи, коли вона, усвідомивши свої обов'язки перед Богом, суспільством, народом і собою, буде готова їх виконувати, маючи для цього достатньо фізичних і духовних сил. Стратегічна мета конкретизована через виховання індивідуальне, суспільне і релігійне.

У своїй праці він зосереджується на таких питаннях виховання, як особистий приклад вихователя, доцільність і згуртованість, мета і завдання виховання. Звичайно, в поглядах Ю.Дзеровича відчувається вплив християнської етики: він часто, аби підтвердити свої поради, звертається до Біблії, Святого письма, цитує й переказує окремі їх положення. Це данина епосі та його глибокі переконання. Проте й релігію Ю.Дзерович використовує дуже своєрідно – свої нові ідеї, що мають виразний український національний характер, він намагається підтвердити цитатами з Біблії. Деякі етичні норми Ю.Дзерович запозичує в народної педагогіки, античної філософії.

Значний інтерес становлять міркування Ю.Дзеровича про вік людини та його своєрідна періодизація дитячого розвитку. Визначивши вік дитини від народження до 5 років як добу інтенсивного розвитку, він закликає вихователів максимально задовольняти потреби дитини в діяльності. Адже основна її життєва потреба – діяльність, а звичка до дії і приклад учителя – найголовніші засоби виховання і впливу на розвиток дитини.

Від 5 до 7 років – перехідна доба, «в якій замітна повільна зміна зацікавлень дитини; це доба звільнення темпу в розвитку або доба першого застою». В цей період важливе значення в роботі вихователя має подолання труднощів, які виникають на шляху розвитку дитячих уподобань і формування інтересів. От чому дуже важливо виховувати дитину з раннього дитинства (до 5 років), розвивати її волю, не перешкоджати самостійності й активності, залучати її до серйозних занять, запобігати виникненню огиди до навчання та іншої праці.

З-поміж визначних педагогів початку ХХ сторіччя чільне місце посідає Аркадій Петрович Животко — громадсько-просвітницький діяч (1890-1948), який здійснив вагомий внесок у розвиток національного дошкільного виховання й позашкільної освіти в Україні.

А.Животко розробив чітку схему залучення громадських установ, організацій і товариств до створення й підтримки недержавних дитячих закладів, започаткувавши національний фонд «Українська дитина». Фондом практикувалися пожертви в українських організаціях і церквах під час богослужінь, національне самооподаткування за відповідним відсотком і влаштування добродійних концертів, різноманітних лотерей, проведення вечорів, свят і лекцій на літературні теми.

Животко узагальнив досвід організації дошкільних закладів різного типу в сільській і міській місцевості, диференціював умови, що впливали на специфіку життя дітей у різних родин. Українським педагогом запропоновано дошкільні заклади різного типу. Передусім це притулки для немовлят – “ясла”. Їх організація передбачала догляд і забезпечення правильного фізичного розвитку дітей віком до трьох років за умови дотримання відповідних санітарно-гігієнічних вимог. Дитячі садки створювалися з метою всебічного виховання дітей 3-7 років. Це – денні й добові захоронки для дошкільників на час сезонних робіт їх батьків і дитячі майдани для міських дітей з подальшим перетворенням у дитячий садок. Учений радив створювати і дитячі колонії для міських дітей різного віку з метою проведення з ними занять на свіжому повітрі, а також дитячі музеї з впорядкованими експонатами, які збирали чи виготовляли діти. А.Животко пропонував організувати “Дитячі хати”, в яких передбачалося влаштування виставок педагогічної літератури, обладнання для дитячих садків, експериментальних лабораторій, музеїв тощо. Така робота мала сприяти вдосконаленню керівництва дошкільними закладами, поширенню досвіду їх роботи, а також опануванню батьками й вихователями педагогічними знаннями й досвідом.

Спираючись на ідеї засновників дошкільного виховання Заходу (М.Монтессорі, Й.-Г.Песталоцці, Ф.Фребеля), й досягнення тогочасної педології та психології, зважаючи на багатотисячлітні традиції народної педагогіки, А.Животко сформулював струнку, логічну, послідовну концепцію дошкільного виховання. Її метою було виховання гармонійно розвиненої особистості дошкільника, національно свідомого громадянина. Особливий акцент учений робив на урахуванні і правильному розумінні перебігу процесу

психофізичного розвитку впродовж навчання і виховання дітей дошкільного віку. Свою концепцію А.Животко будував з урахуванням наступних принципів:

1. Забезпечення умов вільного розвитку дитини на основі використання й розвитку її природних схильностей і задатків. Водночас зазначав, що дитину слід привчати до розпорядку дня, вміло плануючи й ігрову та навчально-виховну діяльність.
2. Звернення особливої уваги на правильне й систематичне виховання органів чуттів. Цей процес учений тісно пов'язував із розвитком рухових дій дошкільників; їх уміле поєднання повинно забезпечити правильне формування психіки дитини.
3. Наявність відповідного фізичного догляду за тілом дитини, добре продуманої системи фізичного виховання, що забезпечувало б правильний розвиток основних рухових умінь та навичок (система рухливих ігор та забав рідного народу, фізичних вправ і ручної праці). Це сприятиме формуванню особистості з урахуванням особливостей її нервово-психічної організації.
4. Організація відповідних типів дошкільних установ для дітей з родин різного матеріального забезпечення.
5. Обов'язкове навчання рідної мови з раннього дитинства з використанням багатой фольклорної скарбниці українського народу.

Свою концепцію дошкільного виховання А. Животко узагальнив і виклав у праці, виданій 1926 року в Празі під назвою «Дошкільне виховання» [1]. У концепції дошкільного виховання А.Животко важливу роль відводив "біологічним та антропологічним поглядам на дитину"

Глибоке засвоєння та творче наслідування найкращих традицій українського дошкілля, усвідомлення сутності педагогічних концептів наукових праць, автори яких мали передовий, демократичний світогляд і прагнули слугувати своєму народові, спонукатиме студентів до постійного творчого пошуку. Це сприятиме формуванню у них вміння аналізувати, зіставляти факти і явища, знаходити найефективніші й найраціональніші шляхи оновлення змісту, засобів і форм організації виховання дітей.

Тема № 7.

Організація суспільного дошкільного виховання закордоном

Мета лекції: сформувати у студентів уявлення про системи суспільного дошкільного виховання у різних країнах світу.

План лекції

1. Зарубіжні педагогічні концепції дошкільної освіти ХХ ст.
2. Дошкільна освіта у Європейських країнах.
3. Дошкільна освіта в США.
4. Дошкільна освіта у Китаї та Японії.

Література до теми

1. Бондар В. І., Ільченко А. М. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М.Монтессорі: навч. посіб. / В.І.Бондар, А.М.Ільченкою– Полтава: РВВ ПДАА, 2009. – 252 с.

2. История зарубежной дошкольной педагогики: Хрестоматия / Сост. Н.Б. Мчедлидзе и др.– 2-е изд.– М.: Просвещение, 1986.– 460 с.
3. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкілля : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. закл. освіти, спец. «Дошкільне виховання» / Н. В. Лисенко, Н. Р. Кирста. – Івано-Франківськ : Плай, 2001. – 207 с.
4. Парамонова Л. А., Протасова Е. Ю. Дошкольное и начальное образование за рубежом: история и современность / Л. А. Парамонова, Е.Ю. Протасова. – М.: Альфа, 2001 – 348 с.
5. Современные образовательные программы для дошкольных учреждений / Под ред. Т. И. Ерофеевой. – М.: Учитель, 2000.– 204 с.
6. Сорокова М. Г. Современное дошкольное образование: США, Германия, Япония / М.Г. Сорокова. – М.: Академия, 1998.– 367 с.

На початку ХХ ст. у всіх розвинутих країнах сформувалася система освіти, обов'язковою складовою якої була початкова ланка. Відповідно постало питання про підготовку дитини до школи. Одночасно з рухом за оновлення шкільного навчання розгорнувся рух за суспільну дошкільну освіту.

Ідею комплексного підходу до вивчення розвитку дитини, індивідуалізації навчання і виховання, удосконалення наукової, психологічної підготовки педагогів-практиків обґрунтував німецький представник експериментальної психології Ернст Мейман (1862-1915). Його співвітчизник Вільгельм-Август Лай (1862—1926) розглядав дитину як активний елемент соціального і біологічного середовищ, вважаючи, що її діяльність слід організовувати з огляду на психологічні та фізіологічні особливості, потреби, інтереси. Йому належить ідея створення замість школи навчання педагогіки дії, яка б вибудовувалася на єдності таких елементів навчання, як сприймання, розумове перетворення сприйнятого і зовнішні реакції-відповіді.

Французький учений Альфред Біне (1857-1911) критикував словесне навчання, вважаючи, що дитина має бути активним учасником процесу виховання. Йому належить одна з найпопулярніших систем тестів, розроблених з метою виявлення рівня розвитку інтелекту. Аналізуючи процес навчання, А. Біне виходив з того, що дитина добре засвоює те, що безпосередньо стосується її. На підставі вивчення особливостей малюка пропонував відносити його до рівня розвитку й навчати з тими дітьми, які мають подібні здібності.

Представник «реформаторської педагогіки» («нового виховання») американський філософ, психолог і педагог Джон Дьюї (1859-1952) центром усього вважав дитину. Тільки зростання та розвиток дитини, на його думку, можуть бути «мірилом» виховання. У початковій лабораторній школі Дьюї роботу було зосереджено на задоволенні потреб і розвитку здібностей дітей 4-5-ти років. Головними імпульсами природного розвитку дитини він вважав соціальний (бажання спілкуватися), конструктивний (прагнення до руху в грі), дослідницький (прагнення впізнавання і розуміння), експресивний (прагнення до самовираження). Тому навчання має бути максимально наближеним до життя і досвіду дітей. Оскільки малюкам властива неабияка активність, педагогіка повинна дбати про її спрямування.

Педагогіка Дьюї пов'язана з дією, покликаною сприяти розвитку людини, у чому він вбачав найвищу мету виховання. Своєю діяльністю людина пізнає світ; саме діяльність є джерелом знань, а тому сутність навчання полягає в реалізації положення «вчитись шляхом дії». Будучи прихильником теорії вроджених здібностей, Дьюї так сформулював роль вихователя: «Дитина постійно діяльна і сама дає хід закладеним в ній здібностям. Роль вихователя зводиться до того, щоб дати правильний напрям її діяльності». Це означає, що з педагогічного процесу слід усунути всі форми, методи і засоби прямого впливу на дітей.

У книзі «Моральні принципи виховання» Дьюї сформулював головні завдання допомоги дітям, які полягають у виробленні моральної поведінки, навчанні їх правильно обирати спосіб подолання складнощів, здобувати з будь-якої ситуації найбільшу користь для себе. Метою морального виховання вважав таких людей, які вміють спрямувати свою соціальну енергію на службу соціальним інтересам.

Цілісна психолого-педагогічна система індивідуального виховання дітей дошкільного віку була запропонована італійським педагогом М.Монтессорі (1870-1952). Своєрідність педагогічної філософії М.Монтессорі полягає в тому, що дитинство для неї є не просто періодом життя, а іншим полюсом природи людини, тому дорослий залежить від дитини настільки, наскільки дитина залежить від нього. Мета виховання полягає у сприянні виявленню нових законів життя дитини.

М. Монтессорі вважала, що в духовному розвитку дитини особливе значення мають *універсальні* (обов'язкові для всіх дітей) та *індивідуальні* за часом виникнення і тривалістю у кожній дитини сенситивні періоди. Дитина повинна не тільки жити, а й творити в собі людську особистість, адже в цьому полягає її індивідуальність. Цінність людини не в тому, як її виховали, а в тому, як вона себе виховує, і цього слід учитися змалку. Організація процесу самовиховання у системі Монтессорі передбачає опору на індивідуальність. Дитина є особистістю, яка розвивається, тому не слід мати ніяких упереджень щодо неї, оскільки у кожній дитині є невичерпні потенційні можливості. Педагог має аналізувати, на якій стадії розвитку перебуває дитина, прогнозувати найближчі та віддалені перспективи її становлення. Кожна людина має свої схильності, власне покликання. Саме вони, а також загальнолюдські якості повинні поступово розвиватися в дитині.

Міжнародне визнання отримала також наукова діяльність бельгійського педагога і лікаря Жана-Овіда Декролі (1871-1932). Він починав роботу з дітьми з вадами у розвитку, а згодом заснував школу для здорових дітей віком від 3 до 18 років, назвавши її «школою для життя, через життя».

Головне покликання виховання Ж.-О. Декролі вбачав у моральному самовдосконаленні дитини, у навчанні і виховуванні якої рекомендував опиратися на її природу, орієнтуючись на вільну діяльність. Усе це дасть змогу дитині максимально виявити притаманні тільки їй нахили. Тому пристосувати навчання до нахилів дитини вкрай важливо саме у ранньому і дошкільному віці, усунувши із середовища все, що не пов'язане з її життям.

У ХХ ст. сформувався міжнародний культурно-освітній рух – антропософія (грец. – людина, мудрість). Це різновид теософії (вчення про єдність людської душі з божеством і можливість безпосереднього спілкування з потойбічним світом), учення, що має на меті розкриття з допомогою спеціальних вправ прихованих можливостей людини, виховання у неї здатності до духовного споглядання, завдяки чому стають доступними для її сприйняття недосяжні речі.

На ідеях антропософії ґрунтувалася система виховання німецького педагога Рудольфа Штейнера (1861-1925), яку називають «вальдорфською антропософією», «вальдорфською педагогікою», оскільки Вальдорфські вільні школи були засновані Штейнером у Вальдорф-Асторії (поблизу німецького міста Штутгарта).

Штейнерівська педагогіка постала не як програма чи система методичних прийомів, а як педагогічний світогляд, що є результатом багаторічного практичного досвіду. Навчальні заклади, які сповідують її, постають як цілісний соціально-педагогічний організм, заснований на ідеї виховання людини як вільної особистості, котра бере активну участь у соціальному житті. Головним завданням виховання у них вважають розвиток у дитини здатності відчувати; вміння творчо ставитися до життя, пізнання природи, суспільства; вироблення художнього смаку. Тому підхід Р. Штейнера називають педагогікою росту, терапії дитини, гуманістичною або антропософічною. Науковою основою вальдорфської педагогіки є пізнання людини, стрижнем її – бачення людини як фізичної, душевної та духовної істоти. Провідні ідеї штейнерівської педагогіки (всебічний розвиток дитини, зв'язок розвитку з соціальним середовищем, спільне емоційне життя дорослого і дитини) засновані на філософських засадах життя. Головним завданням виховання він вважав допомогу дитині в її вільному самовизначенні. Виробництво, політика певною мірою впливають на особливості навчання і виховання, але вони не є вирішальними. Вони надають вихованню матеріал, обумовлюють певні його обмеження. Проте конкретні завдання виховання у кожному конкретному випадку залежать від розвитку дитини. Саме на її потреби повинен орієнтуватися педагог. На цій підставі вальдорфські школи називають «вільними».

У багатьох країнах світу дошкільна освіта є первинною ланкою єдиної системи виховання і навчання. Нею опікуються місцеві органи влади, промислові та сільськогосподарські підприємства, релігійні та громадські організації, приватні особи. Як правило, у більшості країн функціонують стаціонарні та сезонні ясла, садки з різною тривалістю роботи, дошкільні відділення при початкових класах, материнські школи, майданчики. Виховна робота, метою якої є гармонійний розвиток дітей, формування навичок життя в суспільстві, здійснюється відповідно до програм виховання та навчання. У всіх країнах існують системи підготовки педагогічних працівників (курси, середні спеціальні, вищі навчальні заклади). Кожна національна система дошкільної освіти має свої особливості та власний передовий досвід.

Болгарія. Систему суспільного дошкільного виховання в Болгарії було сформовано після Другої світової війни. До неї належать дитячі садки (повного дня, цілорічні, сезонні, цілодобові), ясла, ясла-садки з денним і напівденним перебуванням дітей (садки при школах). Дошкільні заклади відвідують майже всі діти. Існує державна програма виховання дітей дошкільного віку. Значну увагу в дошкільних закладах зосереджують на фізичному вихованні (спортивні свята, навчання плавання, загартування).

Для системи суспільного дошкільного виховання Болгарії характерні:

- широка мережа дошкільних закладів, наявність спеціальних норм їх проектування і будівництва;
- державний характер системи дошкільного виховання і підготовки педагогічних кадрів;
- визнання дошкільного виховання частиною системи народної освіти, її первинною ланкою;
- державна програма виховання дітей в дошкільних закладах.

На сучасному етапі триває реформування суспільного дошкільного виховання, як і всієї системи народної освіти.

Велика Британія. Тривалий час у Великобританії функціонували заклади суспільного догляду дітей із небагатих сімей. Нині вони трансформувалися в сучасні типи дошкільних закладів, які забезпечують диференційований підхід до виховання дітей. Формування і розвиток системи дошкільного виховання відбувалося під впливом ідей Ф. Фребеля, М. Монтессорі, Р. Штейнера, Ж. Піаже, Дж. Брунера.

Дошкільних закладів у країні недостатньо для забезпечення доглядом усіх дітей до вступу до школи, навчання в якій починається з 5-ти років. Основними їх типами є муніципальні та приватні денні ясла, ясельні школи, ясельні класи, ігрові групи, клуби матері і дитини, групи «можливостей». За змістом роботи їх можна об'єднати в три групи:

- денні ясла, які забезпечують догляд за дітьми;
- ясельні класи і школи, що працюють як заклади інтелектуального розвитку дітей, підготовки їх до школи;
- ігрові групи, клуби матері та дитини, групи «можливостей».

Муніципальні денні ясла відкривають місцеві органи влади для дітей віком від кількох місяців до 4-х — 5-ти років. Працюють вони протягом року з 8 до 18-ої години. Призначені для виховання дітей батьків з невисоким рівнем доходів.

Приватні денні ясла створюють різні приватні особи, організації, благодійні товариства, релігійні організації тощо. До них належать церковно-общинні денні ясла; ясла, які відкривають для дітей своїх працівників фабрики, компанії, корпорації, банки; комерційні ясла; кооперативні ясла; ясла психолого-педагогічного профілю при науково-дослідних центрах. Їх метою є надання матерям, які мають малих дітей, кількох годин вільного часу на день.

У країні є багато *приватних вихователів*, які за бажанням батьків працюють із дітьми віком від народження до 5-ти років протягом усього робочого дня.

Особливо популярні *безкоштовні муніципальні ясельні школи і класи* для дітей 3-х-5-ти років. Переваги мають *ясельні центри* — своєрідні об'єднання денних і ясельних шкіл. Їх небагато. При початкових школах часто організують ясельні центри, які займаються розумовим, фізичним, моральним, естетичним, трудовим розвитком дітей, формуванням їхніх індивідуальностей. Організують їх батьки. Як правило, ясельні центри забезпечують найвищий рівень всебічного виховання.

Найпоширенішим типом дошкільних закладів є *ігрові групи*, об'єднані в Асоціацію дошкільних ігрових груп. Фінансуються вони частково з державного бюджету, за рахунок благодійних внесків, а найбільше – батьками дітей. У них виховується до 70 відсотків дітей віком 2–3 років. Групи налічують від 6 до 40 дітей, працюють 2–3 години від двох до п'яти днів на тиждень. Керівники ігрових груп (часто ними є матері вихованців групи) обов'язково повинні мати спеціальну психолого-педагогічну підготовку.

Лікарняні ігрові групи призначені для виховання дітей, які перебувають на лікуванні. «*Групи можливостей*» мають на меті виховання дітей з відхиленнями в розвитку. Працюють вони за зразком ігрових груп, однак у їх складі значно менше дітей. На заняттях використовують спеціальний ігровий і навчальний матеріал. *Клуби матері та дитини* передбачають обов'язкову присутність матерів протягом усього перебування дітей у групі, робота якої мало чим відрізняється від роботи ігрової групи.

Оскільки англійська система освіти передбачає отримання дозволу на прийом трьох-чотирьохрічних дітей до початкової школи, органи освіти організують *підготовчі класи (групи)* для п'ятирічних дітей.

Німеччина. Традиції суспільного дошкільного виховання у Німеччині є одними з найдавніших. З 1957 р. діє закон «Про вільне відвідування дитячих садків», 20 % з яких утримує держава, 80 % належать церковним общинам, профспілкам, німецькому Червоному Хресту, службі молоді, іншим благодійним товариствам. Батьки оплачують 50% утримання дітей, інші витрати відшкодовує власник дошкільного закладу.

У Німеччині існують такі типи дошкільних закладів:

- дитячі садки з повним або неповним днем, призначені для дітей 3-х - 6-ти років;
- одноступеневі дошкільні заклади (переважно для старших дошкільників);
- пришкільні групи (для п'ятирічних дітей);
- підготовчі класи основної школи. У них виховують і навчають п'ятирічних дітей;
- цілодобові інтернати для здорових дітей віком від 3-х до 6-ти років;
- інтернати для дітей із проблемами здоров'я і розвитку;
- материнські центри. У них матері разом з дітьми займаються цікавою і корисною діяльністю, спілкуються між собою та спеціалістами з педагогіки і психології.

Головні концептуальні засади виховання дітей реалізуються у дитячих садках вільного і відкритого типів. Найпоширеніший тип вільного дитячого садка — штейнерівські дитячі садки і дитячі садки Монтесорі.

США. На розвиток американської системи дошкільного виховання вплинула реалізація програми «Хад Старт» (1965), яка передбачала збільшення асигнувань на створення дошкільних закладів (передусім для дітей із малозабезпечених сімей). Нині відвідування дошкільних навчальних закладів є нормою підготовки до школи.

Потреби сімей спричинилися до формування різноманітних типів закладів дошкільної освіти:

- 1) групи дітей 4-х - 5-ти років при школах. Ці державні дитячі садки працюють 2-3 години зранку, дбаючи передусім про інтелектуальний розвиток дитини;
- 2) школи-ясла для дітей раннього віку (з 3-х років). Окремі з них діють при наукових центрах і педагогічних коледжах, використовуючи програми розвиваючого навчання;
- 3) приватні центри. Функціонують протягом дня переважно при підприємствах і організаціях для дітей робітників і службовців.
- 4) Кожен штат США має свої освітні стандарти, а кожен заклад працює за власною програмою.

Концепція дошкільного виховання у США полягає у розвитку особистості дитини через набуття нею досвіду. Значна увага приділяється розвитку дитячої творчості та обдарованості. У процесі залучення до мистецтва у дітей розвивають здатність до спілкування.

Приміщення групової кімнати, як правило, поділене на зони (куточки) для організації різних видів діяльності: центр соціодрами (сюжетно-рольової гри), лялькового театру, мистецтва, кулінарії, науково-математичний центр, куточок будівництва і конструювання тощо. Це створює умови для самостійної роботи дітей за їхнім бажанням. Система дошкільного виховання вчить дитину бути вільною, незалежною особистістю. При цьому йдеться про рівність можливостей, а не рівність здібностей, що потребує створення у процесі навчання і виховання умов для врівноваження свободи і порядку, вимогливості й поблажливості щодо кожної дитини.

Японія. Дошкільні заклади для дітей віком від народження до 6-ти років (ясла, дитячі садки, ясла-садки) перебувають у підпорядкуванні муніципалітетів, приватних організацій та осіб, і працюють від 2-3-х до 10-12-ти годин на день. Існують також однорічні заклади для повноцінної підготовки дітей 5—6-ти років до школи. Крім муніципальних, усі дошкільні заклади платні й за бажанням батьків забезпечують програму індивідуального розвитку кожної дитини. Виховательками працюють переважно молоді неодружені жінки, які обов'язково повинні мати університетську освіту.

Японська система виховання зорієнтована на раннє виявлення задатків і природний розвиток здібностей. Групи у дитячих садках є досить чисельними – у середньому по 40 осіб. Виховне середовище дбайливо, зі смаком організоване. Дітей залучають до участі у створенні затишку і краси в помешканні: вони вирощують і оранжують квіти, конструюють, виготовляють панно і гобелени тощо. Участь дітей у художній праці є обов'язковою, оскільки, на думку

японців, лише рукотворна краса підносить людину до розуміння прекрасного як доцільності буття.

Основою виховання є національні цінності японського народу, що виявляється навіть в організації індивідуального харчування. Стверджується, що доля людини залежить не так від обдарованості, як від терпіння, працездатності, посидючості, старанності. У зв'язку з цим важлива роль відводиться дотриманню режиму життя і діяльності (рано вставати, бути акуратним, багато працювати, правильно харчуватися, володіти формами ввічливості, вітання, вдячності). Схвалюються повага до старших, уміння розуміти іншу людину, підкорятися загальним правилам, бути толерантним. Дітям розкривають суть поняття «смерть», їх привчають до миролюбності.

У вихованні дітей тісно співпрацюють вихователі та батьки. Традиційними є відвідування дітей батьками, спортивні дні, дні спостережень, спільні занотовування цікавих думок педагогів і батьків про розвиток дитини, батьківські збори.

Якими б своєрідними, оригінальними не були національні системи освіти і виховання дітей дошкільного віку, всі вони мають у своїй основі універсальні засади і принципи, репрезентують єдину і цілісну систему дошкільного виховання і навчання як загальноцивілізаційний феномен.

Тема № 8.

Сучасна система дошкільної освіти

***Мета лекції:** охарактеризувати провідні ознаки дошкільної освіти в добу незалежної України.*

План лекції

1. Нормативно-правова база функціонування закладів дошкільної освіти в Україні.
2. Дошкільні заклади в системі національної освіти.
3. Типи дошкільних закладів і їх функції.
4. Міжнародне співробітництво у галузі дошкільної освіти.

Література до теми

1. Дитина. Програма виховання і навчання дітей 2-7 років / В.О. Огнев'юк. – К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. – 492 с.
2. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / А. М. Богущ, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш та ін.; за заг. ред. Н. В. Гавриш. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 368 с.
3. Дошкільна освіта в Україні: Нормативно-правове регулювання / Упоряд. Л.С. Гураш, Т.В. Вороніна. – К.: Вид. дім «Шкіл. Світ»: Вид. Л.С.Галіцина, 2006.– 120 с.
4. Закон України «Про дошкільну освіту» [Електронний ресурс] – Режим доступу:zakon.rada.gov.ua/go/2628-14
5. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] — Режим доступу:zakon.rada.gov.ua/go/1060-12

6. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні:Наук.-метод. посіб. /Наук. ред. О. Л. Кононко. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.
7. Книга керівника дошкільного навчального закладу: Довідково-методичне видання / Упоряд. О.А. Копейкіна; Л.В. Гураш.– Харків: Торсінг плюс, 2006.– 512 с.
8. Малятко: Програма виховання дітей дошкільного віку / АПН України, Інститут проблем виховання / З.П. Плохій (підгот.).– 3 вид., доопрац. і доп. – К., 2013.– 256 с.
9. Положення про дошкільний навчальний заклад [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/2740/>

Дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною системи *безперервної освіти в Україні* – сукупності навчально-виховних закладів, призначених для цілеспрямованого навчання і виховання. Її функціонування регламентоване Конституцією України, законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», Конвенцією ООН про права дитини.

Дошкільна освіта сприяє реалізації прав дитини, закріплених законодавчими міжнародними документами, зокрема права на охорону здоров'я, права на освіту, права на участь в іграх, права на збереження своєї індивідуальності, права на захист від усіх форм фізичного, психічного насильства, приниження, зловживання, відсутності турботи чи недбалого і грубого поводження.

Закон «Про освіту» обумовлює, що «дошкільне виховання здійснюється у сім'ї, дошкільних дитячих закладах у взаємодії з сім'єю і має на меті забезпечення фізичного, психічного здоров'я дітей, їх повноцінний розвиток, набуття життєвого досвіду, вироблення умінь, навичок, необхідних для навчання в школі».

Новий етап розвитку дошкільної освіти започаткований прийняттям Закону України «Про дошкільну освіту» (2001), який розглядає її як цілісний процес, спрямований на забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних і фізичних особливостей, культурних потреб, формування у дитини моральних норм, набуття нею життєвого досвіду. Цим законом регламентовано такі аспекти функціонування системи дошкільної освіти:

- 1) забезпечення права дитини на доступність і безоплатність здобуття дошкільної освіти;
- 2) забезпечення необхідних умов функціонування і розвитку системи дошкільної освіти;
- 3) визначення змісту дошкільної освіти;
- 4) визначення органів управління дошкільною освітою та їх повноважень;
- 5) формування прав і обов'язків учасників навчально-виховного процесу, встановлення відповідальності за порушення законодавства про дошкільну освіту;

б) створення умов для благодійної діяльності у сфері дошкільної освіти. Реалізація завдань дошкільної освіти здійснюється на основі відповідних принципів, які проголошують:

- доступність для кожного громадянина освітніх послуг, що надаються системою дошкільної освіти;
- рівність умов для різнобічного розвитку дитини;
- єдність розвитку, виховання, навчання й оздоровлення дітей;
- єдність виховних впливів сім'ї та дошкільного навчального закладу; наступність і перспективність між дошкільною і початковою освітою;
- світський характер дошкільної освіти;
- особистісно-орієнтований підхід до розвитку дитини;
- демократизація та гуманізація педагогічного процесу;
- відповідність змісту, рівня і обсягу дошкільної освіти особливостям розвитку та стану здоров'я дошкільника.

Дошкільна освіта здійснюється на основі різноманітних видів і форм: постійно діючих дошкільних закладів і закладів з неповним днем, прогулянкових, оздоровчих груп, закладів для дітей із проблемами розвитку тощо. Оновлення їх роботи на сучасному етапі пов'язане з гуманізацією всієї педагогічної сфери, створенням умов для розвитку особистості, індивідуальності кожної дитини; оптимізацією умов фінансування й управління; створенням служби соціального захисту дітей; поглибленням взаємозв'язків різних соціальних інститутів – сім'ї, дитячого садка, школи. Система дошкільної освіти орієнтується на максимальне використання досягнень етнопедагогіки і світової педагогічної думки.

До головних завдань виховання дітей дошкільного віку, згідно з концепцією дошкільного виховання в Україні, належать:

- повноцінний і всебічний розвиток дітей на засадах національної культури і духовності;
- забезпечення фізичного та психічного здоров'я дітей, своєчасне виявлення тих, хто потребує поліпшення стану здоров'я;
- започаткування основ трудового виховання, екологічної культури, моральної орієнтації в національних і загальнолюдських цінностях, набуття життєвого досвіду; виховання поваги і любові до батьків, родини, Батьківщини, людей праці;
- створення сприятливих умов для розвитку моральної самооцінки, яка має відображати ставлення дитини до себе як суб'єкта гуманних, доброзичливих взаємин з оточуючими;
- прилучення дітей до народної культури, мистецтва, традицій, обрядів українського народу, виховання шанобливого ставлення до культурних надбань, звичаїв, традицій інших народів;
- своєчасне виявлення ранньої обдарованості, забезпечення умов для розвитку талановитих дітей;

- соціалізація дитячої особистості; організація спілкування як особливої діяльності, що допомагає дітям пізнати оточуючу дійсність, світ людських взаємин і себе;
- інтеграція родинного та суспільного дошкільного виховання на засадах народної педагогіки, національної культури, сучасних досягнень науки, надбань світового педагогічного досвіду;
- психологічна підготовка дітей до навчання у школі, оволодіння рідною мовою; забезпечення пізнавальної активності, творчих і художніх здібностей в ігровій та інших видах дитячої діяльності.

Над цими завданнями покликаний працювати національний дошкільний заклад (садок). Національний дитячий садок дошкільний заклад, який забезпечує трансляцію культури народу, сприяє етнізації особистості, засвоєнню духовних надбань нації. Основою діяльності національного дитячого садка є етнопедагогіка, яка орієнтує на використання у вихованні рідної мови, усної народної творчості, народного мистецтва, звичаїв, обрядів, свят; ознайомлення дітей з рідним краєм, його природою, географією, історією, народною творчістю, традиціями, обрядами, оберегами, символами; включення дітей у спілкування з дорослими й однолітками; залучення їх до етичних бесід, народних ігор, свят, діяльності, пов'язаної з традиціями народу тощо.

Згідно із Законом України «Про дошкільну освіту» систему дошкільної освіти утворюють дошкільні навчальні заклади незалежно від підпорядкування, типів і форм власності; наукові й методичні установи; органи управління освітою; освіта і виховання в сім'ї.

Дошкільний навчальний заклад – заклад освіти дітей від двох місяців до шести (семи) років, який здійснює догляд, оздоровлення, виховання і навчання дітей.

Завдання дошкільного навчального закладу передбачає реалізацію права дитини на здобуття дошкільної освіти, її фізичний, розумовий і духовний розвиток, соціальну адаптацію, готовність продовжувати освіту. Закон передбачає такі типи дошкільних навчальних закладів:

1. Дитячі ясла – для дітей віком від двох місяців до трьох років.
2. Дитячі садки – від трьох до шести (семи) років.
3. Дитячі ясла-садки – для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років.
4. Дошкільні навчальні заклади сімейного типу. У них виховують дітей віком від двох місяців до шести (семи) років, які перебувають у родинних стосунках.
5. Дошкільні навчальні заклади (ясла-садки) комбінованого типу для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років. У них функціонують групи загального розвитку, компенсуючого типу, сімейні, прогулянкові, з метою здійснення дошкільної освіти з урахуванням стану здоров'я, розумового, фізичного і психічного розвитку дітей.
6. Дошкільні навчальні заклади (дитячі будинки) інтернатного типу. Вони забезпечують розвиток, виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського спілкування, дітей дошкільного і

шкільного віку, які перебувають у родинних стосунках і утримуються за рахунок держави.

7. Спеціальні та санаторні дошкільні навчальні заклади компенсуючого типу для дітей віком від двох до семи (восьми) років. Призначені для виховання дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, тривалого лікування й реабілітації.
8. Центри розвитку дитини. Забезпечують фізичний, розумовий, психологічний розвиток і його корекцію, оздоровлення дітей, які відвідують інші навчальні заклади чи виховуються вдома.
9. Будинки дитини. Створені для медико-соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від народження до трьох років.
10. Дитячі будинки сімейного типу. У них виховують дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського спілкування, віком від двох до вісімнадцяти років.

Дошкільні групи можуть бути створені при загальноосвітніх школах, школах-інтернатах, санаторних школах. За формою власності дошкільні навчальні заклади можуть бути державними, комунальними, приватними.

Кожен дошкільний заклад має Статут, розроблений на основі керівних документів, затверджений засновником і радою дошкільного закладу та зареєстрований місцевими органами влади. Його завданнями є реалізація державної політики у сфері освіти; забезпечення фізичного і психічного здоров'я дітей відповідно до Базового компонента дошкільної освіти; розвиток їхніх творчих здібностей та інтересів; формування необхідних для навчання в школі умінь і навичок; допомога в корекції недоліків розвитку дитини. Виховні групи у дошкільних навчальних закладах комплектують за віковими, сімейними, родинними ознаками. За віковими ознаками формують: ясельні групи в дитячих яслах і дитячих яслах-садках, до яких належать:

- перша група раннього віку – від двох місяців до року (до 10 осіб);
- друга група раннього віку – від 1-го до 2-х років (дії 15 осіб);
- перша молодша група – від 2-х до 3-х років (до 15 осіб) дошкільні групи в дитячих садках і яслах-садках. У їх складі діють:
- друга молодша група – від 3-х до 4-х років (до 20 осіб);
- середня група – від 4-х до 5-ти років (до 20 осіб);
- старша група – від 5-ти до 6-ти років (до 20 осіб);
- підготовча до школи група – від 6-ти до 7-ми років (до 20 осіб).

Функціонують також різновікові групи з наповнюваністю до 15 осіб.

Дошкільні заклади працюють переважно 9–12 годин. З метою короткочасного перебування дітей у зв'язку з потребами батьків організують *прогулянкові групи*. В окремих дошкільних закладах діти перебувають цілодобово.

Дошкільний заклад повинен забезпечити догляд, розвиток, виховання і навчання дітей. Догляд полягає у створенні в дитячому садку умов для охорони життя і здоров'я, дотриманні встановленого дошкільним закладом режиму,

здійсненні санітарно-гігієнічних і оздоровчих процедур, організації харчування, побуту та ін.

Розвиток – забезпечення умов для формування особистості дитини відповідно до її задатків, нахилів, індивідуальних психічних і фізичних особливостей, культурних потреб. Суттю виховання є забезпечення умов для формування у дітей загальнолюдських ідеалів та національних цінностей, моральних засад ставлення до навколишнього світу, людей, життя, до себе. Навчання здійснюється завдяки створенню умов для спеціально організованих педагогічних форм роботи з дітьми, різних видів самостійної діяльності щодо інтелектуального та особистісного розвитку.

Отже, дошкільні заклади, керуючись у своїй діяльності законодавчими актами у сфері освіти, науковими методиками, покликані забезпечити дитині захист її прав на охорону здоров'я, освіту, без чого неможливе щасливе дитинство.

Виховання дітей дошкільного віку – проблема, яка здавна турбує широкі кола міжнародної громадськості, породжує спроби (нерідко успішні) врегулювання питань захисту прав та інтересів дітей на міжнародному рівні авторитетними документами.

Міжнародний захист прав дітей – система взаємоузгоджених дій державних і неурядових міжнародних організацій, спрямованих на забезпечення прав дитини з метою формування гармонійно розвиненої особистості, сприяння їх закріпленню у національних законодавствах.

До цієї системи належать міжнародні угоди, конвенції, пакти, статuti та інші документи.

У світі діють міжнародні організації підтримки та регулювання міжнародного співробітництва з питань освіти дітей.

1. Всесвітня організація з дошкільного виховання (ОМЕР) — ініціатор заходів з розвитку дошкільної освіти та виховання дітей у дусі миру.

2. ІРА – Міжнародна асоціація захисту права дитини на гру – керує проведенням акцій у більш ніж сорока країнах світу. У 1987 р. визнана ООН «посланцем миру». Виступила з вимогою припинення виробництва і продажу «військових» іграшок та ігор із застосуванням насильства і розрухи.

3. ACEI – Міжнародна асоціація ранньої освіти.

4. IASCL – Міжнародна асоціація з вивчення мови дитини.

Значну роботу здійснюють міжнародні благодійні фонди. Одним з них є Міжнародний благодійний фонд ім. Г.Гмайнера, що забезпечує міжнародне співробітництво у сфері охорони дитинства.

Різноманітні міжнародні педагогічні центри вивчають, узагальнюють і координують роботу у сфері виховання і навчання: Інтернаціональне бюро виховання (Швейцарія), Міжнародний інститут педагогічних досліджень (Німеччина), Міжнародний педагогічний центр (Франція), Міжнародний інститут освіти (США), Товариство з порівняльної педагогіки (Англія), Міжнародна Монтессорі-Асоціація (Данія), Педагогічне товариство ім. Я. Корчака (Польща), Міжнародне товариство послідовників В. Сухомлинського (Німеччина), Асоціація В. Сухомлинського (Україна) та ін.

Міжнародне педагогічне співробітництво сприяє використанню загальносвітових тенденцій виховання дітей дошкільного віку в удосконаленні національних систем дошкільної освіти.

Тема № 9.

Мета і завдання виховання дітей дошкільного віку

Мета лекції: ознайомити студентів з метою й провідними завданнями дошкільної освіти на сучасному етапі розвитку.

План лекції

1. Актуальність визначення мети дошкільного виховання.
2. Проблеми визначення мети і завдань виховання дітей дошкільного віку в історії педагогіки.
3. Відображення пріоритетних завдань дошкільної освіти у нормативних документах.

Література до теми

1. Бех І.Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003 – Кн.1 : Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – 2003. – 280 с.
2. Стратегія реформування освіти в Україні: Реком. з освіт. політики.– К.: К.І.С., 2003.– 296 с.
3. Теорія і практика дошкільної освіти в Україні / [Борисова З. Н. та ін.; заг. ред. Беленька Г. В., Машовець М. А.]; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Пед. ін-т. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. – 230 с.
4. Фоменко Е. В. Формування національної самосвідомості дітей / Е. В. Фоменко. – Х. : Вид. група «Основа», 2009. – 121 с. – (Серія ДНЗ. «Вихователю»).
5. Я маленька людина. Програма і методичні рекомендації з правового виховання дітей дошкільного віку / уклад. М. М. Конько та ін. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС»ЛТД, 2005. – 80 с.

Виховання як гуманітарна суспільна практика має певне спрямування, яке визначається його метою і конкретизується у завданнях. Мета виховання уособлює *суспільний ідеал* – уявлення про те, яка особистість відповідає вимогам суспільства. Актуальним для сучасного виховання є прилучення дітей до національних і загальнолюдських цінностей, захист інтересів і прав дитини як особистості, забезпечення умов для її індивідуального творчого розвитку.

Головною метою виховання є допомога кожному стати всебічно розвиненою, гармонійною особистістю. Такою вона мислиться з давніх часів, відколи люди стали перейматися проблемами виховання підростаючого покоління, турбуватися про своє майбутнє.

Одним з найголовніших завдань педагогічна наука вважає осмислення і конкретизацію цієї мети на кожному історичному етапі. Не менше зусиль вона спрямовує на аналіз відповідності загальній меті виховання конкретної педагогічної практики, інтерпретацію, поширення прогресивного досвіду.

Мета виховання втілює у собі прагнення до гармонійного розвитку кращих якостей людської особистості. Таке розуміння мети єднає її з ідеалом виховання. У всі часи орієнтація на всебічний розвиток особистості мала непересічну цінність. Вона убезпечує від таких хибних підходів до трактування мети виховання, як *ідеологізація* (пріоритет класових інтересів) і *технократизація* (перевага раціонального над моральним у формулюванні мети виховання).

Мета виховання на різних етапах історичного розвитку відображає рівень педагогічної культури суспільства, інтереси та ідеали певних соціальних груп, узагальнює досвід сімейної та суспільної практики виховання. Обґрунтування виховної мети неможливе без аналізу і врахування особливостей соціально-економічного розвитку суспільства, стану теорії і практики виховання. У різні історичні періоди вона мала свої особливості, оскільки при обґрунтуванні її основним критерієм був ідеальний тип особистості, якого потребувало суспільство на конкретному етапі свого розвитку. Це визначає сутність різних виховних систем. Наприклад, Я.-А. Коменський вважав метою виховання формування людини, здатної «знати, діяти і говорити», закликав «учити всіх всього». Ж.-Ж. Руссо наголошував на необхідності забезпечити загальнолюдське, а не класове, професійне виховання. За Й.-Г. Песталоцці, загальна мета виховання полягає у виявленні в дітях справжньої людяності, якої можна досягти шляхом гармонійного розвитку всіх їхніх сил і здібностей. На думку Й. Гербарта, метою виховання є розвиток всебічних інтересів, гармонійне формування «доброчесної людини». У розвитку природних здібностей дітей убачав головну мету виховання Ф.Фребель. А педагогічна система М. Монтесорі ґрунтувалася на вихованні самостійної, незалежної творчої особистості з перших років її життя.

К.Ушинський наголошував, що мета виховання тісно пов'язана з культурою рідного народу, оскільки воно створене народом і засноване на народних засадах, має виховну силу, якої позбавлені системи, що ґрунтуються на абстрактних чи запозичених в інших народів ідеях: «...Основа виховання і мета його, а значить, і головний його напрям, різні в кожного народу і визначаються народним характером», тому «не можна запозичити чужого характеру і тієї системи, в якій виявляється характер».

У формуванні цілісної, самодостатньої, інтелектуально й духовно розвиненої особистості вбачала найголовніший сенс С.Русова. «Виховування мусить мати метою виробити людину з широким розумінням своїх громадських обов'язків, з незалежним, високорозвиненим розумом, братерським почуттям всіх людей, людину, здатну до роботи, таку людину, яка ніде, ні за яких обставин не загине морально і фізично й приведе в життя свою незалежну думку».

В.Сухомлинський розумів ідеал виховання як головну працю душі дитини, спрямовану на засвоєння загальнолюдських цінностей: «Виховання полягає у тому, щоб вміло, розумно, мудро, тонко, сердечно доторкнутися до кожної з тисячі граней, знайти ту, котра, коли її, як діамант, шліфувати, засяє неповторним сяйвом людського таланту, а це сяйво принесе людині особисте

щастя. Відкрити у кожній людині її, лише її неповторну грань – у цьому мистецтво виховання».

У сучасних концепціях визначено головну мету національного виховання в Україні: набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді особистісних рис громадянина Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури.

Дошкільне дитинство – це тривалий час розвитку дитини і неповторний за темпами. Завдання виховання на кожному етапі цього періоду мають свою специфіку. У немовлячому і ранньому дитинстві важливо формувати якості, які зумовлюють розвиток суто людських властивостей і здібностей (потреби у спілкуванні, прямоходінні, діях із предметами та ін.). Завдання виховання значно ускладнюється у дошкільному віці, коли формуються якості, що визначають подальший розвиток дитини.

Концепція дошкільного виховання в Україні передбачає широкі можливості для створення дошкільних закладів, які б якнайповніше використовували досягнення етнопедагогіки, світової педагогічної думки відповідно до реалій суспільного буття, виховних традицій народу, окреслюючи такі його завдання:

1. Пробудити в дитині духовне начало, розвинути його якдомінуюче в структурі особистості.

2. Формувати особистість у контексті рідної культури, мови як емоційного природного середовища дитини, що відповідає її етнопсихології.

3. Відновити престиж української мови – материнської мови дітей, державної мови суверенної України, мови корінної нації як засобу соціалізації особистості.

4. Сформувати творчу індивідуальність, яка живе активно, цікаво, відповідно до вікових і фізіологічних потреб, готова фізично і психічно до подальших вимог сім'ї, школи, життя.

5. Прищеплювати дитині безкорисливість як вищу цінність культури, а також елементи економічної обізнаності, діловитості.

Вимоги суспільства до вихованості й навченості дошкільника, а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті, сформульовані у Базовому компоненті дошкільної освіти, який репрезентує *ступінь компетентності* – комплекс особистісних якостей і властивостей, потреб і здібностей, елементарних теоретичних уявлень, що становлять систему знань дитини, життєво важливих практичних умінь, які гарантують здатність реалізувати можливості розвитку особистості.

Компетентність — це не лише поінформованість із різноманітних проблем, а й відповідна поведінка, яка ґрунтується на знаннях і чуттєвому досвіді. Компетентність передбачає інтелектуальну та поведінкову самостійність, ініціативу, творчість, незалежність, критичність, оптимізм, наполегливість, уміння доводити розпочате до кінця, брати на себе відповідальність за помилки. Дорослі мусять визнавати цю якість особливо важливою для особистісного

становлення дитини, давати їй змогу виявляти самостійність, не караючи, не нав'язуючи готових рішень, не втручаючись у її діяльність, допомагаючи лише за об'єктивної необхідності.

Базовий компонент дошкільної освіти окреслює вимоги до її змісту, рівня та обсягу, які є основою оцінювання освітнього рівня дитини, узгоджують її інтереси й потреби суспільства щодо освіченості. Йдеться про формування певної життєвої позиції дошкільника, розвиток його елементарної життєвої компетентності.

Матеріал Базового компонента дошкільної освіти структуровано за сферами життєдіяльності, що відображає нові світоглядні підходи, досягнення сучасних природознавчих і людинознавчих наук. Його вимоги передбачають збагачення досвіду дитини, озброєння її навичками практичного життя, вдосконалення вміння спілкуватися з незнайомими людьми, гармонійно входити в нове оточення, вдаватися до асоціативних зв'язків, користуватися наявним досвідом, експериментувати, адекватно поводитися у незвичних життєвих обставинах.

Детальною конкретизацією вимог Закону «Про дошкільну освіту» є Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні, який спрямовує на вирішення таких завдань:

- створення належних умов для реалізації дитиною свого природного потенціалу (фізичного, психологічного, соціального);
- формування механізмів саморозвитку дошкільника, розширення свідомості, сприяння його свідомому існуванню;
- розвиток базових якостей особистості;
- навчання жити у злагоді з довкіллям та собою, адекватно реагувати на події, оптимістично ставитися до життя, довіряти людському оточенню, відчувати себе захищеним, орієнтуватися в ньому;
- підтримка дитячої субкультури, збагачення дитячих видів діяльності;
- створення культурного середовища, сприяння становленню в дитини основ особистісної культури, залучення до світу національної та світової культур;
- вироблення оптимістичної гіпотези розвитку кожної конкретної дитини;
- опанування дошкільником навичками практичного життя;
- забезпечення гармонійного та особистісного розвитку, формування ціннісного ставлення до природи, культури, людей і до себе.

Отже, загальною метою виховання дітей дошкільного віку є всебічний розвиток дитини, формування базису її особистісної культури. Реалізується вона в єдності складових частин виховання дітей дошкільного віку.

Тема № 10.

Фізичне виховання дітей дошкільного віку

Мета лекції: сформулювати у студентів уявлення про структуру фізичної культури особистості та специфіку фізичного виховання дошкільників.

План лекції

1. Фізичний розвиток і фізичне виховання.

2. Завдання фізичного виховання дітей.
3. Засоби фізичного виховання дітей дошкільного віку.
4. Виховання культурно-гігієнічних навичок.

Література до теми

1. Богініч О.Л. Фізичне виховання дітей дошкільного віку засобами гри О.Л.Богініч.– К: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2001.– 126 с.
2. Вільчковський Е.С, Беленька Г.В., Богініч О.Л. Сюжетні заняття з фізичної культури з дітьми дошкільного віку / Е.С. Вільчковський, Г.В. Вільчковський, О.Л. Богініч. – К.: ІЗМН, 1996. – 132 с.
3. Вільчковський Е.С. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: навч. посіб. / Е.С. Вільчковський, О.І. Курок. – 3-тє вид., стер. – Суми: Університетська книга, 2001. – 428с.
4. Дитина. Програма виховання і навчання дітей 2-7 років / В.О. Огнев'юк. – К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. – 492 с.
5. Зимонина В.Н. Воспитание ребенка-дошкольника: развитого, организованного, самостоятельного, инициативного, аккуратного. Расту здоровым: програм.-метод. пособие для педагогов дошкол. образ. учрежд.– М.:Владос, 2004.– 304 с.

Фізичне здоров'я є головною умовою духовного і морального здоров'я дитини. У період дошкільного дитинства закладається фундамент здоров'я, формуються життєво необхідні рухові навички, вміння, розвиваються важливі фізичні якості, що свідчить про необхідність правильного фізичного виховання, яке має сприяти оздоровленню і повноцінному розвитку дитини.

Фізичний розвиток – процес зміни морфологічних і функціональних ознак організму, основою якого є біологічні процеси, зумовлені спадковими генетичними факторами, умовами зовнішнього середовища і вихованням.

Показниками фізичного розвитку є:

- антропометричні та біометричні дані: зріст, маса тіла, життєва ємкість легень, об'єм грудної клітки;
- розвиток основних рухів (ходьби, бігу, стрибків, метання, лазіння та ін.);
- рівень фізичних якостей (швидкості, спритності, сили, витривалості, гнучкості);
- рівень показників формування постави (вигинів хребта, відстані між кутами лопаток та ін.).

Ріст і розвиток дитини – не тотожні процеси: ріст – це збільшення розмірів тіла та окремих його частин, а розвиток – диференціювання тканин і органів. Дитина росте і розвивається нерівномірно. В періоди сповільнення темпів росту інтенсивніше відбуваються процеси диференціювання тканин і формоутворення, а в періоди інтенсивного росту дещо сповільнюються темпи розвитку. Однак процеси розвитку і росту взаємопов'язані та неперервні. Їх черговість і послідовність значною мірою визначають вікові особливості дітей.

Організм може існувати й успішно функціонувати лише тоді, коли перебуває у рівновазі з навколишнім середовищем, під впливом якого йому доводиться змінювати фізіологічні функції, тобто виявляти реактивність.

Дитина приходить у світ з певними вродженими задатками і можливостями, а її повноцінний фізичний і психічний розвиток потребує з перших днів життя виховного впливу, спрямованого на формування особистості в єдності фізичних і психічних проявів. Інтенсивний ріст і розвиток організму дитини дошкільного віку та властива йому висока реактивність вимагають особливих професійних умінь і старань педагогів. Висока пластичність нервової системи дає змогу систематично впливати на організм дитини, розвивати вроджені задатки, створювати необхідні умови для розвитку нових якостей організму.

Попри швидкий ріст і розвиток, органи і системи дитини дошкільного віку перебувають на стадії становлення і розвитку, а захисні сили організму є тим слабшими, чим менша дитина. Це вимагає постійної уваги до своєчасного розвитку кісткової системи і всього опорно-рухового апарату, формування правильної постави, а також правильного розвитку нервової і серцево-судинної систем, органів дихання. Уміло організована педагогом рухова діяльність є передумовою удосконалення функцій усіх систем.

Стан здоров'я дитини є передумовою її успіху в будь-якій діяльності, адже повноцінний фізичний розвиток забезпечує загальну високу працездатність організму. Рухова діяльність сприяє розвитку системи аналізаторів, активізує роботу органів чуття, прискорює розвиток мовлення, допомагає формуванню розумових дій. Дитина вправляється у пізнанні навколишнього світу, у неї розвиваються просторові уявлення, розширюється кругозір. Заняття фізичною культурою і спортом загартовують її волю, активізують емоційну сферу.

Завдання фізичного виховання дітей дошкільного віку поділяють на три групи.

1. Оздоровчі завдання. Це охорона і зміцнення здоров'я дітей, загартовування організму, підвищення його опору шкідливим впливам зовнішнього середовища, своєчасний розвиток усіх систем організму, підвищення їх функціональних можливостей, формування правильної постави і стопи.

2. Формування рухових навичок і умінь, виховання фізичних якостей. Це завдання полягає у розвитку життєво необхідних видів рухових дій: ходьби, бігу, стрибків, метання, лазіння, плавання, їзди на велосипеді; рухів рук, ніг, тулуба; шикування і перешиковування. Рухова діяльність впливає на формування таких фізичних ознак організму, як спритність, сила, гнучкість, швидкість, загальна витривалість, від яких залежить успішне подолання людиною різних життєвих труднощів.

3. Виховання у дітей культурно-гігієнічних навичок і вмінь здорового способу життя. Діти повинні знати, що добре, а що шкідливе для організму, і відповідно організовувати свою поведінку. Вміння доглядати за тілом, одягом, особистими речами, культурно поводитися за столом під час вживання їжі, підтримувати порядок у приміщенні повинні перерости у стійкі звички. Не менш важливі здобуття уявлень і знань про користь занять фізичною культурою, іграми, виховування інтересу до активної рухової діяльності, формування потреби в систематичних заняттях фізичними вправами.

Фізичне виховання дітей не може бути спонтанним, безсистемним, закріпленим щодо використовуваних форм і методів. Організація його має відбуватися за дотримання таких умов:

Фізичне виховання дітей дошкільного віку здійснюється засобами, спрямованими на охорону здоров'я дітей (створення гігієнічних умов життя і діяльності, організація раціонального харчування, сну, перебування на свіжому повітрі), а також засобами, покликаними забезпечити активний вплив на організм дитини з метою його фізичного розвитку (загартовуючі процедури, спеціальні фізичні вправи, гігієнічна гімнастика, режим дня).

Гігієнічні умови. Вони охоплюють комплекс зовнішніх чинників, які обумовлюють оптимальне функціонування і розвиток дитячого організму. Передусім це стосується дотримання норм площі приміщення, її правильного використання. Групові кімнати проектують відповідно до таких норм: на 20 дітей ясельного віку, на 25 дітей 3-7-ми років з розрахунку 2,5 м² на дитину зі світловим коефіцієнтом 1:4. Стіни повинні бути пофарбовані у світлі теплі кольори. Температура повітря в кімнатах для дітей 2-3-х років має становити +19°–20° С; для дітей 3-7-ми років – +18°–20° С. Меблі також повинні відповідати санітарно-гігієнічним нормам і віку дітей. На свіжому повітрі вони мають гуляти не менше 4—5-ти годин (у літній період – більше).

Для підтримання життєдіяльності дитини важливо правильно організувати харчування, оскільки їжа є також пластичним матеріалом для росту і розвитку дитячого організму. У ній мають бути всі необхідні компоненти: білки, жири, вуглеводи, мінеральні солі та різноманітні вітаміни, їсти діти повинні 4-5 разів на день. Якість приготування, вчасність подання їжі, сервірування столу повинні збуджувати апетит, сприяти кращому її засвоєнню. Поганий апетит дитини є підставою для з'ясування його причин (погане самопочуття, хвороба). Якщо дитина неохоче їсть незвичну для неї, але корисну їжу, слід поступово привчати до неї, даючи її невеликими порціями, поєднуючи зі звичною їжею.

Добова тривалість сну залежить від віку, стану здоров'я, індивідуальних особливостей нервової системи дитини. Повноцінність сну залежить від правильної організації часу засинання і прокидання. Легкозбудливих дітей слід вкладати першими, оскільки при засинанні у них трапляються спалахи збудження. Для забезпечення глибокого сну необхідно усунути подразники (яскраве світло, голосні розмови та ін.). Прокидання також має бути диференційованим залежно від типу нервової системи дітей. Найрезультативніше забезпечує глибокий сон правильний режим активної діяльності та відпочинку. Універсальним засобом для глибокого сну є свіже повітря: діти повинні спати у добре провітреному приміщенні.

За будь-якої пори року ефективним засобом оздоровлення і фізичного виховання дітей є прогулянки. Їх слід організовувати на майданчиках, обладнаних для кожної вікової групи. Часто діти беруть на прогулянку іграшки, вихователі — дидактичний матеріал. За сприятливих погодних умов діти повинні бути на свіжому повітрі щодня не менше 3-4 год. Активна діяльність на прогулянці (ігри, комплекси ігрових загальнорозвиваючих вправ, спортивні розваги, спостереження, трудова діяльність) загартовує їх, розвиває рухи, інші

фізичні якості, підвищує життєвий тонус. Прогулянки розширюють можливості індивідуальної роботи вихователя з дітьми.

Загартовування організму дитини. Це удосконалення засобами тренування з використанням природних факторів (води, повітря, сонця) умовних реакцій щодо пристосування організму до середовища. Загартовування істотно впливає на організм дитини. У дітей виробляється швидка реакція на зміни температури повітря, води, підвищуються такі життєво важливі показники, як уміст гемоглобіну, стійкість імунної системи до різних захворювань. Використання загартовувальних засобів підвищує загальне пристосування організму до будь-яких несприятливих подразників. Дитина, до якої застосовують один вид загартовування, краще сприйматиме інший, а перерва у здійсненні загартовувальних заходів (10—12 днів) спричинює швидку втрату загартовувального ефекту. За вимушеної перерви слід відновлювати процедури з використанням того самого подразника, з якого їх починали.

Загартовувальні процедури планують і здійснюють за участю медичних працівників. Загартовування найкраще починати в ранньому дитинстві, здійснювати його систематично з урахуванням індивідуальних особливостей дітей. Силу подразників слід нарощувати поступово, але неухильно, оскільки незначна їх різниця не спричинює функціональних змін у діяльності організму. Ефективними є і контрастні короткочасні впливи, які сприяють удосконаленню фізіологічних реакцій і виробляють усе вищий рівень опору організму несприятливим чинникам зовнішнього середовища. Обов'язковою умовою успішного загартовування є позитивний емоційний стан дитини під час підготовки, у процесі та після закінчення процедури.

Режим дня дитини. Потреби дитини у сні, харчуванні, чистоті, зміні видів діяльності, прогулянках на повітрі зумовлюють відповідний режим дня, що має важливе значення для збереження і зміцнення її здоров'я, повноцінного розвитку.

Режим дня – правильний розподіл у часі головних процесів життєдіяльності дитини. Розвивальний і виховний ефект режиму заснований на принципі ритмічності, згідно з яким усі заняття мають відповідати ритму життєдіяльності організму. Режим змінюється залежно від віку, стану здоров'я, особливостей виховання дітей у сім'ї й дошкільному закладі. Завдяки йому діти звикають у певний час спати, їсти, гратися, навчатися, що зумовлює утворення і закріплення в корі головного мозку системи умовних «рефлексів на час» (І. Павлов). Це означає, що у певний час залежно від режиму дня організм виявляє відповідну рефлекторну діяльність, тому необхідно правильно розподілити у часі всі процеси життєдіяльності дитини.

Ніщо так не організовує дітей, як правильний розпорядок дня. Якщо з раннього віку привчати їх до режиму, вони швидко до нього звикнуть і дотримуватимуться його.

Режим дня дитини дошкільного віку має відповідати таким педагогічним вимогам:

1. Відповідність природному ритму основних фізіологічних процесів дитячого організму, чергування активної діяльності з відпочинком.

2. Постійність, стійкість і визначеність головних елементів. Організація режиму дня повинна бути доцільною, раціональною, що мають усвідомлювати і діти. Вихователь мусить вимагати його дотримання доброзичливо, спокійно, але наполегливо, рішуче. Ці вимоги здатна сприймати вже півторарічна дитина. Особливо важливо контролювати дотримання режиму, передусім на початкових етапах. Це бажано робити непомітно для дитини.

3. Гнучкість. Режим має враховувати природні біоритми дитячого організму. Загальними компонентами режиму дітей в усіх вікових групах дитячого садка є: прибуття у дитсадок, ранкова гімнастика, самостійні ігри, приготування до сніданку, сніданок, допомога у прибиранні посуду, заняття, прогулянка, обід, сон, гігієнічна гімнастика, самостійна діяльність, полуденок, прогулянка, ігри, вечеря.

Фізичні вправи. До фізичних вправ, які використовують у вихованні дітей дошкільного віку, належать гімнастика, ігри рухливі та зі спортивними елементами, спортивні вправи, елементарний туризм. У дитячому садку основними фізичними вправами є гімнастика.

Гімнастика — система фізичних вправ, яка сприяє загальному розвитку організму та зміцненню здоров'я.

Різноманітність засобів фізичного виховання передбачає необхідність знання особливостей кожної дитини, постійний аналіз змін у дитячому організмі, внесення відповідних коректив, що можливе за безумовної єдності інтересів і зусиль вихователів, батьків, медичних працівників.

Культурно-гігієнічні навички поєднують у собі явища гігієни і культури. Діти мають усвідомити, що їхнє ставлення до гігієнічних вимог є не лише ставленням до власного здоров'я, а й свідченням поваги до людей, адже неакуратна, неохайна людина викликає відразу, небажання спілкуватися з нею.

Віднедавна значного розвитку набуває *валеологія* — наука про збереження і зміцнення здоров'я. Її сутність полягає в тому, що людина повинна пізнати і створити себе, **навчитися** берегти і зміцнювати своє здоров'я.

Основними напрямками роботи з валеологічного виховання дітей дошкільного віку є:

- формування мотиваційних установок на здоровий спосіб життя як основну умову збереження і зміцнення здоров'я;
- формування бережного ставлення до власного здоров'я;
- прищеплення навичок особистої гігієни;
- ознайомлення дітей зі способами профілактики захворювань і запобігання травматизму;
- формування культури діяльності, дотримання гігієнічно обґрунтованих вимог до організації життєдіяльності **загалом**.

Для успішного виховання в дошкільників культурно-гігієнічних навичок необхідно забезпечити:

- 1) цілеспрямовану роботу батьків і педагогів щодо усвідомлення дітьми значущості фактора здоров'я, цінування його; запобігання шкідливих

- звичок, недбалого ставлення до свого організму, зовнішнього вигляду і поведінки;
- 2) єдність вимог до гігієни дитини в дошкільному закладі та сім'ї, позитивний приклад культури поведінки дорослих;
 - 3) належну естетичність приміщення дитячого садка і сім'ї, що передбачає ретельне його прибирання, чистоту, доцільність і зручність у використанні обладнання, меблів, посуду, іграшок тощо;
 - 4) постійне вправлення у дотриманні вимог культури поведінки, своєчасність і чіткість режимних процесів;
 - 5) контроль з боку вихователів, допоміжного персоналу, батьків за якістю виконання культурно-гігієнічних навичок;
 - 6) індивідуальну роботу з кожною дитиною, врахування її стану здоров'я, темпів оволодіння навичками, ставлення до гігієнічних процедур; при цьому важливо знати, як дитина сприймає позитивну оцінку чи осуд її поведінки авторитетним дорослим, як ставиться до відповідних учинків однолітків.

Фізичне виховання є основою гармонійного розвитку, формування здорового способу життя дітей дошкільного віку. Воно має бути спільною турботою батьків, педагогів і самої дитини, яку з ранніх років слід привчати піклуватися про своє здоров'я.

Тема № 11.

Розумове виховання дітей дошкільного віку

Мета лекції: формувати у студентів уявлення про структуру розумової культури особистості і особливості розумового виховання дошкільників.

План лекції

1. Розумовий розвиток і розумове виховання.
2. Завдання розумового виховання дошкільників.
3. Зміст і засоби розумового виховання дітей.
4. Система сенсорного виховання.

Література до теми

1. Богуш А.М., Григоренко Г.І. Запрошуємо до розмови: Посібник для роботи з дошкільниками / А.М. Богуш. – 2 вид. – К.: Освіта, 1997.– 151 с.
2. Богуш А.М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку: Навч. посібн. для студ. вищ. навч. Закладів / А.М.Богуш.– К.: Слово, 2003.– 344 с.
3. Валитова И. Е. Психология развития ребенка дошкольного возраста : задачи и упражнения : учеб. пособие / И. Е. Валитова. – 2-е изд. – Минск : Універсітэцкае, 1999. – 160 с.
4. Герасимова А.С. Энциклопедия развития и обучения дошкольника / А.С.Герасимова, О.С. В.Г. Кузнецова.– С.Пб.: Нева, 2001.– 352 с.
5. Дмитриева В.И. Развитие интеллекта ребенка в раннем возрасте: Задания и упражнения на развитие внимания, моторики, памяти, мышления, речи / В.И. Дмитриева.– 2-е изд. – С.Пб.: Корона принт, 2003.– 160 с.

6. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т.І. Поніманська – К.: «Академвидав», 2004.– 456 с.

Метою розумового виховання є підвищення рівня загального розвитку дошкільників. У дошкільному віці дитина засвоює основи знань про навколишній світ, взаємини людей, про зовнішні якості, внутрішні, суттєві зв'язки предметів. Старші дошкільники виявляють здатність до первинних форм умовисновків і узагальнень. У них формуються такі важливі якості, як активність мислення, допитливість та ін.

Розумове виховання – систематичний, цілеспрямований вплив дорослих на розумовий розвиток дитини з метою формування системи знань про навколишній світ, розвитку пізнавальної діяльності, здатності до самостійного пізнання.

Розумове виховання забезпечує необхідний рівень розвитку дитини під час систематичного навчання, в іграх і на заняттях, у повсякденному житті. Визначальну роль при цьому відіграє спілкування з дорослими і власна пізнавальна діяльність. Особливої уваги батьків і педагогів потребує формування у дітей основ культури розумової праці, що є передумовою високопродуктивної інтелектуальної діяльності в дорослому віці.

Важливими напрямками розумового виховання, крім розвитку ерудиції, формування світогляду, оволодіння системою наукових і прикладних знань, досвіду пізнавальної діяльності, здатності до прийняття нетрадиційних рішень, що загалом характеризують інтелект людини, є формування емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу, до себе, а також розвиток пізнавальних інтересів, потреби у самоосвіті. Основи цих важливих складових особистісного й інтелектуального розвитку закладаються у дошкільному віці.

З погляду психології, *розум людини* – функція мозку, яка полягає у точному й адекватному відображенні закономірностей явищ навколишнього життя, а також у відповідній регуляції діяльності людини щодо освоєння дійсності та власного вдосконалення. Сформованість цих якостей свідчить про розумовий розвиток дитини як важливу складову особистості, основи якої формуються у дошкільному дитинстві під впливом фізичного, розумового, естетичного, морального виховання.

Розумовий розвиток – ступінь розвитку в дитини пізнавальних процесів (відчуттів і сприймання, мислення та мовлення, пам'яті й уяви), сформованість уміння міркувати, обґрунтовувати свої думки, діяти адекватно до вимог старших, виявляти інтерес до пізнання навколишнього середовища, здатність швидко і правильно розуміти те, що їй говорять, вибудовувати власні судження, користуватися поняттями й узагальненнями.

Відбувається розумовий розвиток дитини одночасно з психічним і є свідченням її інтересів, почуттів тощо. Виявляється він в обсязі, характері та змісті знань, рівні розвитку психічних процесів (відчуттів, сприймання, запам'ятовування, уяви, мислення), пізнавальних здібностей, характері провідної діяльності. Про розвиток дитини свідчать:

- запитання, які вона ставить дорослим;
- судження, в яких виявляється її розуміння різних явищ, подій та їх причин;
- продукти діяльності (малюнки, різноманітні вироби та ін.);
- зміст, форми ігор;
- характер спілкування з дорослими та однолітками;
- способи виконання завдань, розв'язань розумових задач.

У дошкільному віці дитина опановує основи уявлень і понять, які надалі визначають успішність розумового розвитку. Діти можуть пізнавати не лише зовнішні якості предметів і явищ, а і їх внутрішні, суттєві зв'язки та відношення. У них починають формуватися абстрактне мислення, узагальнення тощо.

Якщо впродовж перших трьох років життя провідна роль у розумовому розвитку належить сприйманню, то надалі зростає роль пам'яті та уяви. З уявою пов'язані основні процеси пам'яті, мислительна діяльність. У переддошкільному віці розумовий розвиток дитини сягає рівня *передпонятійних узагальнень* - наочно-образного відображення суттєвих ознак і відношень речей, що підводить її до наукових понять.

Впродовж дошкільного віку відбувається розвиток *наочnodійового* (пов'язаного з практичними діями) та *наочно-образного* (оперування образами) мислення.

Одним із важливих показників розумового розвитку дитини є *рівень розумової активності* — здатності дитини самостійно ставити пізнавальні завдання та знаходити способи їх вирішення. Діти не просто засвоюють знання, а й збагачують цей процес власним досвідом, що зумовлює виникнення нових, оригінальних пропозицій, здогадок. За належної підтримки дорослих діти прагнуть одержати якомога більше нових знань, що має важливе значення для формування їхньої розумової активності.

Мета розумового виховання – формування всебічно розвиненої дитини, її розумової активності, самостійності, творчих здібностей. Досягненню мети підпорядкований *зміст розумового виховання* – формування у дітей певного обсягу знань про навколишні предмети і явища (суспільне життя, працю дорослих, живу і неживу природу тощо), способів мислительної діяльності (уміння спостерігати, аналізувати, порівнювати, узагальнювати).

Конкретизують мету і зміст розумового виховання його завдання, які залежать передусім від вікових особливостей дітей. Розумове виховання дітей дошкільного віку покликане забезпечити вирішення таких завдань:

1. Набуття елементарних знань про навколишнє середовище (призначення, якості та властивості предметів, природу), життя і працю людей, суспільні явища. Завдання вихователя полягає в тому, щоб послідовно вести дітей від первинних, поверхових, безсистемних уявлень до пізнання явищ дійсності.

2. Формування умінь і навичок розумової діяльності. З розвитком *сенсорики* (чуттєвої сфери) відбувається перехід до логічного мислення, дитина набуває загальних уявлень, які стають основою розвитку її пізнавальної активності.

3. Розвиток розумових здібностей, формування пізнавальних інтересів і допитливості. Різні індивіди неоднаково оволодівають знаннями, набувають навичок і вмінь, що залежить від здібностей.

Мислення – узагальнене відображення дійсності в процесі її аналізу і синтезу, пов'язаний з мовленням психічний процес пошуків і відкриттів нового.

Впродовж дошкільного віку формуються і вдосконалюються головні розумові дії (мислительні операції): аналіз (розкладання цілого на його складові), синтез (об'єднання предметів і явищ за спільними ознаками), порівняння (встановлення схожих і відмінних ознак об'єктів), узагальнення (перехід від одиничного до загального, від менш загального до більш загального), класифікація (розподіл предметів за певними ознаками) та ін. Важливе значення для розумового розвитку дитини має розвиток уваги, пам'яті, уяви.

Увага – спрямованість і зосередженість особистості, що передбачає підвищення рівня сенсорної, інтелектуальної, рухової активності індивіда.

Пам'ять – процеси фіксування (запам'ятовування), зберігання, відтворення, забування індивідом його попереднього досвіду.

Уява – процес створення людиною образів об'єктів на основі попереднього досвіду.

Розумове виховання полягає у збагаченні знань дитини, розвитку мислительних процесів, формуванні вміння знаходити, осмислювати, інтерпретувати, використовувати відповідно до потреби інформацію. Його успіх залежить від характеру засвоєваних знань, від засобів і методів, якими послуговується вихователь, його уміння налаштовувати дитину на постійний інтелектуальний розвиток і продуктивну інтелектуальну діяльність. Ці аспекти є складовими змісту розумового виховання.

Зміст розумового виховання — формування у дітей певного обсягу знань про предмети і явища (суспільне життя, природу, людину тощо), способів мислительної діяльності (вміння спостерігати, аналізувати, порівнювати, узагальнювати).

Для розумового виховання важливо забезпечити здобуття дитиною *систематизованих знань* — організованих у певній послідовності й повноті знань, що дає змогу розглядати і використовувати їх як єдине ціле. Орієнтація на систематизацію сприяє актуалізації попередньо здобутих знань і глибокому розумінню тих, що формуються. У процесі засвоєння систематизованих знань можливе формування загальної стратегії пізнавальної діяльності дітей — від виокремлення предмета до встановлення його зв'язку з іншими предметами, поряд з якими він існує. Згодом відбувається аналіз його окремих властивостей у системі функціональних зв'язків з іншими предметами. Отже, необхідним елементом змісту розумового виховання є засвоєння систематизованих знань про навколишній світ.

Зміст розумового виховання реалізується через використання низки засобів:

1. Ознайомлення з предметами і явищами навколишнього світу. Обсяг і характер знань визначає програма виховання і навчання у дошкільних закладах

дітей кожної вікової групи відповідно до можливостей їхнього розумового розвитку. Усі знання об'єднані в розділи: про природу, предметний світ, працю дорослих, явища суспільного життя тощо.

2. Спілкування з дорослими. Особливу роль у розумовому вихованні відіграють відповіді дорослих на численні запитання дітей, які є одним із показників їхнього розумового розвитку.

3. Різні види діяльності дітей. Важливим засобом виховання є організована вихователем розумова діяльність дітей. У ранньому віці розумове виховання відбувається у процесі організації *предметної діяльності* дітей. Це вимагає створення предметного середовища, яке б спонукало дітей до пізнавальних дій.

Важливим фактором є *розвиток мовлення*, що відкриває нові можливості для формування первинних уявлень, допомагає встановлювати зв'язки між предметами, діями і словами, що їх називають, підводить дітей до елементарного узагальнення.

У розумовому вихованні важлива роль належить грі, в якій відображаються враження дітей про навколишню дійсність, творчо інтерпретуються їхні уявлення про предмети і явища, розуміння подій.

Особливо доцільні у розумовому вихованні дітей дидактичні ігри, що в ранньому віці сприяють мовленнєвому розвитку. Розумовий розвиток дитини залежить і від того, наскільки вона включена у *продуктивні види діяльності*. Кожна продуктивна діяльність передбачає вміння дитини планувати, тобто спершу уявляти образ того, що створюється, а потім утілювати його у практичній діяльності.

У процесі *зображувальної діяльності* (малювання, ліплення, виготовлення аплікацій) розширюються, поглиблюються знання про предмети і явища навколишнього світу, розвиваються сенсорні здібності. Образотворча діяльність розгортається на основі сприймання, осмислення, переживання сприйнятого, виявлення свого ставлення до нього через зображення. Ця закономірність і визначає суть навчання дітей образотворчої діяльності.

4. Навчання. Цей вид діяльності є найдієвішим засобом розумового виховання. Разом зі збагаченням дітей новими знаннями в процесі навчання підвищується рівень їхнього розвитку, вдосконалюються всі форми мислительної діяльності. У процесі спеціального навчання діти вчаться аналізувати предмети, оволодівають стратегією пізнавальної діяльності. Провідна роль навчання у розумовому вихованні обумовлена активною позицією педагога. Вихователь добирає, структурує для повідомлення дітям інформацію, цілеспрямовано формує уміння і навички та організовує діяльність дітей, аналізує засвоєння ними знань, що є підставою для подальшої індивідуальної роботи з ними.

Під час занять формуються навички навчальної діяльності дитини: слухати і чути те, що говорить педагог, діяти згідно з його вказівками, досягати потрібних результатів й оцінювати їх. Навчальна діяльність на заняттях є колективною, внаслідок чого дитина може порівнювати свої результати з результатами інших дітей, аналізувати власні помилки, усвідомлювати необхідність і напрями самовдосконалення.

Системне використання засобів розумового виховання забезпечує загальний розвиток дитини, набуття нею знань про навколишній світ, формування її пізнавальних здібностей.

Основою загального розумового розвитку є сенсорний розвиток. Адже пізнання починається зі сприймання предметів і явищ, а далі формується на основі образів сприймання, стає результатом їх перетворення. Як зауважував О. Запорожець, певні системи, тобто закономірно побудовані ряди форм, кольорів, величин та інших якостей речей, отримують певне мовне позначення. Оволодіваючи цими системами, індивід отримує своєрідний набір еталонів, з якими він може зіставити будь-яку сприйняту річ, охарактеризувати її, знайти її місце серед інших.

Чуттєве пізнання має особливо важливе значення у дошкільному дитинстві, оскільки цей період найсприятливіший для формування і вдосконалення діяльності органів чуття, нагромадження уявлень про світ. Це налаштовує на серйозну увагу до сенсорного розвитку дитини у дошкільний період.

Сенсорний (лат. *sensorium* – орган чуттів) розвиток дитини – розвиток її відчуттів і сприймання, формування уявлень про властивості предметів (форму, колір, розмір, положення у просторі тощо).

Сенсорне виховання – система педагогічних впливів, спрямованих на формування способів чуттєвого пізнання, вдосконалення відчуттів і сприймань.

До головних завдань сенсорного виховання належать:

- формування у дітей системи перцептивних (обстежувальних) дій;
- формування системи сенсорних еталонів;
- розвиток уміння самостійно використовувати сенсорні еталони у власній діяльності.

У процесі сенсорного виховання важливо організувати, за словами М. Монтесорі, педагогічне «підготовче середовище», яке є передумовою реалізації дитиною можливостей власного розвитку через самостійну діяльність. Одним із головних чинників цього середовища є дидактичний матеріал.

Сучасна система сенсорного виховання створена на основі наукових даних про психологічний і фізіологічний розвиток дитини. У дошкільному віці інтенсивно розвиваються всі органи чуття. Особливо сприятливий ранній вік дитини, коли ознайомлення з якостями предметів є вирішальним у розумовому розвитку (М. Щелованов). Цей період називають «золотою порою» сенсорного виховання. А обмеження зовнішніх вражень породжує у дитини відчуття «сенсорного голоду», уповільнює її розумовий розвиток.

Впродовж дошкільного дитинства сенсорна культура формується у взаємозв'язку з розвитком мовлення і мислення, оскільки сприймання живить мислення чуттєвим матеріалом, а мислення сприяє розвитку сприймання, збагачує його. Відчуття і сприймання не є пасивними процесами. Вони розгортаються як особливі дії аналізаторів, спрямовані на обстеження предмета, його якостей і властивостей.

Процес сенсорного виховання у дошкільному віці поділяють на такі етапи:

1) підготовчий етап (перші три роки життя). На першому році життя головний зміст сенсорного виховання полягає у забезпеченні дитині різноманітних зовнішніх вражень. З розвитком хапальних рухів слід допомогти пристосувати їх до форми, розмірів і місцезнаходження предмета. Поступово для дитини ці якості набувають певного значення (маленьке береться однією рукою, велике – двома).

2) систематичне засвоєння дитиною сенсорної культури. Після трьох років слід переходити до систематичного ознайомлення з сенсорними еталонами та способами їх використання.

Опанування дитиною сенсорних дій поєднується з різноманітною діяльністю, що забезпечує життєву придатність сенсорних знань і вмінь. Сенсорне виховання передбачає і спеціальну роботу щодо ознайомлення дітей із сенсорними еталонами, спеціальними способами зіставлення якостей предметів з засвоєними зразками, тобто із способами обстеження предметів.

Тема № 12.

Моральне виховання дітей дошкільного віку

Мета лекції: формувати у студентів уявлення про структуру моральної культури особистості і особливості морального виховання.

План лекції

1. Моральний розвиток і моральне виховання.
2. Завдання морального виховання.
3. Закономірності процесу морального виховання.
4. Методи морального виховання.

Література до теми

1. Голубева Л.Г. и др. Развитие и воспитание детей раннего возраста: Учебное пос. для студ. высш. пед. заведений / Л.Г.Голубева, М.В.Лещенко, К.Л.Печора).– М.: Академия, 2002.– 192 с.
2. Лаврентьева Г.П. Джерела доброти: Навч.-метод. посіб. для роботи з дітьми в дошк. закладах, шк. та сім'ї / Г.П. Лаврентьева.– К.: А.С.К., 1997. – 301 с.
3. Нравственное и трудовое воспитание дошкольников: Учебн. пособие для студ. высш. учебн. заведений / С.А.Козлова, Н.К.Ледовских, Б.Д. Калишенко и др. / Под ред. С.А. Козловой.– М.: Академия, 2002.– 192 с.
4. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.– К.: Академвидав, 2004.– 456 с.
5. Теорія і практика дошкільної освіти в Україні / [Борисова З. Н. та ін.; заг. ред. Беленька Г. В., Машовець М. А.]; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Пед. ін-т. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. – 230 с.

Мораль –система поглядів, уявлень, норм, оцінок, які регулюють поведінку людей; форма суспільної свідомості.

Поєднуючи в собі моральну свідомість, моральну практику, моральні відносини, мораль як складний феномен реалізується у реальному бутті

людини, її повсякденній взаємодії з соціумом, з природою, аналітичному баченні себе, своїх помислів і дій. Щодо цього однаково важливі й усвідомлення норм і принципів загальнолюдської моралі та моралі середовища, в якому живе людина, і дотримання їх у повсякденній практиці, і послуговування ними в оцінці реалій суспільного буття, людських учинків, у тому числі своїх. Такі якості не передаються генетично, вони формуються в процесі соціалізації людини під впливом багатьох соціальних інститутів, передусім у процесі виховання і самовиховання.

Моральна особистість узгоджує свої дії з інтересами інших людей, керується у своїх помислах критеріями загальнолюдських цінностей, відповідає за свої вчинки не лише перед законом, людьми, а й перед власною совістю. Саме на таких вимірах моральності людського буття наголошує народна мудрість, надбаннями якої живиться етнопедагогіка. У ній втілені моральні імперативи (веління, настанови), критерії моральності, які проповідують доброту, чесність, щирість, вірність, любов, повагу до людей, відвагу, окреслюють обриси морального розвитку особистості.

Моральний розвиток – рівень засвоєння уявлень про моральні норми, сформованості моральних почуттів і моральної поведінки.

Становлення уявлень особистості про світ, стосунки людей, про себе починається у дошкільному дитинстві одночасно з розвитком почуттів і моральних якостей (гуманізму, колективізму, любові до батьків та ін.).

Знання моральних норм є етапом морального удосконалення. Механізмом перетворення моральних норм на суб'єктивну моральність є *моральні почуття* – стійкі переживання у свідомості людини, її суб'єктивне ставлення до себе, явищ суспільного буття, до інших людей. Моральність людини є результатом засвоєння і внутрішнього прийняття нею норм моралі, які набувають регулюючої сили, зумовлюють її поведінку, ставлення до світу і себе. Виявляється вона у вільному свідомому виборі способу дій і здатності до моральної поведінки.

Моральне виховання – цілеспрямована взаємодія дорослого і дитини з метою формування моральних почуттів і якостей, засвоєння моральних норм і правил, розвитку моральних мотивів і навичок поведінки.

Зміст морального виховання підпорядкований вічним цінностям і конкретним потребам суспільства, які з плином часу змінюються. Засноване воно на принципах рівноцінності особистостей педагога і дитини, гуманістичності змісту і засобів виховання, довіри і поваги в процесі виховання, створення позитивної емоційної атмосфери, творчої взаємодії педагога і дитини.

Моральне виховання з перших років життя дитини спрямоване на формування її моральної позиції, ціннісних орієнтирів, інтересів і потреб. Адже на цьому етапі закладаються основи морального розвитку особистості, розвиваються уявлення, почуття, звички, які спрямовують подальше її вдосконалення. Особливо значні зміни відбуваються у мотиваційній сфері дитини-дошкільника, що виявляються у розвитку моральних мотивів

поведінки, а на етапі старшого дошкільного віку вони набувають супідрядності – підпорядкованості певній вищій меті.

Процес морального формування особистості відбувається нерівномірно. У кожний період дошкільної пори дитина виходить на якісно нові рівні морального розвитку. Такими рівнями є:

1. Уявлення про моральні норми. У молодшому дошкільному віці виникають перші уявлення про те, що добре, а що погано. Це відбувається у процесі формування нового типу стосунків між дитиною і дорослим.

2. Моральні почуття і мотиви поведінки. У старшому дошкільному віці моральні почуття і знання пов'язуються з почуттям обов'язку. Дитина у цьому віці здатна усвідомлювати моральний смисл своєї поведінки. Протягом дошкільного дитинства розвиваються такі внутрішні моральні якості:

- почуття власної гідності. Дитина відчуває гордість за добре виконану роботу, гідний вчинок, свою поведінку загалом;
- почуття сорому. Виявляється у ніяковості, яку дитина відчуває від невдалого вчинку, власної провини спочатку під впливом зауважень дорослого («Як тобі не соромно!»), а в старшому дошкільному віці воно поєднується з почуттям власної гідності і стає стійким («Погано чинити не слід не тому, що покарають, а тому, що соромно»).
- почуття обов'язку. Виявляється воно у формі емоційних станів, розвиваючись у діапазоні від задоволення, яке 3-4-річна дитина відчуває при схваленні дорослим її поведінки, до радості за добрий вчинок, допомогу товаришеві, виконане доручення (у 5-6 років).

3. Звички моральної поведінки. Виховання моральної поведінки означає забезпечення єдності мотивів і дій особистості.

Моральне виховання передбачає становлення у дитини системи домінуючих мотивів, що відповідають моральним нормам і визначають її стосунки з оточуючими людьми.

4. Основи соціальної компетентності. Про розвиток особистості дитини свідчить зміна її активності у соціальній ситуації. Отже, цілеспрямований процес залучення дитини до моральних цінностей людства і конкретного суспільства починається у ранньому дитинстві. Успішність цього процесу залежить від єдності моральної свідомості і поведінки. Визначальною у ньому є роль дорослого як «соціального провідника», зразка для наслідування, організатора соціального досвіду дитини.

Відтак до завдань морального виховання дошкільників належать:

Формування моральної свідомості (уявлень про моральні норми).

Розвиток навичок моральної поведінки.

Виховання моральних почуттів.

Моральні почуття – стійкі переживання у свідомості людини, які зумовлюють її вольові реакції, ставлення до себе, інших людей, явищ суспільного буття.

Результатом морального виховання є *соціальна компетентність дитини* — відкритість до світу людей як потреба особистості, навички соціальної

поведінки, готовність до сприймання соціальної інформації, бажання пізнавати людей, робити добрі вчинки.

Закономірності процесу морального виховання

Успіх морального розвитку дітей можливий за правильної організації процесу виховання. Основні закономірності морального виховання зумовлені певними особливостями засвоєння дитиною моральних цінностей.

1. Двосторонність процесу морального виховання.
2. Тривалість процесу морального виховання.
3. Дієвість процесу морального виховання.
4. Особистісний характер засвоєння моральних цінностей.
5. Здійснення морального виховання в процесі життєдіяльності дитини.

Усвідомлюючи закономірності процесу морального виховання, педагог може здійснювати його з тією мірою «дотику» до дитячої душі, яка забезпечить розвиток неформальної моральності дитини.

Методи морального виховання— способи педагогічної взаємодії, за допомогою яких здійснюється формування особистості відповідно до мети і завдань морального виховання і вікових особливостей дітей.

До найпоширеніших методів морального виховання належать:

Методи формування моральної поведінки. Ця група методів спрямована на вироблення досвіду поведінки згідно з моральними нормами і правилами. Серед них виокремлюють такі методи:

- а) практичне залучення дитини до виконання конкретних правил поведінки;
- б) показ і пояснення;
- в) приклад поведінки дорослих (у середньому і старшому дошкільному віці – й однолітків);
- г) оволодіння моральними нормами у спільній діяльності;
- д) вправлення у моральній поведінці. Суть методу полягає у створенні педагогом спеціальних умов для вправлення дітей у дотриманні моральних норм;
- е) створення ситуацій морального вибору. Цей метод передбачає використання особливих вправ, спрямованих на формування моральних мотивів поведінки у дітей старшого дошкільного віку.

Методи формування моральної свідомості. Використання їх має на меті засвоєння моральних уявлень і моральних понять. Це здійснюють, послуговуючись такими методами:

- 1) роз'яснення конкретних моральних норм і правил;
- 2) навіювання моральних норм і правил. Цей метод ґрунтується на схильності дитини до наслідування і високій емоційності.

Методи роз'яснення і навіювання реалізуються у формі етичних бесід, у процесі яких відбувається формування основ моральної свідомості. Водночас діти мають змогу усвідомити, осмислити свій моральний досвід.

Етичні бесіди — розмови вихователя з дітьми на моральні теми під час занять, у повсякденному житті.

Головне завдання етичних бесід полягає в роз'ясненні значення моральних норм і правил поведінки, аналізі вчинків дітей і дорослих, колективному

обговоренні етичних проблем. Негативні прояви поведінки також можуть стати приводом для розмови, яка має на меті вироблення в дітей відповідної оцінки негативного вчинку і прагнення уникати його.

Зміст, побудова, тривалість і методика бесіди залежать від її теми, віку дітей. Бесіди можуть бути колективними (з усією групою дітей), груповими (з кількома дітьми), індивідуальними.

Методи стимулювання моральних почуттів і мотивів поведінки. Використання їх передбачає спрямування дитини на дотримання моральних норм, застереження від їх порушень. З цією метою використовують:

а) приклад інших. Ефективність його ґрунтується на здатності дошкільника до наслідування людей, які оточують його, героїв літературних творів, кінофільмів, спектаклів. Безперечно, це мають бути популярні серед дітей особистості;

б) педагогічна оцінка поведінки, вчинків дитини. Педагогічна оцінка має орієнтуючу (уточнює уявлення дітей про моральні вимоги) і стимулюючу (заохочує до моральної поведінки) функції. Важливо, щоб вона була об'єктивною, своєчасною, а її вимогливість, принциповість поєднувалися з добрим ставленням до дитини, зацікавленістю в її успіхах. Крім того, дитина має знати, чим мотивована конкретна оцінка її вчинку;

в) колективна оцінка поведінки, вчинків дитини. Використання її забезпечує єдність уявлень і поведінки дошкільника. Будь-які дії дитини мають у своїй основі певну мету, моральну спрямованість, а їх наслідки породжують почуття задоволення, впевненості у собі або сорому, невдоволення. При цьому слід враховувати, що дошкільникам притаманна висока емоційність, тому в оцінці їхніх вчинків необхідно виходити з того, які почуття намагається збудити педагог. Схвалені педагогами, однолітками моральні вчинки зумовлюють позитивні переживання дитини. Ще сильніше переживає дитина свої неправильні дії, невдачі, які отримали публічну оцінку. Це означає, що інструментом колективної оцінки слід послуговуватися обережно. Крім того, залучаючи дітей до оцінювання вчинків однолітків, вихователь не повинен ототожнювати оцінку вчинку з оцінкою особистості дитини («Ти поганий», «Ти хороший»). Водночас важливо наголосити на необхідності правильного способу поведінки, порадити, як можна досягти цього;

г) схвалення моральних учинків дитини. Дошкільникам властиве прагнення до особистісного вдосконалення, визнання їхньої поведінки достойною.

Далеко не всі діти однаково здатні до альтруїстичних учинків. За добру справу потрібно дякувати, не боятися виділяти дитину серед товаришів, а надто тоді, коли вона виявляє стійку гуманістичну спрямованість. Особливо актуальна усталеність моральних мотивів, яка є передумовою налаштованості дитини на добрі вчинки не лише тоді, коли її бачить і оцінює вихователь, а й за відсутності педагогічного контролю, і не тільки в дитячому садку;

г) заохочення дитини до моральних учинків. Послуговування цим методом вимагає від вихователів і батьків великого педагогічного такту. Прагнення до моральної поведінки має бути підтримане, схвалене дорослим, однак щоразу це робити складно. Дитину треба підвести до усвідомлення, що така поведінка

важлива, необхідна і корисна для неї, приємна для інших. Заохочення необхідні, якщо дитина вперше виявляє ініціативу в моральних учинках: поступається власними бажаннями, часом, дорогими для неї речами, іграшками на користь інших; поводить морально стосовно того, хто її образив. При цьому дитина має розуміти заохочення не як обов'язкову підтримку її вчинків дорослими, а як увагу до її особистості. Чим старші діти, тим важливіше стимулювати самостійність їхнього морального вибору;

д) осуд недостойних учинків дитини. З огляду на особливості психічного розвитку дитини цей метод використовують рідко, оскільки він може заподіяти їй моральної шкоди, викликати негативне ставлення до особистості педагога.

Кожна конкретна педагогічна ситуація передбачає відповідний вибір методів впливу на моральну свідомість і моральну практику дитини, ефективність яких залежить від комплексного їх використання. За будь-якої форми взаємодії педагог повинен виявляти повагу до особистості дитини, впевненість у перспективах її розвитку, стимулювати процес самовиховання.

Тема № 13.

Трудове виховання дітей дошкільного віку

Мета лекції: *формуванню у студентів уявлення про особливості трудового виховання дошкільників.*

План лекції

1. Завдання трудового виховання.
2. Особливості трудової діяльності дошкільників.
3. Ознайомлення дітей з працею дорослих.
4. Форми організації трудової діяльності дітей.

Література до теми

1. Виховання дошкільника в праці / З.Н. Борисова, Г.В. Беленька, М.А. Машовець та ін. – 2-ге вид., стер.– К., 2002.– 112 с
2. Гавриш Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : [навч. – метод. посіб.] / Н. В. Гавриш; [за ред. Н. В. Гавриш]; М-во освіти і науки України, Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ: Альма-матер, 2007. – 494 с.
3. Малятко: Програма виховання дітей дошкільного віку / АПН України, Інститут проблем виховання / З.П. Плохій (підгот.).– 3 вид., доопрац. і доп. – К., 2013.– 256 с.
4. Нравственное и трудовое воспитание дошкольников: Учебн. пособие для студ. высш. учебн. заведений / С.А.Козлова, Н.К. Ледовских, Б.Д. Калишенко и др. / Под ред. С.А. Козловой.– М.: Академия, 2002.– 192 с.
5. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкільця : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. закл. освіти, спец. «Дошкільне виховання» / Н. В. Лисенко, Н. Р. Кирста. – Івано-Франківськ : Плай, 2001. – 207 с.

Людина перетворює світ за допомогою *праці* – фізичної, інтелектуальної діяльності, спрямованої на задоволення матеріальних і духовних потреб

людини. Праця виконує *практичну* (створення матеріальних, духовних цінностей, соціально-побутових умов життя і діяльності людини), *розвивальну* (розвиток особистості в процесі активного включення людини у трудовий процес) і *виховну* (формування суспільно і особистісно цінних якостей людини, її морально-естетичного ставлення до життя і діяльності) *функції*. Виховна функція праці реалізується в процесі трудового виховання дітей дошкільного віку.

Трудове виховання—цілеспрямований процес формування у дітей трудових навичок і вмінь, поваги до праці дорослих, звички до трудової діяльності.

Його завдання полягає у формуванні в дітей стійких переконань, що праця є життєвою необхідністю. Трудове виховання дітей дошкільного віку передбачає привчання їх до самообслуговування, елементарних трудових дій, ручної і господарської праці. Навіть найпростіший результат трудових зусиль дитини (вимитий посуд, прибрана кімната тощо) сприяє самоусвідомленню дитини, вселяє їй впевненість у собі, прагнення випробувати себе у нових видах діяльності.

Трудове виховання дітей покликане забезпечити вирішення таких завдань:

1. Формування мотивації (потреб, інтересу, почуття обов'язку і відповідальності), позитивно-емоційного ціннісного ставлення до праці як до форми буття і способу самореалізації людини.

2. Формування системи знань, необхідних для трудової діяльності, вибору професії, соціального, професійного і життєвого самовизначення.

3. Формування досвіду суспільно корисної виробничої діяльності, вміння використовувати теоретичні знання на практиці, здатності до творчості.

З огляду на особливості розвитку дітей дошкільного віку виокремлюють завдання трудового виховання, пов'язані з формуванням і розвитком мотиваційної сфери, навичок трудової діяльності, становленням особистості. У реальній педагогічній практиці воно покликане забезпечити:

1. Виховання інтересу до праці дорослих, бережливого ставлення до їх результатів, поваги до людини-трудівника.

2. Формування навичок трудової діяльності.

3. Виховання особистості дитини у процесі її трудової діяльності. Розвиток особистості дитини обумовлений такими особливостями праці:

- результативність, яка сприяє вихованню цілеспрямованості, звички доводити почату справу до кінця, адже планування майбутнього результату, необхідність виконання запланованого, можливість використання результату спонукають дитину серйозно ставитися до роботи;
- творчий характер, що розвиває налаштованість дитини на пошук, удосконалення своєї праці і себе у праці; немає нетворчої праці, оскільки за будь-яких обставин дитина має змогу зробити щось по-новому, не так, як завжди, знайти нові форми взаємодії з однолітками.

Спрямоване на особистісний розвиток дитини, трудове виховання дітей дошкільного віку пов'язане з фізичним, моральним, розумовим вихованням.

Конкретні його завдання, форми організації трудової діяльності дітей зумовлені як виховними можливостями праці, так і віковими особливостями дошкільнят.

Порівняно з трудовою діяльністю дорослих праця дітей дошкільного віку має такі особливості:

1. Умовність. Праця дітей ще не пов'язана із суспільно значущим результатом, оскільки, як правило, не створює ні матеріальних, ні культурних цінностей.
2. Поступове вироблення здатності мотивувати трудову діяльність.
3. Динамічний розвиток компонентів трудової діяльності дітей дошкільного віку. Включаючись у трудову діяльність, дитина поступово починає усвідомлювати, що будь-яка праця повинна переслідувати конкретну мету, завершуватися певним результатом.
4. Виховна значущість як найвища цінність дитячої праці. Беручи участь у праці постійно, дитина виробляє у собі самостійність, відповідальність, звичку до трудових зусиль, прагнення допомогти товаришеві, ініціативність та інші особистісні якості.
5. Тісний зв'язок праці малюка з грою. Включення гри до праці дітей допомагає підвищити ефективність її виховного впливу, забезпечити основу для вироблення інтересу до праці, бажання трудитися. Однак не варто намагатися перетворити на гру будь-які трудові завдання чи якомога раніше відокремити працю від гри.

Одним з компонентів готовності дитини до трудової діяльності є привабливість праці. Цей своєрідний психологічний механізм формується під час усвідомлення дитиною того, що у процесі праці вона відкриває нове у собі, довкола себе, випробовує свої можливості на зовсім іншому рівні вимог, здатна досягти конкретного результату, який приносить радість їй і тим, хто вболіває за її успіхи.

Феномен праці діти відкривають для себе, спостерігаючи за тим, як працюють дорослі. Це породжує у них бажання наслідувати старших, брати участь у їхній діяльності.

За визнанням психологів, педагогів, раціональною є така послідовність ознайомлення з працею дорослих:

- 1) накопичення фактів про процес праці, перетворення предмета праці, результати праці, створення уявлення про її значущість;
- 2) формування уявлень про людину праці, її ставлення до праці;
- 3) формування уявлень про колективний характер трудової діяльності.

Ознайомленню дітей з працею дорослих сприяють спостереження та екскурсії. Для молодших дошкільників з цією метою організують екскурсії по дитячому садку, для старших дітей — походи за його межі (до магазину, перукарні, бібліотеки тощо). Добираючи види праці для спостереження, необхідно враховувати їх виховну цінність, доступність змісту для розуміння, ймовірність виникнення у дітей бажання наслідувати трудову поведінку дорослих. Ефективними є повторні спостереження, які забезпечують формування чітких знань про результати і значущість праці.

Набуті під час спостережень, екскурсій знання й уявлення потребують наступного уточнення і систематизації. З цією метою вихователь проводить з

дітьми (переважно старшими) узагальнюючі бесіди («Хто якою працею займається у дитячому садку», «Як ми допомагаємо нашій няні», «Що робить кухар» тощо).

З метою закріплення і уточнення знань про різні види праці використовуються також дидактичні ігри: «Кому що потрібно для роботи», «Відгадай, що ми робимо» (відтворення трудових дій) та ін.

Різноманітні особливості праці дорослих відкривають дітям художні твори різних жанрів (літератури, кіно, живопису тощо), завдяки яким вони пізнають не лише її зовнішні вияви, а й внутрішню суть, мотиваційну сферу, психологічні наслідки. Втім, використання педагогами художніх творів активізує емоційну сферу дітей, спонукає їх до співпереживання з тими, хто працює, за досягнення результату, переконує, що навіть у найскладніших умовах цілеспрямована і працьовита людина зможе досягти своєї мети.

Навіть у дошкільному віці праця є різноманітною за змістом, передбачає використання різноманітних потенцій дитини. Основними видами дитячої праці є:

- 1) самообслуговування;
- 2) господарсько-побутова праця;
- 3) праця в природі;
- 4) ручна (художня) праця.

У різних вікових групах різні види праці мають неоднакову питому вагу. У молодших і середніх групах переважає самообслуговування та прості види господарсько-побутової праці, а у старших — праця в природі та художня праця.

Перше прилучення дітей до трудової діяльності відбувається у спільній з дорослим праці, у процесі якої вони опановують найпростіші трудові навички, що є передумовою переходу в недалекому майбутньому до самостійних форм організації трудової діяльності. Основними формами організації праці дітей дошкільного віку в дитячому садку є трудові доручення, чергування, колективна праця.

Трудові доручення. За змістом та організаційною структурою доручення є найдоступнішою і найпоширенішою формою організації дитячої праці. Сутність їх полягає у покладанні на індивіда, групу певних обов'язків, виконання певних завдань. Вони мають чітку спрямованість на результат.

Залежно від критеріїв виокремлюють такі види доручень:

за складністю: складні та прості;

за тривалістю: короткочасні, епізодичні та тривалі;

за характером організації дітей: індивідуальні та групові.

Молодшим дошкільникам вихователь дає прості доручення, які є епізодичними, короткочасними (наприклад, покласти на місце іграшку, принести стілець та ін.). Починаючи з середнього дошкільного віку дітям доручають складніші і триваліші справи, які можуть бути пов'язаними з проханням або звертанням до інших осіб, прибиранням і підтриманням порядку в ігровому куточку, доглядом за тваринами у куточку живої природи тощо.

За змістом діяльності щодо виконання доручень їх поділяють на:

- 1) доручення, пов'язані з участю в іграх, використанням іграшок, організацією занять;
- 2) побутові доручення;
- 3) доручення допомагати малюкам (для старших дітей);
- 4) доручення-прохання дорослих;
- 5) доручення, пов'язані з роботою в куточку живої природи, на земельній ділянці дитячого садка.

Виконання доручень виховує у дошкільнят обов'язковість, відповідальність, привчає їх до вияву вольових зусиль щодо самоорганізації діяльності задля досягнення результату. Але для цього важливо, щоб діти усвідомлювали доцільність, значущість для них загальної справи, конкретних доручень. Доручаючи дитині самостійну справу, педагог має враховувати відсутність соціального, трудового, комунікативного досвіду дитини, рекомендуючи у зв'язку з цим раціональні способи її виконання. Виконання групових доручень привчає дітей до узгодження своїх дій, збагачує їх досвідом співробітництва, прищеплює гуманістичні почуття, виховує вміння бути уважними одне до одного, допомагати одне одному.

Чергування. Ця форма доручення полягає у систематичному виконанні дитиною трудових обов'язків стосовно своїх однокласників. Чергування суттєво стимулюють розвиток дитини, адже вони вимагають немалих зусиль і напружень, що зумовлює її фізичне зміцнення, набуття знань про властивості та якості різних предметів, виробляє усвідомлення значущості своєї праці, навички роботи на конкретний результат.

Спільна трудова діяльність дітей. Використання цієї форми організації трудової діяльності дітей можливе у старшому дошкільному віці. Вона може об'єднувати всіх дітей групи і бути колективною (прибирання кімнати або майданчика, робота на клумбі та ін.). Колективній праці властиві спільна мета, відповідальність за результат, розподіл праці між учасниками, залежність їх один від одного.

Систематичність залучення дітей до трудової діяльності забезпечують різні її форми організації. Дослідники виокремлюють такі види колективної праці, як праця поруч, загальна і спільна праця.

Праця поруч – форма організації трудової діяльності, за якої діти незалежно один від одного, одночасно виконують індивідуальні завдання. У процесі роботи поруч виникає безпосереднє спілкування, яке часто спонукає дітей до надання допомоги одне одному, створює сприятливі умови для виховання доброзичливих стосунків. Цей спосіб організації трудової діяльності є проміжним етапом до колективної праці.

Загальна праця – форма організації колективної діяльності дітей, яку характеризують спільні мета і результат. Загалом трудовий процес розгортається як індивідуальний. Наприклад, дітям необхідно прибрати стелаж з іграшками. Для цього вони повинні виконати конкретні завдання: одна дитина витирає іграшки, друга – полицки, третя – лялькові меблі, а спільним результатом буде порядок на стелажі. Значущість кожного окремого результату

і зв'язок його з іншими виявляється тільки після закінчення всього процесу діяльності.

Спільна праця – складний різновид колективної діяльності, що передбачає досягнення спільного результату шляхом виконання послідовних трудових дій над певним об'єктом, який переходить від одного учасника трудового процесу до іншого. Всі трудові дії при цьому мають певну завершеність (наприклад, прибирання снігу на майданчику передбачає такі послідовні трудові дії, як згрібання, наповнення ящиків, перевезення). Цей вид колективної праці використовують у старшому дошкільному віці, він потребує чіткої організації. Під керівництвом вихователя діти попередньо обговорюють суть і послідовність дій, з урахуванням складності трудових операцій визначають кількість учасників для кожної з них, розподіляють дії між учасниками, враховуючи їхні бажання і можливості.

Різноманітні ситуації взаємодії потребують дотримання дітьми, які об'єдналися у групи, певних правил-регуляторів. Ознайомлення дітей з цими правилами є одним із засобів педагогічного керівництва їхніми взаєминами. При цьому слід враховувати і залежність правил від моральних норм, які є більш загальними вимогами. Особливої уваги педагога потребують вихованці, які, знаючи правила і вимагаючи дотримання їх від інших, самі ігнорують їх. Таким дітям варто доручати спільну справу разом з активними однолітками, які добре засвоїли моральні норми, внаслідок чого спрацьовує ефект взаємодоповнення: активні діти співпрацюють з тими, хто охоче бере участь у спільних справах, а ті, хто формально ставиться до моральних вимог, за такої ситуації вже не можуть ухилитися від них. За твердженням К.Д.Ушинського використання різних форм організації трудової діяльності дітей збуджує у них прагнення серйозної праці, без якої життя людини не може бути ні гідним, ні щасливим.

Тема № 14.

Естетичне виховання дітей дошкільного віку

Мета лекції: формувати у студентів уявлення про структуру естетичної культури особистості та специфіку естетичного виховання дошкільників.

План лекції

1. Естетичний розвиток і естетичне виховання.
2. Завдання естетичного виховання дітей дошкільного віку.
3. Зміст естетичного виховання дітей дошкільного віку.
4. Засоби та методи естетичного виховання.

Література до теми

1. Варрки Н.А., Калинина Р.Р. Программа творческо-эстетического развития дошкольников / Н.А.Варкин, Р.Р. Калинина.– СПб.: Речь, 2002.– 166 с.
2. Вільчковський Е.С., Курок О.І. Теорія і методика виховання дітей дошкільного віку: Навч. посібник для студентів дошкільних факультетів вищих педагогічних навчальних закладів.– 2-е вид., перераб. та доповн. – Суми: Універс. кн., 2004.– 428 с.

3. Навчально-виховна діяльність у дошкільному закладі: проблеми, пошуки, знахідки. / [Гайдаржинська Л. П. та ін.; за ред. І. Г. Улюкаєвої]; М-во освіти і науки України, Бердян. держ. пед. ун-т. — Донецьк: Юго-Восток, 2009. — 324 с.
4. Побірченко Н.С. Використання української етнопедагогіки в дошкільному закладі : навч. посіб. / Н. С. Побірченко, Н. В. Рогальська ; Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. — К. : Наук. світ, 2003. — 117 с.
5. Суржанська В.А. Розвиваємо творчі здібності: [посібник] / В. А. Суржанська. — Х.: Основа, 2007. — 109 с.

Естетичне (*грец. aisthetokos* – почуттєвий) виховання – послідовне формування естетичного ставлення до життя, розвиток сприймання і розуміння прекрасного у мистецтві, природі, взаєминах людей, художніх потреб і здатності до творчості.

Будучи спрямованим на формування творчої особистості, здатної адекватно сприймати прекрасне і потворне, наділеної чуттям міри у творенні художніх цінностей, естетичне виховання передбачає розвиток почуттєвої сфери особистості, з якою тісно пов'язаний її моральний світ. Квінтесенцією (сутністю) його є естетичний розвиток людини.

Естетичний розвиток особистості – процес становлення і вдосконалення естетичної свідомості та естетичної діяльності особистості.

Естетичний розвиток має на меті формування *естетичної культури особистості* – своєрідного сплаву особистісних якостей, які обумовлюють критерії її оцінювання прекрасного і потворного, вияв чуття міри у власної творчості. Під впливом суспільних умов, виховання, взаємодії з прекрасним естетична культура особистості постійно змінюється, в одних випадках збагачуючись, сягаючи висот, в інших – збіднюючись, примітивізуючись. Естетичну культуру особистості утворюють такі компоненти:

1. *Естетична свідомість* – сукупність поглядів, знань, суджень, оцінок, ідей, ідеалів. Її основою є *естетичне сприймання* — процес відображення сутності предметів і явищ естетичної дійсності, співвідношення сприйнятого зі сповідуваними особистістю критеріями.

2. *Естетичні потреби* – внутрішня необхідність в досягненні певних естетичних цінностей і розвитку певних умінь. Маючи у своїй основі *естетичні почуття* – спричинені взаємодією з естетичними цінностями (творіннями природи і людського таланту) емоції людини, естетичні потреби втілюються в *естетичних смаках* – здатності особистості до індивідуального відбору із сукупності естетичних явищ і предметів тих, які найбільше відповідають її поглядам та ідеалам, породжують позитивні відчуття в процесі сприймання.

3. *Естетична діяльність (практика)* – безперервний процес формування і реалізації певних творчих умінь, навичок, здібностей, гармонізації себе і світу.

З огляду на це естетичне виховання можна розглядати як системну діяльність, спрямовану на розвиток чуттєвої сфери особистості, її умінь сприймати, оцінювати явища естетичної дійсності за законами краси,

збагачувати у процесі їх сприймання свій внутрішній світ, оволодівати законами творчості і творити.

Усі ці якості особистості необхідно розвивати уже в ранньому дитинстві, зосереджуючись на певних напрямках, добираючи засоби, форми і методи з огляду на вікові особливості дітей, передусім на особливості їх естетичного сприймання.

Основним шляхом естетичного розвитку дитини є самостійна художня творчість, у якій вона відкриває нове для себе, а для тих, хто її оточує, – нове про себе. Творчість може виявлятися у виконанні художніх творів (виразній передачі їх змісту і настрою), у створенні власного продукту (малюнка, поробок з пластиліну), музичних імпровізаціях (прагненні втілити у пісеньках свої переживання, ставлення до навколишньої дійсності).

Важливим напрямом естетичного виховання дітей дошкільного віку є *художнє виховання* – виховання особистості засобами мистецтва, завданнями якого є:

- систематичний розвиток естетичного сприймання, почуттів і уявлень дітей;
- прилучення дітей до діяльності у сфері мистецтва, виховання прагнення вносити елементи прекрасного в побут, природу, власну діяльність;
- розвиток художньо-творчих здібностей у різних видах діяльності.

Естетичне виховання тісно пов'язане з вихованням почуттів. Усі види мистецтва, краса природи сприяють розвитку естетично насиченого сприймання, яке викликає хвилювання, радість, захоплення, зацікавленість, прагнення створити прекрасне. Художні здібності виявляються у дітей дошкільного віку індивідуально у різний час і в різних формах. Тому помилково поділяти їх на здібних і нездібних до художньої творчості. Безумовно, природні задатки дітей відіграють у художньому вихованні значну роль, однак без систематичного навчання розвиток їх сповільнюється.

До завдань естетичного виховання дошкільників належать:

1. Формування естетичного ставлення до дійсності, естетичних уявлень і суджень. Компонентами *естетичного ставлення* дитини до мистецтва є:

- здатність до емоційного переживання;
- здатність до активного засвоєння художнього досвіду, самостійного навчання, пошукових дій;
- спеціальні художні й творчі здібності. Виховуючи у дітей уміння сприймати красу і емоційно відгукуватися на неї, педагог поступово підводить їх до розуміння, оцінювання, формування естетичних уявлень і суджень.

2. Освоєння дітьми естетичної діяльності. Це завдання передбачає розвиток естетичного і художнього сприймання, формування початкових умінь і навичок виконавської художньої діяльності, втілення елементів прекрасного в побут, стосунки з людьми, ставлення до себе.

3. Розвиток загальних і спеціальних художньо-творчих здібностей дітей. Від того, наскільки правильно будуть помічені художньо-творчі здібності дитини, наскільки вміло буде спрямований їх розвиток, часто залежать її

мистецькі успіхи в майбутньому, підтвердженням чого є безліч фактів з історії мистецтв і сучасної дійсності.

Загалом естетичне виховання передбачає формування знань, умінь, навичок, почуттів, інтересів, потреб, оцінок і смаків, які реалізуються в естетичній діяльності дошкільника. Попри певні особливості, зумовлені специфікою дошкільних закладів, належністю дітей до певної вікової групи, його зміст вибудовується за кількома напрямками.

Формування знань про прекрасне в житті, природі, вчинках людей. У процесі естетичного виховання у дітей формуються загальні уявлення про прекрасне у повсякденному житті, природі та мистецтві, його антагонізм з потворним, аморальним, антигуманним. Отже, до змісту естетичного виховання входять різноманітні знання про прекрасне в житті, природі, вчинках людей.

Розвиток естетичних умінь і навичок. З ранньої дошкільної пори дітей привчають спостерігати за явищами і предметами навколишнього світу, бачити їх загальні та специфічні властивості, з використанням різних матеріалів створювати прості предмети, сюжети, композиції, слухати музику – опановувати навички співу, гри на музичних інструментах, ритмічних рухів.

Формування естетичного ставлення.

Розвиток творчої діяльності. Важливою складовою естетичного виховання дітей дошкільного віку є формування у них самостійних творчих дій. Прагнення до творчості вони виявляють передусім у провідній своїй діяльності – у грі. Всі близькі до гри види творчості зумовлені потребою дітей у діяльному, образному освоєнні вражень. Поява самостійної художньої діяльності є ознакою поступального розвитку дитини.

Творчі здібності дітей у художній діяльності формуються на тлі загального розвитку і завдяки спеціальному навчанню. При цьому важливо пам'ятати, що художні можливості дітей диференційовані, а про результати їхнього навчання свідчить не лише те, наскільки вміло вони малюють, співають, читають вірші, а й глибина і сила інтересу, ставлення до якості виконання завдання, прагнення і намагання вдосконалювати навички художньої діяльності.

Основою процесу естетичного виховання є спільна діяльність педагога і дитини, спрямована на розвиток у неї здібностей до сприймання прекрасного, мистецьких цінностей і продуктивної діяльності. До загальних умов естетичного виховання належать: відповідно організоване середовище, в якому росте і виховується дитина; використання в оформленні приміщення дошкільного закладу творів мистецтва (репродукцій картин, естампів, скульптур та ін.); залучення дітей до художньої діяльності; врахування інтересів, нахилів.

Засобами естетичного виховання є відібрані педагогом і спеціально організовані для виховання дітей предмети і явища навколишньої дійсності. До них належать:

1. Естетика побуту. Покликана навчити дитину відчувати і розуміти красу життя, виховати в неї прагнення створювати і берегти її. Художнє оформлення дошкільного закладу обумовлюється змістом виховної роботи, вимогами щодо

охорони життя і зміцнення здоров'я дитини, її художнього розвитку. Чистота і порядок є не лише гігієнічними, а й естетичними вимогами до інтер'єру дитячого садка. Важливо, щоб його оформлення було стильово витриманим.

2. Твори мистецтва. Їх використовують в оформленні побуту, під час навчання, самотійної діяльності. З цією метою підбирають твори побутового і казкового живопису (портрети, натюрморти, пейзажі), графіки (естампи, гравюри, офорти, книжкові ілюстрації), малі форми скульптури (вироби з фаянсу, гіпсу, дерева), твори декоративно-ужиткового мистецтва (кераміка, художнє скло, народні декоративні вироби та ін.). Різноманітні заходи у дитячому садку обов'язково супроводжуються музикою (ранкова гімнастика, дозвілля тощо).

3. Природа. Виростаючи серед природи, дитина вчиться бачити гармонійність, красу, багатство барв кожної пори року, відтворювати свої враження в усній розповіді, малюнках та ін. Усе це супроводжується розповідями педагога про те, що природа є наймогутнішим і найдосконалішим творцем прекрасного, у ній черпають натхнення живописці, композитори, письменники, використанням їхніх творів.

Ефективними є екскурсії в природу, адже пережиті дитиною у дошкільному віці враження залишають слід на все життя.

4. Спеціальне навчання. Формуванню уявлень про прекрасне, навичок художньо-творчої діяльності, розвитку естетичних оцінок, переживань і смаків сприяє спеціальне навчання дошкільнят у дитячому садку. Для цього використовують різні види занять, художньо-дидактичні ігри, свята, ранки, екскурсії, прогулянки, перегляди кіно і телепередач, спектаклів тощо.

5. Самостійна художня діяльність дітей. Є важливим засобом естетичного виховання дошкільників. У процесі художньої діяльності вони реалізують свої творчі задуми, задатки, які згодом можуть розвинути у здібності до художньої творчості.

6. Свята. З ними пов'язані яскраві естетичні переживання дітей, прагнення випробувати себе у різних жанрах мистецтва. Підготовка до свята, участь дітей у створенні його програми, умов проведення, очікування святкового дійства формують особливий передсвятковий колективний настрій. До участі у підготовці та святкуванні часто залучають батьків дітей, що додає їм емоційної теплоти.

Найцікавіші задуми вихователя щодо організації естетичного виховання дошкільнят можуть досягти своєї мети за правильного добору і комбінування його методів, які класифікують за різними критеріями:

- за головною педагогічною метою. До таких методів належать переконання; вправління у практичних діях, спрямованих на перетворення навколишнього середовища; проблемні ситуації, які спонукають до творчих і практичних дій; спонукання до співпереживання, емоційно-позитивного відгуку на прекрасне, негативного ставлення до потворного;
- за загальною та спеціальною спрямованістю. До цієї групи зараховують загальнопедагогічні та спеціальні методи, добір яких залежить від виду мистецтва, до якого педагог прагне прилучити дітей;

- методи навчання художньої діяльності. Серед них виокремлюють наочні (зразок, показ прийомів виконання дій), словесні (бесіди, інструкції, вказівки, поради, оцінка і самооцінка результатів діяльності дітей);
- методи розвитку художньо-творчих здібностей дітей. Ґрунтуються вони на виробленні у дітей уміння діяти під час вирішення проблемно-пошукових завдань, у нестандартних ситуаціях.

Оскільки у дошкільному віці дитина налаштована передусім на гру, необхідно, радять дослідники (Н. Кириченко, Т. Науменко), широко використовувати з метою розвитку її творчості різноманітні ігрові прийоми:

- а) ігрові ситуації, які допомагають розвинути пізнавально-творчу активність;
- б) пісні, загадки, вірші, казки, музичні твори;
- в) демонстрування епізодів лялькових спектаклів, які зосереджують увагу, викликають позитивні емоції, інтерес до зображуваного, уяскравлюють, поглиблюють естетичне задоволення, але не впливають на результати роботи;
- г) розповіді-малювання з елементами казки; пошукові ситуації; уявні ситуації.

Діти, в яких виявлено певні навички, інтереси до художньо-зображувальної діяльності, утворюють контингент дошкільних закладів художньо-естетичного спрямування, в яких під керівництвом педагогів з художньою освітою функціонують гуртки, студії, творчі майстерні. Залучають до участі у них дітей відповідно до їхніх задатків та інтересів. Художня діяльність створює неабиякі можливості для вияву індивідуальності дитини, тому її знання, розвиток художніх здібностей є першочерговою умовою усвідомлення дитиною себе як наділеної творчим потенціалом особистості, виховання в собі відповідальності за свій таланти як Божий дар, прагнення, долаючи найжорсткіші випробування, неповторно реалізувати свій таланти. Історія світової культури знає багато прикладів, коли все це дитина починала усвідомлювати у ранньому віці. Тому кожен педагог повинен виходити з того, що, можливо, і його вихованці виношують такі мрії.

Естетичний розвиток пов'язаний з формуванням усіх граней особистості. У дошкільному віці формуються основи потреб і смаків, народжується любов до мистецтва, заявляють про себе творчі здібності, якими різною мірою наділена кожна дитина. Для їх реалізації необхідне правильно організоване виховання і навчання, яке враховує особливості віку, індивідуальність.

Тема № 15.

Екологічне виховання дітей дошкільного віку

***Мета лекції:** формувати у студентів уявлення про структуру екологічної культури особистості та специфіку екологічного виховання дошкільників.*

План лекції

1. Поняття екологічної культури особистості.
2. Завдання екологічного виховання.
3. Принципи процесу екологічного виховання.
4. Форми організації екологічного виховання в умовах ДНЗ.

5. Методи екологічного виховання.

Література до теми

1. Николаева С.Н. Методика экологического воспитания дошкольников: Учебн.пособие / С.Н.Николаева. – 2-е изд., исправл.– М.: Академия, 2001.– 184 с.
2. Малятко: Програма виховання дітей дошкільного віку / АПН України, Інститут проблем виховання / З.П. Плохій (підгот.).– 3 вид., доопрац. і доп. – К., 2013.– 256 с.
3. Николаева С.Н. Методика экологического воспитания дошкольников: Учебн.пособие / С.Н.Николаева. – 2-е изд., исправл.– М.: Академия, 2001.– 184 с.
4. Плохій З. П. Формування у дітей дошкільного віку екологічної культури: (теорет. та метод. аспекти) / З. П. Плохій; Ін-т пробл. виховання Нац. акад. пед. наук України. – К.: Персонал, 2010. – 318 с.
5. Рославець Р.М. Психолого-педагогічні умови виховання екологічної культури дошкільників: Навч. посібник для працівників дошк. закл., учнів і студ. навч. закл. I-IV рівнів акредитації Р.М.Рославець.– Луцьк: Вежа, 1999.– 100 с.

Екологічне виховання дошкільників – процес формування знань про природне середовище, викликати інтерес до нього, навчитись бачити прекрасне в природі, розвивати почуття любові до всього живого, бажання охороняти й примножувати все, чим багата рідна земля.

Екологічна культура особистості –це сформована система знань, спрямованих на пізнання процесів і результатів взаємодії людини, суспільства і природи; відповідальність за природу як національну і загальнолюдську цінність, основу життя; готовність до природоохоронної діяльності.

Сучасний ДНЗ є першою сходинкою збагачення дітей знаннями про природне і соціальне оточення, знайомство з загальною, цілісною картиною світу та формування науково-обґрунтованого, морального й естетичного ставлення до нього.

Цілеспрямований процес формування відповідального ставлення дошкільників до природи в усіх видах навчальної суспільно-корисної діяльності та спілкування з природою складають сутність екологічної освіти і виховання, які конкретизують і поглиблюють основну ціль – формування екологічного культури, екологічної відповідальності.

Принципове значення в педагогіці і психології має положення про те, що ставлення до природи набуває риси відповідального тільки за умови всебічного екологічного виховання особистості починаючи з дошкільного віку.

В системі екологічного виховання дошкільників педагоги враховують той факт, що ставлення до природи передбачають такі аспекти.

Перший відображає ставлення до природи як предмета матеріального виробництва, об'єкта праці та життєдіяльності людини.

Другий – ставлення до особистих природних даних, до свого організму, який включений в систему екологічної взаємодії.

Третій виявляє ставлення людей до діяльності, пов'язаної з вивченням і охороною навколишнього природного середовища.

Отже, визначимо ставлення до природи як свідомого вибору зв'язків дошкільнят з різними природними об'єктами і явищами.

Відповідальне ставлення до природи – це здатність і можливість дитини свідомо, а отже цілеспрямовано, добровільно, виконувати вимоги і вирішувати завдання морального вибору, досягаючи певного результату. Метою поведінки дошкільника повинні бути такі вчинки, які спрямовані на підтримку відтворюючих сил природи, нанесення найменшого збитку її естетичних і матеріальних цінностей, на збереження природи для майбутніх поколінь. Добровільне, вільне дотримання моральних вимог, пов'язаних з відношенням до природи, передбачає переконаність в необхідності такої поведінки, а не страх за можливе осудження з боку оточуючих. Саме переконаність дозволяє людині протидіяти будь-якому впливу, а також долати свої сумніви, які не відповідають екологічній необхідності.

Відповідальність, як внутрішня якість особистості, є поєднання раціонального й емоціонального, гармонійний зв'язок розуму і почуття. Екологічна відповідальність пов'язана з такими якостями дитини, як цілеспрямованість, зібраність, вміння мобілізувати свої можливості, самоконтроль, передбачення наслідків своїх дій в природному середовищі, критичне ставлення до себе та інших. Вихователю необхідно знати, що екологічна відповідальність та інші явища соціальної відповідальності, виражається в таких емоційних станах: турбота, занепокоєння, старанність, тривога, напруженість, хвилювання, зосередженість, сумнів та ін.

Відповідальне ставлення дитини дошкільного віку до природи – це провідний аспект утвердження відповідальності в якості стійкої риси характеру особистості. Екологічна відповідальність як внутрішня якість, як елемент свідомості є формою прийняття системи відповідальної залежності людини та природи. Вона характерна у вищій мірі позитивним відношенням до суспільних потреб і заснована на глибокому розумінні своїх вчинків, в усвідомленні цінності та соціальної ролі в екологічній ситуації.

Необхідність спілкування з природою включена в структуру біологічних і пов'язаних з ними матеріальних потреб, та ідеальних (духовних, культурних) потреб пізнання природи, сенсу життя, існування. Зростає значення розвитку потреб нового типу – в цілісному відтворенні освоєного світу, у відповідальності за духовний розвиток людини в поєднанні з розвитком навколишнього середовища.

Для педагога важливо, щоб потреба спілкування з природою впливала на соціальні потреби дошкільника, наприклад, постати певне місце в колективі, користуватися прив'язаністю друзів, увагою вихователя. Потреба в спілкуванні з природою, в її збереженні включається в систему мотивів індивідуальної поведінки. Відповідальність на рівні мотивів виступає як соціально збуджуючий стимул. Виділяють такі мотиви:

- Громадсько-патріотичні – що ґрунтуються на бажанні примножити багатства природи і пов'язані з почуттям обов'язку перед суспільством з

охорони природи своєї Батьківщини.

- Гуманістичні – виражаються в прагненні проявити добро, співчуття у відношенні до живого, бажання захищати.
- Естетичні – виявляються у потребі зберегти красу навколишнього середовища.
- Науково-пізнавальні – виражаються у розумінні складних зв'язків суспільства, людини і природи, прагненням пізнати її закони.
- Гігієнічні – виходячи з розуміння значення природи для здоров'я людини і бажання, зберегти її оптимальні біофізичні та хімічні параметри.
- Економічні – засновані на визнанні природи як джерела ресурсів для розвитку продуктивних сил суспільства, науково-технічного прогресу.

Звідси розуміємо, що свідомість – це єдність знання і переживання. Засвоєння екологічних знань, звичайно, повинно супроводжуватися емоційними переживаннями дошкільника і сприяти становленню його екологічних переконань як стержневого компонента екологічної відповідальності.

Екологічні переконання – це суб'єктивне відношення людей до природи, яке розкриває знання про її значення для людини, про організованість та еволюцію природи, чуттєво пережиті і включені в ті аспекти свідомості, що пов'язані з розумінням ідей бережливого гуманного ставлення до природи. Як будь-які моральні переконання, екологічне переконання сучасної дитини дошкільного віку повинно будуватися на основі принципів загальнолюдської свідомості. [5, 9].

Моральне формування особистості, а також формування відповідального ставлення до природи, базується не тільки на вимогах, а й на знанні взірців моральної поведінки, на порівнянні своїх дій і вчинків з такими зразками та їх оцінкою. Цей внутрішній процес приводить до створення оцінних відносин, зумовлюючих моральні, естетичні, юридичні та інші критерії вчинків і переживань людини. Отож, формування у дошкільників відповідального ставлення до природи досягається за умови їх участі в різноманітних навчальних та життєвих ситуаціях, де необхідно приймати екологічно правильне рішення.

Психологічна природа екологічних поглядів і переконань, які впливають на формування відповідальності, включає три основні компоненти:

- інтелектуальний (екологічні знання та інтелектуальні вміння світоглядного характеру, володіння прийомами причинно - наслідкового мислення);
- персональний (мотивація, відношення і оцінка, віра в необхідність охорони природи і т.п.);
- внутрішню готовність (бажання, намір, потреба реалізації своєї позиції у вчинках діяльності по охороні природи).

Світогляд, ідеали, переконання дошкільників, які є одночасно мотивами його діяльності у виховному процесі наповнюються екологічним змістом. Розглядаючи зміст поняття відповідальність перед природою (екологічна

відповідальність), ми приходимо до висновку, що воно вбирає в себе всі суттєві ознаки поняття відповідальності, як соціальної та психологічної категорії і є актом свідомості, так як свідомість – це спосіб відношення до об'єктів своєї діяльності з врахуванням їх властивостей та можливостей.

Виховний процес повинен бути спрямований на формування таких психологічних властивостей особистості, як потреба в спілкуванні з природою, інтерес до пізнання її законів, мотиви поведінки і діяльності по охороні природи, переконання – всоціальній обумовленості відношення людини до природи, в необхідності управління природними явищами.

З цією метою необхідно реалізовувати комплекс завдань екологічного виховання, а саме:

- 1) виховування свідомого гуманного ставлення до природи;
- 2) формування системи екологічних знань та уявлень про природу;
- 3) розвиток уміння бачити і відчувати красу, привабливість кожного елемента довкілля; милуватися і захоплюватися ними;
- 4) включення у посилену екологізорієнтовану діяльність.

Вирішення цих завдань забезпечить активне спілкування дошкільнят з природним довкіллям і сприятиме їх соціалізації.

Формуванню свідомого ставлення дітей до природи сприяють пізнавальні методи. Різноманіття явищ природи, навколишнього дошкільнят, створює для вихователя умови для організації спостережень. Загальна педагогічна мета при цьому полягає в тому, щоб збудити інтерес, пізнавальну активність дітей, розвинути їх спостережливість, бажання і вміння дивитися на оточуючих світ. При такому підході спостереження стає цілісним педагогічним процесом, спільне з інтелектуальною діяльністю вихователя і дітей. При цьому дії дорослого направлені на планування та організацію спостереження, на вирішення виховно-освітнього завдання, а розумові зусилля дітей – на повноцінне сприйняття об'єкта, на пошук і отримання потрібної інформації. При такій схемі спільнорозподіленої інтелектуальної діяльності спостереження стає методом екологічного виховання, за допомогою якого у дошкільнят взаємопов'язано формується коло конкретних екологічних знань про об'єкти спостереження і ставлення до них.

Спостереження розвиває у дітей різні відтінки ставлення до природи: пізнавальний інтерес, естетичні переживання, співчуття. Потреба пізнавати нове формується завдяки багаторазовому зверненню до об'єкта, супроводжуваного коментарями дорослого про причинно-наслідкові зв'язки живого організму з середовищем проживання. На основі розуміння цих зв'язків у житті мешканців куточка природи, залежності їх самопочуття від умов, в яких вони знаходяться, виникають переживання за них, співчуття, початкові форми моральної відповідальності, готовність допомогти. Це той випадок, коли знання трансформуються у відношення.

Народженню естетичного ставлення до природи в процесі спостережень сприяє детальне і чуттєве сприйняття об'єкта, усіх його сенсорних особливостей – форми, забарвлення, пропорцій, розміру та ін. Всі природні об'єкти, якщо вони перебувають у сприятливих умовах життя, демонструють

морфо-функціональну красу – красу будови і різні її прояви. При цьому вона завжди має свою яскраво виражену (видову) специфіку. Спостереження, спеціально присвячені красі об'єкта, розвивають в дітей здатність бачити і відчувати гармонію форми, кольору, ліній, пропорцій, їх взаємозв'язок і функціональність у кожної тварини і рослини.

Усвідомлене ставлення до природи відбувається в процесі спостереження й ведення календарів природи, відображення в них результатів спостережень. Педагог вчить дошкільнят самостійно заповнити сторінки календаря, орієнтуватися в його параметрах, правильно користуватися відповідною символікою. Велике значення має те, що ця спільна діяльність довгостроково протікає в часі, здійснюється періодично-постійно протягом усього навчального року. Відношення, що виникає у старших дошкільників до спостереження і моделювання його результатів, – це пізнавальне ставлення до природи і інтерес до навчальної діяльності одночасно, а це дуже важливо для особистості дитини напередодні її вступу до школи.

Виховання позитивного ставлення дітей до природи в процесі використання словесного методу обумовлено сутністю спілкування як бажаною для дітей діяльністю, що приносить їм задоволення. Доброзичливість, проникливість і щира участь вихователя в розмові з дітьми забезпечує їх позитивне ставлення до змісту бесіди. Навчальний діалог також сприяє виробленню усвідомлено-правильного ставлення до явищ природи, особливо якщо педагог акцентує увагу на формі мовних повідомлень, на вмінні дошкільнят правильно побудувати висловлювання, пояснити взаємозв'язок об'єктів.

Ігрова діяльність приносить дошкільникам велике задоволення, легко і швидко викликає позитивне ставлення до її змісту. Результатом нашого пошуку стала розробка різних ігрових навчальних ситуацій (ІОС) – спеціальної форми сюжетно рольової гри, насиченої екологічним змістом. Вони спеціально створюються педагогом для вирішення конкретних дидактичних завдань на екологічних заняттях, екскурсіях, спостереженнях. Хороший результат дають три типи ігрових навчальних ситуацій, що володіє різними дидактичними можливостями: ІОС із залученням іграшок, що зображують об'єкти природи – рослини і тварин; ІОС з використанням ляльок–персонажів казок, сюжет яких пов'язаний з природою; різні варіанти гри в подорожі ("туристичний похід", "екскурсія на виставку квітів", подорож по Північному полюсу або Африці "та ін.). Гра, спеціально організована вихователем і привнесена в процес пізнання природи, з успіхом виконує функцію методу екологічного виховання, який полегшує дітям засвоєння екологічних знань і формує усвідомлено-правильне ставлення до їх змісту.

Отже, екологічне виховання – це систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток в дітей екологічної культури.

Тема 16.

Формування патріотичних почуттів дошкільників в умовах ДНЗ

Мета лекції: ознайомити студентів з особливостями патріотичного виховання та реалізація його провідних завдань в умовах дошкільного навчального закладу.

План лекції

1. Поняття патріотизму як першооснови у формування любові до найближчого оточення.
2. Завдання патріотичного виховання дітей дошкільного віку.
3. Форми, методи і засоби патріотичного виховання у сучасному дитячому садку.

Література до теми

1. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / А. М. Богуш, Н. В. Лисенко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Вища шк., 2002. – 407 с.
2. Виховання громадянина: психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: навч.-метод. посіб. / П.Р. Ігнатенко, В.Л. Поплужний, Н. І. Косарева, Л.В. Крицька. – К. : ІЗМІН, 1997. – 252 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
4. Жуковская Р. И. Родной край / Р. И. Жуковская, Н. Ф. Виноградова, С. А. Козлова ; под ред. С. А. Козловой. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1990. – 172 с.

Без любові до Батьківщини, готовності примножувати її багатства, оберігати честь і славу, а за необхідності віддати життя за її свободу і незалежність, людина не може бути громадянином. Як синтетична якість, патріотизм охоплює емоційно-моральне, дієве ставлення до себе та інших людей, до рідної землі, своєї нації, матеріальних і духовних надбань суспільства.

Патріотичні почуття дітей дошкільного віку засновуються на їх інтересі до найближчого оточення (сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села), яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним, нерозривно пов'язаним з ними. Важливе значення для виховання патріотичних почуттів у дошкільників має приклад дорослих, оскільки вони значно раніше переймають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання.

Патріотизм як особистісна якість має інтегральний зміст. З огляду на це в педагогічній роботі поєднано ознайомлення дітей з явищами суспільного життя, народознавство, засоби мистецтва, практична діяльність дітей (праця, спостереження, ігри, творча діяльність та ін.), національні, державні свята.

Основними напрямками патріотичного виховання є:

- формування уявлень про сім'ю, родину, рід і родовід;
- краєзнавство;
- ознайомлення з явищами суспільного життя;
- формування знань про історію держави, державні символи;
- ознайомлення з традиціями і культурою свого народу;
- формування знань про людство.

Для патріотичного виховання важливо правильно визначити віковий етап, на якому стає можливим активне формування у дітей патріотичних почуттів. Найсприятливішим для початку систематичного патріотичного виховання є середній дошкільний вік, коли особливо активізується інтерес дитини до соціального світу, суспільних явищ.

Цілеспрямоване патріотичне виховання повинно поєднувати любов до найближчих людей з формуванням такого ж ставлення і до певних феноменів суспільного буття. З цією метою факти життя країни, з якими ознайомлюють дошкільнят, ілюструють прикладами з діяльності близьких їм дорослих, батьків залучають до оцінки суспільних явищ, спільної участі з дітьми у громадських справах.

Концепція дошкільного виховання в Україні (1993), сповідуючи історичний підхід до патріотичного виховання дітей дошкільного віку, актуалізує його народознавчі, українознавчі та краєзнавчі напрями. На це орієнтують і різноманітні програми дошкільного виховання.

Вже у молодшій групі діти мають знати назву рідного міста (села), а в середній повинні мати певні уявлення про Батьківщину («Батьківщина — це місце, де людина народилась і живе, де народились і живуть її батьки. Вона така ж рідна для людини, як її батьки, тому й називається Батьківщиною. Наша Батьківщина — Україна»). Діти повинні знати, що люди, які мають спільну батьківщину, — це народ, а ті, що народилися і живуть в Україні — український народ. У народі з роду в рід передаються мова, пісні, повага до старших, любов до дітей і рідного дому. Програма передбачає формування у дітей уявлень про історію рідного міста (села), походження його назви і назв вулиць, географічні та історичні пам'ятки рідного краю.

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні орієнтує на опанування знань про нашу державу, виховання поваги до державних символів. Старші дошкільники мають знати прапор, гімн, герб України, назву її столиці, інших великих міст, значущі географічні назви (Крим, Карпатські гори, Дніпро), пам'ятні місця (Тарасова гора у Каневі, Хортиця, заповідник Асканія-Нова тощо). Цій меті підпорядковані заняття «Ми живемо в Україні, ми дуже любимо її», «Пам'ятні місця України», «Рідне місто (село)», «Вулиці нашого міста (села)», «Наш герб» та ін.

Діти мають поступово усвідомлювати, що моральний аспект патріотизму полягає і в розвитку національної економіки (це нові робочі місця, заробітна плата працівникам, доходи бюджету, раціональне використання яких робить життя у рідній країні достойним), і в підтримці національного виробника, і в економічній, господарській порядності власників підприємств, і в розвитку меценатства тощо. Щодо цього педагог може використати приклади з історії і з сучасного життя країни. Доцільним у патріотичному вихованні дітей дошкільного віку є використання творів художньої літератури, в яких ідеться про історію і сьогодення України, життя дітей і дорослих.

Досягти якісного рівня патріотичного виховання дошкільників не можна без урахувань специфіки окремих регіонів, їх національних особливостей.

Виховання любові до Батьківщини, до своєї Вітчизни – завдання надзвичайно складне, особливо коли мова йде про дітей дошкільного віку. Однак така складність виникає при спробі переносити на дітей „дорослі” показники проявів любові до Вітчизни.

Дошкільний вік як період становлення особистості має свої потенційні можливості для формування вищих моральних почуттів, до яких і відноситься почуття патріотизму.

Для того, щоб визначити специфіку процесу формування у дітей любові до Вітчизни, необхідно визначитися у природі самого патріотичного почуття, його структурі, змісті, а також простежити його народження, джерела (на основі яких почуттів воно формується або, точніше, без якої емоційно-пізнавальної основи не може з’явитися це складне інтегральне почуття).

Якщо патріотизм – це почуття приязні, відданості, відповідальності і т.д. до своєї Батьківщини, то дитину ще в дошкільному віці необхідно навчити бути приязною (до чого-небудь, бути відповідальною в її малих справах, вчинках).

Перш ніж дитина навчиться співпереживати бідам та проблемам Батьківщини, вона повинна навчитися співпереживанню взагалі як людському почуттю. Захоплення просторами країни, її красою та природними багатствами виникає тоді, коли дитину навчили бачити красу безпосередньо навколо себе. Також, перш ніж людина навчиться трудитися на благо Батьківщини, необхідно навчити її добросовісно виконувати трудові доручення, прищеплювати любов до праці.

Отже, базовим етапом у формуванні в дітей любові до Батьківщини необхідно вважати накопичення дитиною соціального досвіду проживання у своїй Вітчизні та засвоєння усталених норм поведінки, взаємовідносин.

Патріотичне почуття за своєю природою багатогранне, воно об’єднує всі сторони особистості: моральну, трудову, розумову, естетичну, а також фізичний розвиток і передбачає вплив на кожну із сторін для отримання єдиного результату.

До ефективних методів і форм організації патріотичного виховання належать: екскурсії вулицями рідного міста, до історичних пам’яток, визначних місць; розповіді вихователя; бесіди з цікавими людьми; узагальнюючі бесіди; розгляд ілюстративних матеріалів; читання та інсценування творів художньої літератури; запрошення членів родин у дитячий садок; спільні з родинами виховні заходи (День сім’ї, свято бабусь тощо); зустрічі з батьками за межами дошкільного закладу, за місцем роботи та ін.

Важливим напрямом патріотичного виховання є прилучення до народознавства – вивчення культури, побуту, звичаїв рідного народу. Дошкільників ознайомлюють з культурними і матеріальними цінностями родини і народу, пояснюють зв’язок людини з минулими і майбутніми поколіннями, виховують розуміння смислу життя, інтерес до родинних і народних традицій.

Значну роль у вихованні дітей відіграють народні традиції – досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично і передаються з покоління в покоління (шанувати старших, піклуватися про дітей, відзначати

пам'ятні дати тощо). З традиціями тісно пов'язані народні звичаї — усталені правила поведінки; те, що стало звичним, визнаним, необхідним; форма виявлення народної традиції (як вітатися, як ходити в гості та ін.).

Прилучаючись до народознавства, діти поступово утверджуватимуться у думці, що кожен народ, зокрема й український, має звичаї, які є спільними для всіх людей. Пізнаючи традиції, народну мудрість, народну творчість (пісні, казки, прислів'я, приказки, ігри, загадки тощо), розширюючи уявлення про народні промисли (вишивка, петриківський розпис, яворівська іграшка), вони поступово отримують більш-менш цілісне уявлення про втілену в художній і предметній творчості своєрідність українського народу. Водночас у дітей розширюються знання про характерні для рідного краю професії людей, про конкретних їх представників. При цьому вихователь повинен не стільки піклуватися про збагачення знань, скільки про їх творче засвоєння, розвиток почуттів дітей. У дошкільному віці вони залюбки беруть участь у народних святах і обрядах, пізнаючи їх зміст, розвиваючи художні здібності, навички колективної взаємодії.

Формування патріотичних почуттів дітей дошкільного віку має поєднуватися з вихованням їх у дусі миру. Адже глобалізація, зростання відкритості суспільств актуалізує ідею планетарності, вселяє багатьом людям відчуття того, що вони є жителями Землі. За даними Всесвітньої організації з дошкільного виховання (ОМЕР), представники різних країн змістом мирних відносин між людьми вважають:

- а) любов і повагу до ближнього, щирість, співпереживання, привітність, розуміння, вміння допомагати тим, хто потребує допомоги;
- б) дотримання прийнятих у суспільстві моральних норм, протидію злу без виявлення агресивності;
- в) почуття солідарності та відповідальності стосовно інших.

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні тлумачить поняття «людство» як сукупність усіх людей, які населяють планету, як усвідомлення того, що народи світу прагнуть миру і щастя, процвітання рідної країни і всієї планети, турбуються про майбутнє дітей.

У дошкільному закладі розкриття етнічної багатоманітності світу доцільно починати з ознайомлення безпосередніми методами. Передусім слід ознайомити дітей з народами, які населяють країну та сусідні держави, а також із народами, що є носіями іноземної мови, яку діти вивчають у дошкільному закладі. Дошкільників, як правило, цікавлять казки, ігри, побут інших народів; залюбки вони спілкуються з представниками різних національностей.

Засоби і методи цієї роботи традиційні: розповіді вихователя; використання творів художньої літератури; показ народних іграшок, виробів народних майстрів, предметів побуту тощо; розглядання ілюстративного матеріалу (картин природи, історичних пам'яток тощо); ігрові заочні екскурсії-подорожі; узагальнюючі заняття, що підсумовують знання дітей про певну країну; листування з дошкільними закладами, зустрічі з представниками інших країн.

Спрямованість патріотичного виховання на загальний особистісний розвиток дитини, його неперервність у педагогічному процесі, багатоманітність

напрямів і методів вимагає високої професійної та моральної культури вихователя, гуманістичної спрямованості його педагогічної діяльності, вміння розуміти дитину і діяти спільно з нею.

Тема 17.

Виховання початків національної свідомості у дітей дошкільного віку

Мета лекції: знайомити студентів з провідними етапами національного виховання та реалізація його в умовах дошкільного навчального закладу.

План лекції

1. Провідні завдання національного виховання у системі українського дошкілля.
2. Визначальні форми і методи національного виховання в осередку дошкільнонавчального закладу.
3. Значення розвивального середовища у системі національного виховання дошкільників.
4. Співпраця ДНЗ з батьками – запорука ефективності у становленні національної самосвідомості дитини дошкільного віку.

Література до теми

1. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / А. М. Богуш, Н. В. Лисенко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Вища шк., 2002. – 407 с.
2. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкілля : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. закл. освіти, спец. «Дошкільне виховання» / Н. В. Лисенко, Н. Р. Кирста. – Івано-Франківськ : Плай, 2001. – 207 с.
3. Навчально-виховна діяльність у дошкільному закладі: проблеми, пошуки, знахідки. / [Гайдаржинська Л. П. та ін.; за ред. І. Г. Улюкаєвої]; М-во освіти і науки України, Бердян. держ. пед. ун-т. — Донецьк: Юго-Восток, 2009. – 324 с
4. Побірченко Н.С. Використання української етнопедагогіки в дошкільному закладі : навч. посіб. / Н. С. Побірченко, Н. В. Рогальська ; Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – К. : Наук. світ, 2003. – 117 с.
5. Фоменко Е.В. Формування національної самосвідомості дітей / Е. В. Фоменко. – Х. : Вид. група «Основа», 2009. – 121 с. – (Серія ДНЗ. «Вихователю»).

У сучасній педагогічній системі провідне місце надається національному вихованню, яке згідно з положеннями Національної доктрини розвитку освіти, «...має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей та молоді, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність та цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдаровань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури...».

Почуття любові до батьківщини, поваги до свого народу, його історії, усвідомлення себе часткою великої і давньої нації мають формуватися з самого раннього дитинства. В Україні розроблена науково обґрунтована Концепція дошкільного виховання (проект, 1993 р.), яка й визначає основну його мету. Її

загальні положення знайшли відображення в Законі України «Про дошкільну освіту» (2003 р.) Зокрема, в ньому зазначається: «Одним із основних завдань дошкільної освіти та виховання є формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, пізнавальної активності; виховання у дітей шанобливого ставлення до родини, Батьківщини, поваги до народних традицій та звичаїв, рідної та державної мови, національних цінностей Українського народу». Відповідно до цього були визначені завдання виховання. З поміж інших, наголошується на необхідності формування особистості в контексті рідної культури, мови як емоційного природного середовища дитини; відновлення престижу української мови, державної мови суверенної України; формування творчої індивідуальності на національній основі.

Сучасні концепції національного виховання наголошують на важливості національної спрямованості освіти, її органічної єдності з національною історією і традиціями, на збереженні і збагаченні культури українського народу.

У Концепції дошкільного виховання в Україні (1993) зазначено, що провідними засадами діяльності сучасного національного дошкільного закладу мають бути національна психологія, культура та історія, а також загальнолюдські духовні надбання.

Важливим завданням педагогічної науки і практики є забезпечення етнізації – природного входження дітей у духовний світ свого народу, нації як елементу загальнолюдської культури, позбавленого національної обмеженості та егоїзму. Така спрямованість виховної роботи вимагає єдності національного і загальнолюдського у формуванні національної самосвідомості, інтернаціональних почуттів дошкільників. Національне самовизначення особистості (віднесення себе до певної нації, відданість їй, любов та інтерес до всього національного) за такої умови не перероджується в національний егоїзм і негативне ставлення до інших націй, адже людина, яка має високу національну свідомість, поважатиме й інший народ.

Головним завданням національного виховання дітей дошкільного віку є формування основ національної самосвідомості – відчуття приналежності до певної нації, яка виявляється в етнічному самовизначенні (ототожнення себе з певною етнічною групою). Основою національної самосвідомості є національні почуття — комплекс емоцій, які фіксують суб'єктивне ставлення людей до своєї нації, її потреб і норм життя, а також до інших народів. Важливо, щоб сформовані у ранньому дитинстві національні почуття, елементи національної свідомості мали моральну спрямованість. Усе це активно сприятиме формуванню у дітей етики міжнаціонального спілкування, яка стосовно дитини-дошкільника передбачає симпатію, доброзичливість, повагу до однолітків і дорослих різних національностей, їхніх національних традицій і звичаїв, інтерес до їхнього життя, культури.

Втілення національного виховання дітей в сучасних дошкільних закладах неможливе без впровадження в навчально-виховний процес надбань народної етнопедагогічної традиції.

Впровадження кращих надбань українського народу в роботу дитячого садка повинно мати своєрідну форму подання і бути зустріччю дитини з духовною спадщиною народу. При ознайомленні дошкільнят з українськими народними святами, обрядами й звичаями необхідно керуватися принципами: доступності, зрозумілості, відповідності віковим особливостям й урахування інтересів і нахилів кожного вихованця. Увесь комплекс виховного впливу повинен бути нормою існування життя дитини в дошкільній установі. Емоційно-естетичне сприйняття навколишнього світу має для дитини першочергове значення. Відтак доцільним вважаємо безпосереднє спілкування з оточенням поєднувати з впливом українського мистецтва – музикою, піснями, малюванням та залученням народних казок, загадок, приказок, віршів та легенд, у змісті яких розкрито (чи опосередковано згадано) самобутні українські традиції. Щоб інформативний матеріал краще засвоювався дітьми та сприймався з більшим інтересом, розповіді вихователя слід поєднувати з практичною діяльністю дітей, їхньою безпосередньою участю в проведенні народних свят, творчою роботою на заняттях з ручної праці та образотворчого мистецтва, з екскурсіями до історичних місць, до майстерень народних умільців.

Визначальна роль у виховному впливі на дітей має відводитись народним іграм, бо в них дитина відтворює звичаєвість певної епохи й одержує при цьому необхідний доступний обсяг знань, норм поведінки та моралі свого народу.

Педагогам необхідно прагнути, щоб народознавча робота вже у першій ланці освітньої системи була інтегрованою. Водночас важливо, щоб виховний вплив відбувався без психологічного тиску, проходив в контексті повсякденного життя, у формах і способах притаманних народному життю та максимально наближених до потреб дітей.

Для реалізації вищеназваних провідних засад в ознайомленні дітей з культурними надбаннями українського народу в дитячому садку бажане створення кімнати з народознавства, в якій проводилася б робота з вихованцями за чотирма виховними осередками. Одним з осередків є «Українська світлиця», що являтиме собою мініетнографічний музей. Експонатами слугуватимуть зібрані вихователями з участю батьків національний одяг, старовинні речі хатнього вжитку, гончарні вироби, народні символи та обереги: ікони, рушники, обрядовий хліб, віночки, які покликані формувати уявлення дітей про помешкання й побут українців у давнину. З дітьми молодшого та середнього дошкільного віку в цьому виховному осередку проводяться екскурсії з метою формування початкових етнічних знань, а з дітьми старшого дошкільного віку – організовуються сюжетно-стилізовані тематичні та комплексні заняття, фольклорні свята, екскурсії-мандрівки, вечори пісень, народні дозвілля та розваги. Роботу в кімнаті національного побуту слід будувати так, щоб діти могли не лише споглядати, а й діяти. Предмети, речі вжитку мають бути такого розміру, щоб дозволяли гратися й відтворювати те, що вже відомо про народний побут. Тут доречно проведення з дітьми дидактичних ігор: «Український рушничок», «Букет маковія», «З бабусиною скрині», «Селянське дворище». Поряд з предметами старовини в оформленні

світлиці мають бути й сучасні речі, які дозволяють показати дітям контраст не лише з метою порівняння, а й з метою розвитку в них творчого мислення, уяви, розкриття тих здобутків, які ведуть до кращого життя людей.

Залученню дітей до участі в традиційних народних святах передують підготовча робота. Так, доцільним є засвоєння дітьми таких аспектів святкового дійства:

- в яку пору року свято відзначається;
- що символізує певний обряд чи звичай, який є складовою святкового комплексу;
- які атрибути зазвичай використовують при виконанні цих обрядів та звичаїв;
- у яких різновидах народної творчості відзеркалено символіку цього свята.

Ознайомлення з вище переліченими аспектами має за мету стимулювати інтерес дітей до наступної події й збагатити їх враження під час святкування.

У процесі спілкування з джерелами народної творчості діти повинні відчувати самобутній характер українського народу, його кращі риси: доброзичливість, гумор, працелюбність, гостинність, щирість.

Наступний виховний осередок умовно названий «Кобзарик». У ньому представлені українські народні інструменти: сопілка, бубон, цимбали, дримба, іграшкова бандура, ксилофон, добірка книжок з українськими піснями, баладами. Під час роботи у цьому осередку доцільне створення дитячого музично-фольклорного ансамблю «Дзвіночок», позаяк метою осередку є прищеплення дітям любові до української музики, пісень, танців, зацікавлення виразністю й образністю української мови, до культури українського народу, його мистецької скарбниці.

У даному виховному осередку діти молодшої групи навчаються грі на сопілці, вихованці середньої групи – на бубні та бандурі, а дітей старшої групи вчать елементарній грі на дрибмі та цимбалах, залучають до участі в музично-фольклорному ансамблі. Навчання гри на музичних інструментах передбачає кілька дидактичних моментів:

- 1) демонстрація інструмента;
- 2) розповідь легенди про його створення;
- 3) пояснення будови цього інструмента;
- 4) ознайомлення з правилами поводження з ним;
- 5) прослуховування гри на даному інструменті в магнітофонному записі;
- 6) демонстрування прийомів гри;
- 7) безпосереднє вправляння дітей у грі.

Гра дітей на дитячих музичних інструментах надасть особливого звучання фольклорним святам, розвагам дітей. Ретельно підібраний репертуар, група відповідно налаштованих інструментів, що складатимуть ансамбль, відповідальність кожного виконавця започаткують основи формування естетичного смаку дошкільників, їх музичного розвитку.

Виховний осередок «З історії України» презентує ілюстративний, демонстраційний та роздатковий матеріал для ознайомлення з історичними подіями з життя українського народу. Опанування елементарними знаннями з

історії, формування історичного мислення досягається в дошкільному віці під час читання народних казок, легенд, дум про історичних осіб, які добре відомі в Україні, чи в певному регіоні. Доступними для розуміння сучасних дошкільників є оповіді про те, які свята відзначали у давнину, яких звичаїв і обрядів дотримувались наші пращури в дохристиянську добу, якими іграшками бавилась тогочасна малеча тощо.

У процесі ознайомлення з першоосновами історії рідного краю на дітей справляє незабутнє враження використання спеціально підготовлених ілюстрацій, костюмів, декорацій. Їх можна залучати під час проведення комплексних і театралізованих занять за участю старших дошкільників, батьків та співробітників дитячого садка. Як засвідчують педагоги-практики, відвідування краєзнавчого музею, екскурсій на виставки декоративно-ужиткового мистецтва стимулює дітей до відображення своїх вражень у малюнках на теми «Моє село (місто) в минулому», «Вертеп у нашому (місті) селі», «Як у нас святкують Великдень».

У виховному осередку названому «Віконце у світ казки» знаходяться добірки віршів, оповідань і казок для дітей різних вікових груп. Важливо, щоб з-поміж книг були представлені як українські, так і твори народів країн близького і далекого зарубіжжя. Мета цього осередку полягає в тому, щоб ознайомлення з творами та ілюстраціями до них показували дітям привабливість і важливість загальнолюдських цінностей (доброта, милосердя, чесність, справедливість, поміркованість, скромність, мужність), а відтак формувати у дітей прагнення опанувати цими якостями.

Функціонування виховних осередків та розпорядок роботи в них має забезпечувати методист дошкільного закладу, який повинен надавати методичну допомогу вихователям з питань етнопедагогіки і народознавства. В методичному кабінеті дошкільного закладу має бути добірка художньо-історичної літератури, оформлені альбоми народних загадок, прислів'їв, скоромовок, приказок, підготовлено описи народних рухливих ігор для дітей різного віку, словник народознавчої термінології, серії комплексних, комбінованих занять, зразки декоративного розпису, характерного для даної місцевості, сценарії календарно-обрядових свят.

Навчально-виховна робота з прилучення до культури рідного народу не повинна обмежуватись лише роботою з дітьми. Ефективне здійснення означеного напрямку роботи може бути успішним лише за умови участі в ній батьків вихованців дитячого садка. З метою педагогічної просвіти з питань етнопедагогіки й українського народознавства доцільно в дитячому садку створити гурток для батьків, на засіданнях якого знайомити їх з традиціями родинного виховання в Україні. Кожний вихователь дошкільного закладу має широкі можливості для створення власної системи концепції народознавчої роботи з дорослими. Матеріал повинен добиратися відповідно до регіональних особливостей, адже й традиції можуть бути різними навіть у сусідніх селах, не кажучи вже про області. Робота з дітьми та їх батьками має бути спрямована на кінцеву мету – виховання національно свідомого громадянина незалежної України.

Тема 18.

Виховання дітей у грі

Мета лекції: ознайомити студентів з педагогічним потенціалом ігор та їх місцем у життєдіяльності дитини-дошкільника.

План лекції

1. Історичне походження гри як діяльності.
2. Класифікація ігор.
3. Значення гри у всебічному розвитку дитини.
4. Народні ігри – важливий чинник виховання в українській етнопедагогіці.

Література до теми

1. Артемова Л.В. Театр і гра: Вдома, у дитячому садку, в школі. / Л.В.Артемова. – К.: Томіріс, 2002. – 291 с.
2. Воспитание детей в игре / Сост. А. К. Бондаренко, А. И. Матусик. – М.: Педагогика, 1983. – 102 с.
3. Давидчук А.Н. Конструктивное творчество дошкольников / А.Н.Давидчук. – М.: Начальная школа, 1973.– 96 с.
4. Калуська Л.В. Дивокрай: вибр. дидакт.-метод. матеріали для працівників дошк. закл. : [у 2 кн.] / Л. В. Калуська ; [голов. ред.: Б. Фенюк ; ред.: І. Дворницька]. – Т. : Мандрівець, 2006. – 319 с.
5. Штрасмайер В. Обучение и развитие ребенка раннего возраста: Учебн. пособие для студ. высш. и средн. учебн. заведений: Пер. с нем. – М.: Академия, 2002.– 240 с.
6. Шуть М.П. Школа ігромайстерності: навч.-метод. посіб / М.П.Шуть.– К.: Шк. світ, 2006. – 128 с.

Гра є одним з найцікавіших видів людської діяльності, провідною діяльністю дошкільника, засобом його всебічного розвитку, важливим методом виховання. Її назвали «супутником дитинства», хоч у житті граються не тільки діти, а й дорослі. *Дитяча гра* –це діяльність, спрямована на орієнтування в предметній і соціальній дійсності, в якій дитина відображає враження від їх пізнання. Водночас гра є могутнім виховним засобом, у ній, за словами К. Ушинського, реалізується потреба людської природи.

Гра має багатовікову історію. Аналіз змісту ігор дітей різних народів і епох наводить на висновок, що гра виникла після праці й на її основі. Очевидно, тому в іграх дітей первісних людей відображена війна, полювання, землеробські процеси. Наслідуючи в грі діяльність дорослих, діти оволодівають найпростішими трудовими навичками і всім тим, що чекає їх у дорослому житті.

З розвитком виробничих сил, ускладненням знарядь звужувалося коло доступних дітям сфер виробництва, окремі види праці вони могли лише спостерігати. Змінювалися і функції предметів, якими діти оперували: якщо зменшений лук дотепер не втратив своєї основної функції (з нього можна пускати стріли і влучати у ціль), то зменшена гвинтівка не стріляє, а є тільки копією справжньої. Так з'явилися іграшки і рольові ігри, завдяки яким діти задовольняють своє прагнення до спільного з дорослими життя.

Отже, гра є історичним утворенням. Її виникнення зумовлене розвитком суспільства і пов'язаною з ним зміною становища дитини в системі суспільних відносин. Цю концепцію походження гри не можна визнати вичерпною, оскільки згідно з нею спонукає до гри лише прагнення брати участь у праці дорослих. А це означає, що, включившись досить рано у таку працю, дитина вичерпає свою потребу в грі реальною участю у житті дорослих і не буде гратися. Однак відомо про існування і такого важливого чинника, як потреба у пізнанні навколишнього світу, відображенні вражень у власній діяльності.

Поширеними є спроби пов'язати походження гри з розвитком мистецтва та ідеологічних інститутів, наприклад, релігією, ритуальними процесами під час богослужінь, які мають багато спільного з ігровими діями. Попри різне бачення походження гри, філософи, психологи, мистецтвознавці одностайні в думці, що гра є соціальною потребою і виконує певні суспільні функції, передусім забезпечує передавання суспільного досвіду від одного покоління до іншого. Ігри дітей різних народів і часів подібні за тематикою, оскільки відображають спільні для всіх людей явища життя.

Соціальна природа гри як феномену полягає у конкретно-історичному характері творчих сюжетно-рольових ігор, змістом яких є відображення суспільних відносин людей. В іграх діти відтворюють поведінку дорослих, а також негативні явища їхнього життя. Цю особливість дітей охарактеризував К. Ушинський: «В однієї дівчинки лялька пере, шиє, миє, прасує; в іншої – валяється на дивані, приймає гостей, поспішає до театру або на раут; у третьої – б'є людей, заводить скарбничку, рахує гроші. Нам доводилося бачити хлопчиків, у яких «чоловічки» отримували чини і брали хабарі». Отже, зміст дитячих ігор вбирає в себе різноманітні ознаки суспільного життя, в тому числі й негативні.

Гра як соціальне явище, що виникло в процесі історичного розвитку людства з трудових дій, відображає реальну дійсність, удосконалюється з розвитком відносин «людина – суспільство». Вона є активною, свідомою, цілеспрямованою діяльністю, яка втілює потребу дитини в активності.

Сучасні українські науковці (Л. Артемова, Г. Григоренко, К. Щербакова та ін.) досліджують формування суспільної спрямованості дитини дошкільного віку у грі, розвиток моральних стосунків у творчих іграх тощо. За їхніми твердженнями, гра містить більші можливості для формування особистості дошкільників, ніж будь-яка інша діяльність, оскільки мотиви її мають велику спонукальну силу і дітям зрозуміле співвідношення мотиву і мети гри.

Гра є багатоманітним за змістом, характером, формою явищем.

Одна з перших класифікацій гри належить К. Гросу, який поділяв ігри на дві групи:

1) експериментальні («ігри звичайних функцій»). До них належать сенсорні, моторні, інтелектуальні, афективні ігри, вправи для формування волі. На думку Гроса, у своїй основі ці ігри мають інстинкти, що забезпечують функціонування організму як цілісного утворення і визначають зміст ігор;

2) спеціальні («ігри спеціальних функцій»). До цієї групи належать ігри, під час яких розвиваються необхідні для використання в різних сферах життя

(суспільного, сімейного) частковій здібності. Їх поділяють за інстинктами, які в дітей проявляються і вдосконалюються.

Сучасна педагогіка найчастіше послуговується такою класифікацією ігор:

1. Творчі ігри. До них належать режисерські, сюжетно-рольові (сімейні, побутові, суспільні), будівельно-конструкційні, ігри на теми літературних творів (драматизації, інсценування).

2. Ігри за правилами. Цю групу утворюють *рухливі* (великої, середньої, малої рухливості; сюжетні, ігри з предметами; з переважанням основного руху: бігу, стрибків тощо; ігри-естафети) та *дидактичні ігри* (словесні, з іграшками, настільно-друковані).

Окрему групу становлять *народні ігри* (забави, рухливі, дидактичні, обрядові).

Кожна класифікація є досить умовною і не вичерпує всього різноманіття ігор. Наприклад, творчі ігри теж підпорядковані певним правилам, оскільки без правил неможлива будь-яка спільна діяльність, а ігри за правилами передбачають елементи творчості. У творчій грі їх устанавлюють діти, у рухливих і дидактичних іграх — дорослі, переслідуючи виховну та навчальну мету. У творчих іграх і в іграх за правилами фігурують мета, уявна ситуація, самостійність дій, активна робота уяви, творчість. Різняться ці дві великі групи ігор спрямованістю творчої активності дітей: творчі передбачають реалізацію задуму, розвиток сюжету; ігри за правилами — вирішення завдань і виконання правил.

Перехід дітей від одного виду гри до іншого залежить як від віку, так і від індивідуальних уподобань. Уникаючи надмірної регламентації, педагог має сприяти розвитку різних видів ігрової діяльності дошкільнят.

Психологічна природа, сутність, виховні та інші можливості гри як складного, багатофункціонального феномену втілені в її ознаках, одні з яких властиві будь-якій соціальній діяльності, інші — тільки грі. Дитяча гра зумовлена віковими особливостями особистості.

Грі властиві певні загальні, універсальні ознаки: 1. Гра як активна форма пізнання навколишньої дійсності. Різноманітність її форм уводить дитину у сферу реальних життєвих явищ, завдяки чому вона пізнає якості та властивості предметів, їх призначення, способи використання; засвоює особливості стосунків між людьми, правила і норми поведінки; пізнає саму себе, свої можливості і здібності. Гра іншим чином відкриває шляхи пізнання світу, ніж праця і навчання. У ній практичне, дієве освоєння дійсності відбувається раніше, ніж здобуття знань. Інтерес дитини до гри поступово вичерпується внаслідок засвоєння знань і умінь. Це спричиняє розвиток сюжету гри, появу нових ролей у ній.

2. Гра як свідомо і цілеспрямована діяльність. Кожній грі властива значуща для дитини мета. Навіть найпростіші ігри-дії з предметами мають певну мету (нагодувати, покласти ляльку спати тощо). Чим менша дитина, тим більш наслідувальними є її ігрові дії. Поступово зростає рівень усвідомленості дітей у грі. Щоб досягти мети, вони відбирають необхідні засоби, іграшки, здійснюють відповідні дії та вчинки, вступають у різноманітні стосунки з товаришами. Діти

домовляються про тему і зміст гри, розподіляють ролі, певною мірою планують свою діяльність. Усе це свідчить про цілеспрямований, свідомий характер гри. Крім загальних, гра наділена специфічними, характерними тільки для неї ознаками:

1. Гра як вільна, самостійна діяльність, що здійснюється за особистою ініціативою дитини. У грі дитина реалізує свої задуми, по-своєму діє, змінює за своїми уявленнями реальне життя. Гра є вільною від обов'язків перед дорослими сферою самодіяльності та самостійності дитини, оскільки, граючись, дитина керується власними потребами та інтересами. Воля і самостійність дитини виявляються у виборі гри, її змісту, у добровільності об'єднання з іншими дітьми, у вільному входженні в гру і виході з неї тощо.

2. Наявність творчої основи. Гра завжди пов'язана з ініціативою, вигадкою, кмітливістю, винахідливістю, передбачає активну роботу уяви, емоцій і почуттів дитини. Ініціативу і творчість у різних ситуаціях діти виявляють по-різному. В одних іграх їхня творчість пов'язана з побудовою сюжету, вибором змісту, ролей; в інших — виявляється у виборі способів дії, їх варіативності (жмурки, ігри у доміно, м'яч тощо). Багато ігор вимагають уміння узгоджувати свої дії, швидко змінювати тактику своєї поведінки чи способи дій (рольові, рухливі ігри). Значну творчу роботу передбачають дидактичні ігри, які мають на меті розвиток пізнавальної активності, допитливості, швидкості розумових дій, ініціативи у прийнятті рішень.

Творчий елемент є носієм індивідуальності кожного гравця, тому гра є засобом розвитку творчості, формування здібностей дітей.

3. Емоційна насиченість. У процесі гри діти переживають певні почуття, пов'язані з виконуваними ролями: турбота, ніжність «матері», відповідальність «лікаря», справедливість «вихователя» тощо. У колективних іграх вони виявляють дружбу, товариськість, взаємну відповідальність, відчують радість від результату, подолання труднощів. Більшість ігор супроводжуються естетичними емоціями.

Отже, гра як провідний вид діяльності дитини поєднує в собі як загальні для будь-якої соціальної діяльності ознаки (цілеспрямованість, усвідомленість, активна участь), так і специфічні (свобода і самостійність, самоорганізація, наявність творчої основи, почуття радості й задоволення).

Тема 19.

Виховна сутність іграшок

Мета лекції: ознайомити студентів з педагогічною сутністю та різновидами іграшок.

План лекції

1. Історія виникнення іграшки.
2. Самобутність української народної іграшки.
3. Різновиди іграшок.
4. Виховна і освітня цінність іграшки.
5. Вимоги до іграшок.

Література до теми

1. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / А. М. Богуш, Н. В. Лисенко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Вища шк., 2002. – 407 с.
2. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкілля : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. закл. освіти, спец. «Дошкільне виховання» / Н. В. Лисенко, Н. Р. Кирста. – Івано-Франківськ : Плай, 2001. – 207 с.
3. Найден О.С. Українська народна іграшка: Історія, семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості / О.С. Найден.– К.: Основи, 1999. – 172 с.
4. Поніманська Т.І. Основи дошкільної педагогіки: Навч. посібник для студентів вузів, які навчаються за спец. «Дошкільне виховання» / Т.І. Поніманська. – К.: Абрис, 1998.– 447 с.
5. Проскура Е. В. Развитие познавательных способностей дошкольников / Е. В. Проскура ; под ред. Л. А. Венгера. – К. : Рад. шк., 1985. – 128 с. : 4 л. ил. – (Б-ка дошк. работника).
6. Флерина Е. А. Игра и грушка /е.а. Флерина. – М., Просвещение, 1973. – 111 с.

Головним компонентом, «матеріальною основою» (А. Макаренко) є іграшка – річ, призначена дітям для гри. Без неї гра неможлива. Як найсуттєвіший компонент гри, вона відіграє важливу освітню, розвивальну, виховну, навіть організаційну ролі. Як і гра, іграшка є важливим фактором психічного розвитку дитини, що забезпечує поступове здійснення нею усіх видів діяльності на більш високому рівні.

Історія іграшки є невід'ємною частиною історії культури суспільства. Для кожної історичної епохи характерні свої іграшки, оскільки розвиток матеріальної основи суспільства, його духовної культури позначається не лише на змісті дитячих ігор, а й на тематиці та формах іграшок.

Перші іграшки, знайдені під час розкопок дитячих поховань, були дуже подібними до знарядь праці, предметів побуту. Їх виготовляли з найпростіших природних матеріалів з метою оволодіння дітьми навичками майбутньої діяльності. Як стверджує дослідник історії української народної іграшки О. Найден, дитяча іграшка як предмет певного функціонального призначення з'явилася досить пізно, коли цивілізація окремих суспільств і народів досягла достатнього рівня розвитку. Відтоді іграшка, поряд з іншими речами, зробленими людиною (знаряддями праці, побутовими речами, культовими атрибутами), починає входити до сфери культури.

Іграшки Давнього Єгипту (ляльки з дерева і тканини, фігурки тварин, шкіряні м'ячі та ін.) датуються серединою III тис. до н. є. Тут уперше було створено іграшки з нескладними механізмами («крокодил», «тигр»), які дитина рукою приводила в рух. У Давньому Китаї іграшки виготовляли з глини (посуд для приготування їжі, плита, будиночок, ручний млинок та ін.).

У дитячих похованнях античної епохи знайдено ляльки, фігурки тварин, які у Давніх Греції та Римі виробляли зі слонової кістки, бурштину, теракоти, а для дітей рабовласників – зі срібла та мармуру. Багато сучасних іграшок

створені ще в давні часи, деякі мають авторів. Наприклад, ідею створення брязкальця приписують відомому грецькому полководцеві, філософу і математику Архітові Тарентському (400-365 рр. до н. е.). У давні часи брязкальце було першою іграшкою дитини, а матері та годувальниці відганяли ним злих духів. Аналіз іграшок, які використовували діти різних часів і суспільств, може багато розповісти про характер їх виховних систем.

На території України найдавніші прототипи іграшки виявлені в с. Мезин Коропського району Чернігівської обл. Це були фігурки пташок, вовка чи собаки, виготовлені з мамонтового бивня приблизно 25 тис. років тому.

У IV-III тис. до н. е. трипільці виготовляли керамічні жіночі статуетки, різноманітні фігурки тварин (овець, коней, биків та ін.) та їх дитинчат, які символізували плодючість. В могильнику на території Львівської області археологами знайдено ліпні порожнисті фігурки пташок, що згодом трансформувалися в іграшки-свищики.

У дохристиянський період іграшки переважно зображали священних тварин, птахів, фантастичних істот, що свідчить про їх зв'язок з язичницьким культом, народною міфологією. Після прийняття християнства іграшки здебільшого використовували з ігровою та декоративною метою. Від українських іграшок періоду XIV-XVIII ст. майже нічого не збереглося. Однак етнографи стверджують, що виготовлення забавок не припинялося ні в XIV, ні в XVI століттях. У другій половині XVIII ст. внаслідок розвитку в Україні ярмаркової торгівлі розпочалося масове виробництво забавок на продаж. Жодний ярмарок не обходився без глиняних коників, баранчиків, півників, маленького посуду, ляльок-«пань», розписаних орнаментом, прикрашених кольоровою глиною і покритих прозорою поливою. Розквіт кустарного іграшкового промислу припадає на середину XIX ст. Найбільше виготовляли забавок на Наддніпрянщині, Поділлі, Прикарпатті. На Гуцульщині вівчарі ліпили іграшки з плавленого овечого сиру. Випасаючи овець, вони виготовляли казкових оленів, баранчиків, фантастичних півників, коників, а повернувшись із полонини, дарували їх дітям. Згодом цим почали займатися жінки, і в XIX ст. виготовлення іграшок з сиру стало домашнім промислом.

Народна іграшка є специфічним витвором. Вона мусить мати пізнавальну цінність для дитини, відображати явища реального світу в доступних їй формах. Народна іграшка повинна не тільки нести інформацію, а й бути естетичною, втілювати оригінальну ідею. Використання її у дитячому садку, сім'ї збагачує, урізноманітнює ігрову діяльність дітей, розширює сферу пізнання світу і свого народу, розвиває традиційні для національної, господарської, побутової культури навички. Дитина сприймає народну іграшку і як витвір мистецтва, що сприяє її духовному збагаченню. Отже, народна іграшка дає дитині те, чого не може дати сучасна іграшка. Існуючи поряд, вони доповнюють одна одну.

Виховна цінність іграшки полягає в тому, що вона сприяє формуванню самостійності, творчої діяльності дітей. Традиційні іграшки різних народів здавна використовують з метою естетичного, морального, розумового, фізичного виховання. Під час гри дошкільник розвивається, пізнає світ, наслідуює і

засвоює соціальний досвід. Іграшка є засобом передавання культурного досвіду народу від покоління до покоління.

Розумовому вихованню дітей особливо сприяють дидактичні (навчальні) іграшки. Використовуючи їх, дошкільники вчаться розпізнавати, розрізняти, називати форму, роз мір, колір предметів, ознайомлюються з кількісними співвідношеннями, числом, цифрою, з просторовими поняттями.

Різноманітні іграшки (конусні башточки, кольорові мисочки, кульки, різноманітні мозаїки тощо) покликані допомагати сенсорному розвитку дитини. Розбірні іграшки, конструктори формують у дошкільників здатність до аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння, класифікації. Ігри з образними іграшками розширюють й уточнюють уявлення дитини про навколишній світ, розвивають мислення, уяву, мовлення, збагачують словниковий запас. Використання технічної іграшки розвиває її конструкційні здібності, формує інтерес до техніки, створює передумови для технічної винахідливості, творчості. Використовуючи в іграх будівельний матеріал, діти ознайомлюються з об'ємними геометричними тілами, у них розвиваються уявлення про форму, розмір, напрямок, положення, протяжність тощо. Іграшки допомагають засвоювати через ігрові ситуації правила і норми поведінки і взаємодії людей. У виборі образної іграшки, дія з нею значною мірою виявляється ставлення до того, що вона уособлює. Використання народної іграшки у вихованні сприяє прилученню дитини до духовного, естетичного, побутового досвіду народу. Ігри з дидактичними іграшками вчать дотримуватися правил гри, виховують терплячість і посидючість, прагнення досягти успіху завдяки власним знанням і вмінням. Художньо оформлена іграшка збуджує у дитини естетичні почуття і переживання, формує естетичний смак. Цікаві за змістом і формою іграшки позитивно діють на психічний стан дитини, світосприймання, активізують життєвий тонус, що впливає на її здоров'я і фізичний розвиток. Ігри з м'ячем, брязкальцями, кеглями та іншими предметами розвивають точність рухів, координацію, спритність, влучність, витримку.

На дітей молодшого і середнього дошкільного віку особливо впливають іграшки, що зображають людей, істот і предмети реального світу: тварин, риб, птахів, рослинність, предмети побуту, техніки тощо. Вони не тільки спонукають до різноманітних за змістом ігор, а й допомагають увійти в роль, створити улюблений ігровий образ, реалізувати задум. Засобом реалізації задуму іграшка може стати лише в тому разі, якщо дитина правильно сприймає її образ, має певні знання про предмет, а іграшка викликає усвідомлений інтерес і бажання гратися.

Вибір дитиною старшого дошкільного віку іграшки для сюжетно-рольової гри є індикатором рівня її розвитку. Одні діти добирають іграшку для гри незалежно від задуму. В такому разі іграшка визначає напрям розвитку сюжету, але сюжетні дії у край обмежені й бідні. Інші діти добирають іграшку цілеспрямовано, залежно від задуманого сюжету або паралельно з його формуванням. Свідомий вибір, групування і класифікація іграшок за їх ситуативними ознаками допомагають дитині реалізувати ігровий задум.

Іграшка як створений дорослими для розвитку дітей предмет культури має освітнє і виховне значення лише тоді, коли використовується за призначенням. Дитина повинна розуміти іграшку, хотіти з нею творчо діяти. Щоб іграшка, як і гра, була супутником дитинства, людство весь час удосконалює її.

Тривала історія розвитку, багатоманітність іграшок за змістом, оформленням, призначенням, матеріалами, з яких вони виготовлені, є основою класифікацій їх за різними ознаками і критеріями. Наприклад, у своїй класифікації іграшок А. Макаренко послуговувався критерієм взаємозв'язку їх технологічної готовності з виховними, розвивальними можливостями, які виникають при використанні іграшок. Це дало підстави виокремити серед них такі три типи:

- 1) готові іграшки (ляльки, машини та ін.), які ознайомлюють дитину з предметами навколишнього світу, розвивають уяву;
- 2) напівготові іграшки (розрізні картинки, кубики, конструктори, розбірні моделі), що сприяють розвитку логічного мислення;
- 3) іграшки-матеріал (пісок, глина, дерево, картон, папір), використання яких забезпечує творчу діяльність дитини.

З огляду на специфіку впливу різних типів іграшок на розвиток дитини А. Макаренко вважав необхідним комбінувати їх, використовуючи готові іграшки разом із саморобками, різними матеріалами.

На сьогодні іграшки класифікують за:

- станом готовності (готові, збірно-розбірні, заготовки і напівфабрикати для іграшок-саморобок, набори різних матеріалів для створення іграшок-саморобок);
- видом сировини (дерев'яні, пластмасові, металічні, з тканин, гумові, з паперу і картону, з кераміки, порцеляни і фаянсу, з деревних матеріалів, пап'є-маше, з нових синтетичних матеріалів);
- розміром (дрібні — від 3 до 10 см, середні — від 10 до 50 см, великогабаритні — відповідно до росту дитини в різні вікові періоди);
- функціональними властивостями (прості, без рухливих деталей, з рухливими деталями, механічні, у т. ч. із заводними та інерційними механізмами); гідравлічні; пневматичні; магнітні; електрифіковані, зокрема електротехнічні, електромеханічні, радіофіковані, на електронній елементній основі; електронні (на комп'ютерній основі); набори іграшок або деталей, пов'язаних між собою за призначенням або функціональною ознакою; ігрові комплекти, поєднані спільною темою;
- художньо-образним вирішенням (реалістичні, умовні, конструктивні).

Популярності у світі нині набули конструктори нового покоління датської фірми LEGO, елементи яких дають змогу створювати велику кількість комбінацій різними способами.

У виховному процесі іграшка має бути представлена у всій багатоманітності, а її використання слід пов'язувати з віком дітей, завданнями виховної роботи, індивідуальними особливостями дошкільників.

Головне призначення іграшок полягає у виявленні і розвитку творчих здібностей дітей, які, за словами Дж. Локка, повинні самі винаходити іграшки.

Крім того, іграшка мусить мати ігрову динаміку, бути максимально дійовою, оборотною, щоб з нею можна було активно діяти, розігрувати свою роль, щоб вона спонукала до відтворення всіх відомих дошкільнику дій і відносин, що характеризують цю роль. Також іграшки мають бути педагогічно доцільними, художньо досконалими, відповідати гігієнічним вимогам (бути такими, щоб їх можна було мити, фарбувати безпечною фарбою, дезинфікувати). У кожному віці дитині потрібні різноманітні за тематикою і призначенням іграшки.

Іграшка є своєрідним морально-етичним еталоном явищ соціальної дійсності, що допомагає дитині прилучитись до надбань культури людства.

Як засіб виховання вона повинна бути системною (серії, набори, комплекти іграшок для дітей різного віку), всебічною (усіх необхідних для всебічного розвитку видів), функціональною (враховувати вікові зміни у діяльності дитини), динамічною (рухливість частин, дієвість механізмів тощо).

Чим більше можливостей для різноманітних дій передбачає іграшка, тим вона цікавіша для дитини, тим сильніше її виховне значення. Іграшка не може мати зафіксованої пози, бо діти не люблять іграшок нерухомих, яких вони не можуть змінити за своєю фантазією. Найкращою іграшкою для дошкільника є та, яку можна змусити якнайрізноманітніше змінюватися.

Іграшка дарує радість дітям можливістю активно, самотійно діяти, комбінувати, винаходити. Цим спричинені вимоги до її художнього оформлення: як і все предметне середовище, іграшку необхідно створювати за законами краси, дбаючи про її яскравість, привабливість. Особливо це стосується іграшок для дітей молодшого дошкільного віку. Оформлення кожного виду іграшки залежить від її змісту, призначення, матеріалів.

Добір іграшок повинен враховувати вікові закономірності розвитку ігрової діяльності дітей. Знаючи процес розвитку ігрової діяльності, враховуючи індивідуальні особливості розвитку дитини і виховні завдання, можна добирати іграшки для своєчасного формування і вдосконалення психічних процесів, розвитку здібностей, формування різних видів діяльності і тим самим сприяти розвитку дошкільника. При цьому іграшки повинні дещо випереджати за своїми функціональними можливостями досягнутий дитиною рівень розвитку.

Для молодших дошкільників іграшка є джерелом накопичення чуттєвого досвіду, передбачає використання не тільки за прямим призначенням. Тому дітям краще давати придатні для різноманітного використання іграшки: ляльки (хлопчики і дівчатка), тварини тощо.

На цьому етапі розвитку гри дітям потрібні не набори іграшок (посуду, меблів та ін.), а велика їх кількість, яким вони могли б надавати різноманітного змісту, використовувати їх у дії (автомобіль, трактор, лялька, стіл, коляска, ліжко тощо). У грі з відомими предметами у звичній ситуації (наприклад, лялька у ліжку, за столом) дошкільники легко розвивають сюжет, розігрують ролі. Іграшки, що зображують конкретний предмет, використовують у грі лише за наявності у дітей уявлень про нього, його призначення, способи використання.

Напівготова іграшка (розрізні картинки, кубики, конструктор та ін.) сприяє вирішенню найпростіших розумових завдань. У молодшому дошкільному віці

використовують лише найпростіші її варіанти — кубики, цеглинки, елементарні будівельні набори. Маленька дитина здатна простежити логічний зв'язок між двома-трьома елементами. Тому поділені на 6—8 частин картинки, кубики з'єднати у ціле малюкам важко, оскільки вони ще не бачать зв'язку однієї частини з іншою.

У середньому дошкільному віці дитина свідомо використовує іграшку за своїм задумом. У старших групах доцільно комплектувати іграшки за темами (для гри у подорож, магазин, школу тощо). Комплекти, що складаються з найнеобхідніших іграшок, дають змогу дітям швидко розгорнути гру, підібрати додаткові матеріали. Такі набори вихователям слід створювати спільно з дошкільниками, а не надавати їх готовими. Дітей старшого дошкільного віку необхідно забезпечувати різноманітним матеріалом для виготовлення іграшок-саморобок відповідно до їхніх задумів.

Старші дошкільники цікавляться настільно-друкованими іграми, створеними за принципом розрізних картинок. Вони вимагають від дитини зосередженості, сприяють розвитку її мислення, уваги, уяви. Особливо популярні так звані пазли (англ. – гра на витримку). Елементів картинок у цих іграх буває від 32 до 250.

Останнім часом на хвилях бурхливого розвитку ігрової індустрії створено багато нових різновидів іграшок. Популярності набули електронні іграшки з програмованими принципами дії, комп'ютерно-ігрові комплекси, віртуальні іграшки. Їх вплив на психіку дитини, виховний ефект, педагогічні, гігієнічні умови використання у вихованні дошкільників мало досліджені.

Вихователю потрібно спрямовувати роботу з батьками на відбір таких іграшок для дітей, які відповідають їх віку, індивідуальному розвитку, пізнавальним інтересам і мають виховну цінність.

Тема 20.

Особливості творчих ігор

***Мета лекції:** ознайомити студентів з самобутністю та виховними можливостями творчих дитячих ігор.*

План лекції

1. Виховне значення творчої гри.
2. Передумови розвитку сюжетно-рольової гри в ранньому віці.
3. Особливості режисерських, сюжетно-рольових та будівельно-конструкторських ігор.

Література до теми

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України: Підручник для студ. вищих пед. навч. Закл./Л.В.Артемова. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.
2. Варкин Н.А., Калинина Р.Р. Программа творческо-эстетического развития дошкольников / Н.А.Варкин, Р.Р. Калинина.– СПб.: Речь, 2002.– 166 с.
3. Герасимова А.С. Энциклопедия развития и обучения дошкольника / А.С.Герасимова, О.С. В.Г. Кузнецова.– С.Пб.: Нева, 2001.– 352 с.
4. Нравственное и трудовое воспитание дошкольников: Учебн. пособие для студ. высш. учебн. заведений / С.А.Козлова, Н.К. Ледовских,

Б.Д. Калишенко и др. / Под ред. С.А. Козловой.– М.: Академия, 2002.– 192с.

5. Суржанська В.А. Розвиваємо творчі здібності: [посібник] / В. А. Суржанська. – Х.: Основа, 2007. – 109 с.

Головною ознакою творчої гри є уявлювана ситуація, яку дитина створює замість реальної, діє в ній, виконуючи роль відповідно до тих значень, які вона надає предметам, що її оточують.

Творчі ігри – ігри, які придумують самі діти, відображаючи у них враження від пізнання навколишнього світу.

Творчу гру характеризує низка особливостей.

Уявлювана ситуація. У творчій грі все є умовним, але в цьому створеному уявою оточенні багато справжнього: ігрові дії учасників завжди реальні, їхні почуття, переживання щирі. Завдяки ігровій уявлюваній ситуації дитина вчиться мислити про реальні речі та дії. Із цією особливістю пов'язані виникнення задуму в грі, пошук засобів для його реалізації, що потребує творчої уяви, а також означає перехід до творчої діяльності.

Творчий характер. Дитина у грі не копіює дійсність, а, наслідуючи те, що бачить, комбінує свої уявлення. При цьому емоційний та інтелектуальний аспекти її розвитку взаємообумовлені. Дошкільник по-справжньому переживає те, що відображає в грі, і мислить про те, що раніше емоційно сприйняв.

Наявність ролей. Відображення дійсності відбувається у процесі прийняття дитиною певної ролі. Однак вона наслідує образи не повністю, оскільки не має змоги реально здійснювати операції, як виконував її персонаж насправді. Тому у творчій грі дошкільнята виконують символічні дії, замінюючи реальні предмети іграшками або якимись іншими предметами, приписуючи їм необхідні функції (кубик – «чашка», палиця – «коник» та ін.).

Довільність дій. Виконуючи прийняті ролі, діти неодноразово повертаються до дійсності, освоюються в ній, пізнають її поступово, добровільно, без примусу. Довільність дій є характерною особливістю творчої гри. Результати її не продуктивні, вони умовні, оскільки дитина майже нічого не змінює в навколишній дійсності. Однак її ігрова діяльність збагачується різноманітними уявленнями про навколишній світ: фізичні якості, суспільно значущі функції предметів, людські взаємини тощо.

У дошкільному віці формуються і розвиваються індивідуальні та спільні ігрові інтереси, які виявляються в емоційно-пізнавальному ставленні до гри чи іграшки, прагненні дошкільника виразити те, що він пізнав, потребі займатися конкретним видом діяльності тощо. Ігрові інтереси сприяють розширенню досвіду дитини, її розумовому розвитку, збагаченню і поглибленню знань, формуванню моральних уявлень, спонукають до використання набутих знань у практичній діяльності.

Показниками розвинутого ігрового інтересу можна вважати тривалу зацікавленість малюка грою (розвитком сюжету і виконанням ролі); бажання дитини приймати певну роль; наявність улюбленої ролі; небажання закінчувати гру; активне виконання всіх видів робіт (ліплення, малювання, зведення споруд

тощо) з виготовлення іграшок і атрибутів, пов'язаних з темою гри; налаштованість ділитися з однолітками і дорослими враженнями після закінчення гри.

Специфічні мотиви. Дітей спонукають до гри прагнення наслідування, самостійності, спілкування, задоволення різноманітних пізнавальних і художніх інтересів, радість усвідомлення своїх можливостей тощо. З віком їхні мотиви змінюються, що впливає на зміст ігор. Якщо дитину молодшого дошкільного віку спонукає до гри дія з привабливими для неї предметами, то старшого дошкільника — відтворення стосунків дорослих, які зображуються у грі. Молодших дошкільників приваблюють більше зовнішні аспекти ролі, діти старшого віку обирають сюжет гри і роль, керуючись мріями про майбутню власну діяльність.

Соціальні відносини. Гра є «арифметикою соціальних відносин» (Д. Ельконін), засобом формування дитячого колективу. Вона вимагає прийняття спільного задуму, узгодженості дій, породжує спільні переживання.

Педагогічна цінність творчої гри полягає і в тому, що в її процесі, крім взаємин, обумовлених змістом, ролями, правилами, між дітьми виникають реальні стосунки. Адже їм доводиться домовлятися про гру, розподіляти ролі, контролювати виконання правил тощо. У грі дошкільники легше налагоджують контакт між собою, підпорядковують свої дії, поступаються одне одному, оскільки це належить до змісту прийнятих ними ролей. Реальні взаємини є основою організації дитячого товариства, що дає підстави вважати гру формою організації життя і діяльності дошкільнят.

Творча гра є школою моралі, оскільки сформовані у ній моральні якості впливають на поведінку дошкільників у повсякденному житті. А засвоєні в процесі спілкування дітей одне з одним, з дорослими моральні норми і правила набувають у грі подальшого закріплення. Моральне виховання у творчій грі обумовлюється її змістом – відображенням у ній реальних подій, пов'язаних з нормами моралі.

Творча гра пов'язана з дитячою працею, яка виникає і розвивається на її основі. У грі часто поєднуються образотворча, конструкційна та інші види діяльності, що збагачує її, сприяє вихованню у дітей інтересу до праці, турботливого ставлення до інших. Переживання різноманітних почуттів і співпереживання у грі формують емоційний досвід дитини, впливають на її характер. Широко використовується творча гра з метою естетичного виховання, оскільки дошкільники відображають світ через ролі, в яких втілені певні образи.

Уже в ранньому дитинстві ігрова діяльність започатковується в найдоступніших для дошкільнят формах поведінки. Вона ще не є сюжетно-рольовою грою, оскільки за своїм психологічним розвитком дитина не зовсім готова до неї, а вся увага батьків, вихователів зосереджена на набутті первинних сенсорних, рухових, мислительних навичок. Ігрова діяльність наймолодших дошкільників відбувається у таких формах:

1. Предметно-ігрова діяльність. Передуючи сюжетно-рольовій грі дитини, вона допомагає усвідомлювати світ предметів, сприяє оволодінню новими об'єктами дійсності. Наприкінці третього — на початку четвертого місяця

першого року життя малюк опановує рухи, які неодноразово повторює, і які приносять йому задоволення (підносить до обличчя свої ручки, розглядає, опускає, знову підносить їх до обличчя). У другому півріччі дитина навчається розглядати предмети, а згодом торкатися і штовхати їх. У цих іграх простежується довільність дій: вона штовхає перед собою м'яч, підповзає до нього, знову штовхає і знову підповзає. Це пов'язане із загальним психічним розвитком відчуттів, сприймань, уваги.

2. Відображувальна гра. На другому році життя дитина освоює дії з іграшками і предметами-знаряддями (чашкою, ложкою та ін.), відтворюючи в ігрових діях з ними свій досвід, наслідуючи дорослих. Спочатку вона грається лише тими предметами, іграшками, які використовувала разом з дорослим. З часом починає переносити засвоєні дії на інші предмети (іграшки). Наприклад, навчившись годувати ляльку, вона годує зайчика, ведмедика та ін. Розширюючи сферу перенесення засвоєних дій, дитина опановує нові, передусім за рахунок відтворення дій, які доводилося самотійно спостерігати у повсякденному житті (кімнаті спати ляльку, наспівуючи їй пісеньку, прибирає в кімнаті тощо). Такі дії узагальнено відображають відомі дитині сюжети. Узагальнений характер предметної дії є найважливішою передумовою виникнення за певних умов ігрової дії.

3. Становлення рольової гри. Одночасно з розвитком предметних дій, виникненням ігрових дій з предметами, які замінюють недоступні предмети, формуванням передумов для виникнення ролі ускладнюються процес створення ігрових умов, побудова ігрових дій. Спочатку ігрові умови створює дорослий. Пізніше дитина самотійно добирає деякі потрібні предмети, за необхідності їй допомагають у цьому дорослі. Нарешті, вона самотійно створює ігрові умови. Розвивається і побудова дій: спочатку вони є одноактними, пізніше поєднують декілька не пов'язаних між собою за змістом елементарних дій. Наприкінці раннього віку дії дітей набувають сюжетного характеру і життєвого смислу.

Передумовами рольової гри є різноманітні враження дошкільників від користування сюжетними іграшками, допомога дорослих щодо використання їх у грі. Ці передумови за правильного педагогічного керівництва вихователя започатковують виникнення і розвиток режисерських ігор.

Самотійною групою в системі творчих ігор є режисерські ігри. Маючи спільні з сюжетно-рольовими іграми ознаки, вони постають своєрідним видом ігрової діяльності.

Режисерські ігри – ігри дитини з іграшками та їх заміниками за створеним нею сюжетом. У цих іграх дитина переходить від ігрових дій з іграшкою до гри за власним задумом, самотійно визначаючи сюжет, ігрові засоби. У них також наявна уявлювана ситуація, ролі, іграшки або предмети-замінники. Однак для переходу до сюжетно-рольової гри у дошкільника ще недостатньо досвіду спілкування. Сюжетні події в індивідуальних режисерських іграх є результатом асоціативного сприймання дитиною навколишнього світу. Часто приводом для гри є іграшка або інший предмет, який спонукає до ігрових дій.

Режисерські ігри розвиваються з предметно-відображувальних ігрових дій дитини в процесі спілкування з дорослими, засвоєння запропонованих ними

простих сюжетних зразків. У них дошкільник виявляє свою здатність відображати в грі не лише дії з предметами, а й відношення між двома або більшою кількістю персонажів. У нього з'являється уявлення про роль і обумовлені нею, підпорядковані єдиному ігровому сюжету дії. Водночас збагачується і неігровий досвід дитини, розвиваються мислення й уява. Головною умовою подальшого розвитку режисерської гри є формування навичок спільних дій: уміння узгоджувати задум, підбирати іграшки й атрибути, розподіляти ролі, погоджувати дії.

Режисерські ігри дітей можуть бути індивідуальними і спільними.

Індивідуальні режисерські ігри. До них, як правило, вдаються діти молодшого дошкільного віку. Найчастіше вони розігрують прості явища зі свого життя (годування ляльки, вкладання її спати), поступово насичуючи гру відображенням взаємин з дорослими (лагідне ставлення матері до малюка, його бажання слухати колискову пісню матері тощо). Збагачення соціального досвіду дитини розширює коло явищ, яке вона відображає в грі. Носіями ролей є іграшки, а дитина організовує ігрові ситуації, регулює взаємини персонажів, мотивує їхні дії. Для цієї діяльності вона ставить себе на місце кожного персонажу, розвиваючи вміння дивитися на подію з різних точок зору. Ця режисерська позиція і обумовила назву типу гри.

Спільні режисерські ігри. Цей тип поширений серед дітей середнього і старшого дошкільного віку, кожен учасник гри діє за одного-двох персонажів. Вона передбачає і активну мовленнєву діяльність дитини, яка паралельно з ігровими діями описує їх послідовність, оцінює їх. Основою спільних режисерських ігор є досвід, але не безпосередньо особистий, який переважає у режисерських іграх дітей молодшого віку, а опосередкований. Ідеться про те, що діти об'єднують в одній грі свої враження і знання, почерпнуті з різних джерел (казок, віршів, мультфільмів). Зміст, динаміка ігор залежить від загального досвіду дошкільника, а також досвіду ігрової діяльності, взаємин, якого він набуває в сюжетно-рольовій спільній грі. З її появою режисерські ігри не зникають, а супроводжують ігрову діяльність навіть молодшого школяра.

Сюжетно-рольова гра – образна гра за певним задумом дітей, який розкривається через відповідні події (сюжет, фабула) і розігрування ролей.

Такі ігри пов'язані зі сферою людської діяльності й людських стосунків, оскільки своїм змістом вони відтворюють саме цей аспект дійсності. Вдаючись до них, діти намагаються по-своєму відтворити дії, взаємини дорослих, створюючи спеціальні ігрові ситуації.

Впродовж дошкільного віку сюжети ігор не тільки урізноманітнюються, а й стають тривалішими. Якщо молодші дошкільники розігрують один і той самий сюжет протягом 10-15 хв., то діти середнього дошкільного віку розігрують його 40–50 хв., а старші дошкільники – кілька годин і навіть днів. Це означає, що діти старшого дошкільного віку збагачують гру новим змістом, надають їй іншого спрямування завдяки поглибленню й розширенню знань, розвитку мислення, уяви.

Діти відображають у грі предметну трудову діяльність дорослих (приготування їжі, ремонт квартири), стосунки між людьми, суспільну сутність

їхньої діяльності («лікар» уважно вислуховує своїх «пацієнтів», призначає «лікування»). Конкретні взаємини між персонажами гри можуть бути різними: співпраця, взаємодопомога, турбота одне про одного.

Структуру сюжетно-рольової гри утворюють такі компоненти (Д. Ельконін):

- ролі, які перебирають на себе діти в процесі гри;
- ігрові дії, за допомогою яких діти реалізують обрані ролі;
- ігрове використання предметів, за якого реальні предмети замінюють ігровими;
- реальні стосунки між дітьми, які виявляються в різноманітних репліках, зауваженнях, за допомогою яких регулюється розвиток гри.

Отже, у процесі сюжетно-рольової гри у дошкільників розвивається здатність до творення і реалізації задуму, який, будучи на перших порах спонтанним, з часом постає як свідомо задумана тема, реалізуючи яку діти не просто механічно копіюють дії дорослих, а відтворюють почуття, переживання, насажують їх особистісним смислом.

Багато спільного із сюжетно-рольовими, театралізованими іграми дітей дошкільного віку мають будівельно-конструкційні ігри. Їх справедливо вважають різновидом творчої гри, оскільки, крім певних знань, моторних, сенсорних навичок, моральних і вольових якостей, вони потребують активної роботи дитячої уяви, нешаблонного мислення, уміння знаходити оригінальні рішення, ініціативно діяти у незвичних ситуаціях. Під час будівельно-конструкційних ігор усі ці якості динамічно розвиваються і випробовуються дітьми в єдності та взаємодії.

Будівельно-конструкційні ігри – різновид творчих ігор, у яких діти відображають навколишній предметний світ, самостійно зводячи споруди і обігруючи їх.

Одним зі способів здійснення ігрового задуму є зведення споруди. Іноді воно передує рольовій грі: наприклад, діти будують корабель, пристань, а потім розвивають сюжет гри «Морська подорож». В одному випадку споруда може стимулювати розвиток сюжету, в іншому — бути частиною ігрового середовища (наприклад, побудувавши казковий будиночок, діти починають гру в «казку»). Необхідність зведення споруди може виникнути і під час гри, тоді дошкільники переключаються на будівництво, а по його закінченні продовжують гру. Сама будівельно-конструкційна гра може розгортатися як власне рольова. Зміст багатьох ігор вичерпується зведенням споруд. У такому разі увага дітей зосереджується на конструкційному процесі, гра продовжується декілька днів.

Зведення споруд є одним із видів зображувальної творчості, пов'язаної з грою. Для цього діти використовують різноманітний природний матеріал (пісок, глину, сніг, гілочки дерев), відходи будівництва (уламки дошок, цегли, ящиків та ін.), що сприяє формуванню у них трудових, технічних навичок. Часто їм потрібні спеціальні будівельні матеріали, які поділяють на такі типи:

- великий будівельний матеріал (куб, циліндр, паралелепіпед тощо), призначений для зведення споруд на підлозі;
- настільний будівельний матеріал (ті самі форми, але менші за розміром);

- напівфабрикати (набори дощечок, коліщаток тощо);
- конструктори (ускладнений будівельний матеріал) їх використовують лише діти старшого дошкільного віку. Оскільки конструктори мають різну складність, при виборі їх необхідно враховувати рівень конструкторських умінь і навичок дошкільників.

Конструювання розвиває у дітей інтерес до будівництва, формує уявлення про процес зведення та готові споруди. Конструювати дошкільнята вчать на спеціальних заняттях, під час самостійної ігрової діяльності.

Самостійна будівельно-ігрова діяльність сприяє закріпленню набутих на заняттях умінь і навичок, вирішенню нових конструкційних завдань, що вимагають ініціативи та винахідливості. Якщо на заняттях діти оволодівають лише найтиповішими прийомами роботи, то у грі вони удосконалюють, перебудовують, доповнюють різні деталі одну й ту саму споруду протягом багатьох днів. Створені у грі конструкції можуть бути значно складнішими, ніж виготовлені на занятті. Під час гри найяскравіше виявляються індивідуальні особливості, інтереси, нахили, знання, уявлення дитини, вона самостійно обирає тему будови, придумує нові споруди, розв'язує конструкційні завдання.

Педагогічна цінність гри значною мірою залежить від ефективності вирішення у ній ігрового завдання. Кінець гри обов'язково має бути емоційним. Водночас діти повинні розрізняти свої обов'язки у грі і в буденному житті, вчитися переключатись з гри на реальні справи. Головне, щоб з кожним днем вони ставали самостійнішими, ініціативнішими, розширювали своє бачення світу і себе в ньому.

Тема 21.

Дидактичні ігри

***Мета лекції:** охарактеризувати педагогічну сутність дидактичних ігор та їх місце у освітньому процесі дошкільного навчального закладу.*

План лекції

1. Особливості дидактичної гри.
2. Структура дидактичної гри.
3. Види дидактичних ігор.
4. Педагогічне керівництво дидактичними іграми.

Література до теми

1. Артемова Л. В. Вчись граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільників / Л.В.Артемова. –К.: Томіріс, 1995. – 112 с.
2. Вільчковський Е.С., Курок О.І. Теорія і методика виховання дітей дошкільного віку: Навч. посібник для студентів дошкільних факультетів вищих педагогічних навчальних закладів / Е.С. Вільчковський, О.І. Курок. – 2-е вид., перераб. та доповн. – Суми: Універс. кн., 2004.– 428 с.
3. Гавриш Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : [навч. – метод. посіб.] / Н. В. Гавриш; [за ред. Н. В. Гавриш]; М-во освіти і науки України, Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ: Альма-матер, 2007. – 494 с.

4. Герасимова А.С. и др. Энциклопедия развития и обучения дошкольника / А.С.Герасимова, О.С. В.Г. Кузнецова.– С.Пб.: Нева, 2001.– 352 с.
5. Проскура Е. В. Развитие познавательных способностей дошкольников / Е. В. Проскура ; под ред. Л. А. Венгера. – К. : Рад. шк., 1985. – 128 с. : 4 л. ил. – (Б-ка дошк. работника).

У системі навчання і виховання дошкільників активно використовуються дидактичні (навчальні) ігри, які розвивають спостережливість, уяву, пам'ять, мислення, мовлення, сенсорні орієнтації дітей у розмірах, формах, кольорах, максимально задіюють інтелектуальний потенціал у пізнанні світу і себе.

Якщо творчі ігри забезпечують максимальні можливості для вияву уяви, нестандартного мислення, ініціативи дітей, то педагогічна мета дидактичних полягає в сенсорному вихованні, мовленнєвому розвитку, ознайомленні дошкільників з навколишнім світом, формуванні у них елементарних математичних уявлень тощо.

Дидактична гра –гра, спрямована на формування у дитини потреби в знаннях, активного інтересу до того, що може стати їх новим джерелом, удосконалення пізнавальних умінь і навичок.

Дидактичні ігри, ігрові заняття і прийоми підвищують ефективність сприймання дітьми навчального матеріалу, урізноманітнюють їхню навчальну діяльність, вносять у неї елемент цікавості.

Використовують дидактичні ігри у навчанні та вихованні дітей усіх вікових груп за необхідності актуалізувати їхній досвід, повторити, уточнити, закріпити набуті знання і уявлення про природні явища, працю і побут людини. Вдаються до них і після спостережень, екскурсій, бесід та інших занять. Нерідко ігри з дидактичними матеріалами є основним засобом навчання і виховання, за допомогою яких вихователь готує дитину правильно сприймати об'єкти і явища навколишнього світу. Як ігровий метод навчання дидактична гра постає у двох видах:

- 1) власне дидактична гра. Ґрунтується на автодидактизмі (самонавчанні) та самоорганізації дітей;
- 2) гра-заняття (гра-вправа). Провідна роль у ній належить вихователю, який є її організатором. Під час гри-заняття діти засвоюють доступні знання, у них виробляються необхідні вміння, удосконалюються психічні процеси (сприймання, уява, мислення, мовлення). Ефективне опанування знань і вмінь відбувається в практичній діяльності за активізації мимовільної уваги і запам'ятовування.

Пізнавальний зміст навчання виявляється в його дидактичних завданнях, які педагог ставить перед дошкільниками не прямо, як на занятті, а пов'язує їх з ігровими завданнями та ігровою дією. Дидактична мета, прихована в ігровому завданні, стає непомітною для дитини, засвоєння пізнавального змісту відбувається не навмисне, а під час цікавих ігрових дій (приховування і пошуку, загадування і відгадування, елементів змагання у досягненні ігрового результату тощо).

Основним стимулом, мотивом виконання дидактичного завдання є не пряма вказівка вихователя чи бажання дітей чогось навчитися, а природне прагнення до гри, бажання досягти ігрової мети, виграти. Саме це спонукає дошкільників до розумової активності, якої вимагають умови і правила гри (краще сприймати об'єкти і явища навколишнього світу, уважніше вслуховуватися, швидше орієнтуватися на потрібну властивість, підбирати і групувати предмети та ін.). Так у старшому дошкільному віці на основі ігрових інтересів виникають і розвиваються інтелектуальні.

Дидактична гра як самостійна ігрова діяльність можлива лише за доступності дидактичних завдань для сприйняття дітьми, наявності у них інтересу до гри, засвоєння ними правил та ігрових дій, які, у свою чергу, залежать від рівня ігрового досвіду. Такими є передумови використання дошкільниками набутих знань про предмети і явища навколишнього світу.

Для того, щоб дидактичні ігри стимулювали різнобічну діяльність і задовольняли інтереси дітей, вихователь повинен добирати їх відповідно до програми дитячого садка для кожної вікової групи, враховуючи пізнавальний зміст, ступінь складності ігрових завдань і дій. Творче ставлення педагога до справи є передумовою постійного і поступового ускладнення, розширення варіативності ігор. Якщо у дітей згасає інтерес до гри, вихователь ініціює спільне придумування нових ігрових завдань, ускладнення правил, включення до пізнавальної діяльності різних аналізаторів і способів дій, активізацію всіх учасників гри.

Постійний розвиток самостійних дидактичних ігор неможливий без наявності достатньої кількості ігрового матеріалу. В кожній групі мають бути різних розмірів ляльки з комплектами одягу, посуд, меблі, транспорт, м'які іграшки (тварини, птахи, комахи), настільно-друковані ігри (лото, доміно, шашки, шахи), дидактичні іграшки (матрьошки, кубики, пірамідки та ін.), набори з природного матеріалу, картинки про природу, життя сім'ї, діяльність людей, предмети домашнього вжитку тощо.

Дидактична гра збагачує чуттєвий досвід дитини, забезпечує розвиток сприймання. Розв'язання дидактичного завдання формує також і волю. Ігри з дидактичними іграшками, природним матеріалом, картинками сприяють естетичному розвитку, оскільки, навчившись розрізняти кольори і форми, дитина починає помічати, оцінювати їх. Цікава дидактична гра викликає позитивні емоції, поліпшує самопочуття. В ній зміцнюються м'язи рук, що сприяє підготовці дітей до письма, образотворчої діяльності тощо.

Отже, як і всі інші види ігор, дидактичні ігри стимулюють загальний особистісний розвиток дошкільників. Поєднання в них готового навчального змісту з ігровим задумом і діями вимагає від вихователя майстерного педагогічного керівництва ними.

Дидактична гра має сталу структуру, що відрізняє її від інших видів ігрової діяльності. Основними елементами, які одночасно надають їй форми навчання і гри, є дидактичні та ігрові завдання, правила, ігрові дії, результат.

Дидактичні та ігрові завдання. Кожна дидактична гра має специфічне дидактичне (навчальне) завдання, що відрізняє її від іншої. Ці завдання

обумовлені передбаченим програмою навчальним і виховним впливом педагога на дітей і можуть бути різноманітними (наприклад, з розвитку мовленнєвого спілкування — розвиток мовленнєвого апарату, зв'язного мовлення, закріплення звуковимови, уточнення і розширення словникового запасу при ознайомленні з живою і неживою природою тощо). Наявність дидактичного завдання (або кількох) підкреслює спрямованість навчального змісту гри на пізнавальну діяльність дітей.

Виконуючи під час гри ігрове завдання, діти виявляють активність, бажання і потребу розв'язати його. Як і дидактичні, ігрові завдання можуть бути найрізноманітнішими. Наприклад, під час гри в лото завдання полягає в тому, щоб першому закрити всі клітинки великої картки; у грі з пірамідкою — зібрати її так, щоб ребро утворювало рівну лінію; у грі «Чарівний мішечок» дитина повинна навпомацки визначити предмети і назвати їх. Дидактичні та ігрові завдання відображають взаємозв'язок навчання і гри.

Правила гри. Правила кожної дидактичної гри обумовлені її змістом та ігровим задумом, вони визначають характер і способи ігрових дій дитини, організовують і спрямовують її стосунки з іншими дітьми, спонукають дошкільника керувати своєю поведінкою, оскільки йому часто доводиться діяти всупереч безпосередньому імпульсу. Дотримання правил вимагає від дитини вольових зусиль, уміння взаємодіяти з іншими, переборювати негативні емоції у зв'язку з невдачами тощо. У дидактичній грі правила є критерієм правильності ігрових дій, їх оцінки. Вони по-різному впливають на поведінку дошкільників: одні діти беззаперечно приймають ігрові правила і стежать за їх виконанням іншими учасниками; інші підкоряються правилам лише у провідних ролях, а у звичайних — порушують їх, намагаючись виграти; ще інші за недотримання правил іншими учасниками мовчки підтримують їх. Тому підвищення дієвості ігрових правил в організації і спрямуванні поведінки дітей є важливим педагогічним завданням.

Ігрові дії. Основою, сюжетною канвою дидактичної гри є ігрові дії, завдяки яким діти реалізують свої ігрові задуми. Без підпорядкованих певним правилам дій неможлива гра.

Результат гри. Результатом дидактичної гри є її фінал. Відгадування загадок, виконання доручень, ігрових завдань, вияв кмітливості є результатом гри і сприймається дитиною як досягнення. Виявляється він і в задоволенні учасників гри від участі в ній. Для вихователя результатом гри є рівень засвоєння дітьми знань, їхній успіх у розумовій діяльності, налагодженні гармонійних взаємин.

Ігровий задум, ігрові дії та правила тісно пов'язані між собою: задум визначає характер ігрових дій, а дотримання правил допомагає в їх здійсненні та розв'язанні ігрового завдання. Відсутність, ігнорування хоча б одного з цих елементів унеможлиблює гру.

Класифікація дидактичних ігор дає змогу простежити їх сутнісні особливості, використання яких забезпечує відповідний навчально-виховний ефект.

У дошкільній педагогіці дидактичні ігри розрізняють за навчальним змістом, ігровими діями і правилами, організацією і стосунками дітей, роллю вихователя тощо. Ці класифікації співвідносяться зі змістом навчання і виховання: ігри для сенсорного виховання, ігри, спрямовані на ознайомлення дітей з об'єктами і явищами навколишньої дійсності, на формування елементарних математичних уявлень, на мовленнєвий розвиток та ін.

Поширеною є класифікація дидактичних ігор за характером матеріалу, згідно з якою виокремлюють:

1. Ігри з предметами. У таких іграх використовують дидактичні іграшки (мозаїку, кубики), реальні предмети, різноманітний природний матеріал (листя, плоди, насіння). Під час ігор із предметами та іграшками діти ознайомлюються з їх властивостями та ознаками, порівнюють, класифікують їх. Поступово їхня ігрова діяльність ускладнюється, вони починають вирізняти, об'єднувати предмети за однією ознакою (кольором, формою, призначенням), що сприяє розвитку логічного мислення. Ігри з природним матеріалом організують під час прогулянок. Вони сприяють закріпленню знань про природу, формуванню і розвитку мислительних процесів (аналізу, синтезу, класифікації), вихованню бережливого ставлення до природи.

2. Настільно-друковані ігри. Вони передбачають дії не з предметами, а з їх зображеннями. Найчастіше вони зорієнтовані на розв'язання таких ігрових завдань: добір картинок за схожістю (деякі види лото, парні картинки), карток-картинок під час чергового ходу (доміно), складання цілого з частин (розрізні картинки, кубики) тощо. Завдяки таким діям діти уточнюють свої уявлення, систематизують знання про навколишній світ, розвивають розумові процеси та операції, просторові орієнтації, кмітливість, увагу, формують організаторські вміння.

3. Словесні ігри. Вони є найскладнішими, оскільки змушують дітей оперувати уявленнями, мислити про речі, з якими на той час вони не діють, використовувати набуті знання у нових ситуаціях і зв'язках. У молодшому дошкільному віці ці ігри спрямовані на розвиток мовлення, уточнення і закріплення словникового запасу, формування вміння рахувати, орієнтуватися у просторі. У старшому дошкільному віці словесні ігри розвивають самостійність мислення, активізують розумову діяльність дітей. Як правило, дошкільникам доводиться описувати предмети, відгадувати їх за описом, за ознаками схожості та відмінності, групувати за властивостями, знаходити алогізми в судженнях, вигадувати власні розповіді.

Класифікація ігор за матеріалом наголошує на їх спрямованості на навчання, пізнавальну діяльність, але вона лише поверхово розкриває основи дидактичної гри: особливості ігрової діяльності дітей, ігрових завдань, ігрових дій і правил, організацію життя дітей, керівництво вихователя. Цій меті підпорядкована класифікація дидактичних ігор, запропонована О. Сорокіною, за якою виокремлюють:

- 1) ігри-подорож;
- 2) ігри-доручення;
- 3) ігри-припущення;

4) ігри-загадки;

5) ігри-бесіди.

Функціонально всі види дидактичних ігор зорієнтовані на те, щоб навчати і розвивати дітей через ігровий задум. Ця їх автодидактична властивість зумовлює особливості роботи педагога щодо використання ігрових прийомів у розвитку дитини.

Організація і керівництво дидактичними іграми передбачають роботу вихователя щодо підготовки до гри, проведення її, аналізу гри та її результатів.

Готуючись до проведення дидактичної гри, вихователь повинен підібрати її відповідно до програмних вимог виховання і навчання дітей певної вікової групи; визначити оптимальний час її проведення; підготувати необхідний дидактичний матеріал; вивчити й осмислити гру; продумати методи і прийоми керівництва нею; збагатити дітей знаннями й уявленнями, необхідними для розв'язання ігрового завдання.

Ознайомленню дітей зі змістом дидактичної гри сприяють демонстрування предметів, картинок, короткі бесіди, під час яких уточнюються їхні знання й уявлення. Розкриваючи хід і правила гри, вихователь повинен налаштувати дітей на дотримання її правил, спільно з ними з'ясувати найраціональніші способи досягнення передбачуваного результату. Безпосередня його участь залежить від віку, рівня підготовки дітей, складності дидактичного завдання, ігрових правил. Головне при цьому для педагога — спрямувати дії гравців порадою, запитанням, нагадуванням.

Вихователю найчастіше доводиться пояснювати ігрові правила, показувати способи дій дітям раннього і молодшого дошкільного віку. У повторних іграх він контролює виконання правил кожною дитиною. Із засвоєнням змісту і правил гри дошкільнята починають діяти самостійно, а педагог спостерігає і втручається лише для подолання труднощів, які можуть виникнути.

При ознайомленні з новою дидактичною грою дітей середнього і старшого дошкільного віку вихователь враховує їхній досвід, актуальні для них навчально-виховні завдання. Здебільшого він пояснює кілька суттєвих правил, а решту правил і окремих ігрових дій уточнює під час гри. Дітей підготовчої групи педагог знайомить зі змістом до початку гри, разом з ними аналізує ігрові правила і роз'яснює їх значення.

Під час підведення підсумків гри важливо, щоб вихователь правильно і справедливо оцінив дотримання дітьми встановлених правил. Об'єктивна, обов'язково доброзичлива оцінка є необхідною умовою ефективності дидактичних ігор як методу формування пізнавальної, рухової, комунікативної активності дошкільника, виховання моральної поведінки.

Аналіз гри передбачає з'ясування ефективності її підготовки і проведення, індивідуальних особливостей дітей, збагачення майбутніх ігрових задумів новим матеріалом.

Цілком доречною й ефективною є самостійна участь дошкільників у дидактичних іграх. Важливо тільки, щоб їх завдання і правила були доступними для дітей. Спочатку їх доцільно залучати до простих ігор. Здебільшого такі ігри мають прості правила, у них може брати участь будь-яка

кількість дітей, легко можуть включитися всі бажаючі. Під час ознайомлення з грою вихователь повинен розглянути всі ігрові елементи, уточнити назви предметів, правила, порядок гри. Пропонуючи нову гру (того самого типу, але іншого змісту), слід спиратися на набуті знання і вміння дітей. Це скорочує час ознайомлення з грою, сприяє засвоєнню правил, привчає до раціональних способів вивчення нової гри. Поступово діти запам'ятовуватимуть і усвідомлюватимуть умови освоєння будь-якої нової гри. Такими умовами є знання її змісту і обладнання, ігрових завдань і дій, правил, порядку дій гравців.

Керівництво вихователя самостійними дидактичними іграми залежить від освоєння дітьми їх правил, знання й усвідомлення завдань. Педагог повинен продумано добирати ігри, враховуючи зміст виховної роботи в групі на конкретний період, інтерес дошкільників до ігор, їхнє особисте прагнення до взаємодії, створювати ігровий настрій, замінювати окремі ігри новими, урізноманітнювати ігрові дії тощо. Водночас слід уникати прямого навчання і керівництва ігровою діяльністю дітей.

Тема 22.

Планування і організація педагогічного процесу ДНЗ

***Мета лекції:** ознайомити студентів з провідними засадами планування педагогічного процесу в сучасному дошкільному навчальному закладі.*

План лекції

1. Закономірності педагогічного процесу.
2. Структура педагогічного процесу.
3. Планування педагогічного процесу.
4. Розвивальне середовище як складова педагогічного процесу.

Література до теми

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / АПН України.– К.: Ред. журн. «Дошк. виховання», 1999.– 60 с.
2. Дитина. Програма виховання і навчання дітей 2-7 років / В.О.Огнев'юк. – К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. – 492 с.
3. Дитячий садок: управління / Упоряд. Т. Вороніна.– 2-ге вид., без змін.– К.: Вид. дім «Шкіл. Світ», 2006.– 128 с.
4. Дошкільна освіта в Україні: Нормативно-правове регулювання / Упоряд. С. І. Гураш, Т.В. Вороніна. – К.: Вид. дім «Шкіл. Світ»: Вид. Л.С.Галіцина, 2006.– 120 с.
5. Книга керівника дошкільного навчального закладу: Довідково-методичне видання / Упоряд. О.А. Копейкіна; Л.В. Гураш.– Харків: Торсінг плюс, 2006.– 512 с.
6. Малятко: Програма виховання дітей дошкільного віку / АПН України, Інститут проблем виховання / З.П. Плохій (підгот.).– 3 вид., доопрац. і доп. – К., 2013.– 256 с.

Педагогічний процес – спеціально організована, динамічна взаємодія педагога і дітей, спрямована на забезпечення їх навчання, виховання, розвитку.

Ідею єдності виховання і навчання, яка визначає цілісність педагогічного процесу, обґрунтував К. Ушинський. Він стверджував, що від комбінації основних елементів найбільше залежить виховна сила школи.

Педагогічний процес є головною структурною одиницею цілеспрямованої й організованої взаємодії педагога і вихованця, під час якої дитина опановує соціальний досвід. Значною мірою він відрізняється від виховного процесу, що здійснюється постійно під впливом усієї сукупності чинників, які формують особистість. Сутність педагогічного процесу полягає в єдності навчання, виховання і розвитку. Саме цим обумовлюються його функції:

- 1) навчальна (формування мотивації, досвіду навчально-пізнавальної та практичної діяльності, засвоєння основ наукових знань, ціннісних орієнтацій особистості);
- 2) виховна (формування моральних, естетичних якостей і ставлень людини);
- 3) розвивальна (формування і розвиток психічних процесів, властивостей і якостей особистості).

Одиницею педагогічного процесу є педагогічне завдання – певна педагогічна ситуація, співвіднесена з метою діяльності й умовами її здійснення. Головними компонентами педагогічного процесу є його суб'єкти: педагог і вихованець.

Педагогічний процес не є спонтанним явищем. Він підпорядкований певним об'єктивно існуючим, постійним і необхідним внутрішнім взаємозв'язкам і взаємозалежностям, тобто закономірностям.

Закономірності педагогічного процесу – об'єктивні, стійкі й істотні зв'язки, які зумовлюють ефективність навчання, виховання, розвитку особистості дитини.

Ці закономірності відображають стійкі залежності між усіма елементами педагогічного процесу: діяльністю педагога, діяльністю вихованця, об'єктом засвоєння (змістом навчання), виховними, розвивальними впливами.

До найважливіших закономірностей педагогічного процесу належать:

1. Органічна єдність навчання, виховання, розвитку. Успішне функціонування кожного з цих компонентів є передумовою ефективності інших: навчання спрямоване на вирішення завдань виховання і розвитку; виховання сприяє розвитку і навчанню; розвиток створює сприятливі передумови для навчання та виховання і є їх результатом.

2. Змістова, організаційна та операційно-технологічна цілісність. *Змістова цілісність* педагогічного процесу забезпечується відображенням у меті й змісті освіти досвіду людства, у взаємозв'язку знань (у тому числі про способи дій), умінь і навичок досвіду творчої діяльності, досвіду емоційно-ціннісного ставлення до світу.

3. Динамічність. Масштабність усіх наступних змін залежить від змін на попередньому етапі, взаємодія між педагогами і вихованцями вибудовується за «ступеневим» принципом: чим вищі проміжні досягнення, тим вагоміший кінцевий результат.

4. Залежність досягнутого рівня розвитку особистості від спадковості, навчально-розвивального середовища, включення у навчально-виховну діяльність, ефективності засобів педагогічного впливу.

5. Єдність внутрішніх мотивів і зовнішніх, у тому числі педагогічних стимулів.

6. Взаємозв'язок чуттєвого, логічного і практичного. Ефективність його залежить від якості сприймання, логічного осмислення, практичного використання знань і вмінь.

Ефективність реалізації закономірностей педагогічного процесу залежить від гармонійної єдності його об'єктивних і суб'єктивних чинників, передусім від усвідомлення педагогом своєї місії, уміння організувати продуктивну взаємодію з дітьми, максимально задіяти особистісний потенціал кожного з них, постійного прагнення підняти цю взаємодію на вищий рівень.

Ефективність педагогічного процесу залежить і від того, наскільки успішно є реалізація таких його принципів: цілісність підходу до виховання; неперервність виховання; цілеспрямованість у вихованні; інтеграція та диференціація спільної діяльності педагогів і вихованців; природовідповідність; культуровідповідність; виховання в діяльності; єдність та адекватність управління і самоуправління; оптимізація; єдність вимог і поваги до особистості дитини.

Особливе значення має *цілісність педагогічного процесу* – єдність мети, змісту, методів виховання і навчання, виховання і самовиховання, процесів, етапів та дій.

Педагогічний процес є внутрішньо вмотивованим, цілісним феноменом, структурні компоненти якого перебувають у стійкій взаємодії і взаємозалежностях. Компонентами його структури є:

- мета (те, до чого прагнуть педагог і вихованець; у педагогіці мета постає в сукупності концептуальних ідей, на яких вибудовується педагогічний процес);
- діяльність суб'єктів, які організовують педагогічний процес і беруть у ньому участь;
- відносини, породжені цією діяльністю, а також освоєне суб'єктом середовище;
- управління, яке забезпечує інтеграцію компонентів у цілісну систему, розвиток цієї системи.

Педагогічний процес у дошкільній педагогіці характеризується певними особливостями. Його головними структурними компонентами є гра, праця, навчальна діяльність, і підпорядкований він таким вимогам:

- 1) вирішення завдань виховання і навчання в їх єдності;
- 2) врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей;
- 3) гуманістична взаємодія вихователя і вихованців;
- 4) опора на потреби й інтереси дітей;
- 5) єдність різноманітних видів діяльності дітей;
- 6) створення розвивального середовища для дитини та ін.

Успішність педагогічного процесу значною мірою визначається педагогічно доцільним плануванням, завдання якого полягає у забезпеченні науково обґрунтованого підходу до педагогічного процесу, систематичної роботи з усіма вихованцями, індивідуального підходу до кожного з них. Планування дає змогу чітко визначити зміст роботи у певний період часу, підібрати раціональні методи і прийоми навчання й виховання. Завдяки йому реалізується важлива закономірність педагогічного процесу — послідовність і перспективність у роботі з дітьми. Отже, планування дає змогу організувати педагогічний процес як цілісне явище.

У дошкільному навчальному закладі планування роботи полягає у визначенні конкретних цілей, завдань, змісту, форм, методів, засобів їх досягнення на певний відрізок часу. Його метою є гармонійний, різнобічний розвиток особистості дитини з орієнтацією на її цінності та інтереси, збереження дитячої субкультури. З огляду на час здійснення планування може бути перспективним або поточним.

Перспективне планування окреслює раціональну черговість вирішення поставлених завдань, визначає їх співвідношення між собою на тривалий період (навчальний рік, півріччя, квартал, місяць). Основним видом такого планування є річний план роботи дошкільного закладу, який охоплює: аналіз його діяльності за попередній навчальний рік; перспективні завдання на поточний, з яких 1-2 мають бути продовженням розпочатої раніше роботи, а 1-2 – новими; програму підвищення рівня фахової майстерності працівників дошкільного закладу (самоосвіта, курси підвищення кваліфікації, атестація); методичну роботу (педагогічні ради, семінари, семінари-практикуми, консультації, обмін досвідом шляхом взаємовідвідувань, відкритих показів роботи та їх обговорення); ділові ігри, конкурси, дискусії тощо; вивчення стану навчально-виховного процесу; організаційно-педагогічну роботу (план співпраці дитячого садка і школи, план роботи з батьками); адміністративно-господарську роботу; медико-профілактичні заходи; графіки проведення свят, розваг, театралізованих вистав; гурткову роботу.

Поточне (календарне) планування охоплює найближчий часовий проміжок – від 1-2 днів до 1-2 тижнів, місяця, кварталу. Як правило, календарні плани передбачають освітню роботу в різних вікових групах. Складають їх вихователі.

Обидва види планування постають як дві форми єдиного процесу, що взаємодоповнюють одна одну, уточнюють, конкретизують.

Сутність планування полягає у розробленні змісту педагогічного процесу, його систематизації й уточненні, окресленні методів і способів його реалізації. З демократизацією освіти педагог отримав можливості творчого підходу до планування своєї роботи. Якщо за централізовано-директивної системи розділи плану, послідовність подій із життя дітей, педагогічної діяльності вихователя були жорстко визначені, то за сучасних умов у плануванні роботи орієнтуються на індивідуальні особливості дітей, стиль педагогічної діяльності вихователя. Його план роботи на день може передбачати основні режимні моменти першої і другої половини дня або окремі види діяльності дітей. Педагог має право за

своїм уподобанням обирати форму складання планів, напрям і зміст своєї діяльності на засадах доцільності, помірності, відповідності обраній стратегії та державній програмі. Проте свобода вибору не є тотожною безконтрольній самодіяльності.

Планування має відповідати таким принципам:

- актуальності (передбачає орієнтацію змісту на актуальні потреби часу і розвитку дитини);
- науковості (забезпечує його відповідність за змістом і формою досягненням психологічної, педагогічної та інших наук, передового педагогічного досвіду);
- цілісності й логічності (полягає в оптимальному поєднанні змісту розділів плану, напрямів і форм діяльності);
- перспективності (орієнтує на вироблення чіткого уявлення про подальший розвиток дошкільного закладу, становлення особистості кожної дитини);
- повторюваності й концентричності (передбачає необхідність повернення до раніше визначених завдань і змісту роботи, але вже на якісно вищому рівні);
- систематичності й послідовності (вимагає планомірного, вмотивованого передбачення змісту, форм і методів роботи з урахуванням їх взаємозв'язків).

Плануючи педагогічний процес, вихователь повинен спиратися на аналіз конкретних умов, тобто на особливості віку дітей, індивідуальний склад вікової групи, рівень володіння навичками та вміннями, інтереси та потреби дошкільників. План вихователя повинен забезпечити зв'язок навчально-виховної роботи на заняттях і в повсякденному житті – підготовчу роботу до заняття, а також після заняття для закріплення уявлень, знань і вмінь дітей.

Розвивальне середовище – комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних умов, що забезпечують організацію життя дітей у дошкільному закладі.

Навчання, виховання, розвиток дитини повинні відбуватися в атмосфері захищеності, психологічного комфорту. Це означає, що оточення дитини має бути безпечним як щодо гігієни, умов життєдіяльності загалом, так і в морально-психологічному аспекті. Передусім навколишнє середовище повинно відповідати структурі когнітивної (пізнавальної) сфери дитини, передбачати можливості вільного розвитку ігрової та інших видів її діяльності.

Розвивальне предметне середовище має відповідати віковим особливостям дітей. Загалом, воно визначається взаємозв'язком таких складових:

1) продукти діяльності фахівців – художників, проєктувальників, конструкторів, майстрів-оздоблювачів (твори мистецтва, меблі, інструменти, предмети, вироби прикладного мистецтва, посібники, іграшки);

2) результати діяльності персоналу дошкільного закладу і батьків з організації та оформлення побуту (облаштування зон, виставок, виготовлення посібників та іграшок-саморобок, декоративне оформлення кімнат до свят тощо);

3) результати участі дітей у створенні інтер'єру під керівництвом вихователя.

Усі елементи розвивального середовища покликані забезпечувати і стимулювати вільний вибір і зміну видів діяльності дитини, створювати актуальні для неї і доступні для її розвитку проблемні ситуації. Для цього вони повинні бути інформативними, емоційними, втілювати в собі пізнавальну та емоційну новизну.

Останнім часом розвивальне середовище якісно збагатилося завдяки включенню в нього комп'ютерно-ігрових комплексів. Комп'ютер може увійти в життя дитини тільки через гру, яка забезпечує оволодіння новими способами дій, особистісний розвиток дитини.

1. Комп'ютерна зала. Комплектування її повинно виходити з нормативу: чотири квадратних метри на один комп'ютер. Відповідно до зросту дітей мають бути підбрані столи і стільці. Освітлення мусить бути комфортним для очей, а екрани моніторів слід повернути у протилежний від джерела світла бік. Не рекомендується використовувати в оформленні зали яскраві кольори, м'які іграшки (накопичують електричні заряди). Цілком доречні в її інтер'єрі живі рослини. Підлогу слід накрити антистатичним матеріалом. Тривалість перебування дитини перед комп'ютером не повинна перевищувати 15 хв., а загальний час перебування в КІК – 40-45 хв. Під час заняття в залі може перебувати не більше восьми дітей. Тому їх часто доводиться ділити на підгрупи. У кожного вихованця має бути індивідуальне місце з комп'ютером (ІКМД). Неприпустимо, щоб біля одного комп'ютера працювало водночас двоє дітей. Відстань між столами ІКМД повинна бути не меншою 60 см; між столами та опалювальними приладами – 1 м; від столів до стін – 80 см. Відстань між очима дитини та екраном має становити 60—70 см. Яскравість зображення на моніторі мусить бути оптимальною.

2. Ігрова зала. Призначена для самодіяльних сюжетно-рольових, режисерських і театралізованих ігор, тому повинна бути просторою, світлою, затишною, не повторювати оформлення групових кімнат. У ній розміщують великі ігрові модулі, подіуми-будиночки для режисерських ігор, подіум-сцену з завісою для театралізованих ігор, а також сюжетно-образні іграшки.

3. Зала релаксації. Вона може бути оформлена за зразком зимового саду: з живими рослинами, акваріумами, тераріумами, вольєрами з птахами, невеликим басейном, ємкостями з піском, галькою для експериментування з природним матеріалом, столиками-мольбертами, предметами для ігор, аквацентром тощо.

Оснащувати приміщення у дошкільних закладах слід згідно з Типовим переліком обов'язкового обладнання, навчально-наочних посібників та іграшок.

На цілеспрямоване оформлення простору групової кімнати, який повинен часто оновлюватися з ініціативи педагога і дітей, орієнтує програма розвитку в дитячому садку «Крок за кроком», яка передбачає організацію центрів активності («Сюжетно-рольова гра», «Будівництво», «Мистецтво», «Література» та ін.).

Залежно від специфіки, можливостей дитячого садка, особливостей дітей можливе створення центрів комплексного, варіативного, тематичного, мобільного, дієвого навчально-ігрового середовища, що сприяє розширенню і розвитку інтересів дітей.

На фронтальних заняттях з дошкільниками різного віку доцільно розв'язувати загальні навчальні завдання, а конкретні — на заняттях з групою дітей одного віку. Одночасні заняття з дітьми усіх підгруп проводять лише за можливості дотримання єдиних вимог до педагогічного процесу.

Загалом, організація педагогічного процесу повинна бути зорієнтована не лише на загальні завдання виховання (програми, методичні вказівки), а головним чином – на дитину, її потреби, інтереси, рівень розвитку.

В організації педагогічного процесу важливою є спільна діяльність усіх педагогів дошкільного закладу, узгодженість дій вихователів, завідувача, методиста, музкерівника, помічників вихователя, медичного персоналу. Особливого значення набуває їхня співпраця з родинами вихованців.

Тема 23.

Загальні основи дошкільної дидактики

***Мета лекції:** ознайомити студентів з принципами, формами і методами навчання дітей дошкільного віку.*

План лекції

1. Передумови планування і реалізації дидактичних завдань у роботі з дошкільниками.
2. Форми організації навчання в умовах ДНЗ.
3. Особливості методів навчання дітей дошкільного віку.

Література до тем

1. Дитина. Програма виховання і навчання дітей 2-7 років / В.О.Огнев'юк. – К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. – 492 с.
2. Валитова И. Е. Психология развития ребенка дошкольного возраста : задачи и упражнения : учеб. пособие / И. Е. Валитова. – 2-е изд. – Минск : Універсітэцкае, 1999. – 160 с.
3. Гавриш Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : [навч. – метод. посіб.] / Н. В. Гавриш; [за ред. Н. В. Гавриш]; М-во освіти і науки України, Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ: Альма-матер, 2007. – 494 с.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
5. Кононко О.Л., Плохій З.П., Гончаренко А.М. та ін. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / АПН України; Інститут проблем виховання / О.Л. Кононко (наук.ред.). – К. : Світич, 2009.– 208с.
6. Малятко: Програма виховання дітей дошкільного віку / АПН України, Інститут проблем виховання / З.П. Плохій (підгот.).– 3 вид., доопрац. і доп. – К., 2013.– 256 с.

Навчання має своєю метою засвоєння новими поколіннями соціального досвіду, яке відбувається під час спілкування дорослих і дітей у різних видах їхньої взаємодії, а також цілеспрямованої, організованої, планомірної, систематичної діяльності педагога і дітей у навчальних закладах, спрямованої на передавання та засвоєння наукових знань і вмінь.

Навчання – спільна діяльність педагога і дитини, зорієнтована на засвоєння знань, умінь і навичок, способів пізнавальної діяльності.

У навчанні взаємодіють діяльність педагога, спрямована на відбір змісту і форм передавання знань, умінь і навичок (навчання) і діяльність дитини щодо усвідомлення, засвоєння і використання знань (учіння).

Особливістю дошкільного навчання є те, що воно здійснюється не лише на спеціально організованих, обов'язкових заняттях, а й у повсякденному житті. Ця принципова відмінність від шкільного класно-урочного навчання зумовлена тим, що за навчання лише на обов'язкових заняттях діти дошкільного віку, які значно відрізняються за рівнем і темпами розвитку, не зможуть ефективно оволодівати знаннями, брати активну участь у навчальному процесі. Натомість значну частину знань і вмінь дошкільник засвоює поза заняттями – у повсякденному спілкуванні з дорослими та однолітками, іграх, під час спостережень. Цей емпіричний досвід дитина уточнює, систематизує та закріплює в процесі занять. Ще однією особливістю дошкільного навчання є стиль взаємин між усіма учасниками навчального процесу, який можна визначити як співробітництво (дитини і педагога, дітей між собою).

Зміст навчання дітей дошкільного віку має відповідати таким принципам:

1. Принцип зв'язку знань і вмінь із життям. Передбачає поєднання ознайомлення дітей з навколишнім середовищем зі знаннями та їх можливим використанням. Відповідно до нього дітям слід не лише давати знання, а й формувати пізнавальні вміння, необхідні для самостійного освоєння навколишньої дійсності.

2. Принцип науковості знань. Зобов'язує пропонувати дітям для засвоєння точно визначені наукою положення, відкривати їм дійсність такою, якою вона є. Достовірність введених у програму навчання фактів і явищ повинна поєднуватися з розкриттям їх взаємозв'язку і розвитку. При цьому слід враховувати теоретичні знання, на яких формується здатність до первинних форм абстракції, узагальнень і умовисновків.

3. Принцип системності знань. Визначає структуру знань, які повинні опанувати діти. Системність надає знанням дієвості, придатності для ефективного використання у пізнавальній діяльності й у вирішенні практичних завдань.

4. Принцип виховувальної й розвивальної спрямованості знань. Передбачає включення у програму знань, які формували б свідоме ставлення до навколишньої дійсності, оскільки саме предметні знання забезпечують виховний і розвивальний вплив.

5. Принцип доступності знань. Вимагає включення у програму таких знань і вмінь, які враховували б пізнавальні можливості дітей.

За змістом навчання дітей дошкільного віку є *енциклопедичним*, тобто програма знань зорієнтована на широкий обсяг предметів і явищ дійсності. Цього вимагає соціальний розвиток дитини, адже вона, інтегруючись у соціальне середовище, повинна у ньому орієнтуватися і діяти. Тому зміст програми охоплює знання, уміння і навички з найрізноманітніших сфер (про людину, об'єкти живої і неживої природи, з літератури, образотворчого мистецтва, музики, лічби); видів діяльності людини (трудової, мовленнєвої, образотворчої, музично-виконавської, конструкційної, пізнавальної, рухової), а також правила поведінки та ін. Диференціація різних сфер дійсності у змісті навчання дошкільників необхідна для підготовки їх до предметного навчання у школі.

У програмах навчання і виховання дошкільників знання і вміння згруповані за відповідними розділами: жива і нежива природа; знання про найближче оточення; суспільствознавчі знання; математичні знання; уміння художньої діяльності; знання й уміння мовленнєвої діяльності; етичні знання й уміння; уміння навчальної діяльності. Кожен розділ містить факти, предмети, явища, події, які є основою для створення системи знань у дошкільному дитинстві і протягом подальшого життя. Програми побудовані на основі принципу концентричності, згідно з яким знання дитини про предмет або явище розширюються, поглиблюються, уточнюються, систематизуються, узагальнюються. Успіх навчання залежить від змісту навчального матеріалу, педагогічного керівництва навчальним процесом, особистісних якостей, рівня розвитку дитини.

Сучасна дидактика вимагає, щоб навчальний процес у дошкільних закладах вибудовувався на основі таких принципів:

Принцип наочності навчання. Наочність може бути предметною і словесною. Головним наочним матеріалом є навколишня дійсність.

Принцип свідомості й активності – орієнтує на використання таких методів навчання, які відкривають можливості бути реальними суб'єктами процесу пізнання.

Принцип систематичності й послідовності. Суть його полягає у раціональному плануванні пізнавального матеріалу, дотриманні логічної послідовності під час подання його дітям, у повтореннях того, що вивчається, з метою глибшого його засвоєння.

Принцип індивідуального підходу до дітей. Обґрунтований він Я.-А. Коменським як одна з провідних вимог до навчання дітей. Дотримання цього принципу в навчанні зобов'язує до вивчення і врахування індивідуальних, вікових особливостей кожної дитини з метою її всебічного розвитку. Головним засобом вивчення індивідуальних особливостей дітей є систематичні спостереження, індивідуальні й групові бесіди, тестові завдання.

Існує кілька типів навчання.

Пряме навчання. Особливість його полягає в тому, що педагог чітко формулює дидактичне завдання, послуговуючись при цьому відповідним зразком («Будемо розповідати про те, що бачили під час екскурсії»).

Проблемне навчання. Орієнтуючись на проблемне навчання, педагог уникає прямого повідомлення знань і відповідного формулювання завдання, а створює *проблемну ситуацію*, яка вимагає від дитини пошуку правильного вирішення на основі нового способу використання здобутих знань, установлення в них нових зв'язків, оволодіння новими знаннями і вміннями.

Непряме навчання. Здійснюють його у процесі неповного формулювання дитині навчального завдання, коли вона конкретизує, вносить елементи творчості у мету і способи виконання навчального завдання (наприклад, познайомити гостей з рідним містом, життям нашого дитячого садка), або надання дітям матеріалу без формулювання конкретного завдання, що спонукає їх самостійно визначати завдання, способи його реалізації.

Опосередковане навчання. Суть його полягає у навчанні різних способів пізнання навколишнього світу. При цьому змінюється роль дитини у навчальному процесі, оскільки їй доводиться не тільки навчатися, але й навчати інших.

Поєднуючи різні типи навчання, педагог створюватиме умови для особистісно-орієнтованого підходу. Як відомо, діти успішніше і з більшим задоволенням виконують завдання, які вимагають нових способів дій. Тому завдання, способи їх виконання, використовуваний при цьому матеріал мають бути максимально різноманітними.

Навчання дошкільників здійснюється не лише на спеціально організованих заняттях, а й у повсякденному житті, у різноманітних видах діяльності дітей за допомогою форм організації навчального процесу.

Форма організації навчання – спільна навчальна діяльність педагога і дітей, що здійснюється в певному порядку і встановленому режимі.

За провідною діяльністю розрізняють такі форми організації навчання дошкільників: дидактична гра, екскурсія, заняття.

Дидактична гра. Використовують її як самостійну форму організації навчання і як частину заняття. Дидактичні ігри ознайомлюють дітей з різноманітними явищами, предметами та їх властивостями (формою, величиною, кольором, просторовим розміщенням).

Екскурсія. Цінність екскурсії полягає у безпосередньому ознайомленні дітей з предметами, явищами природи, діяльністю дорослих у природних умовах. Починають проведення екскурсій у другій молодшій групі (екскурсії-огляди в межах дитячого садка, під час яких дітей ознайомлюють із його приміщеннями, організовують їхнє спостереження за роботою його працівників). Екскурсії з дітьми середньої групи проводять за межами дитячого садка (в магазин, на пошту, в бібліотеку та ін.).

Специфічне значення екскурсій полягає в забезпеченні першого сприймання невідомих предметів і явищ. За правильної методики таке сприймання є яскравим і цілісним, наснаженим емоційним ставленням дитини до побаченого, що сприяє розвитку її пізнавальних інтересів. Екскурсія як організована форма навчання має таку загальну структуру:

1) підготовчий етап. Педагог визначає її зміст, готує відповідний об'єкт, створює у групі настрій очікування цікавого і корисного, повідомляє певну інформацію щодо об'єкта, який діти спостерігатимуть;

2) власне екскурсія. Під час екскурсії вихователь організовує спостереження дітей, спрямовує їхню пізнавальну активність, стимулює мислення, увагу, сприяє розвитку уяви;

3) закріплення знань. Робота після екскурсії забезпечує закріплення отриманих під час спостережень знань і вражень. З цією метою вихователь організовує використання зібраного матеріалу, читання відповідної художньої літератури, створює умови для розвитку ігрової діяльності за мотивами побаченого на екскурсії.

Заняття. На перших етапах свого розвитку дошкільна педагогіка вбачала у заняттях можливість чимось зайняти дітей: іграшкою, розповіддю, малюванням. Пізніше головним змістом занять стали дидактичні ігри, вправи з дидактичним матеріалом, самостійна художня діяльність та ін. На сучасному етапі утвердився погляд на заняття як на форму впливу вихователя на дітей, виконання передбачених програмою завдань, тобто як на особливу форму організації навчання.

Заняттю властиві такі ознаки:

- реальні можливості дітей активно засвоювати передбачені програмою знання і вміння;
- постійний склад дітей усієї вікової групи;
- провідна роль педагога, який визначає тему, завдання і зміст заняття, підбирає методи і прийоми, організовує й оцінює пізнавальну діяльність дітей, спрямовує їх на використання набутих знань, умінь і навичок у практичній діяльності.

Заняття є формою педагогічного впливу, яка поєднує розвивальний і виховний ефекти навчання, формує у дітей уміння активно засвоювати знання і творчо використовувати їх за безпосередньої участі педагога, що сприяє набуттю досвіду спільної діяльності з дорослим і однолітками.

Заняття – форма дошкільного навчання, за якої вихователь, працюючи з групою дітей у встановлений режимом час, організовує і спрямовує пізнавальну діяльність з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини.

За допомогою різноманітних методів і дидактичних засобів педагог забезпечує на занятті процес засвоєння всіма дітьми знань, умінь і навичок, розвиток пізнавальних здібностей. У навчальному процесі дошкільного закладу використовуються різні види занять.

За змістом навчання розрізняють заняття:

- 1) з ознайомлення з навколишнім середовищем;
- 2) з розвитку мовленнєвого спілкування;
- 3) з формування елементарних математичних уявлень;
- 4) з образотворчої діяльності;
- 5) з фізичної культури;
- 6) музичні.

За організацією дітей заняття поділяють на:

- а) фронтальні (з усіма дітьми групи);
- б) групові (10—12 дошкільнят);
- в) індивідуально-групові (4-6 дошкільнят);
- г) індивідуальні (1-4 дошкільнят).

Зміст занять визначає програма виховання і навчання дітей у дошкільних закладах. Кожне заняття передбачає освітні, розвивальні та виховні завдання. Обсяг навчального змісту залежить від вікових можливостей дітей, рівня їхнього загального розвитку і працездатності. Оскільки засвоєння нового матеріалу відбувається на основі набутих знань, навчальний зміст кожного заняття має бути невеликим за обсягом, адже важливо, щоб на одному занятті відбувалося первинне сприймання нового матеріалу, його осмислення та закріплення, а на наступних — розширення знань, умінь, навичок.

Як правило, заняття відбувається за такою структурою:

1) організаційний момент. Метою його є пробудження інтересу дітей до змісту заняття. Охоплює він такі аспекти, як формулювання мети, пояснення шляхів її досягнення;

2) основна частина заняття. Педагог послідовно формулює дітям навчальні завдання, організовує самостійну їхню діяльність, спрямовану на вирішення завдань;

3) підведення підсумків. Метою його є самостійний аналіз і самоаналіз дітей, з'ясування шляхів використання здобутих знань у діяльності після заняття, окреслення можливостей пізнавальної діяльності на наступних заняттях.

Головні вимоги до занять ґрунтуються на загальнодидактичних принципах навчання. Передусім слід чітко визначати навчальні, розвивальні, виховні завдання, методи і прийоми, передбачений програмою зміст заняття. Їх вибір залежить від його мети. Особливо важливою є оптимізація виховної роботи на заняттях, на зміст якої впливає вік і рівень розвитку дітей.

У молодших групах активність дошкільників на заняттях, результати їхньої діяльності забезпечуються методами і засобами, що стимулюють зацікавленість дітей змістом знань. До участі в занятті їх залучають його емоційною насиченістю, ігровими ситуаціями, сюрпризними моментами. У середній групі дітей приваблює зміст знань і умінь, у них з'являється інтерес до занять, уявлення про те, що, навчаючись, можна дізнатися багато нового і цікавого. Старші дошкільники здобувають досвід колективної роботи на занятті, усвідомлюють, що від успіху кожного залежить успіх групи. Це важливо як для активних, так і для нерішучих дітей, які за неправильної організації навчання можуть стати невстигаючими. Організуючи колективну пізнавальну діяльність дошкільників на занятті, вихователь повинен дбати про те, щоб вони не тільки виявляли себе, а й були доброзичливими, уважними до успіхів і труднощів однолітків.

Приміщення, в якому відбуваються заняття, має бути чистим, провітреним, добре освітленим, обладнаним меблями відповідно до зросту дітей. Дошкільники повинні навчитися правильно сидіти під час слухання, виконання різноманітних робіт. Традиційно у першій молодшій групі заняття триває 10-15

хв., у другій молодшій і середній групах – 15-20 хв., у старшій 20-25 хв., у підготовчій – 30-35 хв.

Метод навчання – система послідовних способів взаємопов'язаної діяльності педагога і дітей, спрямована на досягнення навчально-виховних завдань.

На практиці метод навчання постає як спосіб роботи вихователя, завдяки якому дошкільник засвоює знання, уміння, навички, розвиває свої пізнавальні здібності. Метод навчання спрямований на забезпечення взаємозв'язку пізнавальної та практичної діяльності дітей, тому він має і освітнє, і виховне значення. Структурним елементом методу навчання є *прийом навчання* – конкретна дія вихователя чи дитини.

Використовувані у дошкільній дидактиці методи навчання класифікують за різними ознаками. За джерелами знань розрізняють наочні, словесні та практичні методи.

Наочні методи. Особливість цих методів навчання полягає у набутті дітьми знань шляхом сприйняття окремих процесів, явищ, предметів або їх зображень. Наочні методи широко використовують при повідомленні дошкільникам нової інформації.

Спостереження. Воно є провідним у навчанні дітей дошкільного віку. Суттю спостереження є безпосереднє, цілеспрямоване, планомірне сприйняття дітьми процесів, явищ, об'єктів навколишнього світу за допомогою органів чуття, без втручання у їх буття.

Демонстрація. Її використовують для уточнення, узагальнення і систематизації знань дітей про предмети і явища, формування уявлень про недоступні для безпосереднього сприймання об'єкти. Метод демонстрації полягає у показі дітям натуральних предметів, або їх зображень (картин, діапозитивів, кінофільмів).

У дошкільному закладі для демонстрації використовують: спеціально створені дидактичні картини (серії про тварин, пори року); репродукції картин відомих художників (пейзажі, натюрморти, портрети дітей, казкові сюжети); книжну графіку (ілюстрації до художніх творів); предметні картинки, згруповані за відповідними темами («Одяг», «Наше місто», «Праця дорослих» та ін.). У процесі навчання дошкільникам демонструють слайди, діафільми, відеофільми, комп'ютерні програми для дітей.

Словесні методи навчання. Основою цієї групи методів є слово як джерело здобуття знань, що відкриває для дітей можливості виходити у процесі пізнання за межі безпосереднього сприймання. Основними словесними методами, які використовують у навчанні дошкільників, є розповідь, читання (слухання дітьми) творів художньої літератури, бесіда.

Практичні методи навчання. За допомогою них педагог організовує різноманітну практичну діяльність дітей, що сприяє засвоєнню ними знань, умінь і навичок. Використання практичних методів змінюється з віком дітей, оволодінням ними відповідними вміннями. Якщо у молодшій і середній групах вихователь здебільшого показує способи виконання завдання за зразком, то у старшій групі демонстрація все більше поступається місцем самостійному

виконанню роботи за заданими умовами. До цих методів на лежать вправи, ігри, прості досліди, моделювання.

Вправи. Їх суть полягає у багаторазовому повторенні дитиною розумових і практичних дій, зміст яких заданий педагогом. З огляду на функціональне призначення виокремлюють такі види вправ:

- вправи, спрямовані на відтворення навчального матеріалу з метою його закріплення.
- вправи, спрямовані на використання засвоєних знань, умінь і навичок у нових умовах.
- творчі вправи. Передбачають застосування нових дій і операцій, якими дошкільники ще не оволоділи.

Ігри. Цей метод передбачає застосування у навчанні елементів ігрової діяльності, внаслідок чого дидактичне завдання стає більш зрозумілим, доступним і привабливим для дитини, а процес навчання – цікавішим.

Прості досліди. Полягають у перетворенні предмета, явища чи ситуації з метою виявлення прихованих якостей об'єктів, установлення зв'язків між ними та ін. Такі дії є пошуковими. Їх зміст залежить від навчально-пізнавальних завдань, які ставить вихователь, можливостей дитини діяти самостійно.

Моделювання. Його основою є принцип заміщення, згідно з яким реальний предмет заміщується його зображенням або певним знаком. Створення та використання моделей цінні для формування знань про властивості, зв'язки предметів і явищ. Вони дають змогу простежити недоступні для безпосереднього споглядання зв'язки.

Отже, використання різноманітних форм і методів навчання дошкільників забезпечує ефективне засвоєння знань, умінь і навичок, розвиток пізнавальних можливостей дитини.

Тема 24.

Взаємодія сім'ї і дошкільного закладу

Мета лекції: ознайомити студентів з формами і методами взаємодії дошкільного навчального закладу з родинами вихованців.

План лекції

1. Характеристика виховної функції сім'ї.
2. Особливості сімейного виховання дошкільників.
3. Педагогічна культура батьків.
4. Форми співпраці дошкільного закладу з сім'єю вихованця.

Література до теми

1. Збірник законодавчих і нормативних актів про дошкільну освіту / Упорядники К.Л.Крутій, Н.В.Погрібняк. – 4-те видання. Доповнене. – Запоріжжя: ТОВ «Ліпс» ЛТД, 2007.– 336 с.
2. Машовець М. А. Підготовка студентів до співпраці з батьками дітей дошкільного віку: навч.-метод. посіб. / М.А. Машовець.– К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 2000. – 128 с.
3. Романовська Д.І., Собкова С.П. Психологічний супровід організації

- роботи з батьками в освітніх навчальних закладах. Методичний посібник / Д.І. Романовська, С.П.Собкова – Чернівці. 2003.– 102 с.
4. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка: Навч. посібн. / М. Г. Стельмахович.– К.: ІЗМН, 1996. –285 с.
 5. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1978. – 263 с.

В усі часи і серед різних народів родинне виховання було і є незмінною цінністю, головною духовною основою життя нації, могутнім соціальним феноменом, який найтісніше об'єднує людей, неперевершеним чинником самовиявлення людини в усіх її іпостасях: немовля, дитина, підліток, юнак (дівчина), чоловік (жінка), син (дочка), дідусь, бабуся, онук та ін.

Сім'я –мала соціально-психологічна група, члени якої пов'язані шлюбними або родинними стосунками, спільністю побуту і взаємною моральною відповідальністю.

Сім'я виконує різноманітні зовнішні і внутрішні функції. З огляду на особливості соціального буття сім'ї, виокремлюють низку функцій зокрема: виховну, господарсько-побутову, емоційну, функцію духовного спілкування, функцію формування досвіду соціального життя, сексуально-еротичну функцію. Порушення функцій сім'ї може бути пов'язане з політичними, соціально-економічними умовами її життя, особистісними якостями її членів, особливостями їхніх взаємин. Неблагополуччя у сім'ї породжує проблеми у розвитку дітей.

Особливості виховної функції сім'ї полягають у тому, що вона одночасно виховує дорослих і дітей та реалізується у таких трьох головних аспектах:

1. Становлення, розвиток, виховання дитини як особистості, сприяння розвитку її здібностей. Сім'я репрезентує дитині суспільство, забезпечує передавання їй соціального досвіду, охороняє її права.

2. Здійснення виховного впливу сім'ї на кожного індивіда впродовж усього його життя. Кожна сім'я має свою систему виховання, засновану на певних ціннісних орієнтаціях.

3. Спонування дітьми саморозвитку, самовдосконалення своїх батьків та інших родичів. Дитина є невичерпним джерелом життєвих успіхів, емоційних стимуляторів для дорослих.

У дошкільні роки дитина повністю ототожнює себе зі своєю сім'єю, передусім із батьками; її емоційний світ майже цілком залежить від атмосфери в сім'ї. Саме тут вона пізнає й опановує моделі моральної поведінки, взаємодії з іншими людьми, природою тощо.

У сім'ї дитина отримує перші уявлення про себе та інших людей, розвиває необхідні для життя соціальні почуття, навички спілкування і спільної діяльності. Сім'я створює передумови для взаємопроникнення світу дітей і світу дорослих, що є важливим чинником соціалізації особистості. Унікальні виховні можливості сім'ї впливають на людину протягом усього її життя.

Універсальний, всеохоплюючий, постійний виховний вплив сім'ї на особистість є наслідком дії таких чинників:

1. Безкорислива любов до дитини, яка вселяє їй почуття захищеності, створює атмосферу душевності, соціального і життєвого оптимізму. Взаємини дітей і дорослих у сім'ї є справжньою школою почуттів, найважливішим фактором, що формує емоційно-мотиваційну сферу дошкільника, його ставлення до людей і життя. Все це є важливими передумовами розвитку індивідуальності дитини.

2. Природне включення дитини у найрізноманітніші людські стосунки. Відбувається це передусім завдяки участі дитини у спільних з дорослими видах діяльності. Багатоплановість життєвих ситуацій, які виникають в сімейному житті дитини, неможливо змоделювати в жодній досконалій виховній системі.

3. Багаторольова структура сімейного колективу, яка забезпечує багатогранність, постійність і тривалість його виховного впливу. Цей вплив відбувається у процесі взаємодії дитини і дорослих за найрізноманітніших життєвих ситуацій, щодня повторюється у різних формах.

4. Можливість набуття дитиною позитивного досвіду і переживання негативних почуттів. Усе це відбувається в атмосфері довіри, гуманного ставлення до дитини, які є необхідними для набуття почуття впевненості, відповідальності, уміння долати життєві негаразди, гідно поводитися за будь-яких обставин.

Головне, щоб дитина сприймала сім'ю як фактор її емоційного затишку, внутрішнього комфорту, гарантію того, що за будь-яких умов вона знайде тут розуміння, підтримку і захист.

Виховні можливості сім'ї можуть бути реалізовані за наявності відповідних об'єктивних і суб'єктивних умов.

До об'єктивних умов реалізації виховного потенціалу в сім'ї належать:

- 1) рівень матеріального достатку сім'ї (рівень і структура використання доходів, матеріальні умови життєдіяльності);
- 2) забезпеченість дитячими дошкільними закладами, школами, закладами охорони здоров'я;
- 3) кількість і склад (структура) сім'ї.

Суб'єктивними умовами реалізації виховного потенціалу сім'ї є:

- 1) громадянська спрямованість і культура батьків, їхнє прагнення бути авторитетними для своїх дітей, виховувати їх як гармонійних особистостей;
- 2) загальний культурний потенціал, традиції, моральні та духовні цінності сім'ї;
- 3) місце дитини в сімейному колективі, моральний авторитет батьків в її очах;
- 4) педагогічна культура батьків.

Гармонійна взаємодія об'єктивних і суб'єктивних чинників є передумовою формування і розвитку досконалої особистості. Однак з різних причин такої гармонійної єдності не існує.

Особливу роль у сімейному вихованні, соціалізації дитини відіграють родинні традиції і звичаї. *Традиція* (лат. *traditio* – передача) – історично складені порядки, способи, правила поведінки, що передаються від покоління

до покоління. Сімейні традиції регламентують створення сім'ї, появу дитини, подружні, батьківські стосунки, ведення домашнього господарства, організацію дозвілля, вшанування пам'яті предків. Вони призначені слугувати зміцненню сімейно-родинних зв'язків як механізму передачі таких особистих і соціальних цінних якостей, як любов, вірність, доброта, взаєморозуміння, щирість. До них належать спільні заняття певними видами трудової діяльності, передавання родинних реліквій (документів, нагород, пам'ятних речей), складання родовідного дерева тощо. *Звичаї* — безпосередні приписи певних дій у конкретних ситуаціях, що відтворюють сімейні стосунки у життєдіяльності наступних поколінь. Стосуються вони як зовнішніх (прихід у гості, прийом гостей, пошанування предків), так і внутрішніх (колискова і поцілунок надобраніч, побажання доброго ранку тощо) форм поведінки.

Традиції та звичаї є взаємопов'язаними у реальному житті. Традиції є більш динамічним і багатоманітним явищем родинного життя, ніж звичаї, вони створюють простір для творчого використання звичаїв. Регулюючи прості форми взаємин у сім'ї, звичаї доповнюють традиції, однак вони не настільки динамічні, як традиції. Здебільшого звичаї можуть бути формою вияву традицій.

Педагогічна культура батьків — компонент загальної культури, який акумулює в собі накопичений попередніми поколіннями досвід виховання дітей у сім'ї.

Виявляється вона в розумінні та усвідомленні батьками своєї відповідальності за виховання дітей, у ставленні до них, в оцінюванні їхньої поведінки, у реальній діяльності та спілкуванні з ними, а також у здійсненні продуктивних зв'язків з іншими виховними інститутами (дошкільними закладами, школою, позашкільними закладами).

Педагогічна культура батьків є складною і динамічною системою. Її утворюють такі компоненти:

1) педагогічні знання — уявлення батьків про вікову динаміку розвитку дитини, самоцінність періоду дошкільного дитинства, про основні завдання виховання. Виявляються вони у ставленні до дитини, в оцінюванні її поведінки, реальній діяльності та спілкуванні з нею;

2) педагогічна і психологічна компетентність — здатність зрозуміти потреби дітей, раціонально спрямувати зусилля і засоби на уміння бачити перспективи розвитку дитини.

Педагогічна культура батьків — це осмислений, а іноді й неусвідомлений досвід власного дитинства, результат освіти, самоосвіти, психологічного розвитку особистості. Особливо вона актуалізується з народженням дитини, яка своєю появою на світ, своїми кроками у світ і по життю стимулює бурхливий розвиток педагогічної культури батьків. Нерідко батьки виходять у своєму розвитку на необхідний рівень педагогічної культури тоді, коли їхні діти стали дорослими, осмислюючи власні промахи, помилки, нереалізовані можливості. Це ще раз підтверджує важливість ролі дідусів і бабусь у спрямуванні процесу виховання дітей у сім'ї, накладає особливу відповідальність на працівників

дитячих дошкільних закладів за роботу з батьками дітей стосовно збагачення педагогічних знань, підвищення педагогічної культури.

Прилучення особистості до педагогічної культури починається уже в її дошкільні роки, коли вона отримує перші уроки виховання у своїй сім'ї та дошкільному закладі, на підсвідомому рівні засвоюючи прийоми педагогічного впливу. Отже, дошкільний заклад разом із сім'єю формує майбутнього сім'янина, здійснюючи водночас роботу щодо педагогічної освіти батьків.

Ініціатором й організатором ефективної взаємодії із сім'єю є дошкільний заклад. Ця взаємодія підпорядкована інтересам розвитку дитини, у кожному конкретному випадку обумовлюється її особливостями і особливостями сім'ї, в якій вона виховується. Вона потребує специфічних знань, такту, високої соціально-педагогічної культури її учасників — батьків і вихователів.

Педагогічна освіта батьків покликана збагатити родинне виховання, сприяти зміцненню всіх його ланок, перед усім педагогічної компетентності. Особлива відповідальність покладається на педагогів щодо педагогічної освіти тих батьків, у сім'ях яких виховуються діти з порушеннями розвитку.

Сучасні дитячі дошкільні заклади стають відкритими для батьків, дітей і громадськості. Вони все більше уваги приділяють освіті та вихованню батьків, вважаючи це одним з принципово важливих чинників успішного розвитку і виховання дітей. Вплив дошкільних закладів на розвиток педагогічної культури батьків буде ефективним, якщо відповідатиме таким критеріям:

1. Спрямованість і адресованість. Даючи конкретні поради, рекомендації, педагоги повинні знати особливості конкретних сімей. Нерідко батьки самі звертаються до вихователів за педагогічними порадами, у тому числі з конкретними питаннями щодо власної дитини.

2. Оперативний зворотний зв'язок. Робота педагога з батьками має вибудовуватися на основі живого діалогу, в процесі якого він з'ясовує рівень сформованості педагогічних знань і навичок батьків, вносить за необхідності відповідні корективи.

3. Індивідуалізація педагогічного впливу. Працюючи з батьками, вихователь допомагає їм використовувати педагогічні знання не як абстрактні істини, а як керівництво до практичних виховних дій, спрямованих на конкретну дитину з її особливостями, перспективами вікового та індивідуального розвитку.

Форми роботи з батьками можуть бути колективними, індивідуальними, наочно-інформаційними. До *колективних форм роботи* належать батьківські збори (групові та загальні), на яких обговорюються проблеми життєдіяльності групи і дитячого садка; зустрічі з батьками; вечори запитань і відповідей; засідання «круглого столу» з дискусійних проблем; заняття-тренінги, покликані навчити батьків правильно організувати спілкування і спільну діяльність з дитиною; спільні з дітьми, батьками і вихователями свята і розваги; виставки спільних робіт батьків і дітей; дні відкритих дверей; школи для батьків; сімейні (домашні) педради, які проводять у батьків вдома; батьківські конференції.

Індивідуальні форми роботи охоплюють індивідуальні бесіди і консультації (проводять, як правило, вранці і ввечері, коли батьки приводять

дитину в дитячий садок або забирають додому), відвідування дітей вдома; залучення батьків до життя дитячого садка (організаційно-господарська допомога вихователю: виготовлення іграшок, посібників, допомога у проведенні екскурсій, культпоходів тощо).

Найпоширенішими *наочно-інформаційними формами роботи* є виставки дитячих робіт; реклама книг, публікацій у періодиці, в системі Інтернет з проблем сімейного виховання.

Очікувану ефективність забезпечує раціональне поєднання різних форм роботи. Як свідчить досвід, у роботі з батьками слід уникати готових оцінних суджень про виховання, допомагати їм у виробленні вміння особисто спостерігати за власною дитиною, відкривати в ній нові якості й риси.

Часто педагоги свої міркування ілюструють магнітофонними записами розмов з дошкільниками, відеофрагментами про різні види діяльності (дидактична, театралізована гра, праця, зображувальна), фотографіями дітей, виставками їхніх робіт.

Актуалізації уваги батьків до проблем виховання дошкільників сприяють доручення виступити з конкретного питання на батьківських зборах; «домашні завдання» на спостережливість; участь батьків у роботі гуртків, проведенні ігор, занять, екскурсій з дітьми; допомога у проведенні рольових і ділових ігор.

Значного поширення набувають творчі форми роботи з батьками, в яких беруть участь діти, інші педагоги і співробітники дошкільного закладу. Часто батькам цікаво не тільки спостерігати за дитиною під час її взаємодії з дорослими не в домашніх умовах, а й самим виступити в новій ролі (театралізованій виставі, спортивному змаганні, конкурсі, засіданні дискусійного клубу).

Доцільно залучати до роботи не окремих, а всіх представників сім'ї, інших родичів, які мають стосунки до виховання дитини, а також налагодити дружні стосунки з іншими сім'ями, які небайдуже ставляться до розвитку і виховання своїх дітей.

У роботі дошкільного закладу з батьками істотне значення має спрямування педагогічної самоосвіти батьків, стимулювання прагнення і вміння поповнювати свої педагогічні знання і після вступу дитини до школи.

Тема 25.

Підготовка дитини до навчання в школі

Мета лекції: *ознайомити майбутніх педагогів з особливостями надання допомоги дитині у період переходу від дошкільної до початкової освіти.*

План лекції

1. Наступність, спадкоємність, перспективність у системі безперервної освіти.
2. Готовність дітей до шкільного навчання.
3. Адаптація до шкільного навчання.
4. Спільна робота дошкільного закладу і школи.

Література до теми

1. Анішук А.М. Індивідуалізація виховання і навчання дітей дошкільного віку /А.М. Анішук .– Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2010.– 203 с.

2. Навчально-виховна діяльність у дошкільному закладі: проблеми, пошуки, знахідки. / [Гайдаржинська Л. П. та ін.; за ред. І. Г. Улюкаєвої].– Донецьк: Юго-Восток, 2009.– 144 с.
3. Підготовка дітей до школи. Наступність, перспективність. Хмельниц. гуманіт.-пед. ін-т та ін.; [Авт., уклад. В.І.Войтенко та ін.] – Хмельницький: Абетка-НОВА], 2002.– 96 с.
4. Розвиток творчої особистості дошкільника: [збірка] / Упр. освіти і науки Хмельниц. облдержадмін. Хмельниц. обл. ін-т післядиплом. пед. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2008–301 с.
5. Фадеєва Т.О. Наступність між дошкільним та початковим навчанням / Т.О.Фадеєва.– Кіровоград, 2002.– 126 с.

Перехід дитини з дитячого садка у школу є важливим етапом її життя, який пов'язаний не лише зі зміною середовища її розвитку, а й з відповідними процесами самоусвідомлення, зіткненням з новими проблемами, відкриттям у собі нових можливостей тощо. Одним дітям це додає піднесеного настрою, відчуття виходу на новий життєвий щабель, іншим вселяє ностальгію за звичним життям у дитячому садку, часто породжує стресові стани. Тому дуже важливо, щоб у дошкільному закладі, в сім'ї допомогли дитині усвідомити, що дитячий садок і школа є ланками єдиної системи освіти і виховання, а все те, що чекає дитину у школі, є продовженням того, чим займалася, що опановувала вона раніше. Не менш важливо, щоб з перших днів перебування в школі вона на конкретних реаліях переконувалася в цьому. Все це можливе за дотримання принципу наступності дошкільної та початкової освіти. Принцип наступності є одним з найголовніших психолого-дидактичних принципів, передбачає тісні взаємозв'язки дошкільної ланки освіти і початкової школи. Ці взаємозв'язки стосуються психофізичного розвитку дитини, формування її як особистості і вимагають узгодженості, послідовності змісту, форм і методів навчання і виховання. Саме у взаємозалежності і взаємній орієнтації двох послідовних освітніх ланок полягає неперервність, наступність навчання і розвитку.

Наступність забезпечує поступовий перехід від попереднього вікового періоду до нового, поєднання щойно здобутого дитиною досвіду з попереднім. З одного боку, вона передбачає спрямованість навчально-виховної роботи в дитячому садку на вимоги, які будуть пред'явлені дітям в школі, а з іншого — на опору вчителя на досягнутий старшими дошкільниками рівень розвитку; на здобуті в дошкільному закладі, сім'ї, знання, навички і досвід дітей; на активне використання їх у навчально-виховному процесі.

Наступність утворює простір для реалізації в педагогічному процесі дитячого садка і школи єдиної, динамічної та перспективної системи виховання і навчання, що сприяє зближенню умов виховання і навчання старших дошкільників і молодших школярів. Завдяки цьому перехід до нових умов шкільного навчання здійснюється з найменшими для дітей психологічними труднощами. При цьому забезпечується природне і комфортне їх входження в нові умови, що сприяє підвищенню ефективності виховання і навчання учнів з перших днів перебування в школі.

Головною умовою забезпечення наступності у вихованні і навчанні є спрямованість педагогічного процесу дитячого садка і школи на всебічний розвиток особистості дитини. З огляду на це необхідний зв'язок програм, методів і форм навчання в дитячому садку і початковій школі. Однак структура навчально-виховного процесу має свою специфіку в дитячому садку і школі. Тому спроби штучно перенести урок у дошкільний заклад або ігрові методи проведення занять у школу є непродуктивними. Водночас елементи навчальної діяльності, що формуються в процесі навчання на заняттях у дошкільних закладах, забезпечують успішність навчання в школі. А шкільне навчання має забезпечити взаємозв'язок, розширення, поглиблення й удосконалення отриманих у дитячому садку знань, умінь і навичок.

Наявність внутрішнього зв'язку в змісті навчально-виховної роботи, методах педагогічного керівництва, формах організації діяльності у дитячому садку і молодших класах школи забезпечує цілісність процесу розвитку, навчання і виховання дитини.

Одним із обов'язків сім'ї і дошкільних установ є підготовка дітей до школи, від чого залежатимуть їхні успіхи в навчанні, подальший розвиток. Як правило, діти, які у старших дошкільних групах розуміють, що їх чекає у школі, володіють необхідними для навчання у ній навичками, легко вживаються у шкільне середовище. Однак не всі з них безболісно долають цей етап, що проявляється передусім у незадовільній їх успішності. Причина цього здебільшого в психологічній невідповідності до навчання в школі. Готовність до шкільного навчання водночас є проблемою соціальної зрілості дитини. Адже, йдучи до школи, вона опиняється в реальній соціальній позиції, вперше отримавши право і опинившись перед обов'язком здійснення суспільної за змістом і формою діяльності, якою є навчання.

Готовність до навчання у школі є інтегративною характеристикою психічного розвитку дитини, яка охоплює компоненти, що забезпечують її успішну адаптацію до умов і вимог школи. Цей феномен постає як загальна (психологічна) і спеціальна готовність до навчання у школі, в якій розкриваються рівні розвитку тих психологічних якостей, що найбільше сприяють нормальному входженню у шкільне життя, формуванню навчальної діяльності.

Основними компонентами загальної (психологічної) готовності до школи є:

1. Мотиваційна готовність до навчання у школі. Виявляється у прагненні дитини до навчання, бути школярем; у достатньо високому рівні пізнавальної діяльності і мислительних операцій; у володінні елементами навчальної діяльності; у певному рівні соціального розвитку. Все це забезпечує психологічні передумови включення дитини в колектив класу, свідомого, активного засвоєння навчального матеріалу, виконання різноманітних шкільних обов'язків. Свідченням мотиваційної готовності є наявність у дитини бажання йти до школи і вчитися, сформованість позиції майбутнього школяра. Якщо в дитини сформувалися адекватні уявлення про школу, вимоги до нової поведінки, вона не відчуватиме труднощів у прийнятті нової позиції, легко

засвоюватиме норми і правила навчальної діяльності та поведінки в класі, взаємини з учителем і школярами.

2. Емоційно-вольова готовність до навчання в школі. Засвідчує здатність дитини регулювати свою поведінку в різноманітних ситуаціях спілкування і спільної навчальної діяльності, виявляється у самостійності, зосередженості, готовності й умінні здійснювати необхідні вольові зусилля. Вимоги до позиції школяра ставлять дитину перед необхідністю самостійно і відповідально виконувати навчальні обов'язки, бути організованою й дисциплінованою, вміти адекватно оцінювати свою роботу. Тому цей вид психологічної готовності називають морально-вольовою, оскільки вона пов'язана зі сформованістю особистісної позиції дитини, з її здатністю до управління власною поведінкою. Йдеться про вміння дотримуватися правил, виконувати вимоги вихователя, гальмувати афективні імпульси, виявляти наполегливість у досягненні мети; уміння довести до кінця розпочату справу, навіть якщо вона не зовсім приваблива для дитини.

3. Розумова готовність дитини до навчання в школі. Виявляється у загальному рівні її розумового розвитку, володінні вміннями і навичками, які допоможуть вивчати передбачені програмою предмети. Загалом розумова готовність дитини до навчання у школі охоплює її загальну обізнаність з навколишнім світом, елементи світогляду; рівень розвитку пізнавальної діяльності і окремих пізнавальних процесів (мовлення, пам'яті, сприймання, мислення, уваги, уваги); передумови для формування навчальних умінь і загалом навчальної діяльності.

Формування умінь навчальної діяльності забезпечує дитині високий рівень здатності до навчання, тобто до виокремлення навчального завдання і вміння перетворити його на самостійну мету діяльності. Це вимагає від дитини здатності аналізувати, шукати причини змін у предметах і явищах тощо.

4. Психологічна готовність до спілкування та спільної діяльності. Це важливе новоутворення обумовлене зміною провідних типів діяльності, переходом від сюжетно-рольової гри до навчальної діяльності. Дитина, у якій не сформовані компоненти психологічної готовності до спілкування та спільної діяльності, відчуватиме такі типові труднощі у навчанні, як: нерозуміння позиції вчителя, невміння слухати товариша, узгоджувати спільні з класом дії, завищена самооцінка.

Критерієм нормальної адаптованості дитини до шкільного навчання є її позитивне ставлення до школи, розуміння пояснюваного вчителем навчального матеріалу, самостійність, здатність зосереджувати увагу при виконанні завдань, охоче виконання громадських обов'язків і доброзичливе ставлення до однокласників. Усе це засвідчує належну ефективність процесу *соціально-психологічної адаптації до школи* – активного пристосування дитини до класу, вчителя, свого місця у школі.

Високий рівень адаптації дитини забезпечують виховання її у повній сім'ї, у якій нема конфліктних ситуацій; належний рівень освіти батька й матері, правильні методи виховання у сім'ї; позитивне ставлення до дітей вихователя старшої (підготовчої до школи) групи; позитивне ставлення до дітей учителя

першого класу; функціональна готовність дитини до навчання у школі; сприятливий статус дитини у групі до вступу в перший клас; задоволеність спілкуванням з дорослими; адекватне усвідомлення свого становища в групі однолітків. З урахуванням цього грузинський педагог-новатор Шалва Амонашвілі стверджував, що дітей-шестиліток потрібно готувати не просто до школи (навчання читання, письмо, лічба), а готувати до ролі учнів, щоб вони розуміли свою нову позицію, нову роль вчителя, значення і зміст його вимог і оцінок.

Про наявність внутрішньої позиції школяра свідчать позитивне ставлення до вступу в школу як до природного і обов'язкового явища в своєму житті; уявлення про школу та шкільний зміст занять, інтерес до занять з навчання грамоти і лічби; надання переваги колективним заняттям над індивідуальними; позитивне ставлення до вимог дисциплінованої поведінки, очікування оцінки; визнання авторитету вчителя.

Період соціально-психологічної адаптації триває від 10—18 днів до 1—3 місяців і супроводжується змінами в емоційній сфері дитини (зростання внутрішньої напруженості, рівня тривожності, імпульсивна взаємодія з дорослими тощо). Низький рівень адаптації проявляється у негативному ставленні до шкільного навчання, переважанні негативного настрою, відсутності інтересу до навчальних занять, недбалому виконанні завдань, небажанні самотійно працювати. Це засвідчує факт *шкільної дезадаптації дитини* — прояву психогенного формування особистості, що зумовлений особливостями її об'єктивного і суб'єктивного статусу в школі та сім'ї і може спричинити порушення навчальної діяльності в майбутньому.

Труднощі адаптації дитини до шкільного навчання зумовлені нерівномірністю розвитку пізнавальної сфери та довільної регуляції поведінки. Діти, які не встигають за шкільним ритмом, потребують особливої уваги, індивідуальної роботи вчителя. Складно адаптуються також діти з недорозвиненою дрібною моторикою. Нерідко вони відзначаються достатнім, навіть високим рівнем мовленнєво-мислительних операцій, тому дорослі не відразу звертають увагу на їх труднощі в оволодінні письмом (С.Ладивір). Особливо важко першокласникам, які мають проблеми розвитку мовлення, мислительних операцій (порівняння, узагальнення, аналіз, синтез, умовисновки, розмірковування).

З огляду на це в роботі зі старшими дошкільниками вихователі повинні уважно аналізувати особливості їхнього розвитку, прогнозувати імовірні проблеми в школі, спрямовувати зусилля на розвиток їхніх знань, умінь і навичок, що максимально полегшило б адаптацію в шкільному середовищі.

У багатьох країнах з метою забезпечення неперервності дошкільної та початкової освіти створюють спільні навчально-виховні заклади.

В Україні на початку 80-х років ХХ ст. набули розвитку навчально-виховні комплекси «дошкільний заклад-школа» (на базі дитячого садка) та «школа-дитячий садок» (на базі школи). Започатковані вони у сільській місцевості з метою задоволення потреб населення в освітніх послугах, раціонального використання приміщень, а також можливості навчання дітей як дошкільного,

так і молодшого шкільного віку в одному освітньому закладі. Нині вони впроваджуються і в містах.

Будучи відкритою і динамічною соціальною системою, школа-дитячий садок та дитячий садок-школа є відносно автономними навчальними закладами з власним способом внутрішнього життя. Поєднання дошкільної і початкової освіти в такому малокомплектному навчальному закладі створює передумови для реалізації індивідуальності кожного вихованця, що значно складніше зробити у масовій школі. Як свідчать дослідження, об'єднання у комплексі двох підсистем значно посилює його виховні можливості, створює умови для психологічно комфортного переходу дитини з дитсадка у школу. Особливо корисним для розвитку соціальної компетентності дітей є перебування їх у різновіковому колективі.

У дошкільному закладі важливо забезпечити зв'язок вихованців і педагогів дитячого садка і школи. Для цього використовують екскурсії до школи, відвідування уроків, спільні з першокласниками розваги, а молодших школярів запрошують у дитячий садок для зустрічі з випускниками старшої (підготовчої) групи. Побутує також практика взаємовідвідування вихованцями дитячого садка і учнями початкових класів свят у дошкільному закладі та початковій школі (свято знань, посвята у школярі, букваря, випуску з дитячого садка).

Особливо важливою для майбутніх учнів є фігура першого вчителя, якого вони сприймають як надзвичайну людину. Він повинен розуміти дітей, виявляти душевну турботу про них, зацікавленість у їхніх успіхах; повинен створювати оптимістичний настрій, дружелюбну доброзичливу атмосферу.

Доцільно в дитячому садку розвивати практику попереднього знайомства (якщо це можливо) з майбутнім учителем, а також ознайомлення педагога з роботою випускної групи, вивчення індивідуальних особливостей дітей, участь у їхніх справах.

Взаємозв'язок педагогів дошкільного закладу і школи здійснюється на інформаційному (семінари-практикуми з обговорення програм і планів навчально-виховної роботи, створення дидактичного матеріалу) і на діяльнісному (обмін новаторськими методиками, досвідом організації навчальної діяльності старших дошкільників і молодших школярів, взаємне консультування) рівнях. Усі вони мають усвідомлювати, що підготовка дітей до школи, яка є одним з головних завдань дошкільної освіти, має спрямовуватися на всебічний розвиток особистості.

Семінар № 1.

Загальні засади дошкільної педагогіки

Мета заняття: формувати у студентів вміння визначати й обґрунтовувати наукові основи дошкільної педагогіки.

Питання для обговорення

1. Дошкільна педагогіка як особлива галузь педагогіки.
2. Предметне поле дошкільної педагогіки.
3. Становлення дошкільної педагогіки як науки.
4. Розвиток теорії і практики дошкільного виховання.
5. Основні поняття (категорії) дошкільної педагогіки.

Теми рефератів

- 📄 Предмет і завдання дошкільної педагогіки.
- 📄 Зв'язок дошкільної педагогіки з іншими науками.

Практичні завдання

- 📄 Укласти схему зв'язків дошкільної педагогіки з іншими науками.
- 📄 Прокоментувати й проілюструвати прикладами цитату К.Д. Ушинського: «Вихователь, який стоїть на рівні сучасного ходу виховання, відчуває себе живим, діяльним членом великого організму, що бореться з неучтвом і пороками людства... живою ланкою між минулим і майбутнім, могутнім ратоборцем істини і добра, і усвідомлює, що його справа, скромна зовні, – одна з найвеличніших справ історії».

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Вільчковський Е.С., Курок О.І. Теорія і методика виховання дітей дошкільного віку: Навч. посібник для студентів дошкільних факультетів вищих педагогічних навчальних закладів / Е.С. Вільчковський, О.І. Курок – 2-е вид., перераб. та доповн. – Суми: Універс. кн., 2004.– 428 с.
2. Дошкольная педагогика: Конспект лекций: [Пособ. для подгот. к экзаменам] / [Авт.-сост. Титов В.А.; Ред. Земцов А.В.] – М.: [ООО «Приор-издат»], 2002. – 192 с. – (В помощь студенту).
3. Закон України «Про дошкільну освіту» [Електронний ресурс] – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2628-14
4. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/1060-12
5. Козлова С. А. Дошкольная педагогика : учеб. пособие для студентов сред. пед. учеб. заведений / С. А. Козлова, Т. А. Куликова. – 3-е изд. испр. и доп. – М. : Издат. центр „Академия”, 2001. – 416 с.
6. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.– К.: «Академвидав», 2004.– 456 с.
7. Теорія і практика дошкільної освіти в Україні / [Борисова З. Н. та ін.; заг. ред. Беленька Г. В., Машовець М. А.]; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Пед. ін-т. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. – 230 с.

Семінар № 2.

Особистість дитини як об'єкт і суб'єкт виховання

Мета заняття: формувати у студентів практичні навички визначення вікових й індивідуальних особливостей психофізичного розвитку дошкільників.

Питання для обговорення

1. Спадковість, соціальні умови життя, виховання – фактори, що відіграють вирішальну роль у формуванні особистості людини.
2. Взаємодія виховання і розвитку дітей у період дошкільного дитинства.
3. Сутність виховання у дошкільному віці.
4. Вікова періодизація дитинства.
5. Виховання і вікові та індивідуальні особливості дітей.

Теми рефератів

- ☞ Умови психічного розвитку дітей дошкільного віку.
- ☞ Роль індивідуального підходу до розвитку дитини.

Практичні завдання

- ☐ Підготовка презентації PowerPoint «Особливості розвитку дітей дошкільного віку».
- ☐ Проаналізуйте вікову періодизацію дитинства, яка міститься в етнографічній літературі та у працях видатних педагогів.
- ☐ Доведіть важливість знання педагогом вікової періодизації.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с. можно Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – СПб. [и др.] : Питер, 2008. – 398 с
2. Гайдай І. В. Термінологічний словник для студентів спеціальностей «Початкова освіта», «Дошкільна освіта» / І. В. Гайдай; М-во освіти і науки України, Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2010. – 191 с.
3. Герасимова А.С. и др. Энциклопедия развития и обучения дошкольника / А.С.Герасимова, О.С. В.Г. Кузнецова.– С.Пб.: Нева, 2001.– 352 с.
4. Голубева Л.Г. и др. Развитие и воспитание детей раннего возраста: Учебное пос. для студ. высш. пед. заведений /Л.Г.Голубева, М.В.Лещенко, К.Л.Печора).– М.: Академия, 2002.– 192 с.
5. Дошкільна педагогіка / За ред. В.І. Ядешко, Ф.А. Сохіна. – К.: Вища школа, 1981.– 365 с.
6. Зимонина В.Н. Воспитание ребенка-дошкольника: развитого, организованного, самостоятельного, инициативного, аккуратного. Расти здоровым: програм.-метод. пособие для педагогов дошк. образов. Учрежд / В.Н. Зимонина.– М.:Владос, 2004.– 304 с.
7. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні:Наук.-метод. посіб. /Наук. ред. О. Л. Кононко. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.
8. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід) / О. Л. Кононко ; Ін-т проблем виховання

АПН України ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К. : СтилоС, 2000. – 336 с.

9. Пантіна Н.С. Становлення інтелекту в дошкільному дитинстві / Н.С. Пантіна. – Ін-т пед. інновацій Рос. акад. освіти. – М.: РОССПЭН, 1996. – 272 с.

Семінар № 3.

Значення наукових досліджень в галузі дошкільної педагогіки

Мета заняття: стимулювати студентів до дослідницької діяльності в царині дошкільної освіти.

Питання для обговорення

1. Актуальні проблеми дошкільної педагогіки.
2. Методологія дошкільної педагогіки.
3. Поняття про педагогічне дослідження та його елементи.
4. Провідні методи педагогічного дослідження.
5. Впровадження досягнень педагогіки в практику виховання дітей.

Теми рефератів

- 📄 Організація пошуково-дослідницької роботи в дитячому садку.
- 📄 Передумови педагогічного експерименту у системі дошкільної освіти.

Практичні завдання

- 📄 Укласти схему «Структура виконання педагогічного дослідження».
- 📄 Узагальнити вимоги до оформлення студентських наукових робіт (статті, доповіді, реферату, курсової, дипломної).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Введение в научное исследование по педагогике/ Под ред. В.И.Журавлева. – М.: Педагогика, 1998. – 237 с.
2. Волощук І. С. Основи наукових досліджень. Педагогіка: Навч. посібник / І.С. Волощук.– К.: основа, 2006. – 107с.
3. Кожухова Т.В., Кайдалова Л.Г., Шпалінський В.В. Основи психолого-педагогічного дослідження: Навч. Посібник / Т.В. Кожухова, Л.Г. Кайдалова – Х. : Видавництво НФаУ; Золоті сторінки, 2002. – 240 с.
4. Крутій К.Л. Експериментальна робота в дошкільному закладі освіти : проблеми і досвід / К.Л. Крутій – Запоріжжя, ІЗМАІЛ 1999 .– 56с.
5. Лаврентьєва Г.П., Шишкіна М.П. Методичні рекомендації з організації та проведення науково-педагогічного експерименту Г.П. Лаврентьєва, М.П. Шишкіна. – К.: ПТЗН, 2007. – 72 с.
6. Лаппо В.В. Основи науково-педагогічних досліджень: Навчальний посібник / В.В. Лаппо – Івано-Франківськ: НАІР , 2012. – 230 с.
7. Науково-дослідна робота в закладах освіти: Метод. посібник / Укл. Ю.О. Туранов, В.І. Уруський. – Тернопіль: Астон, 2001. – 138 с.

Семінар № 4.

Становлення і розвиток науки про дошкільне виховання

Мета заняття: закріпити й розширити знання студентів про етапи розвитку дошкільної педагогіки.

Питання для обговорення

1. Проблеми дошкільного виховання у педагогічній думці давнього світу.
2. Погляд на проблеми виховання дітей дошкільного віку в епоху середньовіччя.
3. Розвиток ідей дошкільного виховання в епоху Відродження.
4. Педагогіка дошкільного віку епохи Просвітництва.
5. Педагогічні теорії та практика дошкільного виховання ХІХ ст.

Теми рефератів

- 📄 Народні витоки суспільного дошкільного виховання.
- 📄 Я.-А. Коменський про особливості виховання у дошкільному дитинстві.

Практичні завдання

- 📄 Укласти хронологічну таблицю «Історія дошкільної освіти у Європі».
- 📄 Узагальнити соціально-економічні та педагогічні передумови становлення дошкільної освіти.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Егоров С.Ф. Введение в историю дошкольной педагогики: Учеб. пособие для студентов пед. вузов / С.Ф. Егоров, С.В. Лыков, Л.М. Волобуева; Под ред. С.Ф. Егорова. – М.: Academia, 2001. – 317 с.
2. Джурицкий А. Н. История педагогики / А. Н. Джурицкий. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 432 с.
3. История дошкольной педагогики / Под ред. Л.Н. Литвина. – Изд. 2-е. – М.: Просвещение, 1989. – 351 с.
4. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX века: Учебн. пос. для пед. учебн. заведений / Под ред. акад. РАО А.И. Пискунова. – 2-е изд., испр., доп. – М.: ТЦ Сфера, 2001. – 512 с.
5. Коменський Я. А. Материнська школа, або Про дбайливе виховання юнацтва у перші шість років. – 3 кн.: Коменський Я. А. Материнська школа / Под ред. А. А. Красновського. – М., 1947. – С. 33 – 92.
6. Локк Дж. Думки про виховання. – 3 кн.: Хрестоматія з історії педагогіки / У поряд. І. Ф. Сवादковський. – Х., 1936. – Т. 1. – С. 248-269.
7. Руссо Ж.-Ж. Еміль, або Про виховання. – 3 кн.: Хрестоматія з історії педагогіки / У поряд. І. Ф. Сवादковський. – Х., 1936. – Т. 1. – С. 318 – 349.
8. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навч. посіб./ Від упорядників, вступні нариси та упорядкув. З.Н. Борисової, В.У. Кузьменко; За заг. ред. З.Н. Борисової. – К.: Вища шк., 2004. – 511 с.

Семінар № 5.

Етапи розвитку теорії і практики дошкільної освіти в Україні

Мета заняття: закріпити й розширити знання студентів про суспільно-ідеологічні передумови організації суспільного виховання в Україні.

Питання для обговорення

1. Виховні традиції українського народу.
2. Концептуальне підґрунтя формування дошкільної освіти в Україні.
3. Передумови становлення національного дитячого садка на українських землях.
4. Розвиток теорії і практики вітчизняної дошкільної освіти наприкінці ХІХ - у першій половині ХХ ст.
5. Розвиток вітчизняної дошкільної педагогіки у другій половині ХХ ст.

Тема рефератів

- ☰ Характеристика українських народних звичаїв і обрядів, пов'язаних з дітьми дошкільного віку.
- ☰ Розвиток суспільної дошкільної освіти в Галичині.
- ☰ Внесок С.Ф. Русової у розвиток українського національного дошкілля.

Практичні завдання

- ☐ Підготувати анотовану картотеку (8-10) статей з українських фахових видань присвячених виховним традиціям українського народу.
- ☐ Підготувати картотеку праць С. Русової з проблем українського національного дошкілля.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України: Підручник для студ. вищих пед. навч. Закл./Л.В.Артемова. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.
2. Завгородня Т.К., Лисенко Н.В., Мажец Д.-К., Ступарик Б.М. Опіка над дітьми в добу трансформації суспільного устрою: монографія / Заг. редакція Б.М.Ступарика. – Івано-Франківськ-Ужгород: «Мистецька лінія», 2002.– 153 с.
3. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ – ХХ н.): Хрестоматія /Упоряд.: Л.Д.Березівська та ін.–К., 2003.– 418с.
4. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: Навч. Посіб / Л.А.Медвідь .–К.: Основа, 2003.–335с.
5. Нагачевська З. І. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина ХІХ ст.-1939р.) / З.І.Нагачевська. – Івано-Франківськ: Плай, 2002.– 136 с.
6. Попиченко С.С. Розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні (кінець ХІХ - початок ХХ ст.): Монографія / С.С. Попиченко. – К.: Наук. світ, 2001.– 255 с.
7. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори / упоряд., передм., комент. О. В. Проскура. – К. : Освіта, 1996. – 304 с.
8. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навч.посіб./Від упорядників, вступні нариси та упорядкув. З.Н. Борисової, В.У. Кузьменко; За заг. ред. З.Н. Борисової.– К.: Вища шк., 2004.– 511 с.

Семінар № 6.

Сучасна система дошкільної освіти

Мета заняття: навчити студентів аналізувати провідні чинники формування сучасної української дошкільної освіти.

Питання для обговорення

1. Дошкільні заклади в системі національної освіти.
2. Типи дошкільних закладів та їх функції.
3. Професійні функції вихователя дитячого дошкільного закладу.
4. Знання і професійні здібності вихователя.

Теми рефератів

- 📄 Підготовка педагогічних кадрів в системі сучасної української освіти.
- 📄 Удосконалення сучасної системи дошкільного виховання.

Практичні завдання

- 📄 Підготувати конспект статті О.Л. Кононко «Пріоритетні напрями оновлення дошкільної освіти».
- 📄 Скласти схему: «Складові базового компоненту дошкільної освіти».

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Дитина. Програма виховання і навчання дітей 2-7 років / В.О. Огнев'юк. – К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. – 492 с.
2. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / А. М. Богущ, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш та ін. ; за заг. ред. Н. В. Гавриш. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 368 с.
3. Дошкільна освіта в Україні: Нормативно-правове регулювання / Упоряд. Л.С. Гураш, Т.В. Вороніна. – К.: Вид. дім «Шкіл. Світ»: Вид. Л.С.Галіцина, 2006.– 120 с.
4. Закон України «Про дошкільну освіту» [Електронний ресурс] – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2628-14
5. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/1060-12
6. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні:Наук.-метод. посіб. /Наук. ред. О. Л. Кононко. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.
7. Книга керівника дошкільного навчального закладу: Довідково-методичне видання / Упоряд. О.А. Копейкіна; Л.В. Гураш.– Харків: Торсінг плюс, 2006.– 512 с.
8. Положення про дошкільний навчальний заклад [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/2740/>
9. Теорія і практика дошкільної освіти в Україні / [Борисова З. Н. та ін.; заг. ред. Беленька Г. В., Машовець М. А.]; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Пед. ін-т. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. – 230 с.
10. Типовий статут дошкільного навчального закладу [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/fpart95/idx95048.htm>

Семінар № 7.

Характеристика основних напрямів виховання

Мета заняття: вдосконалювати знання студентів про основні напрями виховання в умовах сучасної дошкільної освіти.

Питання для обговорення

1. Зміст і завдання фізичного виховання дітей дошкільного віку.
2. Особливості розумового виховання у дошкільному віці.
3. Провідні аспекти формування моральної культури дошкільника.
4. Завдання і зміст трудового виховання в ДНЗ.
5. Формування естетичної культури особистості дитини – одне з провідних завдань дошкільного навчального закладу.
6. Завдання і способи реалізації екологічного виховання дошкільників.
7. Фольклорні витоки екологічного виховання.

Темати рефератів

- 📄 Виховання культури гігієнічних навичок в умовах ДНЗ.
- 📄 Використання художньої літератури у процесі розумового виховання дошкільників.
- 📄 Роль фольклору у моральному вихованні дошкільників.
- 📄 Передумови виховання працелюбності в дітей дошкільного віку.
- 📄 Значення декоративно-ужиткового мистецтва в естетичному вихованні дошкільників.

Практичні завдання

- 📄 Визначити основні засоби фізичного виховання та особливостей їх застосування в різних вікових групах.
- 📄 Розробити рекомендації для батьків з фізичного виховання дошкільника.
- 📄 Підібрати й описати 3-4 настільні, або комп'ютерні гри, що сприяють розумовому розвитку старших дошкільників.
- 📄 Підготувати схему «Методи морального виховання».
- 📄 Укласти добірку приказок і прислів'їв про трудове виховання дітей.
- Підготувати схему «Засоби естетичного виховання».
- 📄 Підбір 4-6 народних або авторських казок, що сприятимуть екологічному вихованню дошкільників.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Богініч О.Л. Фізичне виховання дітей дошкільного віку засобами гри О.Л.Богініч. – К: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2001.– 126 с.
2. Богуш А.М., Григоренко Г.І. Запрошуємо до розмови: Посібник для роботи з дошкільниками / А.М. Богуш. – 2 вид. – К.: Освіта, 1997.– 151 с.
3. Богуш А.М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку: Навч. посібн. для студ. вищ. навч. Закладів / А.М.Богуш.– К.: Слово, 2003.– 344 с.
4. Варкин Н.А., Калинина Р.Р. Програма творческо-естетического развития дошкольников / Н.А.Варкин, Р.Р. Калинина.– СПб.: Речь, 2002.– 166 с.
5. Виховання дошкільника в праці / З.Н. Борисова, Г.В. Беленька, М.А. Машовець та ін. – 2-ге вид., стер.– К., 2002.– 112 с
6. Вільчковський Е.С, Беленька Г.В., Богініч О.Л. Сюжетні заняття з фізичної культури з дітьми дошкільного віку / Е.С. Вільчковський, Г.В. Вільчковський, О.Л. Богініч. – К.: ІЗМН, 1996. – 132 с.

7. Вільчковський Е.С. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: навч. посіб. / Е.С. Вільчковський, О.І. Курок. – 3-тє вид., стер. – Суми: Університетська книга, 2001.– 428с.
8. Голубева Л.Г. и др. Развитие и воспитание детей раннего возраста: Учебное пос. для студ. высш. пед. заведений / Л.Г.Голубева, М.В.Лещенко, К.Л.Печора).– М.: Академия, 2002.– 192 с.
9. Дмитриева В.И. Развитие интеллекта ребенка в раннем возрасте: Задания и упражнения на развитие внимания, моторики, памяти, мышления, речи / В.И. Дмитриева.– 2-е изд. – С.Пб.: Корона принт, 2003.– 160 с.
10. Зимонина В.Н. Воспитание ребенка-дошкольника: развитого, организованного, самостоятельного, инициативного, аккуратного. Расту здоровым: програм.-метод. пособие для педагогов дошк. образ. учрежд.– М.:Владос, 2004.– 304 с.
11. Лаврентьєва Г.П. Джерела доброти: Навч.-метод. посіб. для роботи з дітьми в дошк. закладах, шк. та сім'ї / Г.П. Лаврентьєва.– К.: А.С.К., 1997. – 301 с.
12. Николаева С.Н. Методика екологічного виховання дошкільників: Учебн.пособие / С.Н.Николанєва. – 2-е изд., исправл.– М.: Академия, 2001.– 184 с.
13. Нравственное и трудовое воспитание дошкольников: Учебн. пособие для студ. высш. учебн. заведений / С.А.Козлова, Н.К.Лєдовских, Б.Д. Калишенко и др. / Под ред. С.А. Козловой.– М.: Академия, 2002.– 192 с.
14. Плохій З. П. Формування у дітей дошкільного віку екологічної культури: (теорет. та метод. аспекти) / З. П. Плохій; Ін-т пробл. виховання Нац. акад. пед. наук України. – К.: Персонал, 2010. – 318 с.
15. Рославець Р.М. Психолого-педагогічні умови виховання екологічної культури дошкільників: Навч. посібник для працівників дошк. закл., учнів і студ. навч. закл. I-IV рівнів акредитації Р.М.Рославець.– Луцьк: Вежа, 1999.– 100 с.
16. Суржанська В.А. Розвиваємо творчі здібності: [посібник] / В. А. Суржанська. – Х.: Основа, 2007. – 109 с.

Семінар № 8.

Формування національної самосвідомості й патріотичних почуттів дошкільників в умовах ДНЗ

Мета заняття: формувати вміння добирати методичне забезпечення для реалізації патріотичного і національного виховання дошкільників.

Питання для обговорення

1. Видатні українські педагоги про особливості патріотичного і національного виховання.
2. Виховання у дітей дошкільного віку любові до рідного краю.
3. Шляхи, засоби і методи формування у дітей любові до Батьківщини.
4. Народознавство як складова частина патріотичного виховання дошкільників.

5. Методи та засоби виховання у дітей доброзичливого ставлення до людей різних національностей та споріднених культур.

Темати рефератів

- 📄 Формування любові до рідного краю в умовах ДНЗ.
- 📄 Значення етнопедагогіки у патріотичному вихованні дошкільників.
- 📄 Характеристика визначальних етапів національного виховання дітей дошкільного віку.

Практичні завдання

- 📄 Підбір фольклорних творів для залучення у процес патріотичного виховання дошкільників.
- 📄 Укладання графічної схеми «Складові національної самосвідомості особистості».
- 📄 Підготовка розширеного плану консультації для батьків вихованців ДНЗ на тему: «Виховні можливості українських народних свят».

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А.М. Моє довкілля: Програ. ознайомлення дітей старш. дошк. віку з довкіллям / А.М. Богуш. – К.: Шк. світ, 2006.- 112 с
2. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / А. М. Богуш, Н. В. Лисенко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Вища шк., 2002. – 407 с.
3. Виховання громадянина: психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: навч.-метод. посіб. / П.Р. Ігнатенко, В.Л. Поплужний, Н. І. Косарева, Л.В. Крицька. – К. : ІЗМІН, 1997. – 252 с.
4. Виховувати громадянина України : укр. нар. педагогіка та сучасне нац. виховання: метод. посіб. / [відп. за вип. Мартинович Н. С.] ; М-во освіти і науки України, Луган. держ. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ : [Б. в.], 2000. – 130 с.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
6. Жуковская Р. И. Родной край / Р. И. Жуковская, Н. Ф. Виноградова, С. А. Козлова ; под ред. С. А. Козловой. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1990. – 172 с.
7. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкілля : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. закл. освіти, спец. «Дошкільне виховання» / Н. В. Лисенко, Н. Р. Кирста. – Івано-Франківськ : Плай, 2001. – 207 с.
8. Навчально-виховна діяльність у дошкільному закладі: проблеми, пошуки, знахідки. / [Гайдаржинська Л. П. та ін.; за ред. І. Г. Улюкаєвої]; М-во освіти і науки України, Бердян. держ. пед. ун-т. — Донецьк: Юго-Восток, 2009. – 324 с.
9. Побірченко Н.С. Використання української етнопедагогіки в дошкільному закладі : навч. посіб. / Н. С. Побірченко, Н. В. Рогальська ; Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – К. : Наук. світ, 2003. – 117 с.

10. Фоменко Е. В. Формування національної самосвідомості дітей / Е. В. Фоменко. – Х. : Вид. група «Основа», 2009. – 121 с. – (Серія ДНЗ. «Вихователю»).

Семинар № 9.

Виховання дітей у грі

Мета заняття: підготувати майбутніх вихователів до педагогічного керівництва ігровою діяльністю дітей дошкільного віку.

Питання для обговорення

1. Походження гри в історії суспільства, її зв'язок з працею і мистецтвом.
2. Аналіз зарубіжних і вітчизняних теорій гри та сучасних психолого-педагогічних досліджень.
3. Різновиди творчих дитячих ігор.
4. Особливості театралізації і драматизації в умовах ДНЗ.
5. Дидактичні можливості ігор.

Теми рефератів

- 📄 Розвиток творчих здібностей дошкільників під час ігрової діяльності.
- 📄 Педагогічне керівництво дидактичними іграми.

Практичні завдання

- 📄 Підбір висловів видатних педагогів за темою «Гра – засіб розвитку і виховання дітей дошкільного віку».
- 📄 Укладання картотеки (12-15) творчих ігор для молодшої і середньої групи.
- 📄 Укладання картотеки (12-15) дидактичних ігор для старшої групи.
- 📄 Укласти таблицю методів і прийомів керівництва сюжетно-рольовими іграми дітей дошкільного віку.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Артемова Л.В. Театр і гра: Вдома, у дитячому садку, в школі. / Л.В.Артемова. – К.: Томіріс, 2002. – 291 с.
2. Артемова Л. В. Вчись граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільників / Л.В.Артемова. - К.: Томіріс, 1995. – 112 с.
3. Воспитание детей в игре / Сост. А. К. Бондаренко, А. И. Матусик. – М.: Педагогика, 1983. – 102 с.
4. Давидчук А.Н. Конструктивное творчество дошкольников / А.Н.Давидчук. – М.: Начальная школа, 1973.– 96 с.
5. Калуська Л.В. Дивокрай: вибр. дидакт.-метод. матеріали для працівників дошк. закл. : [у 2 кн.] / Л. В. Калуська ; [голов. ред.: Б. Фенюк ; ред.: І. Дворницька]. – Т. : Мандрівець, 2006. – 319 с.
6. Суржанська В.А. Розвиваємо творчі здібності: [посібник] / В. А. Суржанська. – Х.: Основа, 2007. – 109 с.
7. Штрасмайер В. Обучение и развитие ребенка раннего возраста: Учебн. пособие для студ. высш. и средн. учебн. заведений: Пер. с нем. – М.: Академия, 2002.– 240 с.

8. Шуть М.П. Школа ігромайстерності: навч.-метод. посіб / М.П.Шуть.– К.: Шк. світ, 2006. – 128 с.

Семінар № 10.

Виховна сутність іграшок

Мета заняття: сформувати вміння визначати педагогічний потенціал народних і сучасних іграшок.

Питання для обговорення

1. Педагогічна сутність дитячої іграшки.
2. Історія виникнення і розвитку української народної іграшки.
3. Регіональні особливості українських народних іграшок.
4. Різновиди сучасних іграшок.
5. Гігієнічні, естетичні й педагогічні до іграшок.

Теми рефератів

- 📄 Особливості гуцульської іграшки.
- 📄 Використання українських народних іграшок у системі національного виховання дошкільників.

Практичні завдання

- 📄 Підготувати поради батькам щодо правильного вибору іграшок для дітей різного віку.
- 📄 Укласти етнопедагогічний паспорт кількох українських народних іграшок.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / А. М. Богуш, Н. В. Лисенко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Вища шк., 2002. – 407 с.
2. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкілля : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. закл. освіти, спец. «Дошкільне виховання» / Н. В. Лисенко, Н. Р. Кирста. – Івано-Франківськ : Плай, 2001. – 207 с.
3. Найден О.С. Українська народна іграшка: Історія, семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості / О.С. Найден.– К.: Основи, 1999. – 172 с.
4. Нравственное и трудовое воспитание дошкольников: Учебн. пособие для студ. высш. учебн. заведений / С.А.Козлова, Н.К. Ледовских, Б.Д. Калишенко и др. / Под ред. С.А. Козловой.– М.: Академия, 2002.– 192 с.
5. Поніманська Т.І. Основи дошкільної педагогіки: Навч. посібник для студентів вузів, які навчаються за спец. «Дошкільне виховання» / Т.І. Поніманська. – К.: Абрис, 1998.– 447 с.
6. Проскура Е. В. Развитие познавательных способностей дошкольников / Е. В. Проскура ; под ред. Л. А. Венгера. – К. : Рад. шк., 1985. – 128 с. : 4 л. ил. – (Б-ка дошк. работника).
7. Флерина Е. А. Игра и грушка /е.а. Флерина. – М., Просвещение, 1973. – 111 с.

Семінар № 11.

Планування і організація педагогічного процесу ДНЗ

Мета заняття: узагальнити знання про завдання й передумови ефективного планування педагогічного процесу в осередку дошкільного навчального закладу.

Питання для обговорення

1. Зміст і завдання педагогічного процесу в сучасному дошкільному навчальному закладі.
2. Структура і способи планування освітньо-виховної роботи ДНЗ.
3. Організації життя, навчання і виховання у різних групах дитячого садка.
4. Особливості планування педагогічного процесу в різновікових групах.
5. Провідні складові розвивального середовища ДНЗ.

Теми рефератів

- ☞ Гуманізація педагогічного процесу й оновлення виховних і навчальних завдань сучасного дошкільного закладу.
- ☞ Узагальнені проблеми соціального розвитку дошкільника.

Практичні завдання

- ☐ Аналіз регіональних програм «Українське дошкілля» і «Дитина в дошкільні роки» щодо питання планування педагогічного процесу у різних групах ДНЗ.
- ☐ Укладання порівняльної таблиці «Виховний захід і розвага: спільне і відмінне».

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / АПН України.– К.: Ред. журн. «Дошк. виховання», 1999.– 60 с.
2. Дитина в дошкільні роки: комплекс. дод. освіт. прогр. / [авт. кол.: Богуш А. М. та ін.; наук. кер. К. Л. Крутій]; Упр. освіти і науки Запоріж. облдержадмін., Комун. закл. «Запоріж. обл. акад. післядиплом. пед. освіти» Запоріж. облради, Каф. дошк. та початк. освіти. – Запоріжжя: ЛПС, 2011. – 186 с.
3. Дитячий садок: управління / Упоряд. Т. Вороніна.– 2-ге вид., без змін.– К.: Вид. дім «Шкіл. Світ», 2006.– 128 с.
4. Дошкільна освіта в Україні: Нормативно-правове регулювання / Упоряд. С. І. Гураш, Т.В. Вороніна. – К.: Вид. дім «Шкіл. Світ»: Вид. Л.С.Галіцина, 2006.– 120 с.
5. Книга керівника дошкільного навчального закладу: Довідково-методичне видання / Упоряд. О.А. Копейкіна; Л.В. Гураш.– Харків: Торсінг плюс, 2006.– 512 с.
6. Кононко О.Л. Про базову програму «Я у Світі». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrdeti.com/iamysviti/iamysviti2.html>
7. Теорія і практика дошкільної освіти в Україні / [Борисова З. Н. та ін.; заг. ред. Бельська Г. В., Машовець М. А.]; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Пед. ін-т. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. – 230 с.
8. Типовий статут дошкільного навчального закладу [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/fpart95/idx95048.htm>
9. Українське дошкілля. Програма розвитку дитини дошкільного віку

/ О. І. Білан, Л.М. Возна, О.Л.Максименко. – Тернопіль: Мандрівець, 2012. – 264 с.

Семінар № 12.

Загальні основи дошкільної дидактики

Мета заняття: закріпити знання студентів про особливості навчальної діяльності у ДНЗ.

Питання для обговорення

1. Загальні основи дошкільної дидактики.
2. Поняття про навчальний процес дитячого садка.
3. Структура навчального процесу дитячого садка.
4. Організація і планування навчального процесу в ДНЗ.
5. Форми і методи навчання дітей дошкільного віку.

Теми рефератів

- 📄 Роль індивідуального підходу до розвитку дитини.
- 📄 Організація пошуково-дослідницької роботи в дитячому садку.

Практичні завдання

- 📄 Підбір і характеристика кількох традиційних і нетрадиційних форм організації навчання у старшій групі.
- 📄 Створення графічної схеми «Основні етапи проведення навчального заняття у ДНЗ».

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Анішук А.М. Індивідуалізація виховання і навчання дітей дошкільного віку /А.М. Анішук. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2010.– 203 с.
2. Артемова Л. В. Вчись граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільників / Л.В.Артемова. - К.: Томіріс, 1995. – 112 с.
3. Валитова И. Е. Психология развития ребенка дошкольного возраста : задачи и упражнения : учеб. пособие / И. Е. Валитова. – 2-е изд. – Минск : Універсітэцкае, 1999. – 160 с.
4. Гавриш Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : [навч. – метод. посіб.] / Н. В. Гавриш; [за ред. Н. В. Гавриш]; М-во освіти і науки України, Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ: Альма-матер, 2007. – 494 с.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
6. Кононко О.Л., Плохій З.П., Гончаренко А.М. та ін. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / АПН України; Інститут проблем виховання / О.Л. Кононко (наук.ред.). – К. : Світич, 2009.– 208с.
7. Концепція державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року // Дитячийсадок: управління. – № 3(17). – 2010 р. – С.6-7.

Семінар № 13.

Взаємодія сім'ї і дошкільного закладу.

Мета заняття: *формувати у майбутніх педагогів вміння співпраці з родинами вихованців ДНЗ.*

Питання для обговорення

1. Провідні аспекти родинного виховання.
2. Єдність цілей і завдань суспільного і сімейного виховання.
3. Основні питання сімейного виховання.
4. Різновиди форм організації взаємодії педагогів і батьків.
5. Основні передумови впровадження педагогічної освіти батьків в умовах сучасного ДНЗ.

Теми рефератів

- 📄 Впровадження кращих традицій української родини у систему сучасної дошкільної освіти.
- 📄 Характеристика нетрадиційних форм співпраці з родиною вихованців ДНЗ.

Практичні завдання

- 📄 Укладання таблиці «Специфіка індивідуальної й групової форм взаємодії з батьками вихованців ДНЗ».
- 📄 Підготовка анотованого переліку статей з фахових періодичних видань на тему «Нові напрями співробітництва батьків і вихователя».

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Дитина. Програма виховання і навчання дітей 2-7 років / В.О. Огнев'юк. – К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. – 492 с.
2. Збірник законодавчих і нормативних актів про дошкільну освіту / Упорядники К.Л.Крутій, Н.В.Погрібняк. - 4-те видання. Доповнене. - Запоріжжя: ТОВ «Ліпс» ЛТД, 2007.– 336 с.
3. Керівництво дошкільним навчальним закладом : інформ.-метод. матеріали на допомогу кер. дошк. навч. закл.: збірник. / [упоряд.: Н.С.Майор та ін.] – Т.: Мандрівець, 2008. – 167 с.
4. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Науково-методичний посібник / Науковий редактор О.Л.Кононко.- К.: редакція журналу Дошк-не виховання,2003.-243 с.
5. Машовець М. А. Підготовка студентів до співпраці з батьками дітей дошкільного віку: навч.-метод. посіб. / Марина Анатоліївна Машовець.– К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 2000. – 128 с.
6. Романовська Д.І., Собкова С.П. Психологічний супровід організації роботи з батьками в освітніх навчальних закладах. Методичний посібник. Чернівці. 2003.– 102 с.

Семінар № 14.

Підготовка дитини до навчання в школі

Мета заняття: *розширити у студентів знання про психолого-педагогічні передумови підготовки дитини до школи.*

Питання для обговорення

1. Особливості взаємодії дитячого садка з початковою школою.
2. Принципи наступності, спадковості, перспективності як основа взаємозв'язку дошкільної ланки освіти і початкової школи.
3. Форми зв'язку дитячого садка і школи.
4. Поняття готовності дітей до шкільного навчання.
5. Шляхи адаптації дитини до навчання у школі.

Теми рефератів

- 📄 Співробітництво дитячого садка та сім'ї як фактор формування готовності дошкільників до навчання в школі.
- 📄 Характеристика основних критеріїв адаптації дитини до школи.

Практичні завдання

- 📄 Пошук і аналіз 2-3 психодіагностичних тестів з визначення готовності дитини до навчання у школі.
- 📄 Розробка рекомендації для батьків на тему: «Готуємось до школи».

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про дошкільну освіту» [Електронний ресурс] – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2628-14
2. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/1060-12
3. Навчально-виховна діяльність у дошкільному закладі: проблеми, пошуки, знахідки. / [Гайдаржинська Л. П. та ін.; за ред. І. Г. Улюкаєвої].– Донецьк: Юго-Восток, 2009.– 144 с.
4. Підготовка дітей до школи. Наступність, перспективність. Хмельниц. гуманіт.-пед. ін-т та ін.; [Авт., уклад. В.І.Войтенко та ін.] – Хмельницький: Абетка-НОВА], 2002.– 96 с.
5. Проскура Е. В. Развитие познавательных способностей дошкольников / Е. В. Проскура ; под ред. Л. А. Венгера. – К. : Рад. шк., 1985. – 128 с. : 4 л. ил. – (Б-ка дошк. работника).
6. Розвиток творчої особистості дошкільника: [збірка] / Упр. освіти і науки Хмельниц. облдержадмін. Хмельниц. обл. ін-т післядиплом. пед. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2008–301 с.
7. Романовська Д.І., Собкова С.П. Психологічний супровід організації роботи з батьками в освітніх навчальних закладах. Методичний посібник / Д.І. Романовська, С.П.Собкова – Чернівці. 2003.– 102 с.
8. Стратегія реформування освіти в Україні: Реком. з освіт. політики.– К.: К.І.С., 2003.– 296 с.
9. Фадеева Т.О. Наступність між дошкільним та початковим навчанням / Т.О.Фадеева.– Кіровоград, 2002.– 126 с.

Тематика доповідей і рефератів

1. Предмет і завдання дошкільної педагогіки.
2. Зв'язок дошкільної педагогіки з іншими науками.
3. Характеристика українських народних звичаїв і обрядів, пов'язаних з дітьми дошкільного віку.
4. Організація освітньо-виховного процесу в дошкільному закладі на основі Закону України «Про дошкільну освіту» та Базового компонента дошкільної освіти в Україні.
5. Умови психічного розвитку дітей дошкільного віку.
6. Психологічні основи навчання дітей дошкільного віку.
7. Особливості дошкільної освіти за кордоном (країна на вибір).
8. Роль індивідуального підходу до розвитку дитини.
9. Урахування психологічних типів темпераменту в навчальному процесі.
10. Гра – провідна діяльність у дошкільному дитинстві.
11. Шляхи і засоби морального виховання дітей.
12. Поняття вихованості дошкільника.
13. Розвиток суспільної дошкільної освіти в Галичині.
14. Внесок С.Ф. Русової у розвиток українського національного дошкілля.
15. Виховання культури гігієнічних навичок в умовах ДНЗ.
16. Використання художньої літератури у процесі розумового виховання дошкільників.
17. Роль фольклору у моральному вихованні дошкільників.
18. Передумови виховання працелюбності в дітей дошкільного віку.
19. Значення декоративно-ужиткового мистецтва в естетичному вихованні дошкільників.
20. Форми організації навчальної діяльності в дошкільному закладі.
21. Розвиток творчих здібностей дітей у різних видах діяльності.
22. Особливості статевого виховання дошкільників.
23. Екологічне виховання дошкільників на сучасному етапі.
24. Організація пошуково-дослідницької роботи в дитячому садку.
25. Валеологія в дошкільному закладі.
26. Організація роботи з дітьми різновікової групи.
27. Співробітництво дитячого садка та сім'ї як фактор формування готовності дошкільників до навчання в школі.
28. Нетрадиційні форми роботи з сім'єю.
29. Гуманізація педагогічного процесу й оновлення виховних і навчальних завдань сучасного дошкільного закладу.

30. Розвиток особистості дитини засобами образотворчого мистецтва.
31. Формування національної психології, самосвідомості, гордості, духовно багатой особистості дитини дошкільного віку.
32. Застосування народних ігор у системі фізичного виховання дітей дошкільного віку.
33. Художня праця як засіб трудового та естетичного виховання дошкільників.
34. Розвиток емоційно-естетичного ставлення дошкільників до навколишнього середовища.
35. Емоційно-естетичне ставлення до довкілля як результат ознайомлення старших дошкільників з народними ремеслами.
36. Завдання і проблеми мовленнєвого спілкування в національному дошкільному закладі.
37. Формування комунікативних навичок дитини дошкільного віку.
38. Роль іграшки в розвитку мовлення дітей дошкільного віку.
39. Передумови впровадження в роботу з дітьми творів дитячих українських письменників.
40. Вплив художньої літератури на морально-естетичний розвиток дошкільника.
41. Значення дидактичних ігор з розвитку мовлення в роботі з дітьми молодшого дошкільного віку.
42. Використання українського народного декоративно-ужиткового мистецтва в образотворчій діяльності дошкільників.
43. Роль вихователя в організації творчих ігор дошкільників.
44. Розвиток ігрових дій у дітей молодшого дошкільного віку.
45. Удосконалення форм і методів керування ігровою діяльністю дітей дошкільного віку.
46. Захист прав та гідності дитини в дошкільному закладі та сім'ї.
47. Розвиток здібностей старших дошкільників у малюванні.
48. Впровадження елементів народознавства в педагогічний процес дошкільного навчального закладу.
49. Узагальнені проблеми соціального розвитку дошкільника.
50. Педагогічна майстерність вихователя як чинник психофізичного розвитку дитини дошкільного віку.
51. Психоемоційний розвиток дитини раннього віку в умовах дошкільного закладу.
52. Виховання в дошкільників любові до природи рідного краю.
53. Шляхи, засоби і методи патріотичного виховання дошкільників.
54. Ігрова діяльність дітей раннього віку.
55. Модернізація дошкільної освіти на основі положень Національної доктрини розвитку освіти.
56. Система чинників ефективності функціонування та розвитку ДНЗ.
57. Планування роботи дошкільного навчального закладу.
58. Організація експериментально-пошукової роботи в дошкільному закладі.
59. Педагогічні інновації та організація їх впровадження в ДНЗ.

60. Професійні й особистісні особливості вихователя дошкільного навчального закладу.
61. Діагностика професіоналізму педагогів – основа методичної роботи в дошкільному навчальному закладі.
62. Організація роботи вихователя по залученню дітей до соціальної дійсності.
63. Корекційно-педагогічні проблеми дошкільної освіти.
64. Оздоровчо-виховна робота з ослабленими дітьми в дошкільному закладі.
65. Проблеми міжпрофесійного спілкування в сучасному дошкільному закладі.
66. Особливості організації навчально-виховної роботи з обдарованими дітьми.

Плани лабораторних робіт Лабораторна робота № 1.

Тема: Сучасна система дошкільної освіти.

Мета заняття:

- конкретизувати знання про нормативно-правове забезпечення дошкільної освіти в Україні;

- розвивати вміння працювати з документацією ДНЗ;
- стимулювати до професійного спілкування з фахівцями.

Форма проведення: Відвідування кабінету завідувача та кабінету вихователя-методиста дошкільного навчального закладу.

Завдання для самостійної роботи

1. Перед відвідуванням ДНЗ скласти запитувальник з метою інтерв'ювання керівника та вихователя-методиста з метою визначення норм матеріально-технічної бази дошкільного навчального закладу (5-7 запитань).
2. Під час відвідування ДНЗ занотувати перелік документів, що визначають кваліфікаційні вимоги до працівників дошкільного навчального закладу.
3. Після заняття у ДНЗ скласти письмовий звіт, у якому відобразити одержану інформацію про нормативно-правові документи, на підставі яких функціонує дошкільний навчальний заклад.

Література до теми

1. Дитина. Програма виховання і навчання дітей 2-7 років / В.О. Огнев'юк. – К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. – 492 с.
2. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / А. М. Богущ, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш та ін. ; за заг. ред. Н. В. Гавриш. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 368 с.
3. Дошкільна освіта в Україні: Нормативно-правове регулювання / Упоряд. Л.С. Гураш, Т.В. Вороніна. – К.: Вид. дім «Шкіл. Світ»: Вид. Л.С.Галіцина, 2006.– 120 с.
4. Закон України «Про дошкільну освіту» [Електронний ресурс] – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2628-14
5. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/1060-12
6. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні:Наук.-метод. посіб. /Наук. ред. О. Л. Кононко. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.
7. Книга керівника дошкільного навчального закладу: Довідково-методичне видання / Упоряд. О.А. Копейкіна; Л.В. Гураш.– Харків: Торсінг плюс, 2006.– 512 с.
8. Положення про дошкільний навчальний заклад [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/2740/>

Лабораторна робота № 2.

Тема: Мета виховання дітей дошкільного віку.

Мета заняття:

- визначити провідні завдання навчально-виховної діяльності системи сучасної дошкільної освіти;
- розвивати вміння аналізувати зміст освітніх програм та законодавчих документів;
- стимулювати до групової пошуково-дослідної діяльності.

Форма проведення: Робота з освітніми програмами та законодавчими документами.

Завдання для самостійної роботи

1. На підставі аналізу освітніх програм та законодавчих документів вивити провідні завдання сучасної дошкільної освіти.
2. Схематично відобразити взаємозв'язок і взаємопідпорядкованість провідних завдань сучасної дошкільної освіти.
3. Порівняти власну схему з схемами однокурсників з метою виявлення співпадінь і суперечностей.
4. Обговорити знайдені суперечності та віднайти компромісне рішення.
5. Спільно скласти (на аудиторній дошці чи аркуші ватману) схему на який би було відображено узагальнений результат проведеної аналітичної роботи.

Література до теми

1. Дитина. Програма виховання і навчання дітей 2-7 років / В.О. Огнев'юк. – К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. – 492 с.
2. Закон України «Про дошкільну освіту» [Електронний ресурс] – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2628-14
3. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні:Наук.-метод. посіб. /Наук. ред. О. Л. Кононко. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.
4. Стратегія реформування освіти в Україні: Реком. з освіт. політики.– К.: К.І.С., 2003.– 296 с.
5. Теорія і практика дошкільної освіти в Україні / [Борисова З. Н. та ін.; заг. ред. Бєленька Г. В., Машовець М. А.]; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Пед. ін-т. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. – 230 с.
6. Я маленька людина. Програма і методичні рекомендації з правового виховання дітей дошкільного віку / уклад. М. М. Конько та ін. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС»ЛТД, 2005. – 80 с.

Лабораторна робота № 3.

Тема:Характеристика основних напрямів виховання.

Мета заняття:

- конкретизувати знання про особливості планування і проведення виховних заходів в умовах ДНЗ;
- розвивати вміння педагогічного спостереження;
- спонукати до фахового осмислення педагогічної діяльності.

Форма проведення: Відвідування виховного заходу у дошкільному навчальному закладі.

Завдання для самостійної роботи

Скласти звіт про відвідуваний виховний захід за наступним планом:

1. Аналіз готовності педагога та дитячого колективу до проведення виховного заходу:
 - наявність мети й завдань виховного заходу;
 - врахування рівня вихованості дітей під час визначення мети й завдань

- заходу;
 - визначення місця заходу в загальній системі виховної роботи ДНЗ.
2. Аналіз процесу підготовки виховного заходу:
 - роль вихователя;
 - роль дітей;
 - роль батьків та інших запрошених;
 - злагодженість роботи педагогів і вихованців в процесі підготовки заходу;
 - надання педагогом тактової допомоги дітям і батькам;
 - участь дітей у підготовці заходу;
 - адекватність розподілу обов'язків;
 3. Аналіз проведення виховного заходу:
 - організація заходу (оформлення, обладнання приміщення);
 - чіткість, організованість, злагодженість роботи;
 - активність вихованців;
 - дозування і раціональність використання часу;
 - врахування педагогом вікових особливостей дошкільників;
 - організація співпраці з батьками, гостями тощо);
 - зміст заходу (який напрям виховання був домінуючим);
 - врахування вікових та індивідуальних особливостей виконавців і учасників.
 4. Аналіз методики проведення виховного заходу:
 - оптимальність вибору форм проведення заходу;
 - роль вихователя та інших педагогічних працівників ДНЗ у проведенні заходу;
 - активність учасників,
 - емоційність заходу;
 - рівень самостійності, творчості, ініціативності учасників.
 5. Аналіз результативності заходу:
 - досягнення мети виховного заходу;
 - цілісність заходу;
 - досконалість окремих частин заходу.
 6. Загальні висновки та рекомендації.

Література до теми

1. Богініч О.Л. Фізичне виховання дітей дошкільного віку засобами гри. О.Л.Богініч. – К: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2001.– 126 с.
2. Варкки Н.А., Калинина Р.Р. Программа творческо-эстетического развития дошкольников / Н.А.Варкин, Р.Р. Калинина.– СПб.: Речь, 2002.– 166 с.
3. Виховання дошкільника в праці / З.Н. Борисова, Г.В. Беленька, М.А. Машовець та ін. – 2-ге вид., стер.– К., 2002.– 112 с

4. Вільчковський Е.С, Беленька Г.В., Богініч О.Л. Сюжетні заняття з фізичної культури з дітьми дошкільного віку / Е.С. Вільчковський, Г.В. Вільчковський, О.Л. Богініч. – К.: ІЗМН, 1996. – 132 с.
5. Вільчковський Е.С. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: навч. посіб. / Е.С. Вільчковський, О.І. Курок. – 3-тє вид., стер. – Суми: Університетська книга, 2001. – 428с.
6. Голубева Л.Г. и др. Развитие и воспитание детей раннего возраста: Учебное пос. для студ. высш. пед. заведений / Л.Г.Голубева, М.В.Лещенко, К.Л.Печора).– М.: Академия, 2002.– 192 с.
7. Дмитриева В.И. Развитие интеллекта ребенка в раннем возрасте: Задания и упражнения на развитие внимания, моторики, памяти, мышления, речи / В.И. Дмитриева.– 2-е изд. – С.Пб.: Корона принт, 2003.– 160 с.
8. Зимонина В.Н. Воспитание ребенка-дошкольника: развитого, организованного, самостоятельного, инициативного, аккуратного. Расту здоровым: програм.-метод. пособие для педагогов дошк. образ. учрежд.– М.:Владос, 2004.– 304 с.
9. Лаврентьєва Г.П. Джерела доброти: Навч.-метод. посіб. для роботи з дітьми в дошк. закладах, шк. та сім'ї / Г.П. Лаврентьєва.– К.: А.С.К., 1997. – 301 с.
10. Николаева С.Н. Методика екологічного виховання дошкільників: Учебн.пособие / С.Н.Николаева. – 2-е изд., исправл.– М.: Академия, 2001.– 184 с.
11. Нравственное и трудовое воспитание дошкольников: Учебн. пособие для студ. высш. учебн. заведений / С.А.Козлова, Н.К.Ледовских, Б.Д.Калишенко и др. / Под ред. С.А. Козловой.– М.: Академия, 2002.– 192с.
12. Плохій З. П. Формування у дітей дошкільного віку екологічної культури: (теорет. та метод. аспекти) / З. П. Плохій; Ін-т пробл. виховання Нац. акад. пед. наук України. – К.: Персонал, 2010. – 318 с.
13. Рославець Р.М. Психолого-педагогічні умови виховання екологічної культури дошкільників: Навч. посібник для працівників дошк. закл., учнів і студ. навч. закл. I-IV рівнів акредитації Р.М.Рославець.– Луцьк: Вежа, 1999.– 100 с.

Лабораторна робота № 4.

Тема: Виховання дітей у грі.

Мета заняття:

- узагальнити знання про ігрову діяльність дітей в умовах ДНЗ;
- формувати вміння аналізувати повсякденну діяльність дитини певного віку;
- розвивати педагогічну спостережливість.

Форма проведення: Відвідування середньої групи ДНЗ у другій половині дня.

Завдання для самостійної роботи

1. Перед відвідування ДНЗ скласти план спостереження за ігровою діяльністю дітей.

2. Під час спостереження виявляти та фіксувати основні моменти які б давали уявлення про особливості ігрової діяльності дітей середнього дошкільного віку.
3. Скласти короткий звіт про проведене спостереження у відповідності з попередньо укладеним планом.

Література до теми

1. Артемова Л.В. Театр і гра: Вдома, у дитячому садку, в школі / Л.В.Артемова. – К.: Томіріс, 2002. – 291 с.
2. Артемова Л. В. Вчись граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільників / Л.В.Артемова. - К.: Томіріс, 1995. – 112 с.
3. Воспитание детей в игре / Сост. А. К. Бондаренко, А. И. Матусик. – М.: Педагогика, 1983. – 102 с.
4. Давидчук А.Н. Конструктивное творчество дошкольников / А.Н.Давидчук. – М.: Начальная школа, 1973.– 96 с.
5. Калуська Л.В. Дивокрай: вибр. дидакт.-метод. матеріали для працівників дошк. закл. : [у 2 кн.] / Л. В. Калуська ; [голов. ред.: Б. Фенюк ; ред.: І. Дворницька]. – Т. : Мандрівець, 2006. – 319 с.
6. Суржанська В.А. Розвиваємо творчі здібності: [посібник] / В. А. Суржанська. – Х.: Основа, 2007. – 109 с.
7. Штрасмайер В. Обучение и развитие ребенка раннего возраста: Учебн. пособие для студ. высш. и средн. учебн. заведений: Пер. с нем. – М.: Академия, 2002.– 240 с.
8. Шуть М.П. Школа ігромайстерності: навч.-метод. посіб / М.П.Шуть.– К.: Шк. світ, 2006. – 128 с.

Лабораторна робота № 5.

Тема: Загальні основи дошкільної дидактики.

Мета заняття:

- формувати уявлення про дидактичні особливості навчальної діяльності старших дошкільників;
- розвивати вміння аналізувати навчальну роботу вихователя ДНЗ;
- стимулювати інтерес до майбутньої професії.

Форма проведення: Відвідування навчального заняття з формування елементарних математичних уявлень у старшій групі ДНЗ.

Завдання для самостійної роботи

Скласти звіт про відвідуване навчальне заняття за наступним планом:

1. Яка тема заняття (математичний зміст) і мета (математичне завдання)? Яку мету переслідує введення нового терміна чи поняття (познайомити, сформулювати уявлення, учити виокремлювати суттєві ознаки, використовувати для розвитку певних пізнавальних процесів тощо)?
2. Чи відповідають логіці побудови заняття його мета (відповідність послідовності дібраних завдань меті заняття, які завдання превалюють – тренувальні, репродуктивні, частково-пошукові або творчі)? Яке місце сюрпризного моменту (з якою метою вводиться казковий герой, чи є він наскрізним, чи з'являється вперше)?

3. Внутрішня структура заняття (види діяльності – спілкування, пізнавальна, перетворювальна, оцінно-контрольна)? Чи була актуалізація попередніх знань? Чи створена проблемна ситуація під час ознайомлення з новим матеріалом? Як використовується наукова термінологія, чи немає підміни спрощеними термінами?
4. Наскільки грамотно вихователь застосовує математичну термінологію?
5. Наскільки чітко й логічно вихователь пропонує запитання? Як реагує на відповіді дітей? Які прийоми допомоги використовує?
6. Як сплановано й витримано заняття в часі? Чи доцільно розподілено види діяльності дітей на занятті?
7. Чи витримано вимоги здоров'язбереження дітей (фізхвилинки, навантаження тощо)?
8. Як ураховано індивідуальні особливості дітей групи? Як організовано індивідуалізацію діяльності дітей на занятті? Чи немає підміни індивідуалізації картками, які за своєю суттю мають на меті контроль?
9. Які форми й засоби організації навчальної діяльності використано педагогом (як сполучено фронтальні, групові та індивідуальні форми роботи)?
10. Як залучено наочність? Яке її естетичне оформлення й дієвість у процесі формування понять і способів діяльності? Чи не використано наочність лише як ілюстрацію?
11. Чи вдалося вихователю забезпечити “зворотний зв'язок”? Якими прийомами вихователь створював ситуацію успіху, коригування дій дітей, організовував співпрацю між дітьми, а також педагога і дітей?
12. Які моменти заняття виявились найбільш вдалимими? Не зовсім вдалимими?
13. Який підсумок заняття?
14. Які рекомендації можна дати вихователю щодо поліпшення проведення заняття з формування елементарних математичних знань у дошкільників?

Література до теми

1. Аніщук А.М. Індивідуалізація виховання і навчання дітей дошкільного віку / А.М. Аніщук. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2010. – 203 с.
2. Артемова Л. В. Вчись граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільників / Л.В.Артемова. - К.: Томіріс, 1995. – 112 с.
9. Дитина. Програма виховання і навчання дітей 2-7 років / В.О. Огнев'юк. – К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. – 492 с.
3. Валитова И. Е. Психология развития ребенка дошкольного возраста : задачи и упражнения : учеб. пособие / И. Е. Валитова. – 2-е изд. – Минск : Універсітэцкае, 1999. – 160 с.
4. Гавриш Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : [навч. – метод. посіб.] / Н. В. Гавриш; [за ред. Н. В. Гавриш]; М-во освіти і науки України, Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ: Альма-матер, 2007. – 494 с.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

6. Кононко О.Л., Плохій З.П., Гончаренко А.М. та ін. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / АПН України; Інститут проблем виховання / О.Л. Кононко (наук.ред.). – К. : Світич, 2009.– 208с.

Лабораторна робота № 6.

Тема: Підготовка дитини до навчання в школі.

Мета заняття:

- поглибити знання про етапи діагностування готовності дитини до школи;
- розвивати вміння працювати з дитиною перед шкільний період;
- стимулювати до ефективної співпраці з психологом дошкільного навчального закладу.

Форма проведення: Відвідування кабінету психолога ДНЗ.

Завдання для самостійної роботи

1. Перед відвідуванням ДНЗ скласти запитувальник з метою інтерв'ювання вихователя старшої групи і психолога з метою визначення ефективних шляхів співпраці при підготовці дітей до школи (5-7 запитань).
2. Під час відвідування ДНЗ занотувати перелік методик, які використовуються для перевірки готовності дитини до школи.
3. Після заняття у ДНЗ скласти письмовий звіт, де слід відобразити одержану інформацію про співпрацю психологічної служби ДНЗ з вихователем та батьками дітей, які готуються до навчання у школі.

Література до теми

1. Закон України «Про дошкільну освіту» [Електронний ресурс] – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2628-14
2. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/1060-12
3. Навчально-виховна діяльність у дошкільному закладі: проблеми, пошуки, знахідки. / [Гайдаржинська Л. П. та ін.; за ред. І. Г. Улюкаєвої].– Донецьк: Юго-Восток, 2009.– 144 с.
4. Підготовка дітей до школи. Наступність, перспективність. Хмельниц. гуманіт.-пед. ін-т та ін.; [Авт., уклад. В.І.Войтенко та ін.] – Хмельницький: Абетка-НОВА], 2002.– 96 с.
5. Проскура Е. В. Развитие познавательных способностей дошкольников / Е. В. Проскура ; под ред. Л. А. Венгера. – К. : Рад. шк., 1985. – 128 с. : 4 л. ил. – (Б-ка дошк. работника).
6. Розвиток творчої особистості дошкільника: [збірка] / Упр. освіти і науки Хмельниц. облдержадмін. Хмельниц. обл. ін-т післядиплом. пед. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2008–301 с.
7. Романовська Д.І., Собкова С.П. Психологічний супровід організації роботи з батьками в освітніх навчальних закладах. Методичний посібник / Д.І. Романовська, С.П.Собкова – Чернівці. 2003.– 102 с.
8. Стратегія реформування освіти в Україні: Реком. з освіт. політики.– К.: К.І.С., 2003.– 296 с.

9. Фадеева Т.О. Наступність між дошкільним та початковим навчанням / Т.О.Фадеева.– Кіровоград, 2002.– 126 с.

Програмові вимоги з навчальної дисципліни «Педагогіка дошкільна»

1. Дошкільна педагогіка як особлива галузь педагогіки, її предмет.
2. Своєрідність дошкільної педагогіки.
3. Становлення дошкільної педагогіки як науки.
4. Розвиток теорії і практики дошкільного виховання.
5. Основні поняття (категорії) дошкільної педагогіки.
6. Актуальні проблеми дошкільної педагогіки.
7. Поняття про педагогічне дослідження та його елементи.
8. Методи педагогічного дослідження.
9. Впровадження досягнень педагогіки в практику виховання дітей.
10. Виховання і розвиток дітей у період дошкільного дитинства.
11. Спадковість, соціальні умови життя, виховання – фактори, що відіграють вирішальну роль у формуванні особистості людини.
12. Особистість як об'єкт і суб'єкт виховання.
13. Роль виховання у розвитку особистості.
14. Взаємодія виховання і розвитку.
15. Сутність виховання у дошкільному віці.
16. Вікова періодизація дитинства.
17. Виховання і вікові та індивідуальні особливості дітей.
18. Значення дошкільного дитинства у становленні особистості.
19. Особливості розвитку і виховання обдарованих дітей.
20. Різновиди освітніх програм у системі дошкільної освіти.
21. Значення Базового компонента дошкільної освіти в Україні для розвитку вітчизняного дошкільця.
22. Значення освітніх програми в забезпеченні різнобічного розвитку дітей.
23. Структура державних освітніх програм «Дитина» і «Малютко».
24. Особливості регіональних освітніх програм «Українське дошкільця» і «Дитина в дошкільні роки».
25. Характеристика державної навчальної програми розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт».
26. Різновиди авторських і альтернативних програм дошкільної освіти.
27. Народні витоки дошкільної педагогіки.
28. Розвиток дошкільного виховання у Європі.
29. Внесок українських педагогів у становлення і розвиток національної дошкільної освіти.
30. Типи дошкільних закладів та їх функції.
31. Підготовка педагогічних кадрів для системи дошкільної освіти.
32. Професійні функції вихователя дошкільного навчального закладу.
33. Фахові знання і професійні здібності сучасного вихователя ДНЗ.
34. Шляхи удосконалення системи дошкільного виховання.

35. Дошкільнє виховання за кордоном.
36. Мета виховання, її об'єктивний характер і обумовленість національними та загальнолюдськими цінностями.
37. Своєрідність мети виховання на різних етапах дошкільного дитинства.
38. Українська народна педагогіка про всебічний розвиток особистості й особливості виховання дитини у період дошкільного дитинства.
39. Різноманітність завдань виховання дітей дошкільного віку.
40. Фізичне виховання і фізичний розвиток дошкільника.
41. Єдність фізичного і психічного розвитку дитини.
42. Завдання фізичного виховання дітей: охорона і зміцнення здоров'я, фізичний розвиток, загартування організму, розвиток рухів, засвоєння гігієнічних навичок.
43. Основні методи і засоби фізичного виховання.
44. Гігієнічні фактори фізичного розвитку дітей.
45. Особливості загартування дітей дошкільного віку.
46. Завдання і методи формування навичок гігієнічної поведінки.
47. Значення режиму дня для психофізичного розвитку дитини.
48. Педагогічні вимоги до режиму дня дошкільника.
49. Врахування індивідуальних особливостей дитини в організації режиму в умовах дитячого садка та сім'ї.
50. Розумове виховання і розумовий розвиток дітей дошкільного віку.
51. Психологічні і фізіологічні основи розумового виховання.
52. Завдання розумового виховання дітей дошкільного віку.
53. Сенсорне виховання як основа розумового виховання.
54. Формування у дошкільників системних знань про явища навколишнього життя, їх роль у розумовому розвитку дитини і оволодінні різними видами діяльності.
55. Формування умінь і навичок розумової діяльності дітей.
56. Роль різних видів діяльності у розумовому вихованні.
57. Різновиди методів розумового виховання: методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності дітей; методи організації і здійснення навчально-пізнавальних дій; методи організації контролю і самоконтролю ефективності навчально-пізнавальної діяльності дітей.
58. Характеристика засобів розумового виховання дітей дошкільного віку.
59. Моральне виховання і моральний розвиток дошкільників.
60. Мета морального виховання з огляду загальнолюдських цінностей.
61. Особливості формування моральних уявлень, виховання моральних почуттів і навичок моральної поведінки у дітей дошкільного віку.
62. Зміст морального виховання дошкільників.
63. Завдання морального виховання: формування моральної спрямованості особистості, розвиток моральних уявлень, виховання моральних почуттів, формування навичок моральної поведінки.
64. Засоби і методи морального виховання, їх взаємозв'язок.
65. Спілкування з дорослими та дітьми як умова і засіб морального виховання.

66. Роль художньої літератури, етичних бесід у моральному вихованні дошкільників.
67. Педагогічна оцінка вчинків дітей як засіб морального виховання.
68. Організація практики моральної поведінки дітей в різних видах діяльності.
69. Зв'язок морального та трудового виховання дітей.
70. Завдання трудового виховання: виховання поваги до людей праці, формування трудових умінь і навичок, виховання працелюбства.
71. Умови трудового виховання дітей в сім'ї дошкільного закладі.
72. Засоби трудового виховання: ознайомлення з працею дорослих, праця дітей, навчання трудових навичок і вмінь.
73. Естетичне виховання і естетичний розвиток дошкільників. Особливості і закономірності естетичного розвитку дитини-дошкільника.
74. Розвиток естетичних сприймань і почуттів, формування основ художньої діяльності, розвиток творчих здібностей, емоційного відгуку на прекрасне, формування початкових знань про мистецтво в процесі естетичного виховання.
75. Принципи і методи естетичного виховання дітей дошкільного віку.
76. Художня творчість дітей і педагогічне керівництво різними видами діяльності.
77. Використання у естетичному вихованні народних засобів: усна народна творчість, народне декоративно-прикладне мистецтво, музика, художня праця, ознайомлення з творами народних майстрів.
78. Значення спільної художньої діяльності дорослого і дитини в сім'ї і дошкільному навчальному закладі.
79. Своєрідність прояву патріотизму у дітей дошкільного віку.
80. Програма ознайомлення дітей з навколишнім – основа виховання у дітей почуття любові до батьків, рідної домівки, України.
81. Формування у старших дошкільників уявлень про рід і родовід, ознайомлення з географією та історією рідного краю.
82. Особливості прояву національної свідомості у дітей дошкільного віку.
83. Ознайомлення дітей з початками народознавства – традиціями українського народу, його пам'ятками, народною творчістю, символами і оберегами.
84. Форми і методи ознайомлення дошкільників символами української державності.
85. Особливості відзначення українських народних свят в дитячому садку.
86. Формування у дітей уявлень про інші народи, життя людей в інших країнах і виховання поваги до них.
87. Засоби та методи виховання у дітей доброзичливого ставлення до людей різних національностей та споріднених культур.
88. Історичне походження гри як діяльності.
89. Видатні педагоги про гру як засіб виховання.
90. Виникнення і розвиток гри у ранньому віці у зв'язку з загальними закономірностями розвитку дитини.
91. Народні ігри – важливий чинник виховання у системі українського дошкілля.

92. Класифікація ігор.
93. Значення іграшки у розвитку дитини, її освітня і виховна цінність.
94. Народна іграшка, її різноманітність й педагогічне значення.
95. Основні види іграшок.
96. Характерні риси творчої гри.
97. Предметна діяльність, сюжетно-відображальна гра – початкові стадії сюжетно-рольової гри.
98. Розвиток ігрової творчості, збагачення змісту, розширення мотивів вибору гри з віком дітей.
99. Ігрові і реальні взаємини між дітьми, їх розвиток.
100. Педагогічне керівництво розвитком сюжетно-рольових ігор і взаємин дітей у них.
101. Характерні особливості, етапи розвитку будівельно-конструктивних ігор, педагогічне керівництво розвитком ігор.
102. Ігри-драматизації, їх характеристика, види, етапи розвитку, педагогічне керівництво.
103. Дидактична гра як різновид ігрової діяльності та форма навчання дошкільників.
104. Зміст, структура, види дидактичних ігор і методика педагогічного керівництва ними у різних вікових групах.
105. Виховання моральних якостей у дидактичній грі.
106. Особливості пізнавального розвитку дошкільника.
107. Проблеми діагностики рівня пізнавальної діяльності дітей.
108. Навчання як головний засіб формування навчальної діяльності дітей
109. Форми організації навчальної діяльності: заняття, ігри, повсякденне життя.
110. Навчальне заняття – провідна форма опанування знаннями і виховання розумової активності дітей.
111. Структурні компоненти навчальних занять у ДНЗ.
112. Провідні методи навчання дітей на заняттях: наочні (спостереження, демонстрація, використання ТЗН), словесні (пояснення, розповідь, читання, бесіда); практичні (гра, вправи); пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемний, частково-пошуковий, дослідницький; методи самостійної роботи по засвоєнню нового матеріалу, методи застосування знань на практиці, повторення, систематизації, методи перевірки, оцінки знань.
113. Значення ігрових методів і прийомів у навчанні дітей дошкільного віку.
114. Види занять за змістом, метою, формою організації, методикою проведення.
115. Поняття про педагогічний процес і його компоненти.
116. Необхідність планування і обліку роботи як умови успішного здійснення педагогічного процесу.
117. Взаємодія сім'ї і дошкільного закладу.
118. Виховання в сім'ї – першооснова розвитку особистості.
119. Українські народні традиції сімейного виховання.
120. Сучасні проблеми родинного виховання дітей дошкільного віку.

121. Зміст, форми і методи педагогічної освіти батьків.
122. Форми спільної роботи дошкільного закладу з сім'єю у вихованців ДНЗ.
123. Поняття про готовність дитини до шкільного навчання.
124. Методика виявлення готовності дитини до школи.
125. Спільна робота дитячого садка і сім'ї у підготовці дитини до школи.
126. Роль старшої групи у підготовці дітей до школи.
127. Встановлення наступності між дошкільним закладом і школою у меті, змісті, формах і методах навчально-виховної роботи.
128. Зміст і форми зв'язку дошкільного закладу і школи.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПЕДАГОГІКА ДОШКІЛЬНА»

1. Аніщук А.М. Індивідуалізація виховання і навчання дітей дошкільного віку /А.М. Аніщук .– Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2010.– 203 с.
2. Артемова Л. В. Вчись граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільників / Л.В.Артемова. - К.: Томіріс, 1995. – 112 с.
3. Артемова Л. В. Історія педагогіки України: Підручник для студ. вищих пед. навч. Закл./Л.В.Артемова. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.
4. Артемова Л.В. Театр і гра: Вдома, у дитячому садку, в школі. / Л.В.Артемова. – К.: Томіріс, 2002. – 291 с.
5. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / АПН України / О.Л. Кононко (наук.кер.та заг.ред.). – 3-тє вид., випр. – К. : Світич, 2009. – 430 с.
6. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / АПН України.– К.: Ред. журн. «Дошк. виховання», 1999.– 60 с.
7. Бех І.Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003 – Кн.1 : Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – 2003. – 280 с.
8. Богініч О.Л. Фізичне виховання дітей дошкільного віку засобами гри О.Л.Богініч. – К: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2001.– 126 с.
9. Богуш А.М., Григоренко Г.І. Запрошуємо до розмови: Посібник для роботи з дошкільниками / А.М. Богуш. – 2 вид. – К.: Освіта, 1997.– 151 с.

10. Богуш А.М. Моє довкілля: Progr. ознайомлення дітей старш. дошк. віку з довкіллям / А.М. Богуш. – К.: Шк. світ, 2006.- 112 с.
11. Богуш А.М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку: Навч. посібн. для студ. вищ. навч. Закладів / А.М.Богуш.– К.: Слово, 2003.– 344 с.
12. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / А. М. Богуш, Н. В. Лисенко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Вища шк., 2002. – 407 с.
13. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с. можно Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – СПб. [и др.] : Питер, 2008. – 398 с.
14. Бондар В. І., Ільченко А. М. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М.Монтессорі: навч. посіб. / В.І.Бондар, А.М.Ільченкою– Полтава: РВВ ПДАА, 2009. – 252 с.
15. Валитова И. Е. Психология развития ребенка дошкольного возраста : задачи и упражнения : учеб. пособие / И. Е. Валитова. – 2-е изд. – Минск : Універсітэцкае, 1999. – 160 с.
16. Варкии Н.А., Калинина Р.Р. Программа творческо-эстетического развития дошкольников / Н.А.Варкин, Р.Р. Калинина.– СПб.: Речь, 2002.– 166 с.
17. Введение в научное исследование по педагогике/ Под ред. В.И.Журавлева. – М.: Педагогика, 1998. – 237 с.
18. Виховання громадянина: психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: навч.-метод. посіб. / П.Р. Ігнатенко, В.Л. Поплужний, Н. І. Косарева, Л.В. Крицька. – К. : ІЗМІН, 1997. – 252 с.
19. Виховувати громадянина України: укр. нар. педагогіка та сучасне нац. виховання: метод. посіб. / [відп. за вип. Мартинович Н. С.] ; М-во освіти і науки України, Луган. держ. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ : [Б. в.], 2000. – 130 с.
20. Виховання дошкільника в праці / З.Н. Борисова, Г.В. Беленька, М.А. Машовець та ін. – 2-ге вид., стер.– К., 2002.– 112 с.
21. Вільчковський Е.С, Беленька Г.В., Богініч О.Л. Сюжетні заняття з фізичної культури з дітьми дошкільного віку / Е.С. Вільчковський, Г.В. Вільчковський, О.Л. Богініч. – К.: ІЗМН, 1996. – 132 с.
22. Вільчковський Е.С., Курок О.І. Теорія і методика виховання дітей дошкільного віку: Навч. посібник для студентів дошкільних факультетів вищих педагогічних навчальних закладів / Е.С. Вільчковський, О.І. Курок. – 2-е вид., перераб. та доповн. – Суми: Універс. кн., 2004.– 428 с.
23. Вільчковський Е.С. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: навч. посіб. / Е.С. Вільчковський, О.І. Курок. – 3-тє вид., стер. – Суми: Університетська книга, 2001. – 428с.
24. Воспитание детей в игре / Сост. А. К. Бондаренко, А. И. Матусик. – М.: Педагогика, 1983. – 102 с.
25. Гавриш Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : [навч. – метод. посіб.] / Н. В. Гавриш; [за ред. Н. В. Гавриш]; М-во освіти і науки України, Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ: Альма-матер, 2007. – 494 с.

26. Гайдай І.В. Термінологічний словник для студентів спеціальностей «Початкова освіта», «Дошкільна освіта» / І. В. Гайдай; М-во освіти і науки України, Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2010. – 191 с.
27. Герасимова А.С. Энциклопедия развития и обучения дошкольника / А.С.Герасимова, О.С. В.Г. Кузнецова.– С.Пб.: Нева, 2001.– 352 с.
28. Голубева Л.Г. и др. Развитие и воспитание детей раннего возраста: Учебное пос. для студ. высш. пед. заведений / Л.Г.Голубева, М.В.Лещенко, К.Л.Печора).– М.: Академия, 2002.– 192 с.
29. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
30. Дитина. Програма виховання і навчання дітей 2-7 років / В.О. Огнев'юк. – К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. – 492 с.
31. Дитина в дошкільні роки: комплекс. дод. освіт. прогр. / [авт. кол.: Богуш А. М. та ін.; наук. кер. К. Л. Крутій]; Упр. освіти і науки Запоріж. облдержадмін., Комунал. закл. «Запоріж. обл. акад. післядиплом. пед. освіти» Запоріж. облради, Каф. дошк. та початк. освіти. – Запоріжжя: ЛПС, 2011. – 186 с.
32. Дитячий садок: управління / Упоряд. Т. Вороніна.– 2-ге вид., без змін.– К.: Вид. дім «Шкіл. Світ», 2006.– 128 с.
33. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія / А. М. Богуш, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш та ін.; за заг. ред. Н. В. Гавриш. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 368 с.
34. Джуринский А.Н. История педагогики / А. Н. Джуринский. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 432 с.
35. Дмитриева В.И. Развитие интеллекта ребенка в раннем возрасте: Задания и упражнения на развитие внимания, моторики, памяти, мышления, речи / В.И. Дмитриева.– 2-е изд. – С.Пб.: Корона принт, 2003.– 160 с.
36. Дошкільна освіта в Україні: Нормативно-правове регулювання / Упоряд. Л.С. Гураш, Т.В. Вороніна. – К.: Вид. дім «Шкіл. Світ»: Вид. Л.С.Галіцина, 2006.– 120 с.
37. Егоров С.Ф. Введение в историю дошкольной педагогики: Учеб. пособие для студентов пед. вузов / С.Ф. Егоров, С.В. Лыков, Л.М.Волобуева; Под ред. С.Ф.Егорова. – М.: Academia, 2001. – 317 с.
38. Завгородня Т.К., Лисенко Н.В., Мажец Д.-К., Ступарик Б.М. Опіка над дітьми в добу трансформації суспільного устрою: монографія / Заг. редакція Б.М.Ступарика. – Івано-Франківськ-Ужгород: «Мистецька лінія», 2002.– 153 с.
39. Збірник законодавчих і нормативних актів про дошкільну освіту / Упорядники К.Л.Крутій, Н.В.Погрібняк. – 4-те видання. Доповнене. – Запоріжжя: ТОВ «Ліпс» ЛТД, 2007.– 336 с.
40. Зимонина В.Н. Воспитание ребенка-дошкольника: развитого, организованного, самостоятельного, инициативного, аккуратного. Расту здоровим: програм.-метод. пособие для педагогов дошк. образ. Учрежд / В.Н. Зимонина.– М.:Владос, 2004.– 304 с.

41. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX века: Учебн. пос. для пед. учебн. заведений / Под ред. акад. РАО А.И.Пискунова.– 2-е изд., испр., доп. – М.: ТЦ Сфера, 2001.– 512 с.
42. Історія дошкільної педагогіки: Хрестоматія / Упор. З.Н.Борисова, В.З. Смаль. – 2-е вид., доп. – К.: Вища шк., 2000.– 423 с.
43. Калуська Л.В. Дивокрай: вибр. дидакт.-метод. матеріали для працівників дошк. закл. : [у 2 кн.] / Л. В. Калуська ; [голов. ред.: Б. Фенюк ; ред.: І. Дворницька]. – Т. : Мандрівець, 2006. – 319 с.
44. Керівництво дошкільним навчальним закладом : інформ.-метод. матеріали на допомогу кер. дошк. навч. закл.: збірник. / [упоряд.: Н.С.Майор та ін.] – Т.: Мандрівець, 2008. – 167 с.
45. Книга керівника дошкільного навчального закладу: Довідково-методичне видання / Упоряд. О.А. Копейкіна; Л.В. Гураш.– Харків: Торсінг плюс, 2006.– 512 с.
46. Кожухова Т.В., Кайдалова Л.Г., Шпалінський В.В. Основи психолого-педагогічного дослідження: Навч. Посібник / Т.В. Кожухова, Л.Г. Кайдалова – Х. : Видавництво НФаУ; Золоті сторінки, 2002. – 240 с.
47. Козлова С.А. Дошкольная педагогика : учеб. пособие для студентов сред. пед. учеб. заведений / С. А. Козлова, Т. А. Куликова. – 3-е изд. испр. и доп. – М. : Издат. центр «Академия», 2001. – 416 с.
48. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні:Наук.-метод. посіб. /Наук. ред. О. Л. Кононко. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.
49. Кононко О.Л., Плохій З.П., Гончаренко А.М. та ін. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / АПН України; Інститут проблем виховання / О.Л. Кононко (наук.ред.). – К. : Світич, 2009.– 208с.
50. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід) / О. Л. Кононко ; Ін-т проблем виховання АПН України ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К. : Стилос, 2000. – 336 с.
51. Концепція державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року // Дитячийсадок: управління. – № 3(17). – 2010 р. – С.6-7.
52. Крутій К.Л. Експериментальна робота в дошкільному закладі освіти : проблеми і досвід / К.Л. Крутій – Запоріжжя, ІЗМАЇЛ 1999.– 56с.
53. Лаврентьева Г.П. Джерела доброти: Навч.-метод. посіб. для роботи з дітьми в дошк. закладах, шк. та сім'ї / Г.П. Лаврентьева.– К.: А.С.К., 1997. – 301 с.
54. Лаврентьева Г.П., Шишкіна М.П. Методичні рекомендації з організації та проведення науково-педагогічного експерименту Г.П. Лаврентьева, М.П. Шишкіна. – К.: ПТЗН, 2007. – 72 с.
55. Лаппо В.В. Основи науково-педагогічних досліджень: Навчальний посібник / В.В. Лаппо – Івано-Франківськ: НАІР , 2012. – 230 с.
56. Лаппо В.В. Педагогіка дошкільна: навч.-метод. посіб. для студ.вищ.навч.закл.освіти III-IV рівнів акредитації напряму підготовки «Початкова освіта» спеціалізації «Дошкільна освіта»/ В. В Лаппо. –Івано-Франківськ: НАІР, 2013.– 310 с.
57. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкільця : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. закл. освіти, спец. «Дошкільне виховання» / Н. В. Лисенко, Н. Р. Кирста. – Івано-Франківськ : Плай, 2001. – 207 с.

58. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX н.): Хрестоматія / Упоряд.: Л.Д.Березівська та ін.–К., 2003.– 418 с.
59. Малятко: Програма виховання дітей дошкільного віку / АПН України, Інститут проблем виховання / З.П. Плохій (підгот.).– 3 вид., доопрац. і доп. – К., 2013.– 256 с.
60. Машовець М.А. Підготовка студентів до співпраці з батьками дітей дошкільного віку: навч.-метод. посіб. / М.А. Машовець.– К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 2000. – 128 с.
61. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: Навч. Посіб / Л.А.Медвідь .–К.: Основа, 2003.– 335 с.
62. Навчально-виховна діяльність у дошкільному закладі: проблеми, пошуки, знахідки. / [Гайдаржинська Л. П. та ін.; за ред. І. Г. Улюкаєвої]; М-во освіти і науки України, Бердян. держ. пед. ун-т. — Донецьк: Юго-Восток, 2009. – 324 с
63. Нагачевська З. І. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина XIX ст.-1939р.) / З.І.Нагачевська. – Івано-Франківськ: Плай, 2002.– 136 с.
64. Найден О.С. Українська народна іграшка: Історія, семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості / О.С. Найден.– К.: Основи, 1999. – 172 с.
65. Николаева С.Н. Методика экологического воспитания дошкольников: Учебн.пособие./С.Н. Николаева.– 2-е изд., исправл.– М.: Академия, 2001.– 184 с.
66. Нравственное и трудовое воспитание дошкольников: Учебн. пособие для студ. высш. учебн. заведений / С.А.Козлова, Н.К. Ледовских, Б.Д. Калишенко и др. / Под ред. С.А. Козловой.– М.: Академия, 2002.– 192 с.
67. Павелків Р.В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці: монографія / Р. В. Павелків. – Рівне : Волинські обереги, 2004. – 248 с.
68. Пантіна Н.С. Становление интеллекта в дошкольном детстве / Н.С. Пантіна. – Ин-т пед. инноваций Рос. акад. образования. – М.: РОССПЭН, 1996. – 272 с.
69. Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагоги : підруч. для студ. вищих навч. закл. / А. М. Бойко, В. Д. Бардінова, Л. Л. Безобразова та ін. ; під заг. ред. А. М. Бойко – К. : ВД «Професіонал», 2004. – 576 с.
70. Підготовка дітей до школи. Наступність, перспективність. Хмельниц. гуманіт.-пед. ін-т та ін.; [Авт., уклад. В.І.Войтенко та ін.] – Хмельницький: Абетка-НОВА], 2002.– 96 с.
71. Побірченко Н.С. Використання української етнопедагогіки в дошкільному закладі : навч. посіб. / Н. С. Побірченко, Н. В. Рогальська ; Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – К. : Наук. світ, 2003. – 117 с.
72. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т.І. Поніманська – К.: «Академвидав», 2004.– 456 с.
73. Поніманська Т.І. Основи дошкільної педагогіки: Навч. посібник для студентів вузів, які навчаються за спец. «Дошкільне виховання» / Т.І. Поніманська. – К.: Абрис, 1998.– 447 с.
74. Попиченко С.С. Розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні (кінець XIX - початок XX ст.): Монографія / С.С. Попиченко. – К.: Наук. світ, 2001.– 255 с.

75. Програми для вальдорфських шкіл України. 10-11 класи / Департамент заг. серед. та дошк. освіти [та ін.] ; [упоряд.: Крамаренко С. Г., Передрій С. Ф., Дубовик О. А.] ; за заг. ред. канд. пед. наук С. Г. Крамаренко. – К. : Генеза, 2012. – 271 с.
76. Проскура Е. В. Развитие познавательных способностей дошкольников / Е. В. Проскура ; под ред. Л. А. Венгера. – К. : Рад. шк., 1985. – 128 с. : 4 л. ил. – (Б-ка дошк. работника).
77. Романовська Д.І., Собкова С.П. Психологічний супровід організації роботи з батьками в освітніх навчальних закладах. Методичний посібник / Д.І. Романовська, С.П.Собкова – Чернівці. 2003.– 102 с.
78. Рославець Р.М. Психолого-педагогічні умови виховання екологічної культури дошкільників: Навч. посібник для працівників дошк. закл., учнів і студ. навч. закл. I-IV рівнів акредитації / Р.М.Рославець. – Луцьк: Вежа, 1999.– 100 с.
79. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори / упоряд., передм., комент. О. В. Проскура. – К. : Освіта, 1996. – 304 с.
80. Сорокова М. Г. Современное дошкольное образование: США, Германия, Япония / М.Г. Сорокова. – М.: Академия, 1998.– 367 с.
81. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка: Навч. посібн. / М. Г. Стельмахович.– К.: ІЗМН, 1996. –285 с.
82. Стратегія реформування освіти в Україні: Реком. з освіт. політики.– К.: К.І.С., 2003.– 296 с.
83. Суржанська В.А. Розвиваємо творчі здібності: [посібник] / В. А. Суржанська. – Х.: Основа, 2007. – 109 с.
84. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1978. – 263 с.
85. Теорія і практика дошкільної освіти в Україні / [Борисова З. Н. та ін.; заг. ред. Беленька Г. В., Машовець М. А.]; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Пед. ін-т. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. – 230 с.
86. Українське дошкільля. Програма розвитку дитини дошкільного віку // О. І. Білан, Л.М. Возна, О.Л.Максименко. – Тернопіль: Мандрівець, 2012. – 264 с.
87. Фадеєва Т.О. Наступність між дошкільним та початковим навчанням / Т.О.Фадеєва.– Кіровоград, 2002.– 126 с.
88. Флерина Е. А. Игра и грушка /Е.А. Флерина. – М., Просвещение, 1973. – 111 с.
89. Фоменко Е. В. Формування національної самосвідомості дітей / Е. В. Фоменко. – Х. : Вид. група «Основа», 2009. – 121 с. – (Серія ДНЗ. «Вихователю»).
90. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навч.посіб./Від упорядників, вступні нариси та упорядкув. З.Н. Борисової, В.У. Кузьменко; За заг. ред. З.Н. Борисової.– К.: Вища шк., 2004.– 511 с.
91. Штрасмайер В. Обучение и развитие ребенка раннего возраста: Учебн. пособие для студ. высш. и средн. учебн. заведений: Пер. с нем. – М.: Академия, 2002.– 240 с.
92. Шуть М.П. Школа ігромайстерності: навч.-метод. посіб / М.П.Шуть.– К.: Шк. світ, 2006. – 128 с.
93. Я маленька людина. Програма і методичні рекомендації з правового виховання дітей дошкільного віку / уклад. М. М. Конько та ін. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС»ЛТД, 2005. – 80 с.

Інформаційні ресурси

1. Дошкільна освіта [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://edu.rin.ru/preschool/index.html>
2. Декларація прав дитини. Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384
3. Закон України «Про дошкільну освіту» [Електронний ресурс] – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2628-14
4. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/1060-12
5. Кононко О.Л. Про базову програму «Я у Світі». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrdeti.com/iamysviti/iamysviti2.html>
6. Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/3145/
7. Методические материалы в помощь работникам детских дошкольных учреждений [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tanja-k.chat.ru/>
8. Методичний портал [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://methodportal.net/>
9. Освітній мегапростір [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://simonischool.at.ua/>
10. Положення про дошкільний навчальний заклад [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/2740/>

11. Програма всебічного розвитку дитини «Крок за кроком» [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://www.ussf.kiev.ua/index.php?go=Content&id=6>
12. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://f.osvita.org.ua/news/db/53640.doc>
13. Раннее развитие детей [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://www.danilova.ru/>
14. Сайт для вихователів [Електронний ресурс] – Режим доступу:
http://volodumirivna.at.ua/load/pracjuemo_za_programoju_ja_u_sviti/2
15. Типовий статут дошкільного навчального закладу [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/fpart95/idx95048.htm>

Критерії оцінювання знань студента

№	Оцінка ЕСТ8	Національна шкала	Критерії оцінювання
1.	95-100 - А	відмінно	Студент володіє знаннями з курсу, може самостійно визначити місце і роль педагогічного (методичного) поняття в структурі педагогічних наук, пов'язати його з іншими категоріями ієрархічної системи соціальних і психолого-педагогічних циклів дисциплін. Теоретичний зміст підкріплюється практичними вміннями. Мовлення студентів насичене професійною термінологією, проявляється творчий підхід при висвітленні питань.
2.	90-94 - А	Відмінно	Студент володіє глибокими системними знаннями з курсу, педагогічною термінологією, володіє категоріальним апаратом та вміє застосувати здобуті теоретичні знання у практичній роботі. Встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Спостерігаються незначні помилки у професійному мовленні.
3.	80-89 - В	Добре	Студент має міцні ґрунтовні теоретичні знання, практичну роботу виконує без помилок, але може допустити неточності у формулюванні педагогічних (методичних) дефініцій. У мовленні допущено помилки при формулюванні понять. Практичні вміння недостатні.
4.	70-79 - С	Добре	Студент знає і розуміє програмний матеріал, має відповідні практичні навички в аналізі педагогічних (методичних) явищ, але не володіє навичками узагальнення, припускається значних помилок у мовленні, практичні вміння розкриті не повністю.
5.	60-69 – D	задовільно	Студент засвоїв основні теми курсу, має уявлення про структуру дисципліни, але знання носять загальний характер, частково підкріплені прикладами. Практичні вміння сформовані недостатньо.
6.	50-59 – E	задовільно	Студент має фрагментарні знання з курсу, фактично володіє термінологією, але понятійний апарат не сформований. Словниковий запас обмежений, мовлення бідне. Практичні навички сформовані на рівні розпізнавання, не має достатніх знань для формулювання висновків.

7.	35-49 - ГХ	незадовільно	Студент не орієнтується в програмному матеріалі курсу, не володіє практичними вміннями. Зміст курсу повністю не розкрито.

Методичні рекомендації для підвищення ефективності засвоєння навчального матеріалу

При вивченні навчальної дисципліни «Педагогіка дошкільна» студентам рекомендується:

1. Систематично конспектувати лекції, оскільки логіка їх викладення може не повторювати систему викладу матеріалу у жодному з рекомендованих джерел; лекція – це результат творчого теоретичного осмислення викладачем всієї відомої йому інформації з певного питання.
2. Намагатися грамотно оформляти конспект: доцільно використовувати сторінки зошита, користуватися системою скорочень, абревіатур, виділяти кольором або просторово ключові поняття та їх визначення, активно застосовувати схематизацію матеріалу.
3. Заздалегідь готуватися до семінарських занять, щоб мати час осмислити навчальний матеріал. Це сприятиме впевненості при відповіді на запитання, виступі з доповіддю чи рефератом, веденні дискусії тощо.
4. Під час самостійної роботи орієнтуватися на принцип необхідності і достатності: відповідь на поставлене питання має бути повною, але максимально лаконічною.
5. Активно використовувати вміння та навички цитування, анотування, укладання тез та інші способи фіксування інформації, що дозволяють досягти результативності у виконанні самостійної роботи.
6. Покликатись на джерела інформації необхідно у відповідності з нормами оформлення бібліографії та у відповідності з нормами наукової етики.
7. При підготовці до семінарських занять виробляти навик переказу наукового тексту на пам'ять.
8. Незрозумілі терміни, що трапляються під час читання навчальної та наукової літератури, необхідно виписувати та перевіряти їх значення за допомогою словників, довідників, енциклопедій тощо.
9. При підготовці до поточного чи підсумкового контролю слід орієнтуватися на тематичне засвоєння матеріалу,
10. Активно розвивати вміння ефективно організації запам'ятовування.
11. Слідкувати за оновленням інформації з навчального курсу у періодичних виданнях, мережі Інтернет, надходженнях до університетської бібліотеки. Регулярно поповнювати власну картотеку оновленими бібліографічними виписками.

12. В поза навчальний час (наприклад під час канікул) варто відвідувати дошкільний заклад, що знаходиться поблизу, і за дозволом керівництва допомагати вихователям, проводити власні педагогічні спостереження, спілкуватися з досвідченими педагогами і батьками вихованців. Свої враження думки і розмірковування занотовувати до спеціального щоденника. Зібраний матеріал сприятиме розвитку професійного хисту та спонукатиме до подальших науково-педагогічних досліджень.
13. За допомогою Інтернет-сервісу YouTube вітчизняні та зарубіжні переглядати відеоматеріали, у яких зафільмовано виховні заходи, навчальні заняття та режимні моменти у закладах дошкільної освіти. Це збагатить методичний арсенал та розширить професійний кругозір майбутнього фахівця.

Список використаної літератури

1. Актуальні проблеми українського національного дошкілля: для наук. працівників, студ., практ. дошк. виховання / Л. В. Артемова [та ін.] ; ред. М. Г. Стельмахович ; Прикарпат. ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ : [Б. в.], 1995. – 242 с.
2. Аніщук А.М. Індивідуалізація виховання і навчання дітей дошкільного віку /А.М. Аніщук .– Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2010.– 203 с.
3. Артемова Л. В. Вчись граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільників / Л.В.Артемова. - К.: Томіріс, 1995. – 112 с.
4. Артемова Л. В. Історія педагогіки України: Підручник для студ. вищих пед. навч. Закл./Л.В.Артемова. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.
5. Артемова Л.В. Театр і гра: Вдома, у дитячому садку, в школі. / Л.В.Артемова. – К.: Томіріс, 2002. – 291 с.
6. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / АПН України / О.Л. Кононко (наук.кер.та заг.ред.). – 3-тє вид., випр. – К. : Світич, 2009. – 430 с.
7. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / АПН України.– К.: Ред. журн. «Дошк. виховання», 1999.– 60 с.
8. Беленька Г. В . Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання : монографія / Г.В. Беленька. – К. : Світич, 2006. – 304 с

9. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003 – Кн.1 : Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – 2003. – 280 с.
10. Богініч О.Л. Фізичне виховання дітей дошкільного віку засобами гри О.Л.Богініч. – К: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2001.– 126 с.
11. Богуш А.М., Григоренко Г.І. Запрошуємо до розмови: Посібник для роботи з дошкільниками / А.М. Богуш. – 2 вид. – К.: Освіта, 1997.– 151 с.
12. Богуш А.М. Моє довкілля: Програ. ознайомлення дітей старш. дошк. віку з довкіллям / А.М. Богуш. – К.: Шк. світ, 2006.- 112 с.
13. Богуш А.М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку: Навч. посібн. для студ. вищ. навч. Закладів / А.М.Богуш.– К.: Слово, 2003.– 344 с.
14. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / А. М. Богуш, Н. В. Лисенко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Вища шк., 2002. – 407 с.
15. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с. можно Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – СПб. [и др.] : Питер, 2008. – 398 с.
16. Бондар В. І., Ільченко А. М. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М.Монтессорі: навч. посіб. / В.І.Бондар, А.М.Ільченкою– Полтава: РВВ ПДАА, 2009. – 252 с.
17. Валитова И. Е. Психология развития ребенка дошкольного возраста : задачи и упражнения : учеб. пособие / И. Е. Валитова. – 2-е изд. – Минск : Універсітэцкае, 1999. – 160 с.
18. Варрки Н.А., Калинина Р.Р. Программа творческо-эстетического развития дошкольников / Н.А.Варкин, Р.Р. Калинина.– СПб.: Речь, 2002.– 166 с.
19. Введение в научное исследование по педагогике/ Под ред. В.И.Журавлева. – М.: Педагогика, 1998. – 237 с.
20. Виховання громадянина: психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: навч.-метод. посіб. / П.Р. Ігнатенко, В.Л. Поплужний, Н. І. Косарева, Л.В. Крицька. – К. : ІЗМІН, 1997. – 252 с.
21. Виховувати громадянина України : укр. нар. педагогіка та сучасне нац. виховання: метод. посіб. / [відп. за вип. Мартинович Н. С.] ; М-во освіти і науки України, Луган. держ. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ : [Б. в.], 2000. – 130 с.
22. Виховання дошкільника в праці / З.Н. Борисова, Г.В. Беленька, М.А. Машовець та ін. – 2-ге вид., стер.– К., 2002.– 112 с.
23. Вільчковський Е.С, Беленька Г.В., Богініч О.Л. Сюжетні заняття з фізичної культури з дітьми дошкільного віку / Е.С. Вільчковський, Г.В. Вільчковський, О.Л. Богініч. – К.: ІЗМН, 1996. – 132 с.
24. Вільчковський Е.С., Курок О.І. Теорія і методика виховання дітей дошкільного віку: Навч. посібник для студентів дошкільних факультетів вищих педагогічних навчальних закладів / Е.С. Вільчковський, О.І. Курок. – 2-е вид., перераб. та доповн. – Суми: Універс. кн., 2004.– 428 с.

25. Вільчковський Е.С. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: навч. посіб. / Е.С. Вільчковський, О.І. Курок. – 3-тє вид., стер. – Суми: Університетська книга, 2001. – 428с.
26. Воспитание детей в игре / Сост. А. К. Бондаренко, А. И. Матусик. – М.: Педагогика, 1983. – 102 с.
27. Гавриш Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : [навч. – метод. посіб.] / Н. В. Гавриш; [за ред. Н. В. Гавриш]; М-во освіти і науки України, Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ: Альма-матер, 2007. – 494 с.
28. Гайдай І.В. Термінологічний словник для студентів спеціальностей «Початкова освіта», «Дошкільна освіта» / І. В. Гайдай; М-во освіти і науки України, Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2010. – 191 с.
29. Герасимова А.С. Энциклопедия развития и обучения дошкольника / А.С.Герасимова, О.С. В.Г. Кузнецова.– С.Пб.: Нева, 2001.– 352 с.
30. Голубева Л.Г. и др. Развитие и воспитание детей раннего возраста: Учебное пос. для студ. высш. пед. заведений / Л.Г.Голубева, М.В.Лещенко, К.Л.Печора).– М.: Академия, 2002.– 192 с.
31. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
32. Давидчук А.Н. Конструктивное творчество дошкольников / А.Н.Давидчук. – М.: Начальная школа, 1973.– 96 с.
33. Державна національна програма «Освіта» (Україні ХХІ століття).– К.: Райдуга, 1994.– 62 с.
34. Дитина. Програма виховання і навчання дітей 2-7 років / В.О. Огнев'юк. – К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. – 492 с.
35. Дитина в дошкільні роки: комплекс. дод. освіт. прогр. / [авт. кол.: Богуш А. М. та ін.; наук. кер. К. Л. Крутій]; Упр. освіти і науки Запоріж. облдержадмін., Комунал. закл. «Запоріж. обл. акад. післядиплом. пед. освіти» Запоріж. облради, Каф. дошк. та початк. освіти. – Запоріжжя: ЛПС, 2011. – 186 с
36. Дитячий садок: управління / Упоряд. Т. Вороніна.– 2-ге вид., без змін.– К.: Вид. дім «Шкіл. Світ», 2006.– 128 с
37. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / А. М. Богуш, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш та ін.; за заг. ред. Н. В. Гавриш. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 368 с.
38. Джуринский А.Н. История педагогики / А. Н. Джуринский. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 432 с.
39. Дмитриева В.И. Развитие интеллекта ребенка в раннем возрасте: Задания и упражнения на развитие внимания, моторики, памяти, мышления, речи / В.И. Дмитриева.– 2-е изд. – С.Пб.: Корона принт, 2003.– 160 с.
40. Дошкільна освіта: навч.-метод. посіб. для підготовки фахівців ОКР «Бакалавр» напряму підготов. 0101 Пед. освіта спец. 6.010101 «Дошкільна освіта»: [у 2-х ч.] – Дрогобич: Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І.

- Франка, 2009.– (Серія «Бібліотечка дошкільного педагога»).– Ч. 2 / [за заг. ред. Калічака Ю. Л., Федорович А. В.] – 2009. – 330 с.
41. Дошкільна освіта в Україні: Нормативно-правове регулювання / Упоряд. Л.С. Гураш, Т.В. Вороніна. – К.: Вид. дім «Шкіл. Світ»: Вид. Л.С.Галіцина, 2006.– 120 с.
 42. Дошкільна педагогіка / За ред. В.І. Ядешко, Ф.А. Сохіна. – К.: Вища школа, 1981.– 365 с.
 43. Дошкольная педагогика: Конспект лекций: [Пособ. для подгот. к экзаменам] / [Авт.-сост. Титов В.А.; Ред. Земцов А.В.] – М.: [ООО «Приор-издат»], 2002. – 192 с. – (В помощь студенту).
 44. Егоров С.Ф. Введение в историю дошкольной педагогики: Учеб. пособие для студентов пед. вузов / С.Ф. Егоров, С.В. Лыков, Л.М.Волобуева; Под ред. С.Ф.Егорова. – М.: Academia, 2001. – 317 с.
 45. Жуковская Р. И. Родной край / Р. И. Жуковская, Н. Ф. Виноградова, С. А. Козлова ; под ред. С. А. Козловой. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1990. – 172, [3] с.
 46. Закон України «Про дошкільну освіту» [Електронний ресурс] – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2628-14
 47. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/1060-12
 48. Завгородня Т.К., Лисенко Н.В., Мажец Д.-К., Ступарик Б.М. Опіка над дітьми в добу трансформації суспільного устрою: монографія / Заг. редакція Б.М.Ступарика. – Івано-Франківськ-Ужгород: «Мистецька лінія», 2002.– 153 с.
 49. Збірник законодавчих і нормативних актів про дошкільну освіту / Упорядники К.Л.Крутій, Н.В.Погрібняк. – 4-те видання. Доповнене. – Запоріжжя: ТОВ «Ліпс» ЛТД, 2007.– 336 с.
 50. Зимонина В.Н. Воспитание ребенка-дошкольника: развитого, организованного, самостоятельного, инициативного, аккуратного. Расту здоровым: програм.-метод. пособие для педагогов дошк. образ. Учрежд / В.Н. Зимонина.– М.:Владос, 2004.– 304 с.
 51. История дошкольной педагогики / Под ред. Л.Н. Литвина. – Изд. 2-е.– М.: Просвещение, 1989.– 351 с.
 52. История дошкольной педагогики в России : хрестоматия / Сост. Н. Б. Мчедлидзе и др. ; под ред. С. Ф. Егорова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1987. – 432 с.
 53. История зарубежной дошкольной педагогики: Хрестоматия / Сост. Н.Б. Мчедлидзе и др.– 2-е изд.– М.: Просвещение, 1986.– 460 с.
 54. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX века: Учебн. пос. для пед. учебн. заведений / Под ред. акад. РАО А.И.Пискунова.– 2-е изд., испр., доп. – М.: ТЦ Сфера, 2001.– 512 с.
 55. Історія дошкільної педагогіки: Хрестоматія / Упор. З.Н.Борисова, В.З. Смаль. – 2-е вид., доп. – К.: Вища шк., 1990.– 423 с.

56. Калуська Л.В. Дивокрай: вибр. дидакт.-метод. матеріали для працівників дошк. закл. : [у 2 кн.] / Л. В. Калуська ; [голов. ред.: Б. Фенюк ; ред.: І. Дворницька]. – Т. : Мандрівець, 2006. – 319 с.
57. Керівництво дошкільним навчальним закладом : інформ.-метод. матеріали на допомогу кер. дошк. навч. закл.: збірник. / [упоряд.: Н.С.Майор та ін.] – Т.: Мандрівець, 2008. – 167 с.
58. Книга керівника дошкільного навчального закладу: Довідково-методичне видання / Упоряд. О.А. Копеїкіна; Л.В. Гураш.– Харків: Торсінг плюс, 2006.– 512 с.
59. Кожухова Т.В., Кайдалова Л.Г., Шпалінський В.В. Основи психолого-педагогічного дослідження: Навч. Посібник / Т.В. Кожухова, Л.Г. Кайдалова – Х. : Видавництво НФаУ; Золоті сторінки, 2002. – 240 с.
60. Козлова С.А. Дошкольная педагогика : учеб. пособие для студентов сред. пед. учеб. заведений / С. А. Козлова, Т. А. Куликова. – 3-е изд. испр. и доп. – М. : Издат. центр «Академия», 2001. – 416 с.
61. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні:Наук.-метод. посіб. /Наук. ред. О. Л. Кононко. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.
62. Кондратенко В.В., Котырло В.К. Обучение старших дошкольников / В.В. Кондратенко, В.К. Котырло.– К.: Освіта, 1986. – 124 с.
63. Кононко О.Л., Плохій З.П., Гончаренко А.М. та ін. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / АПН України; Інститут проблем виховання / О.Л. Кононко (наук.ред.). – К. : Світич, 2009.– 208с.
64. Кононко О.Л. Про базову програму «Я у Світі». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrdeti.com/iamysviti/iamysviti2.html>
65. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід) / О. Л. Кононко ; Ін-т проблем виховання АПН України ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К. : Стилос, 2000. – 336 с.
66. Концепція державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року // Дитячийсадок: управління. – № 3(17). – 2010 р. – С.6-7.
67. Крутій К.Л. Експериментальна робота в дошкільному закладі освіти : проблеми і досвід / К.Л. Крутій – Запоріжжя, ІЗМАІЛ 1999 .– 56с.
68. Курочкина И.Н. Как научить ребенка поступать нравственно / И.Н. Курочкина. – 3-е изд.– М.: Флинта, 2003.– 128 с.
69. Лаврентьева Г.П. Джерела доброти: Навч.-метод. посіб. для роботи з дітьми в дошк. закладах, шк. та сім'ї / Г.П. Лаврентьева.– К.: А.С.К., 1997. – 301 с.
70. Лаврентьева Г.П., Шишкіна М.П. Методичні рекомендації з організації та проведення науково-педагогічного експерименту Г.П. Лаврентьева, М.П. Шишкіна. – К.: ПТЗН, 2007. – 72 с.
71. Лаппо В.В. Основи науково-педагогічних досліджень: Навчальний посібник / В.В. Лаппо – Івано-Франківськ: НАІР , 2012. – 230 с.

72. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкілля : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. закл. освіти, спец. «Дошкільне виховання» / Н. В. Лисенко, Н. Р. Кирста. – Івано-Франківськ : Плай, 2001. – 207 с.
73. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX н.): Хрестоматія / Упоряд.: Л.Д.Березівська та ін.–К., 2003.– 418 с.
74. Малятко: Програма виховання дітей дошкільного віку / АПН України, Інститут проблем виховання / З.П. Плохій (підгот.).– 3 вид., доопрац. і доп. – К., 2013.– 256 с.
75. Машовець М. А. Підготовка студентів до співпраці з батьками дітей дошкільного віку: навч.-метод. посіб. / М.А. Машовець.– К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 2000. – 128 с.
76. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: Навч. Посіб / Л.А.Медвідь .–К.: Основа, 2003.– 335 с.
77. Навчально-виховна діяльність у дошкільному закладі: проблеми, пошуки, знахідки. / [Гайдаржинська Л. П. та ін.; за ред. І. Г. Улюкаєвої]; М-во освіти і науки України, Бердян. держ. пед. ун-т. — Донецьк: Юго-Восток, 2009. – 324 с.
78. Нагачевська З. І. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина XIX ст.-1939р.) / З.І.Нагачевська. – Івано-Франківськ: Плай, 2002.– 136 с.
79. Найден О.С. Українська народна іграшка: Історія, семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості / О.С. Найден.– К.: Основи, 1999. – 172 с.
80. Николаева С.Н. Методика экологического воспитания дошкольников: Учебн.пособие./С.Н. Николаева.– 2-е изд., исправл.– М.: Академия, 2001.– 184 с.
81. Нравственное и трудовое воспитание дошкольников: Учебн. пособие для студ. высш. учебн. заведений / С.А.Козлова, Н.К. Ледовских, Б.Д. Калишенко и др. / Под ред. С.А. Козловой.– М.: Академия, 2002.– 192 с.
82. Павелків Р. В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці: монографія / Р. В. Павелків. – Рівне : Волинські обереги, 2004. – 248 с.
83. Пантина Н.С.Становление интеллекта в дошкольном детстве / Н.С. Пантина. – Ин-т пед. инноваций Рос. акад. образования. – М.: РОССПЭН, 1996. – 272 с.
84. Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагоги : підруч. для студ. вищих навч. закл. / А. М. Бойко, В. Д. Бардінова, Л. Л. Безобразова та ін. ; під заг. ред. А. М. Бойко – К. : ВД „Професіонал”, 2004. – 576 с.
85. Підготовка дітей до школи. Наступність, перспективність. Хмельниц. гуманіт.-пед. ін-т та ін.; [Авт., уклад. В.І.Войтенко та ін.] – Хмельницький: Абетка-НОВА], 2002.– 96 с.

86. Побірченко Н.С. Використання української етнопедагогіки в дошкільному закладі : навч. посіб. / Н. С. Побірченко, Н. В. Рогальська ; Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – К. : Наук. світ, 2003. – 117 с.
87. Положення про дошкільний навчальний заклад [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/2740/>
88. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т.І. Поніманська – К.: «Академвидав», 2004.– 456 с.
89. Поніманська Т.І., Дичківська І.М. Дошкільна педагогіка. Практикум: Навч. посібн. для студ. вищ. навч. Закладів / Т.І. Поніманська, І.М.Дичківська.– К.: Слово, 2004.– 352 с.
90. Поніманська Т.І. Основи дошкільної педагогіки: Навч. посібник для студентів вузів, які навчаються за спец. «Дошкільне виховання» / Т.І. Поніманська. – К.: Абрис, 1998.– 447 с.
91. Попиченко С.С. Розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні (кінець ХІХ - початок ХХ ст.): Монографія / С.С. Попиченко. – К.: Наук. світ, 2001.– 255 с.
92. Програми для вальдорфських шкіл України. 10-11 класи / Департамент заг. серед. та дошк. освіти [та ін.] ; [упоряд.: Крамаренко С. Г., Передрій С. Ф., Дубовик О. А.] ; за заг. ред. канд. пед. наук С. Г. Крамаренко. – К. : Генеза, 2012. – 271 с.
93. Програма Всебічного розвитку дитини «Крок за кроком» [Електронний ресурс] – Режим доступу:
94. <http://www.ussf.kiev.ua/index.php?go=Content&id=6>
95. Проскура Е. В. Развитие познавательных способностей дошкольников / Е. В. Проскура ; под ред. Л. А. Венгера. – К. : Рад. шк., 1985. – 128 с. : 4 л. ил. – (Б-ка дошк. работника).
96. Романовська Д.І., Собкова С.П. Психологічний супровід організації роботи з батьками в освітніх навчальних закладах. Методичний посібник / Д.І. Романовська, С.П.Собкова – Чернівці. 2003.– 102 с.
97. Рославець Р.М. Психолого-педагогічні умови виховання екологічної культури дошкільників: Навч. посібник для працівників дошк. закл., учнів і студ. навч. закл. I-IV рівнів акредитації / Р.М.Рославець. – Луцьк: Вежа, 1999.– 100 с.
98. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори / упоряд., передм., комент. О. В. Проскура. – К. : Освіта, 1996. – 304 с.
99. Сорокова М. Г. Современное дошкольное образование: США, Германия, Япония / М.Г. Сорокова. – М.: Академия, 1998.– 367 с.
100. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка: Навч. посібн. / М. Г. Стельмахович.– К.: ІЗМН, 1996. –285 с.
101. Стратегія реформування освіти в Україні: Реком. з освіт. політики.– К.: К.І.С., 2003.– 296 с.
102. Суржанська В.А. Розвиваємо творчі здібності: [посібник] / В. А. Суржанська. – Х.: Основа, 2007. – 109 с.

103. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1978. – 263 с.
104. Теорія і практика дошкільної освіти в Україні / [Борисова З. Н. та ін.; заг. ред. Беленька Г. В., Машовець М. А.]; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Пед. ін-т. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. – 230 с.
105. Типовий статут дошкільного навчального закладу [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/fpart95/idx95048.htm>
106. Туріщева Л.В. Професійний розвиток педагога: психологічний аспект / Л.В.. – Х.: Вид. група «Основа», 2006. – 144 с.
107. Управління навчальним закладом: Навчально-методичний посібник: У двох частинах. У.2.: Ключ до професійного успіху (О.І.Мармаза, О.М.Касьянова, В.В.Григораш та ін. – Х.: Ранок, 2003. – 152 с.
108. Українське дошкілля. Програма розвитку дитини дошкільного віку / О. І. Білан, Л.М. Возна, О.Л.Максименко. – Тернопіль: Мандрівець, 2012. – 264 с.
109. Фадеєва Т.О. Наступність між дошкільним та початковим навчанням / Т.О.Фадеєва.– Кіровоград, 2002.– 126 с.
110. Флерина Е. А. Игра и грушка /Е.А. Флерина. – М., Просвещение, 1973. – 111 с.
111. Фоменко Е. В. Формування національної самосвідомості дітей / Е. В. Фоменко. – Х. : Вид. група «Основа», 2009. – 121 с. – (Серія ДНЗ. «Вихователю»).
112. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навч.посіб./Від упорядників, вступні нариси та упорядкув. З.Н. Борисової, В.У. Кузьменко; За заг. ред. З.Н. Борисової.– К.: Вища шк., 2004.– 511 с.
113. Штрасмайер В. Обучение и развитие ребенка раннего возраста: Учебн. пособие для студ. высш. и средн. учебн. заведений: Пер. с нем. – М.: Академия, 2002.– 240 с.
114. Шуть М.П. Школа ігромайстерності: навч.-метод. посіб / М.П.Шуть.– К.: Шк. світ, 2006. – 128 с.
115. Я маленька людина. Програма і методичні рекомендації з правового виховання дітей дошкільного віку / уклад. М. М. Конько та ін. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС»ЛТД, 2005. – 80 с.
116. Якименко С. І. Підготовка майбутнього вчителя до громадянського виховання учнів початкової школи : монографія / С. І. Якименко, І. В. Щербак ; [відп. за вип. Н. Кальченко] ; МОН України. – К. : Слово, 2011. – 240 с.